

Putování aneb Cesta z království českého do města Benátek, odtud po moři do země Svaté, země jůdské a dále do Egypta a velikého města Kairu, potom na horu Oreb, Sinai a svaté panny Kateřiny v Pusté Arabii ležící, na dva díly rozdělená a od urozeného pána, pana Kristofa Haranta z Polžic a z Bezdružic a na Pecce etc., římského císaře Jeho Milosti rady a komorníka, léta 1598 šťastně vykonaná, i také pěknými figůrami ozdobená

Jest přitom i krátké vypsání některých národův a obyčejův jejich, též zemí, krajin, ostrovův a měst i jiných rozličných věcí

*Cum gratia et privilegio Sacrae Caesareae
Regiaeque Maiestatis*

Léta Páně MDCVIII

Předmluva k čtenáři

Nestálost přirození našeho a nejistota způsobu všeho světa vždycky až posavad s sebou to přinášela, že netoliko každému člověku obzvláště, ale každé obci, a zvláště v regimentu a v správách světských postaveným lidem potřebí jest, bylo a zůstává povědomostí příkladův předešlého i přítomného věku, a to jak dobrých a ctnostných pro následování a naučení, tak zlých pro uvarování.

Aristoteles, znamenitý filozof, svědčí, že známost cizích a domácích věcí nejpodstatnější v životě obcování užitek přináší. Což vše vskutku jest patrné. Nebo kdyby příkladů, paměti a historií nebylo, zdaliž bychom takové osvícení a světlo netoliko v světských, ale i v duchovních věcech měli? Ano jsouce již při konci věku světa tohoto i z přirození čím dále tím více pokazenější a mdlejší, zdaliž bychom tak všechny věci z vtipu a mozku našeho vyhledati, spořádati i zdržeti mohli, kdyby nám to z zvláštního Božího daru a potom od předkův jako *traduce natura*, anebo z rukou do rukou (jakž říkáme) dodáváno nebylo? Ty pak všechny věci nejvíce po Bohu působí a přivodí *peregrinatio*, totižto do cizích, okolních neb dalekých zemí putování, kteréž vlastně takto *dominus Neugebaurus tract. de peregr.*

vypisuje: *Peregrinatio est profectio quaedam, cupiditate ac desiderio extera loca perlustrandi, invisendi et cognoscendi instituta, ad bonum aliquod inde acquirendum, quod vel patriae vel amicis vel nobis ipsis privatim prodesse possit.* To jest: Putování jest žádostivé odebrání se na místa přespólní pro spatření jich, poznání i dosažení něčeho dobrého, kteréž by se buď vlasti, buď přátelům aneb nám samým obzvláštěně hoditi mohlo. *Aristoteles lib. 1. rhet. cap. 7.* píše: *Itaque perspicuum est ad legum ferendarum scientiam plurimum conducere terrarum peregrinationem, in qua multarum gentium instituta legesque licet cognoscere; at vero in consiliis publicis historiarum et antiquitatis cognitio mirifice utilis est.* Totižto že pro nabytí umění, práv a ustanovení lidských vyměření nejvíce světa putování napomáhá, v tom množství národův obyčejové a správy poznati se mohou, obzvláštěně pak v radách zemských historie a staré paměti známost velice potřebná jest.

Plato in lib. de legibus vypravuje mnoho o náboženství, správách světských, cvičení mládeže, kupectví a handlích, kteréžto věci za cíl vezdejšího blahoslavenství pokládá a všech těch největší původy jmenuje, putování a očitě svědky. Sumou putování největší užitkové v tom se nacházejí:

Předně *salus civitatis*, to jest obecné neb obce dobré, protože když obyvatelé putují, docházejí rad, obyčejův a síly cizích aneb okolních národův poznání, podlé čehož opatřiti se mohou.

Sanctitas morum, dobří řádové, nebo poznajíc obyčeje a mravy cizí, opatrnější bývají.

Cultus artium, milost k umění, protože se vtip ostří a tím se umění zlepšují.

Usus rerum et experientia, zkušenosti, kteréž jak v čas války, tak v času pokoje potřebné jest.

Mercatura et commercia, kupectví aneb handle, protože tím se dodávají z obojí strany potřeby.

Opressorum hospitium, bídnych neb ssoužených utočiště, když jsou bývalí, vědí se jinam kde uteci.

Confaederatarum civitatum vinculum, smlouvání spolčených měst aneb zemí svazek tím, když jedni k druhým často

se ohlašují a navštěvují, víra a láska se tvrdí; odtud erbanuňkové pošli.

Speculum mortalium, zrcadlo smrtedlnosti, abychom vzdycy před očima měli putování naše v tomto údolí pláče a do jiného života věčného se strojili.

Podlé čehož byli nescíslní všech věkův mužů, vyššího i nižšího stavu, učení i neučení, kteříž aby tak napověděným způsobem vlasti, obci i potomkům prospěli, neohlédajíc se na mnohá nebezpečství, náklady, času i věku strávení, opouštějíce vlast, přátely, příbuzné, rozkoše, zvuile etc., kterýchž i sám císař Fridrich, toho jména první, svatě a slavně paměti (když těm, ješto pro učení do cizích zemí putují, mnohých privilegií uděloval, *constitut. ne filius pro patre lib. 4. Cod. tit. 13.*) vypisujíc lituje těmi slovy: *Quis eorum, qui causa studiorum peregrinantur, non misereatur? Qui amore scientiae exsules facti, de divitibus pauperes, semetipsos exinaniunt, vitam suam multis periculis exponunt et a vilissimis saepe hominibus, quod graviter ferendum est, corporales iniurias sine causa perferunt.* To jest: Kdož by se nad těmi, ješto putují pro učení, neslitoval? Kterížto z náklonnosti k umění jako vypovědění bývají, z bohatých učinění chudí, sebe samých nešetříc život svůj v mnohá nebezpečství vydávají a často od nejchatrnějších lidí, což těžko snesti jest, křivdy na těle svém bez příčiny snášeti musejí; nicméně na to jsou se i proto oddávali a podnes oddávají, aby projedouc a provandrujíc množství zemí, a někteří veškeren okršlek světa, věci hodné, paměti užitečné poznamenali a je potomkům (čehož se i nám od předkův našich z daru Božího dostalo) zanechali.

Homerus, Orpheus, Musaeus, Melampodes proto jsou vznesení a od některého tisíce let jejich dobrá památka zůstává, že jsou do cizích zemí z své vlasti, obzvláště do Egypta táhli, aby se tam od tehdejších kněží egyptských tomu, čehož žádali, naučili, jakož o tom mnohé jejich od nich sepsané věci až dosavad vysvědčují. *Ptolomaeus, Herodotus, Strabo, Diodorus Siculus* ty všecky země, kteréž v svých až podnes trvajících kronikách vypsalí, sami očitě spatřili a protáhli. *Anacharsis*, Tatar rozený, pro *Solona* mudrce z tatarské země do řecké přivandroval a jeho

drahný čas slyše do vlasti se navrátil. *Herodotus lib. 4. Lycurgus*, rodu královského slavný regent a správy spisovatel, množství zemí projel, nežli jest v městě Sparta jaké řády ustanovil. *Aristoteles lib. 2. polit. cap. 7. Solon, Plato, Democritus* do Azie a Egyptu putovali, aby jak města, tak ty věci, o nichž slyšeli, zkusili a spatřili.

Hippocrates, vznešený podnes lékař, sem i tam po světě jezdil, a zvláště do ostrova *Coo*, aby se v něm paměti *Aesculapia*, předního lékaře, tehdáž již mrtvého, doptal, a čehož se tak tam uptal, to pěkně sepsav až do dneška našim lékařům k velikému prospěchu zanechal. *Plinius lib. 29. Dioscorides* pro barviřství ležení a vojska následoval, a čemu se tak přinaučil, to potomkům k dobrému pozůstavil.

Aristoteles půltřetího sta obcí obyčeje a práva shromáždil a do jedné knihy poznamenané vydal, kteráž však našich časův a nás nedošla.

Římané, jichžto nařízení, řádův a práv křesťanští národové až podnes z většího dílu užívají, ostatní pak jako z nějakého pramene od nich svůj původ berou, ti, řku, aby k té své tak přišlé dokonalosti obec svou přivedli, z počátku regimentu svého sem i tam po světě mnohé rozšafné lidi rozposílali, kteříž by se na dobré správy a řády vyptali a je po navrácení se domův v spisu podali, jakož pak do samého města *Athen* padesáte mužův pojednou vypravili, kteříž *leges duodecim tabularum* řečené a první základ všech nynějších práv psaných s sebou do Říma přinesli. A to tak pilně zachovávali, že když koho v poselství a za legáta vysílali, každý takový povinen byl po navrácení se relací psanou netoliko věcí příhodilých, ale i správy a řády těch, u kterýchž byl, činiti a do rady podati, tu oni každou do chrámu modly *Saturna* na památku a ku potřebě skládali, *Livius*. Ten způsob strany relací až podnes u mnohých se zachovává, obzvláštěně v obci benátské, kteráž i tou příčinou velice prospívá a slavná jest, jakž se to na díle v mé historii doleji pozná.

Ptolomaeus Philadelphus, egyptský král, zvěděv o dobré správě i zákonu Božím v národu židovském, k Eleazarovi, biskupu židovskému tehdejšímu, psaní učinil a žádal, aby mu

některé muže v Písmích svatých i v jazycích zběhlé odeslal, kteříž by mu zákon Boží z jazyku židovského do řeckého přeložili. Což tak na žádost krále biskup učinil a k němu dvaasedmdesáte vykladačů odeslal, kteřížto v městě Alexandrii Starý zákon, nikdá prvé v jiné krom v hebrejské řeči nebývalý, ve dvou a sedmdesáti dnech v jazyk řecký přeložili, ježž potom král na sedmdesáti dvou knihách zlatými literami vypsati dal a ty muže s velikými dary do některéhokrát sto tisíc zlatých do Jůdstva propustil. *Iosephus* v 12. knize 2. kap. Starožitností.

Mithridates, král v Pontu, dvamecítmerou řečí lidí aneb národův sobě poddaných mluvití uměl, takže všecky sám vyslejšchal, všem sám odpovídal, kterýžto kdyby nebyl pán zvandrovalý, nikoli by jich tak mnoho byl neuměl. *Mercurius Trimegistus*.

V Starém zákoně nejedny příklady putování máme. Oni no dva od Jozue do země zaslíbené poslaní, zdaliž jsou s svou dobrou správou při lidu izrahelském mnoho dobrého příčinou nebyli? Jozue v 2. kap. Královna z Sáby, žádostivá jsouc krále Šalomouna slyšeti, dalekou cestu z nejzadnější Arabie do Jeruzaléma na dvě stě čtyřiceti jednu míli před sebe vzala i zase domův s radostí se navrátila. 3. Král. 10. kap. Tři mudrci pro poznání Krista Pána od východu slunce jeli do Betléma. O putování Krista Pána a svatých jeho mnoho by bylo vypravovati, ale jest věc prvé každému křesťanskému člověku známá.

Za našeho posledního věku léta 1492 *Christophorus Columbus*, aby napravil mapy a tabule *geographické* pro lepší světa povědomost, našel nové krajiny, nám neznámé, a jakž říkáme, Nový svět aneb *Americam*. *Petrus Cieza tom. 2. rer. Indica*. Po něm *Albericus Vesputius*, *Ferdinandus Cortesius*, *Benzo* a jiní též země západní pilně projeli a mnohé přinalezli a povědomě všem v svých spisích zůstavili. *Leo Afer*, *Paulus Venetus*, *Nicolaus et Mathias Paulini*, *Iohannes Montevilla* země Tatara chana, perské, Indie Orientalské a téměř všecku Azii a Afriku pilně spatřivše vypsali a mnoho dobrého tím způsobili.

Abych pak i některých spolukrajanův svých a Čechův mlčením nepominul, zdaliž nemáme dosti vzácných příkladův, nercili za předešlých věkův, jako na Menhartovi, biskupu pražském,

léta 1130, Vladislavovi a Jindřichovi, knížatech českých, kteříž se do Azie i do Afriky vydali, zvláště pak do Jeruzaléma putovali, ale i za našich časův mezi mnohými pány, obzvláště urozeného pána, pana Zdeňka Adalberta Popela z Lobkovic, na Chlumci, Jistebnici a Roudnici etc., kterýž projevši a zhledši *Italii, Hispanii* a jiné mnohé země, po navrácení se z nich domův od Jeho Milosti Císařské nejprve do říšské rady vsazen byl, potom pak v brzkém času k vzácnému úřadu nejvyššího kancléřství království tohoto povýšen a povolán jest. V kterémžto povolání svém, co onino svrchupsaní v spisích svých najevo a vůbec k dobrému vydávali, tento pán po ta léta skutečně a chvalitebně nad obyčej a pamět tohoto království (aniž se který příklad nachází, aby v tak mladém věku kdy prvé od koho ten slavný a veliký ouřad spravován býti měl) s velikým Jeho Milosti Císařské zalíbením řídí, spravuje a v něm trvá.

Druhý příklad máme na urozeném pánu, panu Vilémovi Slavatovi z Chlumu a z Košmberka, na Hradci, Telči a Stráži, kterýž pro umění literní v vlaských *universitatibus* na díle se držel, potom celou Itálii, Hišpanii, Galicii k svatému Jakubu, Frankrejch, Engelland, Nydrland, Denemark a Říši projel a vedlé svobodných umění a jiných *cavalirských* exercicí předním řečem, vlaské, španielské, francouzské, německé, latinské se naučil. Pročež brzo po jeho se do vlasti své navrácení od Jeho Milosti Císařské za komorníka, potom za soudce zemského, dále za maršálka dvoru krále Jeho Milosti přijat, až i zemským ouředníkem, totiž purkrabím karlštejnským, a naposledy místodržícím ouřadu nejvyššího komornictví dvoru Jeho Milosti Císařské jest učiněn a tomuto království i Jeho Milosti Císařské k obzvláštnímu milostivému zalíbení platně a chvalitebně až posavád nad způsob věku jeho mladého prospívati nepřestává. A tak co onen slavný filozof, od některých *divinus* nazvaný, *Plato lib. 12. de legibus*, blahoslavenstvím při své obci, kterouž formoval a napravoval, býti soudil, když mladí lidé toliko v věcech vojenských, dospělejší pak od let padesáti počínajíc v věcech správy a regimentu světského se obírají a dostatečně cvičí, tím spíše souditi máme, že sou tito jmenovaní páni v svých

peregrinacích, nabyvši obojího spolu Platona blahoslavenství, daleko jeho instrukcí převýšili a obojí cvičení nad pomyslení jeho skutečně prokazují. Vše podlé onoho muže svatého povědění, *Ecclesiasticus* v 34. kap. Člověk prý bývalý vyrozumívá mnohým věcem, a kdo mnoho zkusil, vypravuje umění. Kdož není zkušen, málo ví, kdo pak mnoho prošel, důmyslnější bývá etc. A vpravdě máme z čeho Pánu Bohu děkovati, že po ta léta, jiným okolním národům zároveň, množství veliké, ze všech tří stavův království tohoto, milovníky peregrinací a velmi zkušené osoby vzbudil a vzbuzuje, jichž pro krátkost na ten čas pomínouti musím.

Kterýchžto mužův a panův slavných příkladem maje i já umysl a žádost věcí čítaných a slýcháných poněkud poznati a zkusiti, obral sem sobě některá přední místa a země, v nichž předešle nejsvětější, nejmoudřejší a nejslavnější za Starého i Nového zákona byli, kdež nejstarožitnější národové bydleli, z nichž nám všech dobrých řádův a ctnostného obcování pravidlo pošlo, a což nejhlavnější jest, v nichž Pán Bůh všemohoucí největší skutky a zázraky tehdejších časův konal, v nichž Kristus Pán, Syn Boží a Spasitel náš jediný, osobně pro naše spasení putoval a pracoval, a sumou země, kteréž rájem zemským někdy byly, ty sem z obzvláštní horlivosti, s velikým života nebezpečenstvím před sebe vzal a do nich se s Boží pomocí vypravil. Ač jsem se měl nač ohlédati a strašiti, když těch časův mezi Jeho Milostí Císařskou pánem, pánem nás všech nejmilostivějším, a tureckým tyranem válka v Uhřích se začala, abych se do jistého nebezpečenství nevydával, kteréž by mě potkalo, kdybych byl za Jeho Milosti Císařské poddaného a z těchto zemí poznán. Avšak chtěje sobě i jiným mou příčinou prospěti, vždy sem se tam (díka milému Pánu Bohu) dopravil, mezitím sebe i vlast svou zapírati, ku panství panův Benátčanův se přiznávati a časem i za Poláka (nebo Turci s těmi národy mír a pokoj na ten čas mají) se vydávati musil. V čemž jak jest mi všemohoucí Pán Bůh nápomocen býti ráčil, jak spokojené myslí a jaké rozkoše ducha sem nabyl i požil, toť, pobožný čtenáři, v tomto přítomném spisu pro rozhorlení a roznícení

takověž žádosti v tobě a poznání mého dobrého i zlého, tím volněji a snažněji na světlo vydávám a propůjčuji. Obzvláště pak mezi jinými užítky tento každý, kdož ho se mnou zakusil, musí za veliký vyznati, že spatřující ta někdy nejslavnější a ku podivu krásná města a země skrze ten zevnitřní smysl zraku, tím více srdce naše osvěcujeme a probuzujeme, poznávajíc tehdejší velikou milost Boží a nevypravitedlná požehnání na ty národy vylitá a jim prokázaná, takže což o nich čítáme, to tam očitě a tělesnými i vnitřními duchovními smysly poznati můžeme, podle povědění:

*Segnius irritant animos demissa per aures,
quam quae sunt oculis commissa fidelibus.*

Visus certifiat plus, quam quod Cicero narrat.

To jest krátce, jak Němci říkají: Sehen geht für sagen. Spatřiti více jest než praviti. Probuzujeme se, řku, k horlivějšímu Pánu Bohu dík činění, plesajíce radostí nesmírnou, že jest všemohoucí Pán Bůh ty všecky spasitedlné dary na nás nehodné z onoho lidu vyvoleného a tak velmi milého milostivě přenesti a jich nás účastny skrze Ježíše Krista, Pána našeho, učiniti ráčil. Zase naproti tomu když patříme na přísnou, však spravedlivou Boží pomstu, došlou na ty národy, jak země nanejvýš zpustlá, neurodná jest, města z gruntu vyvrácená leží, lid zlořečený a pod mocí toho ukrutného a krve křesťanské žiznicího nepřitele Turka zůstává, ovšem se ku pravému pokání probuditi a milosti Boží sobě draze vážiti máme, pamatujíce na pohrůžku Syna Božího, Pána našeho Ježíše Krista, propověděnou: když se to stalo na zeleném, žeť se totěž ovšem na suchém státi může. Přes to pak všecko, aby někdo neřekl aneb nemyslil, poněvadž z většího dílu témuž mému vypsání míst a věcí v těch zemích množství jiných přede mnou škrybentův a poutníkův podobná a snad i podstatnější poznamenání, též také cíl a příčiny od nich položené se nacházejí, že sem mohl jak sobě, tak jim tímto mým traktátem zaneprázdnění uspořiti. Což ačkoli sem znal poněkud tak býti a mne to též dosti dlouho a několik let od umyslu mého pozdržovalo, však když jsou nejedni páni a přátelé moji velice na mne nastupovati a žádati nepřestávali,

jim sem naposledy odepřítí nemohl, ale nadto ještě i v jazyku českém jim k vůli (protože počtem i podstatou převyšovali míníc jej v německé řeči též některým slavným panům k vůli sepsati) jej přítomně vydávám.

Vedle toho tím spíše k tomu sem přistoupil vida, an se s mnohými autory v předních věcech srovnám a jimi své utvrzení k lepšímu mně věření, že sem tam byl a věci pravdivé píši, vezmu. K tomu staré jest přísloví, že není tak zlá a ničemná knížka, aby v ní něco dobrého nebylo. Ješto kdo posoudí zpočátku ode mne položené příčiny, totiž že časem netoliko stavení a krajiny, ale ovšem lidé, obyčejové a řádové příčinou nestálosti věku a přirození našeho, a tím více při posledku svém, proměnu berou a čím dále více scházejí, pozná to snadně, že tím způsobem ve všech věcech novotnější den ode dne zprávy a povědomosti potřebí jest, obzvláště v věcech regimentu se dotýkajících, kdež vždycky buď v lepší dobré, neb v horší zlé proměna bývá, a tak jest *fatum* jeho a usudek Boží, že jestliže ne ve všem, aspoň na díle v něčem vždy obzvláštности nějaké požívati musí, jakž to pohříchu až příliš netoliko u nás, ale všudy po všem okrášku světa skutečně se nachází a shledává.

Z těch tedy příčin naději se, což jsou dva moji krajané přede mnou, jeden jménem Martin Kabátník z Litomyšle, druhý Oldřich Prefát z Vlkanova, rodič pražský, léta Páně 1546, a jiní mnozí slavní škrybenti a cizozemci o též cestě do země Svaté sepsali a na světlo vůbec vydali, že to mému spisu málo ujme a škoditi bude. Nebo ať tolíko kupříkladu o dvou těch zejména položených povím, první, Kabátník, ač v těch zemích všech byl, v kterých i já, však jest je velmi jalově a nepodstatně vypsali, nic jiného nežli své příběhy oznamujíc, což vedle mého umyslu, kterýž k tomu směřuje, aby v něm *definicí* nahoře položené strany *peregrinací* ve všech artikulích za dosti se stalo, postačiti nemůže. K tomu, jakož od té chvíle veliká proměna v těch místech se stala, když jest země Svatá, egyptská a jiné okolní, kteréž za času putování jeho pod správou žoldánův egyptských byly, za mého času až posavad pod mocí tureckého císaře jsou a zůstávají, což vše jiné správy, jiného

regimentu vypsání etc. potřebuje, i také v mém traktátu dle možné krátkosti se najde.

Druhý toliko v zemi Svaté byl a půl cesty a pouti mé vykonal, takže o polovici méně vypsál, jakž se to, srovnajíc jeden traktát proti druhému, snadno poznati bude moci. A tak nápodobně i o komkoli jiném, kdyby se examinovati měl, shledá se rozdíl veliký, přečtení i paměti hodný.

Naposledy uznal sem toho potřebu i užitek nemalý býti, kdyžto majíc ouhlavního a ukrutného toho vraha, nepřítel Turka, přede dveřmi vlasti naší milé a tuto čísti budeme o jeho násilném panování nad těmi krajinami, kteréž někdy mlékem a strdí oplývaly, již pak nanejvyš zpustlé a v podrobě veliké postavené jsou, tou příčinou i křesťanských lidí v těch zemích se podnes zdržujících bíd a strastí skrze lítost a žalost křesťanskou jako čitedlní byli, jim božského požehnání a ochrany žádali, i samých sebe a vlasti naší litovali, tak abychom k svatému pokání jedni druhých ponoukajíce tím žádostivěji a zmužileji s pomocí Boží takové síle nepřátelské odpírali a ji od nás daleko zapuditi mohli. Nebo jak jméno jeho *Turca* vlastně v jazyku latinském *vastatore*, na česko zhoubce, znamenává, tak ovšem skutek to dostatečně až příliš potvrzuje, žeť on s námi pro samé jméno a panství, jako někdejší potentátové *Cyrus*, *Alexander Magnus*, *Phyrrus* a jiní těm podobní, neválčí, ale o to se snažuje, kterak by jméno a náboženství křesťanské, stavy a řády dobré z gruntu vykořenil a vlast milou naší jako jiné sobě podmaněné země na nejvyšší zkázu a záhubu přivedl. O čemž nikdá dosti ani příliš jak v čas války, tak při pokoji sobě připomínati a předkládati nemůžeme a bez užitku nebývá.

Všemohoucí Pán Bůh račiž to z své pouhé milosti dáti, aby touto mou prací mnohá srdce vzbuzena aneb ponuknuta byla v kterýchkoli z těch ode mne přivedených příčinách, tak aby se, jakž na pobožné křesťany náleží, chovati i opravdověji ve všem dobrém setrvati mohli. Amen.

Kapitola XII.

O plavení se od ostrovu Cypru až k zemi Svaté

V pondělí den svatého Bartoloměje, to jest 24. dne měsíce srpna, my poutníci, jakž nás všech v počtu sedm bylo, na cestu sme se strojili a potřeby od šatstva a profantu, zvláště pak dobrého cyprského vína v soudku okolo půldruhého vědra napřed do šífu snášeti dali. Truhel pak, modrací, a co nás zaměšknávalo, tu v klášteře sme nechali a místo toho každý po pytlíku a karnýři sobě zjednali, košile své, a co tak drobného bylo, do nich vložili.

Neb již v brzkém čase putování naše po zemi od Jaffy nastávalo a byli bychom takové tíže s námi vézti nemohli, majíc dosti na tom, že sme pro naše osoby *camely*, totiž velbloudy, aneb osly k jízdě dostali. Nicméně pokudž bychom se k Cypru domu jedouc zase navrátiti měli, byli nám z kláštera naše tak zanechané věci vydati povinni.

Po obědích složili sme se vespolek a sebrali některý dukát a to *gvardianovi* a *conventu* za *Deogratias* a místo almužny dali, v čemž s námi dobře spokojeni byli. A tak se všemi domácími i přespolními se rozžehnavše, každý s filcem na zádech na cestu k moři ve jménu Božím jsme se vydali, jsouce od *gvardiana* a těch dvou poutníkův vyprovázeni. Jakž sme pak na místo v *portu* přišli, byli tu Turci pohotově, kteříž clo vybírali,

těm sme naše všechny věci rozvazovati a přeštáratí dáti musili, ale když nic proti záповědi nenalezli, byli jsme s tím propuštěni. Vtom pro nás plavci naši s malou lodičkou co polovice *gondole* k břehu přijeli a nás podvkráté do svého šifu svezli. *Gvardian* na břehu zůstal, požehnání nám dávajíc a chvíli se na nás dívajíc.

Když sme tedy zblízka náš milý šif spatřili, dosti sme se ho všickni ulekli domnívajice se, že by na způsob benátských jak strany velikosti, tak všelikého jiného opatření byl a zdaleka se nám zdál, jako by toliko *barca* byla. Ale zmejeni jsme, a kdybychom byli časně to věděli, nijakž bychom se do tak nebezpečného šifu nedali, a to proto, že zdýlí nebyl více nežli sedm sáhův a zšíří půltřetího, po svrchu nebedněný a nezavřený, toliko se dvěma plachtami. Tří *Suriani* samotní jej spravovali, s nimiž sme my, ani oni s námi slova mluvíti neuměli. Nemohše tedy jináče učiniti, na té lodi, kteráž *caramusala* sloula, zůstati sme musili a plavci, jedouc ještě jednou k břehu, jakéhoši řeckého kněze *caloiera*, kterýž touž cestu s námi do Jáffy vykonati umyslu byl, [naložili], avšak ani ten Řek s námi, ani s plavci nic mluvíti neuměl, takž nás všech i s plavci na té lodi jedenácte osob bylo.

Vypsání lodí
suriánské

Vešli také do patnácti strychův bavlnového semene, kteréhož v Cypru nakoupili a do Jáffy na prodaj plavili. To jest veliké na způsob pecky třešňové, však bavlnou zevnitř vůkol obrostlé, jak o něm napřed zmínka učiněná, bylo nám na té cestě pohodlné a místo peřin sloužilo, protože sme na něm líhali. Pod tím semenem velikou tíž od písku a kamení křemenného s několik vozův, pro samou váhu a tíž šifu, aby lehký a od větru aneb vln mořských převrácen nebyl, naladovali.

Před večerem, když malý větrík váti začal, vytáhl patron se dvěma svýma pacholky kotev z moře a jednu plachtu rozpustil, takže sme s pomocí Pána Boha pomalu, a to vždy nedaleko břehu od ostrova, kterýž nám po pravé straně ležel, zase zpátkem k západu slunce se ubírali a plavili, abychom vítr nadjeti a z něho k Jáffě k východu se obrátiti mohli, však brzy až do rána ten větrík utichl.

V outerý ráno 25. dne téhož měsíce špatně sme jeli a toliko tři míle vlaské od břehu byli, což vidouce marináři, zavrhli kotev do moře a plachty svázavše tu až do večera a přes noc na jednom místě jsme stáli.

Dne 26. v středu ráno okolo půldruhé hodiny přede dnem, když vítr od půlnoci se strhl, marináři vytáhli zas kotev a plachty spravivše dále sme se od ostrovu na moře pustili. V čas snídání vítr se od západu slunce tuhý, ač nám prospěšný, obrátil, ale že lodí malá a neopatřená byla, nesměli se marináři s ní v takovou prudkost pustiti, pročež velmi pracně zas k ostrovu se podávali a kotev blízko břehu zavrhli. Však tak velice sme byli zmítáni, až v našem životě všecko se převrátilo, nechutenství nás pojalo, že jako zbití, bez jídla na tom bavlnovém semenu jsme leželi.

**Nechutenství
od velikého
zmítání lodí**

27. dne téhož měsíce, totiž ve čtvrtek ráno, brzo po půlnoci vítr se proměnil a k naší cestě dobře vál. Tu marináři neobmeškali se spraviti a obě plachty roztáhnouti, že sme až do snídání tím příhodným větrem dobrý kus cesty utrhlí, však když opět nám protivný vítr nastal, do moře kotev uvrhli a na místě až do půlnoci státi sme musili. Mezitím plavci spustili z lodí tu malou lodičku na moře a v ní se k břehu do jedné vsi plavili, odkudž dříví a vodu čerstvou zas zpátkem přivezli.

V pátek po sv. Bartoloměji, 28. dne téhož měsíce, od půlnoci nastal dobrý vítr, tu marináři, vtáhše lodičku do šífu i kotev a plachty rozpustivše, i jeli sme celou noc až do snídání vždy vedlé ostrovu, až sme k jednomu městečku, jménem *Limiso*, na míli vlaskou od břehu připlouli a tu, uvrhše kotev do moře a plachty spustivše, se zastavili.

**Městečko
*Limiso***

Limiso bylo někdy veliké a pěkné město a při něm zámek nákladně vystavený a pevný, pro obhajování portu, kterýž tu příležitost byl a jest plavicím se do země Svaté. Od *Arnici* leží na 50 vlaských mil, českých učiní deset. Bývalo stolicí biskupskou a biskup v něm měl přes 7 000 dukátův, *canonici* pak po 250 ročního platu. Králové tu často dvorem bývali. Nebo na všelijaké urody od vína, obilí, ovocí, masa, oleje a na rozkošné zahrady

žádnému městu v Cypru napřed nedalo. Ale jakž někteří píší, léta 1492 skrze zemětřesení z gruntu vyvráceno jest, takže od té doby vystavené není, jiní praví, že jsouc od Genuenských mocí dobyto, podnes tak rozbořené zůstává, že ani zdí, ani příkopův neznati. Nicméně ještě jest něco domův nízce stavených, v kterýchž benátských kupcův faktoři bydlejí, majíce dosti pěkný kostelík klenutý, ostatek jsou toliko chalupy, v kterýchž Řekové, Turci, mouřeninové a židé bydlejí a tu své *meschity*, totižto turecký kostely, a lázně mají. *Stephan* z Gumperberku, *Iohan. Schwallart* a jiní v svých putováních o něm dostatečně vypisují.

Do toho městečka marináři, spustivše tu lodičku po provaze, jeli v ní, aby sobě potřeb najednali. Neb odtud naděje nebylo, abychom kde přistaviti mohli, až do Jaffy. My také neobmeškali sme marinářům peníze dáti pro nakoupení profantů a těžce nám přišlo jim tu naši vůli na rozum dáti samým ukazováním a divným ruk obrácením, byli bychom raději sami tam sjeli a se trochu poobčerstvili, projeli a opatřili, ale z jistých příčin sme nesměli. Nebo dokud sme byli v *Arnice*, slyšeli sme, že před málo kolikas dny, nežli sme k Cypru přijeli, dva řečtí poutníci, chtěje se do země Svaté plaviti, do tohoto *Limiso* městečka se dostali, a majíc toho potřebu, k studnici obecní vody vážiti šli a dčbán svůj po provaze tam spouštěli, kterýž však, když se utrhł a tam zůstal, přivedl jednoho z těch dvou, že jest tam slézti a jej dosáhnouti chtěl, ale nemoha sám sobě pomoci, do vody upadl a se utopil. Druhý pak tovaryš jeho, chtěje mu pomáhati, tam vlezl a též se utopil a umřel.

Příhoda v městečku *Limiso*

Poutníci dva se utopili

Tou nešťastnou příhodou Turci netoliko k žádné lítosti pohnuti, ale ani nouzí přivedeni nebyli, aby ty dva mrtvá vytáhnouti a je pohřbiti dáti měli. Nýbrž obelavše Řeky, spolusousedy téhož městečka, jim netoliko ta těla mrtvá k opatření poručili, ale také nelítostivě na ně jistou sumu pokuty uložili, kteráž však na mnohé slzavé prosby a jednání jejich k 900 majdynů svolena byla (majdyn jest peníz stříbrný, u velikosti co zde u nás trojník, kromě že jest tlustší, a platí tak mnoho jako osm bílých peněz), a přes to všecko

Turci nelítostiví

studnici vyčistiti i vodu z ní vyvážit musili, jako by ta těla mrtvá ji zanečistiti a oni tím vinni býti měli. Z toho tedy nesousedského Turkův k svým spolusousedům křesťanům se chování měli sme výstrahu, aby vidouc nás poutníky, nevzali sobě k nám příčiny, takže by nás třebaš za tovaryše těch utopených poutníkův praviťi směli (jakž to jejich hloupá zlost dobře umí) a nás kromě posměchu i vězením a peněžitou pokutou netrápili.

Tak tedy plavci naši sami nám za málo peněz dostatek chleba bílého, velmi vajec, vína v hrozních s velikým naším zalíbením nakoupili. K večerou počal váti dobrý vítr, z té příčiny spravišše lodí odtud sme se k polední straně, od ostrovu odjíždějíc a jej za námi zanechávajíc, pouštěli.

Okolo dvou hodin na noc tužil se vítr a počal mořem čím dál tím víc pohybovati, takže okolo tří hodin na noc velická bouře povstala, nás plachty spustiti přinutila a vždy se více rozmáhala i divně námi zmítala, jednáč jako na vysoký vrch vyzdvihovala, jednáč co do nejhlubšího oudolí, až hrozno bylo se dívati, pouštěla. Zvláště pak, když sme vlny jednu po druhé co největší vrchy proti nám a na nás se valící viděti musili, nebo ta nejmenší, kteréž tehdáž žádně tak malé nebylo co malá chaloupka, nás přikryti mohla, jsouce v strachu, že po té každě vlně do moře co nejhlouběji pohřizeni budem. K tomu lodí nepřikrytá, po vrchu až do spodku otevřená a jsouce stará bez přestání praštěla, nejináč než jako by se roztrhnouti měla. Pročež všickni, i marináři (jakž na jejich způsobu tehdáž znáti bylo) u velikém strachu a nebezpečenství jsme byli, na stokrát i více na smrt se oddali, Pánu Bohu poroučeli a bez přestání modlili.

Z našich poutníkův jeden, jménem pan *Antonio Donato*, křičel: „*Tripoli, Tripoli,*“ neuměje marinářům jiného návěšťi dáti, aby tu nejbliže k zemi, u *Tripoli*, města v Syrii slavného a pro dobrý port v kupeckých obchodech z té strany předního, kteréž proti nám leželo, se obrátili a životův retovati všechněm hleděli, ale ani tím neprospěl, neb nerozuměli, co on mínil, a kdyby byli rádi to učinili, nebylo možné, nežli kam nás vítr hnal, tam jeti a Božího milostivého opatrování a vedení očekávati. A tak majíce dosti

činiti s strachem pro bouři, i nadto měli sme nemalý nepokoj od velikých myší, kteréž u nás německé slovou, **O myších** ty, když sme pro mdlobu a bázeň na tom semenu

leželi a smrti téměř očekávali, zhusta sem i tam po lodí a po nás, přes tváře i pod šaty naše ošklivě běhaly a nás děsily, i v nejhorlivější modlitbě nám překážely, z toho ještě větší hrůza na nás šla, že sme to běhání jejich za zlé *omen* a předcházející znamení budoucího našeho zlého bytí soudili. Neb i já sem slýchal, že když který šíf potunouti má, myši v něm žádného stání nemají, sem i tam běhají, pískají a naposledy i po mastbaumích do košův nejvýš vybíhají, a jako by se tam zachovati mohly, se shromažďují. Přitom každý to věděti má, že není toho šífu, aby v něm myši, jako v jiném domě, nebylo, anobrž by docela nový byl, nebude dlouho na vodě, zrodí se v něm z těch nečistot, kteréž se ihned v šífu od lidí i od moře do něho naberou, též i v portích, když z jedněch šífův do druhých ladují, myši se dostávají, protože jsou od dřeva a myši tím spíše všecko v nich zvrtají.

V tom tedy nebezpečenství té bouře trvali sme na dobré dvě hodiny, potom pomalu vítr ulevoval, až dokonce utichl a tak trval do rána, vlny pak přece dosti dlouho námi zmítaly.

29. dne v sobotu, den památky stětí svatého Jana, povstal dobrý vítr od půlnoci, tu zdaleka jako skrze nějakou mlhu vrchy ostrovu Cypru sme znamenali, sice nic jiného viděti nebylo nežli nebe a vodu, tak v tom způsobu přes celý den a noc sme šťastně jeli.

V neděli 30. dne měsíce srpna, ač sme vítr od západu měli a sami se k poledni plavili, však dosti dobře sme cestu naši konal. O polednách spatřili sme zdaleka jeden šíf se třema plachtami, ten byl ještě jednou tak veliký, i něco větší nežli náš, kterýž cestou od Jaffy do Cypru proti nám jel. A když sme se přibližovali, dal nám náš *patron* návěští, abychom se neukazovali, ale položili, což sme tak učinili, však prvé než jsme se minuli, volal na ně náš *patron* a s níma zdaleka mluvil, vyptává se na cestu do Jaffy, nebo sám nevěděl, kde jest, dobře-li, čili zle se plaví. Pročež také někteří z nás zdržeti sme se nemohli, abychom se trochu očima vyskytnouti a pohleděti neměli, kdo jsou, i viděli

sme, že byli Turci a Arabové, ti mu rukama k polední straně ukazovali a k tomu volali. Z toho snadně jsme rozuměli, že jsou strany cesty naší spolu rokovali, a tak sme vesele touž stranou ten celý den a noc až do rána jeli, žádné země neviděvše, toliko nebe a moře.

V pondělí 31. téhož měsíce ráno, když se rozednívalo, utišil se vítr a tu nejprvé zdaleka na levé ruce zemi Svatou s velikou naší radostí a Pánu Bohu dík činěním jsme spatřili.

Vtom po dvou hodinách dobrý vítr od západu jíti počal a nás vedlé země Svaté až do poledne hnal, o tom čase sme Jaffu uhlídali a k ní se přibližovali, takže sme okolo nešporův do portu blíž břehu s naším šífem přistali a svázavše plachty kotev do moře uvrhli, Pánu Bohu z šťastného dopomožení do tak žádané Svaté země děkujícíe.

A tak sme od ostrovu Cypru z městečka *Arnici* v témdni, totiž od pondělka na den svatého Bartoloměje 24. dne měsíce srpna až do pondělího 31. dne téhož měsíce do portu Jaffy v zemi Svaté připlouli, což na tři sta mil vlaských, českých 60 učiní. Neb *Arnica* neleží na špic ostrovu, o němž sem napřed položil, že 40 mil českých od Jeruzaléma se pokládá, ale dál do země 20 mil. Z Benátek pak dva tisíce čtyry sta mil vlaských, českých 480 mil, v padesáti jednom dni cesty vykonali.

Kapitola XIX.

O vjití našem do kostela hrobu Božího a o procesí
při spatřování míst svatých v něm konané

Když sme k těm Turkům docházeli (jichž bylo osm pospolu a někteří z nich seděli na kamenných lavicích, koberci přistřeňných, tak tu po stranách dveří kostelních od starodávna udělaných), vystoupil jeden z prostředku jejich s klíči a dvěře kostela zamčené otevřel. Tu hned jednoho po druhém počítajíce dveřmi do kostela pouštěli, až nás všecky spouštěli, potom dvěře pilně zavřeli a zpečetili. Stojí pak ty dvěře proti poledni dvoje, jedny vedlé druhých, pěkným mramorem s nákladnými figúrami vytesaným osazené. Jedny z nich, když se do kostela jde, po pravé ruce, jsou zazděné, ale druhé do polovice se otvírají a jest v spodnější polovici díra aneb okno, z kteréhožto na plac i z placu do kostela hleděti se může.

**Dvěře do
kostela hrobu
Božího**

**Kapla hrobu
Božího**

A tak všedše již do kostela, šli sme nejprvé před kapličku aneb sklípek, kdež jest hrob Boží, a tu sme napořád s nábožnou myslí klekli, ale pan *Antonio Donato*, jak té kaply dosáhl, s hurtem na zem, jako by omdlel, padl, což my vidouce, nemalo sme se lekli, nevěděvše toho pádu jiné příčiny, jediné samou velikou horlivost jeho,

a po chvíli se upamatovav s námi po vyřikání některých modliteb zase vstal.

Odtud šli sme všickni do jakési kaply, kteréž mniši latinští (tak našeho gvardiana spolu s jeho *conventem* k lepšímu rozeznání tam jmenují) v držení byli, a ta sloula blahoslovené Panny Marie.

Kapla Panny
Marie

V kteréžto kaple oblekl se gvardian v roucho, slove *pluviale*, kteréž jaké jest a co znamená, *Durandus lib. 3. de amictu cap. 1. in ration. divin. officiorum* vypisuje, a v tom nám pěkné napomenutí a probuzení v řeči vlaské učinil, jak bychom se v těch místech chovati a co o nich smejšleti měli, při zavírce pak za hodnou věc a nábožnou soudil, aby každý obuví noh svých szul a bosýma nohama po těch všech místech chodil. Což také sám nejprvé vykonal a my po něm napařád, a tu davše každému z nás hořící svíci oskovou, v též kaple počal nám věci níže položené ukazovati.

A předně po levé straně oltáře vedl nás k almaře ve zdi, nápodobné oknu slepému, v té sme viděli kus sloupu kamenného, k mramoru podobného, při kterémž Kristus Pán byv přivázán tělem svým svatým v domě Pilátově bičován a ukrutně mrskán býti ráčil. *Math. 17., Marci 15., Lucae 22., Ioh. 19.*

Columna
flagellationis

Ten kus jest veliký na dyl okolo tří pídí a okrouhlostí něco málo více, stojí za mřeží železnou, velmi hustou, do zdi vsazenou, uprostřed kteréž jest malé okenko a na zámek se zavírá, před nimž visí lampa ustavičně se svítící a hořící, na tom místě začali sme zpívati *hymnum* notou a textem teď položeným, až sme jej vyzpívali:

1. *Et a fra tres chari ssmi, Chri sti mortis Myste ria*
Canamus, & ve sti gi a, Se quamur cor de fle bili.

1. *Eia, fratres charissimi,
Christi mortis mysteria
canamus et vestigia
sequamur corde flebili.*

2. *Qui poenam primi criminis
delet vigore sanguinis,
hunc ad columnam acriter
caedit Pilatus pessime.*

3. *Cur sic, o crudelissime,
flagellis eum percutis,
a quo vitam acceperas,
vitam conaris rapere?*

4. *Cur tu, Columna, solvere
tunc noluisti Dominum,
cum te crudeles milites
rigassent eius sanguine?*

5. *Cur non fregisti illico
tunc te, Columna impia,
dolore Christi nimio,
flagellis tantis languidi?*

6. *Iam orans fudit sanguinem,
qui potuit sufficere:
nam gutta huius sanguinis
thesaurus fuit omnium.*

7. *Nos ergo, qui diligimus
hunc flagellatum Dominum,
rogamus, ut criminibus
suis ignoscat meritis.*

8. *Gloria tibi, Domine,
pro tanto fuso sanguine
et alaparum copia,
vultui sacro rigida. Amen.*

Antiphona

*Apprehendit Iesum Pilatus et ad columnam ligatum fortiter
flagellavit.*

Versus: Vere languores ipse tulit.

Responsorium: Et dolores nostros ipse portavit.

Oratio

*Adesto nobis, Christe Salvator, per tuam poenalem flagellatio-
nem et per tuum stillantem et aspersum sanguinem praetiosum
ut omnia peccata nostra deleas nobisque tuam gratiam tribuas
et ab omni periculo et adversitate protegas et ad vitae aeternae
gaudia nos perducas. Qui vivis et regnas cum Deo Patre.*

Po tom zpívání a vykonání tu náležitých ceremonii šli sme s procesí ven z kaply do velikého kostela, na levou stranu k východu, mezi zdí kostela a kůrem, k místům níže psaným.

Nejprvé *ad carcerem Christi*, to jest do vězení Krista Pána, zpívající *hymnum* prvnější melodií těmito slovy:

1. *Qui lucem dedit patribus,
cum illos ab his tenebris
eduxit et caelestibus
ornavit donis gloriae,
2. qui est Salvator seculi
ac vitam propter hominem
morti paratus tradere,
obscurum datur carceri.
3. O dolorosa vincula,
quae Dei Patris Filium
tenetis velut pessimum,
ut mortem detis corpori.
4. Dimittite hunc, solvite
a Iudaeorum vinculis,
qui delictorum vincula
solvit amore morteque.*

5. *Suffecerat iam tradere,
cum Iudas ille voluit
denariisque vendere
pro tali brevi numero.
6. Solve tu, Iesu, animas
a criminum contagiis,
quae pietate corporis
tui sacri deficiunt.
7. Ob peccatores talia
tulisti in te, Domine,
ut tuam lucrifaciant
et mereantur gratiam.
8. Ignosce nobis, Domine,
qui peccatorum pondere
gravamur hic quotidie,
ut detur tibi gloria. Amen.*

Antiphona

*Ego te eduxi de captivitate Aegypti demerso Pharaone in mari
Rubro, et tu me tradidisti carceri obscurum.*

Versus: Dirupisti, Domine, vincula mea.

Responsorium: Tibi sacrificabo hostiam laudis.

Oratio

*Domine Iesu Christe, angelorum decor, gaudium et libertas ani-
marum, qui pro redemptione mundi capi, ligari, carcerari, alapis
coedi, flagellari et conspui voluisti, fac nos, quaesumus, indignos
famulos tuos, poenas et contumelias pro tui nominis gloria lae-
tanter suscipere, ut ad tuae pietatis consortium mereamur felici-
ter pervenire. Qui vivis et regnas cum Deo Patre in unitate Spiritus
Sancti, Deus, per omnia secula seculorum. Amen.*

Tu jsme přišli až do jakési tmavé kaplice, vyte-
sané v skále, od kaply Panny Marie třiceti sedm
krokův (mého vlastního počítání a měření
ve všech těch místech) vzdálí, v kteréžto lampa hořela.

**Kapla carceris
Christi**

Po vyzpívání hymny gvardian stoje u oltáře tváří k nám obrácenou oznamoval, že by to bylo místo, v kterém Kristus Pán u vězení seděti ráčil, a to tehdaž, když jsou jej na kříž pověsiti měli, dokud všech příprav nepřihotovili. A ta kapla jest řekům a georgianům přivlastněná, kteříž v ní slouží a své věci chovají.

Několik krokův od té kaply jest malá kaplička, otevřená zpředu od vrchu až dolů, však uzká, že v ní sotva neveliký oltář stojí, na kterémžto místě Pána Krista z šatů jeho, kteréž k ranám jeho od mrskáni přilnuly, svlekli a jemu více bolesti přidali, vedlé prorocství svatého Davida v žalmu 68., kterýž takto poznamenal: *Quoniam quem tu percussisti, persecuti sunt, et super dolorem vulnerum meorum addiderunt*. Totiž: Nebo tomu, jehož si zbil, se protivili a bolest ran mých rozmnožili. Také na tom místě dali Kristu Pánu píti víno s žlučí smíšené. *Math. 27*. Ale u té kapličky nic se obzvláštního zpěvy a modlitbami nedálo, nýbrž šli sme dáleji *ad locum divisionis vestimentorum Christi*, k místu, kdež los o roucho Kristovo metali, zpívajíce *hymnum*:

1. *Canamus modo canticum
ad Salvatoris gloriam
dicamusque iniuriam,
quam passus est ab impiis.*

2. *A Patre qui est genitus
a quo semperque gignitur,
sed idem in essentia
Patris atque Paracliti,*

3. *qui a caelorum sedibus
descendit huc obediens
in habituque hominis
proprietate moriens,*

4. *qui caelos implet lumine
ornataque sideribus
et quem adorant angeli,
vestitu privant milites.*

5. *Qui vitam dedit mortuis
donatque sanctis gloriam,
amore motus fervido
et charitatis opere,*

6. *qui vinum fundit vineis
fructusque dat arboribus,
suis privatur tunicis
sicque nudus relinquitur.*

7. *Qui vestit volatilia
diversisque coloribus
ac ornat agros roseis,
ipse privatur vestibus.*

8. *O gens iniqua, pessima,
quis te ditavit crimine,
ut sortem in has ponere
vestes atque dividere?*

9. *Hic super sacratissimas vestes miserunt milites dantesque sortes omnibus, ut unusquisque raperet.*
10. *Hic locus est sanctissimus, ubi David oraculum*

completum est in sortibus de Christi sacris vestibus.
11. *Precamur ergo cernui te, Creatorem seculi, iam sic privatus vestibus nos indue virtutibus. Amen.*

Antiphona

Milites, postquam crucifixerunt Iesum, acceperunt vestimenta sua dantes unicuique militi partem.

Versus: Diviserunt sibi vestimenta mea.

Responsorium: Et super vestem meam miserunt sortem.

Oratio

Benigne Iesu Christe, qui pro nostra redemptione ab indignis peccatorum manibus non solum in Cruce nudus suspendi et mori voluisti, sed etiam tua sacratissima vestimenta partiri et donari permisisti, concede, ut spoliati vitiis virtutibusque adornati tibi, Deo vivo et vero, in caelesti gloria praesentari mereamur. Qui vivis et regnas cum Deo Patre.

Tu jest kapla na šedesáte pět krokův od kaply **Kapla divi-**
carceris, před níž lampa hořící visela a v ní oltář **nis vestimento-**
mezi půlnocí a východem. Tu nám gvardian **rum Christi**
mluvil, že na tom místě, kde oltář stojí, rytíři los o sukni Krista
Pána po jeho ukřižování metali, *Ioh. 19.*, vedlé předpovědění
žalmu 21. *Diviserunt sibi vestimenta mea et super vestem meam*
miserunt sortem. Rozdělili sobě roucha má a o můj oděv los me-
tali, jakož jej celistvý podnes v *Triru* aneb *Treviru* ukazují. A jsou
té kaply v držení armeniáni.

Po vykonání toho šli sme dáleji *ad locum inventionis Sanctae Crucis*, k místu, kde Kříž svatý nalezen byl, a začali sme zpívati *hymnum*:

1. *Ad Crucis locum pergere debemus et hanc quaerere, velut gesserunt martyres, qua meruerunt gloriam.*

2. *O Crux, miranda gloriae scala, ad coelos elevans, per quam ascendit Dominus in ea fuso sanguine.*

3. *O Crux, arbor dignissima, qua mediante animae ascendunt ad coelestia et beatorum praemia.*

4. *O Crux, scala excelsior cunctis altis arboribus, adiuva nos ab infimis ad coelos usque scandere.*

5. *Haec illa est altissima scala, quam iam sanctissimus Iacob vidit in somnio, per quam pergebant angeli.*

6. *O Crux sic admirabilis, ornata Christi sanguine, quae cum sanctorum agmine mundum illustras lumine.*

7. *O Crux, arbor dulcissima, quae mortis das mysterium Christi, et nobis pretium donasti atque gaudium.*

8. *O Crux, ave, spes unica, inventa hic ab Helena, per te sic nobis gratia detur et sursum gloria. Amen.*

Antiphona

Orabat Iudas dicens: Deus, Deus meus, ostende mihi lignum Sanctae Crucis; cumque ascendisset de lacu, perrexit ad hunc locum, ubi iacebat Sancta Crux.

Versus: Hoc signum Crucis erit in coelo.

Responsorium: Cum Dominus ad iudicandum venerit.

Oratio

Deus, qui hic, in praeclara salutiferae Crucis inventione, passionis tuae miracula suscitasti, concede, ut vitalis ligni pretio aeternae vitae suffragia consequamur. Qui vivis et regnas etc.

A jdouce na šest krokův ke dveřům dosti velikým po levé ruce, vešli sme do nich, a tu hned se začínají schody dolů široké a kamenné, okolo devíti a dvacíti stupňův, k straně východní vedlé vrchu *Calvariae*. Po těch sme dolů šli až do čisté prostranné kaply, slove *capella sanctae Helenae*, to jest kapla svaté Heleny, a přes tu, od stupně posledního počítajíc, nohou rovnou jedenácte krokův do

Capella sanctae Helenae

jiné, nižší kaply, po jedenácti stupních kamenných dolův hlouběji jsme vešli, v níž jest oltář, okolo něhož vůkol a vůkol obcházení se může. Po levé jeho straně jest výstupek a před nim římsa, aby do něho lidé nechodili, a jest táž kapla i výstupek z pouhé tvrdé skály vytesaný, před tím výstupkem visí několik lamp hořících a gvardian oznamoval, že na tom místě svatá Helena kříž Krista Pána nalezla, o čemž něco pořádněji a obšírněji položiti musím.

Místo *inventionis Sanctae Crucis*

Mezi horou *Calvariae* aneb *Golgatha*, to jest česky popravni aneb lebu zločincův, kteříž na tom vrchu odpravováni bývali, a mezi zdí městskou prvnějšího Jeruzaléma byla jáma aneb malé udolí, kdežto těla mrtvá a spáleniny kostí odsouzených (jako u nás pod šibenicemi jámy obyčejně udělané bývají) metávali. Do té tedy jámy když sou vojáci (neb u Římanův vojáci lidi odpravovali) hnáty dvoum zločincům, kteříž z obou stran Krista Pána ukřižováni byli, přelámali a pro svátek tehdáž nastávající těla jejich i kříže a přitom kříž Krista Pána (jehož tělo ku pohřbu vyprošeno a pohřbeno bylo, *Iohan. 19.*) a nápis s tabulí do též rokle spolu vházeli a těch časů přes zdi a z bran smeti a nečistoty tam zanášeli, až potom v letech 38 po smrti Krista Pána, když Jeruzalém zkažen byl, tak množství rumu po všech příkopích rozmetáno bylo, že jest kříž Krista Pána s jinými dvěma hluboko dole zasypaný zůstal a tak trval v těch neřádích za tři sta let pořád. *Eusebius in vita Constant. lib. 3. cap. 24.*

O nalezení kříže Krista Pána

Jaké místo, kde kříž Krista Pána vržen byl

Jakož pak týmž způsobem i hrob Páně, jako by naschvále se na to vydali, zasypali a přikryli a v potomním čase pohané z vnuknutí ďábelského, aby proti Kristu Pánu a křesťanům potupu a zlost svou provedli, na místě umučení Krista Pána modlu Venuše a kostel z mramoru, na místě pak zmrtvýchvstání Jupitera obraz, v Betlémě na místě jesliček a narození Krista Pána modlu a chrám *Adonidis*, lotra a miláčka Venuše, postavili, aby křesťané, když by ta místa navštěvovati a na nich se modliti chtěli, ta místa zohavená a jích pohanské bohy navštívití a je

Jak místa některá svatá zohavená byla

ctítí musili. *Hieron. tom. 1. epist. 13. ad Paulinum et tomo 3. in loc. Actor. apost. lit. H., Ambros. tom. 3. in orat. fun. Theod. imper., Paul. Nolan. epist. 11. ad Severum Sulpitium, Ruff. in Euseb. hist. eccles. lib. 10. cap. 7. et 8., Soc. 1. hist. eccles. 13.*

Pán Bůh pak všemohoucí svou nestíhlou moudrostí ukázal to, že není ukladu proti Hospodinu. Nebo jsouce těch časův křesťané za mnoho let pod pohanskou a židovskou mocí, nercili těch míst a věcí svatých, ale ani svých životův hájiti a chrániti nemohli, nýbrž myslili snad, že všecko v zapomenutí přijde a skrze mnohá tehdejší ukrutenství křesťané mučedlnickou smrtí z světa shlazení budou, jakož již také málo památky jak v spisích, tak na místech zohavených křesťané měli a věděli, jakž níže poznáme.

Až léta po narození Krista Pána 326 oslavil Pán Bůh přede vším světem jméno své, a jak předně učení křesťanské a náboženství z moci pohanův vytrhl a z pohanění vymohl, tak také místa

**Konstantýn
císař, první
křesťanský
potentát**

**Helena,
máteř císaře
Konstantýna**

svatá a chrámy křesťanské osvobodil a od ohavností vyčistil. Nebo nastal císař Konstantýn Veliký a toho jména první, kterýž nejprvnější z císařův římských křesťanem byl učiněn a křesťanské jméno zvelebovati hleděl. Pročež císařová Helena, máteř Konstantýna, žena osmdesáti let docházející, vydala se z horlivé mysli na to, aby příkladem syna svého místa svatá v zemi Svaté navštívila a všelijak očistila a osvobodila. I vypravila se s vojskem syna svého z Konstantinopole upřímo do Jeruzaléma a tu všecko modlářství, modly a neřády zrušila a napravila, nejvíce se starajíc, aby paměti, spisy a věci svaté a svatých, skryté a založené, zas na světlo vyvesti mohla, jakož pak mnohé svatých a předešlých křesťanů spisy a těla mrtvá našla i místa svatá vyčistiti dala.

Nicméně vždy na kříž Krista Pána se vyptávala a pro tu příčinu židy svolávala, aby jí místo *Golgatha* ukázali. Ale oni o tom věděti nic nechtěli, avšak bojíce se hněvu jejího, jakéhos žida věcí a paměti židovských povědomého, aby od toho se vyptala, jí představili.

Toho když císařová žádnými dobrými slovy ani sliby k tomu, aby místo to oznámil, přivesti nemohla, do studnice bez vody

jej spustiti a hladem trápati poručila. Žid vida, že by žertu nebylo, po vytrpení hladu za některý den sliboval místo ukázati, a jsa z studnice vytažen, tak se zachoval a místo hrobu Božího ukazoval pravě, že tu nedaleko i *Golgata* jest a tu že by něco našli, jakž o tom z spisu starého děda svého poznamenání měl.

Tak tedy císařová množství vojákův a křesťanův pomocí dala široce plac ukázaný dobývati, rummy z něho vybírati a daleko pryč zavážeti, až se hrobu Božího dobrala, v kterémžto našla hřeby, jimiž Kristus Pán na kříži přibit byl, a korunu z trní, kterouž na své svaté hlavě k smrti nesl. A málo doleji stranou východní, však hlouběji, tři kříže pospolu neporušené a nedaleko jích tabuli s nápisem židovským, řeckým a latinským, s jakou radostí, každý křesťan upřímný souditi může, dosáhla.

**Hrob Boží
nalezen**

Že pak věděti nemohla, který by z těch tří pravý a vlastní kříž Krista Pána byl, s radou biskupa jeruzalémského, *Macaria* jménem, dala je k jedné nemocné a téměř umírající matroně snesti a v své i jiných přítomnosti modlitbu hlasitou skrze biskupa *Macaria* těmito slovy říkati: „Pane Bože všemohoucí, jenž jsi nám skrze Syna tvého spasení prostředkem smrti a kříže dáti ráčil a těchto časův ráčil jsi v srdce děvky své vnuknouti, aby dřevo, na němž Spasitel náš viseti ráčil, hledala a našla, okažijž patrně, který by z těchto tří křížů oslavený byl a podrobenství pokuta, aby ta žena napoly mrtvá, hned jakž se jí dřevo prospěšné dotkne, od smrti zachována a živá byla.“

**Kříž Krista
Pána nalezen**

Tu když z těch tří křížů jeden na ni položili, nic nemocná lépe se neměla, potom druhý, aniž ten co prospěl, ale jakž třetí položili, hned po něm zdráva byla, povstala a chodila, s nesmírnou radostí všech přítomných, ano i na víru obrácením dotčeného žida, kterýž potom od hledání kříže *Quiriacus* latinským jazykem nazván byl, a praví, že on nejprvé řád rytířův *cru-cigerorum* vyzdvihl, také za času Juliana císaře mučednickou smrtí skončil. Odtud památka nalezení svatého Kříže v církvi, aby každého roku

**Div při roze-
znání křížův**

Quiriacus

**Památka
nalezení
svatého Kříže**

třetího dne máje slavená byla, nařízena jest. *De consecrat. dist. 3. cap. Crucis.*

A tak dotčená císařová dala se do stavení a na místech předních skutků Krista Pána, jako narození, umučení, zmrtvýchvstání, nanebevstoupení a jiných, slavné kostely vystavěla a založila, jichž do třicíti mnohými důchody a dary nadala.

**Kusy kříže
Krista Pána**

Obzvláště pak kus kříže v stříbrné truhlice v kostele hrobu Božího zanechala, s ostatním domu do Konstantinopole se navrátila a jeden hřeb do lebky aneb helmu císaře, syna svého, vdělali dala, druhý do uzdy koňské vložila, díl kříže císaři k schování dala a ten císař do obrazu svého, kterýž v Konstantinopoli na rynku Konstantinovu, na velikém sloupě z mramoru egyptského, *porphyrites* latině, červená a bílá oka majícího, postaven byl, vložil a zavřel. Třetí díl kříže sobě zanechala, kterýž s tabulí nápisu, s houbou, jedním hřebíkem a kusy trní z koruny v Římě v kostele *Sanctae Crucis* podnes býti svědčí. *Pagninus lib. interp. Hebr., Serran. de 7 Urbis ecclesiis, Onuphrius de 7 Urbis eccles. Kdo o tom o všem věděti žádostiv jest, může sobě přečísti Theodor. 1. hist. eccles. 18., Sozom. 2. hist. eccles. 28. 29. 30. et 50., Socratem, Ambrosium, Nicephorum lib. 8. cap. 29., Breviarium Roman., Petr. de Natal. in catalogo sanct. lib. 4. cap. 117. a jiné mnohé.*

Kapitola XXI.

O procesí k některým jiným místům, a zvláště k hrobu Božímu

Místo, kde
Kristus Pán
mazán byl

Z kaply hory *Calvarie* šli sme zase po schodech
18 stupňův dolů do kostela, k místu, *ubi Chris-
tus fuit unctus*, kde Kristus Pán mazán byl po
smrti, a začali sme hymnum zpívati:

1. *Ad Iesum modo ungere
devotionis oleo
pergamus omnes fervide,
ut nos inungat gratia.*

2. *Qui pietate nimia
nomen effusum oleum
habet atque dulcissimum,
cordis ungamus lacrymis.*

3. *O tu, excelsa pietas,
o Iesu, ardens charitas,
qui mortem morte destruis,
sic vitam donas mortuis.*

4. *De Cruce iam depositus
in Matris suae brachiis
repositus, ut creditur,
in loco isto ungitur.*

5. *Contempla Matrem lachrymis
plenam atque maeroribus
dolore mortis Filii,
cuius amore moritur.*

6. *Sicque Iohannes adfuit,
qui Matrem loco Filii
recepit, virgo Virginem,
pro pietate mortui.*

7. *Veni, Ioseph sanctissime,
tu, Nicodeme, propere
huc cum mixtura aloe
ac mirrae Iesum ungere.*

8. *Nunc ergo super sydera
preces pro nobis fundite
ad Iesum, Dei Filium,
quem hic unxistis mortuum.*

9. *Quem hic in munda sindone
ligastis et cum linteis
tantisque aromatibus,
ipsum rogate precibus.*

10. *Beata vestra brachia,
quae meruerunt cingere
corpus Iesu sanctissimum
et id unguentis ungere.*

11. *Gloria tibi, Domine,
decus tibi perpetue,
honor tibi, Sanctissime,
pro unguentorum nomine.
Amen.*

Antiphona

Unguentum effusum, nomen tuum, ideo adolescentulae dilexerunt te.

Versus: Dilixisti iustitiam et odisti iniquitatem.

Responsorium: Propterea unxit te Deus, Deus tuus.

Oratio

*Dulcissime Iesu Christe, qui in tuo sanctissimo corpore tuorum
condescendens devotioni fidelium, ut te verum Regem et Sacerdotem ostenderes, inungi ab eisdem tuis fidelibus voluisti, concede, ut corda nostra unctione Spiritus Sancti valeant ab omni infectione peccati continue praeservari. Qui vivis et regnas.*

A šli sme na západ od schodův osmnácte krokův vzdálí, až sme proti dveřům kostela, jimiž sme puštěni byli, přišli a spatřili sme místo na zemi dlážené černým a bílým mramorem, jako by tu hrob býti měl. Gvardian ukazoval nám na ně vypravující, že jsou Jozef z Arimatie a Nikodém tělo Páně z kříže snávši mastmi vonnými z aloěs etc. mazali a v plátno čisté obvinuvše do hrobu položili, *Ioh. 19.*, kdežto tehdaž několik lamp hořelo.

Po dokonání tu zpěvův povinných šli sme dál *ad gloriosum Christi sepulchrum*, to jest k hrobu Božímu, zpívající *hymnu*:

1. *Ad locum iam sanctissimum,
sepulchri Christi corporis,
eamus totis mentibus
quaerentes Iesum laudibus.*

2. *Ad locum tam amabilem
cunctis Christi fidelibus
pergamus nos cum iubilis
fervore moti spiritus.*

3. *Ecce, Ioseph decurio,
Arimatheae nomine,
qui Christi corpus unxerat,
cuius erat discipulus.*

4. *Et Nicodemus pariter
cum sanctis quoque aliis
tulerunt hoc in proprio
sepulchro, pleni lachrymis.*

5. *In hoc exciso lapide,
in quo nunquam quis fuerat,
perunctum ponunt mortuum
corpus Christi sanctissimum.*

6. *Tunc currunt duo pariter
ad gloriosum tumulum,
sed praecurrit citius
Iohannes Petro iunior.*

7. *Iohannes tamen ingredi
non vult, pro reverentia
pastoris iam ecclesiae,
intus tantum prospiciens.*

8. *Tunc vidit linteamina,
quibus cum aromatibus
corpus Iesu ligaverant,
sacratumque sudarium.*

9. *Iesum tamen non viderant,
qui iam liber a mortuis
fuit peracto tempore
dierum trium spatii.*

10. *Iam anima sanctissima
ad inferos descenderat,
ut lumen daret mortuis
ad coelosque perduceret.*

11. *Contrivit portas aereas
ligavitque Luciferum
in poenis his perpetuis
sua virtute propria.*

12. *Sic ergo tulit animas
atque sanctorum corpora,
quae resurgentes pariter
conduxit ad coelestia.*

13. *Unitur post haec anima
sacrato Christi corpori,
cum in utroque fuerit
excelsamet Divinitas.*

14. *Resurgit tunc in gloria
passurus nunquam amplius,
sed vita beatissima
usus et perpetua.*

*Quando vero non circundatur tribus vicibus, dicatur hic Gloria
tibi, Domine.*

1. *Resumpsit Iesus omnia,
quae patiens amiserat:
et sanguinem et alia
ad unionem corporis.*

2. *Revolvit tunc ab ostio
sepulchri huius lapidem,
ut legitur, sic angelus
ad Resurgentis gloriam.*

3. *Fit terraemotus maximus,
quo perterrentur milites.
ruunt terrore homines
in terram velut mortui.*

4. *O Divina potentia,
o Summa sapientia,
qui post tormenta talia
resurgit tanta gloria.*

5. Surgunt mane mulieres,
cum super terram tenebrae
essent adhuc, sed anxiae,
cuius erant discipulae.

6. Pergunt in prima sabbati
aromatum huc copiam
portantes, his ut ungerent
corpus Iesu sanctissimum.

7. Tunc Iesum non inveniunt,
sed vident solos angelos
in albis hic sedentesque,
qui dicunt ipsum vivere.

8. Ex his ergo miraculis
ac tantis his prodigiis
pergunt huc gentes omnium
regnorum atque partium.

9. Ad hunc currunt ex partibus
mundi totius homines
ac etiam mulieres,
omnes amore anxii.

10. Ex Orientis partibus
et Aquilonis montibus
Meridiei plagisque
et ab Occasus omnibus.

11. Festinant Parthi Medique,
sic Elamitae properant
atque Mesopotamii
simul et Cappadotii.

12. Ex Pontique provintia,
a regione Libiae
a Phrigeriaque populi,
omnes amore properant.

13. Gentes sic ex Pamphilia
et ex Aegypti partibus
atque totius Asiae
ad locum hunc perveniunt.

14. Pergunt Romani, advenae,
omnes furore calidi
ob Christi reverentiam
ac Matris suae Virginis.

15. Agamus ergo gratias
simulque cum his omnibus,
ut suam ob victoriam
donet nobis et veniam.

16. Gloria tibi, Domine,
pro tantis donis gratiae,
quibus ditasti animas,
quae tuam colunt gloriam.
Amen.

Antiphona

Quem totus mundus capere nequiverat, hic uno saxo clausus fuit,
atque morte iam perempta inferni claustra penetravit.

Versus: Surrexit Dominus de hoc sepulchro, alleluia.

Responsorium: Qui pro [nobis pendit in ligno] etc.

Oratio

Domine Iesu Christe, qui in hora diei vespertina de Cruce depositus in brachiis dulcissimae Matris tuae, ut pie creditur, reclinatus fuisti horaque ultima in hoc sacratissimo monumento

corpus tuum exanime contulisti et die tertia, mortalitate deposita, gloriosus ex inde resurrexisti, angelos quidem eiusdem resurrectionis testes apparere iussisti, tribue, quaesumus, ut nos et omnes, quos in orationem comendatos suscepimus, qui de tua passione et morte memoriam facimus, resurrectionis tuae gloriam consequamur. Qui vivis et regnas etc.

Hrob Boží

Od místa pomazání na čtyřeceti kročejův přišli sme k hrobu Božímu, v kterémž Kristus Pán pochován býti a z něho z mrtvých třetího dne vstáti ráčil. *Mat., Marc., Lucae ult., Ioh. 20.* Na místě pak hrobu aneb nad hrobem jest nyní kaplička aneb sklípek, v němž do-

Sklípek před hrobem Božím

tčený hrob Boží jest, však proti východu připojená k ní jiná kaplička, jako nějaká síňka, se vně samým zevnitřním pohleděním nerozezná.

Před tou přední kapličkou, kteráž jest proti východu, jsou z obou stran vně přede dveřmi kamenné lavice, půlčtvrta lokte pražského zdýlí a tři čtvrti lokte zšíří. Na těch, kdož chce, posedí, zvláště z mnohých a rozličných řehol mužů i ženy z níže položených křesťanův, kteříž tam své náboženství dnem i nocí konají.

Do té přední kapličky jsou dvěře neveliké proti východu, skrze něž když se vejde, vnitřek se vidí čtverhranný, šest kroků zdýlí a tolik zšíří, a jest po stranách vnitř vůkol taflovaná, i na zemi pěkným mramorem podlážena. Klenutí svrchu jest z samé celistvé skály vytesané tak, jakž za času Krista Pána bylo.

Kámen, na němž anděl Páně Marijím se ukázal

Na zemi v té kaple leží kus kamene čtverhranného, tři čtvrti lokte pražského zdýlí, tolik zšíří a zvejší jednoho lokte, právě před dveřmi sklípku hrobu Božího; pravili nám, že by na něm anděl Páně seděti měl, když se po zmrtvýchvstání Marijím ukazoval. *Mathaei 18.* Do té kapličky jsou proti poledni dvě okna a jedna díra čtverhranná vytesaná a ještě jedno okno na půlnoci, však přes to všecko nevelmi se tam svítí.

Z té kapličky teprva jde se maličkými a nízkými dvírkami do jeskyňky hrobu Božího pravého a ty dvěře byly zavaleny tím velkým kamenem, o nějž se Marie staraly a mezi sebou pravily,

řkouce: „*Quis revolvat nobis lapidem ab ostio monumenti?*“ To jest: „Kdo nám odvalí kámen ode dveří hrobových?“ *Marci ult.*

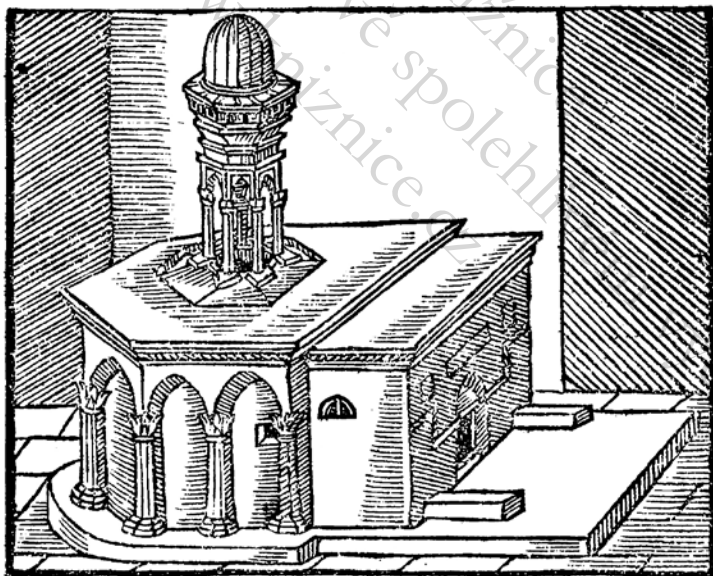
Ten sklípek hrobu Božího jest vnitř od východu proti západu zdělí čtyry kroky a zšíří tolikéž, zvýší pak vprostředku na půlčtvrta lokte pražského. Po stranách jest taflovaný mramorovými a alabastrovými kusy a dlážený mramorem, ale vrch zůstává z samorostlé skály vytesaný tak, jakž byl za času Krista Pána.

**Sklípek hrobu
Božího**

Hrob Krista Pána jest při stěně půlnoční té jeskyňky, zevnitř též pěkným bílým mramorem obložený, pro bezpečnost a zachování ho před poutníky i jinými tam vcházejícími, z nichž by každý po kousku od něho míti chtěl; a má dýlky mého vlastního měření tři lokty a jednu čtvrt pražskou, na šíř pět čtvrtí lokte, výšky od země jeden loket a tři čtvrti. Na svrchu jest velikou mramorovou tabulí z celého kusu přikrytý, na níž mniší místo oltáře mši slouží a jí nehýbají.

**Hrob Krista
Pána**

Figúra hrobu Božího

Do té jeskyňky hrobu Božího není žádných oken, pročež krom lamp, kteréž tam dnem i nocí hoří a na železných prutích visí, žádného světla není; a jest obojí, i jeskyňka i sklípek přední, ze tří stran vnitř i zevnitř okrouhle stavená tak, jakž upřímnému čtenáři k lepšímu vyrozumění, nejínáč než jak v kostele podnes sama o sobě stojí a zevnitř se spatřuje, tuto vlastní vyřejsování dal sem položit.

Při tom staveníčku hrobu Božího, na západní stranu k jeskyňce hrobu Božího jest jiná kaplička co malá komůrka přistavená, ale v té sem nebyl, a jsou jí v držení *iacobitae*.

Vyzpívavše v přední kapličce hrobu Božího, klečíc na kolenou, hymnum s antifonou, vyšli sme odtud k místu, *ubi Christus apparuit Magdalenae in forma hortulani*, to jest, kdež jest se Kristus Pán Magdaléně v způsobu zahradníka ukázati ráčil, a začali sme zpívati:

1. *De Magdalena fervida
quaeramus nunc, quid viderat:*

*O tu, Christi discipula,
dic nobis, quid apparuit?*

2. *Sepulchrum cum sudario
et testibus angelicis
in albisque sedentibus,
haec meis vidi oculis.*

3. *Meum quaerebam Dominum,
sed tota plena lachrymis
hinc inde currens, rediens
et mori secum cupiens.*

4. *Euntibus discipulis
non ibam ego illico:
igne amoris anxia
ardebam desiderio.*

5. *O vitae nostrae gloria,
o nostrae amor animae,
clamabam ut insipiens,
amore eius languida.*

6. *Ipse post haec apparuit,
sua divina gratia,
licet tunc non cognoverim,
in hortulani habitu.*

7. *Sed qui donavit mortuis
vitam et hos ab inferis
reduxerat ad gaudia,
me consolari voluit.*

8. *Noli, devota, plangere,
Maria, quod quiescere
oportet ab his lachrymis,
imple cor tuum gaudiis.*

9. *Ad ipsum cito adii,
O tu, mi dulcis Rabboni,
dixi et pedes protinus
tunc osculari volui.*

10. *Sed ille, quia omnia
nondum sciebam optime,
ad Patrem quod ascenderat,
Noli, inquit, me tangere.*

11. *Gloria tibi, Domine,
et nobis hic ignoscere*

*digneris, nam ex cordibus
Mariae huic credimus. Amen.*

Antiphona

Surgens Iesus mane prima sabbathi apparuit hic Mariae Magdalenae, de qua eiecerat septem demonia.

Versus: Maria, noli me tangere.

Responsorium: Nondum ascendi ad Patrem meum.

Oratio

Benignissime Domine Iesu Christe, Alpha et Omega, qui mane prima sabbathi Magdalenam lachrimabiliter te querentem primum inter peccatores in hoc loco apparere voluisti et ei te affabilem iucundis confabulationibus et vultu desiderabili praebuisti, concede nobis, indignis famulis tuis, ut sacratissimam faciem tuam gratiarum plenam in coelesti gloria meritis tuae resurrectionis videre valeamus. Qui vivis et regnas cum Deo Patre in unitate Spiritus Sancti etc.

Od hrobu Božího na třiceti krokův obrátili sme se k straně půlnoční, naproti kaple Panny Marie, a tu k místu přišli, na kterém jest v zemi vdlážděný kámen veliký, okrouhlý, z bílého mramoru a v něm uprostřed díra a od toho blízko druhý takový kámen mramorový v témž dláždění, však bez díry.

Gvardian nám vypravoval, že jsou ta místa, kde Kristus Pán po svém zmrtvýchvstání v způsobu zahradníka Maří Magdaleně se ukázal a řekl: „*Mulier, noli me tangere*“, totiž: „Ženo, nedotýkej se mne,“ a tu na místě toho jednoho kamene s děrou že Kristus Pán, na druhém Maria stáli. *Ioh. 20.*

**Místo, kde se
Pán Kristus
Maří Magdaleně
po vzkříšení
ukázal**

Odtud šli sme dále k kaple *Virginis Mariae*, Panny Marie, a tuto poslední hymnum zpívali:

*1. Regina mundi coelique,
laetare super sydera,
quem meruisti parere,
vidisti ipsum vivere.*

*2. Surgens Christus ab inferis
primo tibi diluculo
venit cum omni iubilo,
ut daret tibi gaudium.*

3. *Quem crucifixum corpore
die vidisti tertia,
surrexit iam in gloria
et corporis et animae.*

4. *Ex istis ergo omnibus
sit Trinitati gloria
ac tibi, Matri Virgini,
atque nobis in patria. Amen.*

Versus: Gaude et laetare, Virgo Maria, alleluia.

Responsorium: Quia surrexit Dominus vere, alleluia.

Oratio

Deus, qui per resurrectionem unigeniti Filii tui, Domini nostri Iesu Christi, familiam tuam laetificare dignatus es, praesta, quesumus, ut per venerabilem genitricem eius, Virginem Mariam, perpetuae capiamus gaudia vitae. Per eundem Dominum nostrum Iesum Christum Fi[lium tuum].

Versus: Dominus vobiscum.

Responsorium: Et cum spiritu tuo.

Versus: Benedicamus Domino.

Responsorium: Deo gratias.

Versus: Divinum auxilium maneat semper nobiscum. Amen.

Tempore Quadragesimae dicantur subscripta.

Versus: Ora pro nobis, sancta Dei Genitrix.

Responsorium: Ut digni efficiamur promissionibus Christi.

Oratio

Concede nos, famulos tuos, quaesumus, Domine [Deus, perpetua mentis et corporis sanitate gaudere].

Caetera vero ut supra.

Jdouce na čtrnácte krokův, přišli sme do též kaply Panny Marie, z níž sme nejprv vyšli, a tu dozpívavše zpěvy, gvardian pristoupiv k prostřednímu oltáři oznamoval, že tu, kde nyní ten oltář stojí, jest místo, na němž Kristus Pán nejprvé se Mariji, matce své, po svém zmrtvýchvstání ukázal.

Místo, kde se Kristus Pán nejprvé matce své po zmrtvýchvstání ukázal

Jsou v té kaple ještě druzí dva oltářové, jeden na pravé straně, druhý na levé, a všickni

k východu obrácení. Jeden jest, při kterémž kus sloupu od bičování Krista Pána stojí, o němž napřed položeno. Druhý při zdi k půlnoční straně, při němž před lety nahoře dotčený kus kříže Krista Pána od Heleny císařovny v Jeruzalémě zanechaný se choval a ukazoval, ale nyní ho není a zajisto se neví, kde jest se poděl.

Po vyzpívání *laethanie* vykonali sme procesí a svíce zhasili. Odtud sme šli do *refectorium*, který jest při kaple zadu k straně půlnoční. A tam nás mniši uvedli do jakési malé, tmavé, klenu-té světničky, v kteréž bylo ohniště a malý stolček. Tu gvardian s mnichy a my s nimi sme se posadili, chleba, salátu a některé vejce natvrdo vařené pojedli a tak se poobčerstvili.

Po té večeri *vicarius* a my poutníci šli sme zase do koste-la, vždy bosýma nohama, a všecka v procesí zhladnutá místa znovu zchodili a lépe nežli prvě spatřili. Po vykonání toho šli sme zase do *refectorium*, neb již noc byla nastala, sice bychom byli rádi větší chvíle k tomu užili. Gvardian kázal nám do ja-kéhos starého tmavého sklepu ukázati, v kterémž po stranách od země nad kolena zvýší od kamene a cihel byly zděné lavice, na půldruhého látra zšíří a zdýlí přes všecek sklep.

Na těch byly rohože a některé modrací povrchu, na něž sme se položili a k spaní oddali, ale velmi zlou a ne-pokojnou noc sme měli pro všelijaké neřesti, blechy, štěnice etc., kteréž z velikých nečistot od množství tam bydlících a časem zavřených lidí rozličných sekt pocházejí, jakž doleji položeno bude.

**Nepoklidno
v kostele**

Kapitola XLV.

Věr a sekt křesťanských v Jeruzalémě rozličnost,
vedlé jmén, jimiž se dělí, vypsaná

Netoliko v kostele hrobu Božího, ale i jinde v zemi Svaté, kromě latinských, totiž katolických římských křesťanův, mnohých jiných sekt a náboženství z rozličných národův křesťané se nacházejí, jako kupříkladu řekové, armeniáni, georgiáni, syriáni, nestoriáni, jakobitae, abissíni, maroniti a jiní, kteříž tejně se drží a vůbec tak jako titó známi nejsou. Dotčení pozůstávající v místech svatých jsou napořád stavu duchovního a zdržují se v vyměřených a jim za veliké peníze od daných místech (kteréz každoročně Turku dávati musejí), pro žádnou jinou příčinu, nežli aby v nich náboženství své přes celý rok konali, a když svátkové jejich vejroční přicházejí, k nimž valně a na tisíce odevšad chodí, aneb mimo ty když obzvláště k místům svatým putují, aby měli lidí z svého náboženství, kteříž by se jich ujímali, za ně k Turkům řečnovali a jim v náboženství na místech svatých posluhovali.

Pročež maje Turek toho nemalý zisk a plat, dotčeným křesťanům dobrý pokoj dává a jim v náboženství jejich překážky nečiní. Dotčení pak kněží každý od svého národu vychování mají, spolu svorní jsou a jedni druhých nehanějí.

Ač po městech předních a kupeckých všech těch národův světšší lidé a kupecké obchody vedoucí se nacházejí, v nichž netoliko zvláštní ulice a domy, ale i kostelíky a kaply mají. Avšak co jích v zemi Svaté jest a poddaných tureckého císaře, ti nikdež kostelů svých nemají nežli v Jeruzalémě a na některých vůkol málo místech, takže ti, kteříž daleko jsou v horách a v zemích dalekých, jako v *Arabii, Armenii, Cilicii etc.*, ti služeb Božích přes celý rok a mnozí, pokud jsou živi, dojíti nemohou, leč na jisté svátky výroční k místům dotčeným putují a dojdou, což velmi nebezpečně, pracně a s opuštěním živností chudým nebohým lidem přicházeti musí. A což nejlítoš-
Nedostatek služeb Božích
věji jest, že skrz nečasté slejchání slova Božího a pro nedostatek čistých služeb Božích v neznámosti Boží a rozpustilosti čím dál tím víc se rozmáhají. A nebrzy se mezi obecným lidem najde, kterýž by věděl a pověditi mohl, co věří, dosti maje na tom, že k otce svého víře zevnitřně se přiznává aneb křesťanem se býti praví, v jiných věcech třebaš větších pověr nežli Turci sami a pohané užívati bude, toliko o to péči maje, jak by v rozkošech těla a potřebách vezdejších, buď pak prostředkem krádeže, aneb třebaš i zamordováním bližního a nejspíše spolukřesťana (protože se ho Turci, vrchnost těch zemí, netak ujímají jako Turka), aneb jinými zlými cestami se rozmáhal a svůj život bez prací těžkých a starosti strávil.

Při kostelích žádných zvonů nemají, ani jakých hodin, ale chovají místo toho zvoníka, kterýž v čas kázání neb modlení po ulicích obchází a v rukou kyje tlusté nese, těmi v ulici na dvěře domu, k tomu naschválně tlustě a pevně udělané, a jest-li ulice veliká, tehdy na dvoje dvěře udeří, až se rozláhne po vší ulici, a tím je svolává do shromáždění, jiným způsobem nežli Turci, o čemž na svém místě doleji oznámím.

Když do kostela vcházejí, téměř turecké, perské, arabské etc. ceremonie zachovávají. Nebo obracejí se tváří k poledni a breptajíc tichým hlasem ruce vzhůru zdvíhají a hlavu pod sebe se vším tělem k zemi skloňují, tak poklonu činíce, poté padají na zem, často zemi líbají a mod-
Místo zvonění jak se svolávají do kostelův
Způsob modlení

lí se velice s pošmournou horlivostí. Bezpochyby že to od židův starých chytili, kdež psáno stojí, že patriarchové a proroci ten způsob modlení zachovávali. V knihách Mojžíšových na mnoha místech a 3. Reg. 18. tato slova stojí: *Elias autem ascendit in verticem Carmeli et pronus in terram posuit faciem suam inter genua*, totiž: Eliáš pak šel na hůru Karmel, a padv na zem, sklonil hlavu svou až k kolenům modle se. Item *Esdrae 2. c. 8. Et respondit omnis populus: Amen, amen, elevans manus suas, et incurvati sunt et adoraverunt Deum proni in terram*, totiž: I odpověděl veškeren lid, amen, amen, a pozdvíhše rukou svých poklonili se, a padše na zem modlili se Pánu Bohu. Týmž způsobem Kristus Pán, náš Spasitel, v zahradě padaje tváří svou svatou na zem, potřikráte se horlivě modlil. Kterýžto způsob modlení vpravdě i při těch pohanech obzvláštní probuzení a vroucnost spatřujícím způsobuje.

Ač pak jsou rozdílného a sobě protivného náboženství, však **Pokojně se vespolek chovají** pokoj bez hádání, bez kaceřování jedni druhých a jiných všelijakých nezpůsobův zachovávati musejí, sic jinak je Turci hned vězením, *bastonadami*, totiž kyjmi bitím, a peněžitou pokutou smíří. Jakž se to přihodilo před lety u našich sousedův Uhrův, nebo když se tam křesťané hádali o obrazy v kostelích a jedni je chtěli mítí, jiní nechtěli, porovnal je baša z Temešváru, vyházev obrazy svatých z kostela a jim jej odňav, místo toho chatrný plácek a dvoreček nepřikrytý jim oddal, nad jehožto dveřmi šavli pověsiti dal, aby, nebudou-li pokojní, tou potrestáni byli.

Sic vůbec v náboženství překážky žádné nemají a všudy zjevně k němu se hlásiti mohou, ač o to často rady od bašův některých držány byly, kterak by mohli a měli všechny křesťany z panství tureckého vyhnati, aneb k svému náboženství přinutiti. Až i za času Solimana, málo před dobytím *Zigethu, muphti a cadilescherové* (o nichž v druhé knize povím), navedeni byvše od bašův, císaře napomínali, aby křesťany a židy k *musulmanství* přinutil; ale on místo mnohé odpovědi vedl se s nimi k oknu, kteréž šlo do zahrady, a z toho jim ukázav

rozličných barev kvítí, toto řekl: „Jakož rozličnost kvítí netoliko nehyzdí zahrady, nýbrž oči i smysly obcerstvuje a obveseluje, tak rozličnost náboženství a víry nercili mým zemím neškodí, ale v mnohých příčinách užitek přináší, když toliko oni pokoj zachovávají a mých poručení poslušni jsou.“

K uřadům žádným křesťané připouštíni a na vojnu potřebování nebývají, ani jaké válečné zbraně v moci své míti smějí.

Čtvrtý díl všech užitekův od dobytka, zrostu zemského, z handlů, řemesl a všech obchodův dávati, a přesto od každé hlavy, od jistých let počnouc, po dukátu tribůtu platiti, a kdo nemá co dáti, má-li děti, ty do služebnosti prodati aneb sami do pout se dostati a dotud žebrati aneb robotovati musejí, až by sobě peníze vyžebřali a vysloužili. *Barthol. Georgievicz de Turc. mor.*

Platy jaké dávají

Přes to všecko vždycky třetího roku třetí pacholátko berou, shromáždíc jích houfem v každém městě, tu vybírají co nejdárnější, neohlédajice se nic, jediný-li jest syn otce anebo jest-li nejmilejší, když se jim toliko líbí a hodí, to obřeží a Turka z něho udělají, a potom taková pacholátka až do zrostu dospělého *amazoglany*, a jakž *Leuenc. hist. Musul. atzamoglaví*, česky děti poplatní jmenují. *Du Villamont.* Před lety desáté dítě toliko brávali.

Syny k zturerčení dávati musejí

Pročež nebozí křesťané upějí a touží po křesťanské svobodě, žádostiví jsouce, aby chom budto zde v našich končinách s Turkem válčíc, aneb proti němu veřejně do jeho země táhnouc ze všech stran štěstí proti tomu ukrutníku měli, a když dobré noviny o nás slyší, z nich se radují, a zase z zlých se rmoutí.

Jakož pak měla by ta sama příčina (ač jest jiných mnoho hodnějších a větších) křesťanské potentáty k válce proti Turku pohnouti. Nebo jak bychom do země jejich vtrhli, hned by chudiny vzhůru byli a znáti by dali, že *metus non est diuturnus officii magister*, *Erasm. apophth.*, totiž že strach netrvalivě slouhy činí, a vedlé *Pub. Syr. mima* povědění: *Multos timere debet, quem multi timent; Muchos a de temer, a quien*

Příčina tažení křesťanského proti Turkům

muchos temen, že se mnohých báti musí, kohož se mnozí bojí, takže by Turci domácím i přespolním křesťanům odepříti těžce mohli.

Tě jejich volné hotovosti k pozdvížení máme příklad mimo jiné tento: když *don Iuean de Austria* u *Naupactu* tureckou armádu léta 1571 porazil (jakž o tom nahoře více položeno jest), tehdáž mnohá města a krajiny v řecké zemi a *Dalmatii* proti Turkům se pozdvíhši, některé pevnosti opanovaly, Turky z nich vyhnaly a za pomoc křesťanův žádaly. Když však žádného re- tuňku neměly, byly mocí násilnou od Turků podmaněny, ač ne bez velikého z obojí strany krveprolití.

**Z jakých
příčin pod moc
Turkům přišli** Což ubohým lidem naší velikou nesvorností a válčením jedněch proti druhým v těchto našich vlastních krajinách přišlo, ano i nemalou příčinu sme k tomu dali, že v poddanost Turkům přivedeni byli, netoliko při ztracení konstantinopolitánského, ale i *trapezuntského* císařství. Nebo máme toho paměti, že jest císař konstantinopolitánský při *concilium* konstanském křesťanstva těchto západních zemí snažně o pomoc žádal a žádostiv byl osobně se do říše vypraviti, ale pro naši nechut a neochotnost k obojímu sešlo z jednoho i druhého, až naposledy od nás opuštěn byv, v pohanskou moc přišel. *Acta concil. Constanti., Annales reipub. Basil.*

Léta 1459 císař David z Trapezontu vida, že Turek opanoval císařství konstantinopolitánské, spolčil se s jinými v těch končinách křesťanskými i pohanskými knížaty proti Turkům a mimo to psal i poslal legáty své ku papeži *Pio II.*, císaři Fridrichovi III., králi franckému a knížeti Filipovi Burgundskému, vedlé něhož i král perský, kníže georgiánské a jiní, každý zvláštní psaní od osob svých po vyslaných naschválních odeslali, žádajíce z těchto krajin proti Turkům veřejného tažení a pomoci, slibujíc, že z své strany chtějí upřímně a vedlé možnosti outok na Turka učiniti, jakž na důvod toho v každém psaní zejména toho doloženo bylo, co kdo z nich vedlé smlouvy mezi nimi učiněné lidu vypraviti měl: jako

Východní králové a knížata žádali našich potentátův za pomoc proti Turku

kupříkladu císař trapezuntský 30 galer a na ních 20 000 lidu vypraviti měl, *Georgius*, král perský, 60 000, *Gorgora*, kníže georgiánské, 20 000 rejtářů, *Bendian*, král *Mirigreliae* (nyní, jakž doleji, kdež o georgiánech píši, znáti, *Mangrelliae* slove) 60 000, *Rabia*, kníže *Anacoziae*, 30 000, *Berdebech*, *Armeniae* menší pán, 20 000, *Asambech*, král *Mezopotamiae*, 50 000, národ *Githorum* a *Aranorum* 10 000, *Coramannus* a *Ismailbech*, mahu-metánského náboženství. Ti všickni v dotčených psaních zejména postaveni jsou a snažně o to pracovali, aby naše potentáty k témuž přivedli, ale nic nezpůsobili, nýbrž naši sami se mezi sebou bijíc, mordujíc, ty všechny svrchu položené Turkům v loupež dali, krom krále perského a georgiánského, ostatní všickni posavad pod tyranstvím tureckým zůstávají, jakž toho historie těch časův plné jsou. *Eneae Sil. epist.*, *Acta concil. Mantuani*, *Volaterranus*, *Achil. Gassarus*, *Donat. Bassius*, *Philip. Bergomensis*.

**Ale nic
nezjednali**

Aby pak každý věděl pravý rozdíl a zvláštní nejednomyslnost položených křesťanův, jedny každé obzvláště po titulích zejména klásti a vypisovati budu.

Kapitola XLVII.

Georgiáni a Armeniáni jací národové jsou a víra jejich jaká?

Georgiáni, národ starožitný, slouli před časy *Iberi vel Iberes*, od nichž (jakž *Varro* píše) národ aragonitský v Hišpanii pošel, a v historiích *Hispania* posavád *Iberia* slove.

**Jak před lety
slouli**

Země *Iberia* leží proti půlnoci při hoře vysoké velmi, *Caucasus* řečené (na níž velikých planét a hvězd východ a západ spatřiti se může, *Indii* a Tatory dělící, o níž *Virgi. lib. 4. Aeneid.*), k západní straně mezuje s *Colchis*, nyní *Mangrellios*, při mezech císařství někdejšího *Trebisonda* aneb *Trapezuntu*. Od východu mají moře *Caspium*, jináč *Hyrceanum*, turecky *mar di baca* aneb *Corazum* řečené (kterážto *Abr. Ortelius in theatro orbis ter.* jinými jmény vypisuje), a *Medii* neb medskou zemi, nyní *Servan* nazvanou. Z strany polední *Armenia* (o níž doleji) s nimi se stejká.

Položení země

Nyní ta země slove *Georgia*, a turecky *Curggini*, *Ciurgi*, vlasky *Zorziani*, od svatého Jiří, jehož obraz na praporcích a jiných znameních jako patrona svého užívají. *Antonius Geufraeus, Breidenbach test.* Jest pak země jejich velmi hornatá a skalnatá, plná lesů, skal a řícenín zámeků, mezi nimiž nebezpečno

Jak nyní slove

Země jaká

nepřátelům pasy bráti a táhnouti, pro příležitost záloh. Potřeb od ovocí, zvěři a jiných hovad, obzvláště pěkných sokolův, hojnost mají, však největší handl jejich jest z hedbávi, kteréž u nich pěkně se daří, a všelijaké drahé čalouny a věci dělají a prodávají, jakž za času *Virgilia lib. 9. Aeneid.* v tom chválení byli: *Pictus acu chlamidem et ferrugine clarus Ibera.*

Řeky jaké Řeky skrze tu zemi tekou starým historikům známé, jako *Straboni, Herodoto, Quinto Curtio*, kterýž i *Natalis de Comitibus* v své historii o řece *Cyrus* (nyní *Ser* od Georgiánův a *Chiur* od Turkův nazvané) a *Araxes*, skrz tu zemi tok svůj mající, divné věci vypisují.

Vrchnost jakou mají Vrchnost a pány své mají rozdílné: jedni královského titule užívají, jiní knížecího, a z nich každý od míst dvorů a sídel svých dobře zpevněných a opatřených jmín bývá, jako kteří v *Zaghen, Bassachiuc, Gori, Altunchala, Carachala, Chars, Teflis, Reivan, Sirvan etc.* bydlejí, od těch měst se nazývají. Své svobody hrdinsky po několik set let ochráncové byli, a jsouc mezi mocnými potentáty, jako tatarským, perským a tureckým, od nich nikdá dokonce podmaněni nebyli a ještě nejsou. Avšak těchto časův někteří jsou poplatníci krále perského, jako v *Teflis, Gori, Sirvan* a jiní někteří, kteříž se chanové, totiž nejvyšší těch měst, a ne králové, jako předešle, jmenovati musejí.

Léta 1577 císař turecký *Amurath* několik let s *Mahumetem Codabanda* řečeným válčil a tehdaž Turkům několik georgiánských panův, jako z *Altunchala, Carachala, Teflis* a jiných některých dobrovolně i s mocí se poddalo. Ale potom zase od Turkův odstoupili a jim velikou škodu, jako i podnes, činí a se protiví, o čemž *Iohan. Thom. Minadous* v knize vlasky sepsané obšírně píše.

Dále *Marco Polo gentil'h. delle cose de Tartari lib. 1. c. 5., Iosafò Barbaro gentil'huo. nel viaggio nella Persia cap. 27. 1., Ambrosio Contarini viaggio cap. 5. 6.* píší nemálo o jejich králích a obyčejích. Znátí dávají, že ačkoli křesťanského náboženství býti se chlubí, svého patriarchu a mnoho biskupův mají, však nemnoho co dobrého jiným křesťanům jako jiní *barbari*

činí a přejí. Protož každému skrz jejich zemi táhnouti velmi nebezpečno jest.

Divoký národ

K víře křesťanské přišli příčinou jedné ženy pobožné tímto způsobem: nebo jsouc od nich zajata, velmi pilná modliteb a postu byla, pročez pán její divíc se tomu, ptal se jí, jaký by to obyčej měla. Ona pověděla, že se Bohu svému Kristu Ježíši modlí. Jméno Krista Ježíše když uslyšel, bylo jemu divné a nikdá prvé neslýchané, takže mnohým svým spolukrajanům o tom vypravoval a jí, že pobožná jest a svému Bohu věrně slouží, vychvaloval. Kterážto *commendaci* jí dobré jméno i vážnost při sousedích způsobila. Mezitím rozstonalo se děťátko jedné sousedě a ta dala své dítě nemocné (vedlé obyčeje národu toho tehdejšího) z domu do domu nositi, zdali by se kdo našel, ješto by mu spomoci mohl. Ale když matce dítě zase nemocné přinesli, zpomenula na tu křesťanku, a zdali by ona co prospěti mohla, k ní dítě své poslala. Kteráž se ohlásila, že se za ně Bohu svému modliti bude, a když to učinila, dítě s pomocí Boží uzdraveno bylo. To se tak daleko rozneslo, že jest i královný, kteráž na hlavní bolest těžce stonávala, došlo. Pročez když od královný obeslána byla, jí modlitbami (však aby v Krista uvěřic, pokřtiti se dala) pomohla. Potom ta královna při králi příčinou toho byla, že poslal pro kněží křesťanské a od nich víře pravé vyzrozuměl a s velikým množstvím lidu pokřtiti se dal, což se stalo za času císaře Konstantýna. *Ruffinus lib. 1. c. 10., Socrat. lib. 1. c. 20., Sozomenus lib. 2. c. 6., Theodor. lib. 1. c. 23.*

Jak k víře křesťanské přišli

Mají oděv na způsob Peršanův, krom že birýty a čapky všelijakých barev nosí a kněží pleše na hlavě okrouhle, lid pak obecný čtverhranně stříhati sobě dávají. Brady dlouhé na způsob Řekův mají, s nimiž se také z většího dílu v náboženství svém srovnávají. Svátosti, mše a křest týmž způsobem jako oni přisluhují, ano i v řeckém jazyku *liturgiae* a jiné služby své konají, sic arabsky, chaldejsky aneb persky vůbec mluví a vlastní řeči žádné nemají. Postavy jsou bělejší a obdloužnější nežli Peršané, a to proto, že zemi čerstvější a stromovým, stín vydávajícím, osazenější mají.

Oděv jaký nosí

Jakého náboženství jsou

V Jeruzalémě drží v své moci některá místa svatá, jako kaplu hory *Calvariae*, kdež vždycky přes celý rok jednoho zavřeného a na oltáři sloužícího chovají. Potom kostel svatých Andělů řečený, kdež někdy byl dům Annáše biskupa, a některá jiná místa v krajině jůdské mají, k kterýmžto ročně putují v houfě velikém a bez dání tribůtu, k tomu pod praporci, s nástroji vojenskými, ano i ženy jejich na koních s lučišti, kopími jako udatné vojakyně *Amazones*, kteréž před lety z jejich *quartiru* a okolo *Caucasu* hory pošly, přijíždějí. A to jim Turci trpí, bojíce se, aby se toho jich sousedům pohanům, kteříž v jejich krajině a okolní bydlejí, vším zlým zase neodplatili.

Tuto doložím starého a divného někdy u nich obyčeje, který vrchnost jejich zachovávala. Nebo v každé obci vrchnost měli jistou míru pasu, kteroužto každého roku muže i ženy měřiti obyčej měli, a kterýmž by dostačiti nemohla (krom těhotných žen) pro tlustost, ti pokutováni byli. Nebo za lenocha, nepracovitého a příliš břicho milujícího a pasoucího takového odsuzovali. *Alexan. lib. 2. c. 25.*

Skoupí bývali Jakož pak tak skoupí bývali, že toliko jednou za den jídali a vodu pijivali, od čehož *hydropotae*, totiž vody pijánové nazváni byli, nicméně pěkné a nádherné šaty nosili. *Caelius lib. 18. cap. 22.* A po dnešní den hladu, bídy a psoty hojně se u nich nachází, jakž to vypisuje, kterýž tudy putoval, *Ambrosio Contarini nel viaggio nella Persia.*

Armeni

Armenia jest krajina *Aziae*, od jakéhosi *Armena* z *Rodu* tak nazvaná. Od půlnoci má díl krajiny *Colchis*, nyní *Calpurt* neb *Mangrellios* řečenou, a díl georgiánské země. K západu mezuje s řekou *Euphrates*, od východu má moře *Hircanum* a *Medii*, od poledne *Mezopotamii* a *Assyrii*. *Ptolom. lib. 5., papa Pius Quintus 3. par. desc. Asiae.*

Dělí se na větší a menší *Armenii*, *Plinius lib. 6.*, z nichž větší králi perskému a velikému *chanovi* tatarskému a menší císaři tureckému poddána jest, a ta slove *Turcomania*.

Hory má veliké, jako *Moschicos montes*, *Periardes*, jináč *Pariედrus*, z nichž *Euphrates* a *Araxes* řeky pocházejí, *Antitaurus*, *Taurus*, *Cordica*, z nichž *Tygris* řeka teče. *Plinius lib. 5. c. 27., lib. 6., Salustius, Strabo lib. 11. et 12.*

Hory
armenské

Řeky má slavné, jako jest *Euphrates*, v Písmích svatých známá řeka, *Ararath* židovsky, turecky *Frat* nazvaná, kterážto skrže roviny *Armeniae* tok svůj majíc, je na způsob *Nilu*, egyptské řeky, svým rozvodněním hnojí a zavlažuje, že bez orání a zdělání, toliko samým vrhnutím do země obilí zrůst hojný vydává. V vodě pak znamenité drahé kamení, jako *turkusy*, *smaragdy* a jiné se nacházejí, *Plinius lib. 18. c. 15. 16., Ovidi. met. lib. 2., Propert. lib. 2., Dionisius*. *Tygris*, turecky *Tegil*, o níž v Písmích svatých tolikéž zmínka se činí, *Araxes* a *Cyrus*, o nichž jsem v předešlé kapitole psal, *Dionisius, Lucan. lib. 3.*

Řeky
armenské

Uprostřed *Armeniae* veliké jest hora, řečená *Arca Noae*, široká a dlouhá, že se sotva ve dvou dnech objíti může, uprostřed má špici vysokou velmi a sněhy každoročními nikdá nescházejícími přikrytou, pro kteréžto není možné tam vjíti, neb by se probořiti a zasuti musil. Na té špici, praví, že archa aneb koráb Noe po potopě se zastaviti a za mnoho set let tam trvati měla, i ještě něco dříví, co neshnilo, tam zůstávati má. *Marco Polo lib. 1. c. 2. de i viaggi, Montevilla.*

Hora, kde
archa Noe stojí

Pastvy okolo toho vrchu znamenité jsou, že každé léto několik tisíc koní tatarských a jiných hověd nesčíslný počet tam se pase. *Marco Polo ibid.* Za času *Strabona* pasávalo se tam pospolu do padesáti tisíc koní, stáda králův perských, *lib. 11. et 12.* A to za příčinou vlhkosti, kteráž se z toho vrchu dolů od sněhu táhla.

Před lety byli pohané v té zemi velmi rozkošní a marnostem oddaní. Nebo že zemi dobrou a tučnou měli, zbujněli a modle *Tanais* řečené místo bohyně sloužili, jí dcery a syny své k chlipností, aby místo služby smilnili, oddávali, a potom takoví nejspíše se vdaly a oženili, jako by posvěcení byli. *Strabo lib. 11.*

Armenové jak smluv svatebních potvrzují

Jak přísahají

Když měli *sponsalia* a smluv svatebních potvrzovati, tehdy ženich nevěstě kus ucha pravého a ona jemu zas kus levého uřezali, a tím svoji byli a sebe jeden druhému jako zavázané drželi. Místo přísahy a jistého slovy potvrzování bodli aneb řezali se v ruku pravou a krev vycedíce pili. *Tacitus, Caelius lib. 17. c. 12., Fulgiosius lib. 9. c. 6., Valerius Maximus lib. 9.*

Nyní na větším díle jsou křesťané, přijali víru křesťanskou léta 574, *Sab. en. 8. lib. 3., Euag. lib. 5. c. 7.* Živí se řemesly všelijakými a kupectvím, dělajíce pěkné muchejry, šamlaty, hedbávné cejgy a čalouny, a ty sami po tureckém, perském a indiánském království rozvázejí a prodávají.

Města armenská

Města mají slavná a bohatá, zvláště při řece *Tygris* a *Eufrates* ležící; mezi nimi přední jsou *Arsingan*, arcibiskupská armenův stolice, kdež teplice zdravé jsou, pod správou Tatara *chana*, *Argiron*, *Arsamota* a *Tauris*, stolice nynějších králův perských, kteréž někdy *Susa*, stolicí starých perských monarchův býti mělo. O tom městě, o zámku, palácích v něm, jeho teplicích, *meschitich*, obyvatelích ženského i mužského pohlaví pěkně vypisuje *Battista Ramusio secundo vol. delle navigat. et viaggi fol. 82. et seq.*

Oděv jaký nosí

Jaká místa v zemi Svaté mají

Oděv dlouhý jako Řekové s modrým zavítim na hlavě nosí, jest národ sprostný a v svém náboženství horlivý, k přespólním přívětivý, jakož pak v zemi Svaté několik míst svatých, jako kostel svatého Jakuba a kaplu v kostele hrobu Božího a některá jiná místa drží, to v těch místech zachovávající rozdílně od jiných, že před oltářem, jako by kůr byl, firhaňky roztažené mají.

Mají svého duchovního a nejvyššího správce, kterýž je v duchovních i v světských věcech spravuje, a jmenují ho v svém jazyku, jako by u nás *primat* sloul. K řeckům nejsou náchylní, ač se s nimi hrubě v náboženství srovnávají, nýbrž vědouce, že řekové latinským všelijakou protimyslnost prokazují, tito naproti tomu jim všelikou uctivost zjevně i tejně činí a před málo lety jejich nejvyšší

Nenávidí řekův

do Říma některé biskupy vyslal, sjednocení u víře a poslušnosti k římské stoličce sliboval, což však na ten čas od nich vzdáleno jest.

Hodu narození Krista Pána nesvětí, ale tři králův památku, kterouž praví býti památkou duchovního narození Krista Pána, když byl pokřtěn v Jordáně.

Vánoc nesvětí

Půst drží jediný toliko tak jako my, ale jinaké, neb netoliko masa, sejra, vajec, ale ani ryb nejedí, ani co mastného od oleje, másla etc., ani vína nežívají, toliko na samém chlebě a některé bylině a vodě přestávají. Mši svou slouží v jazyku přirozeném a do vína jako řekové vody nepřiměšují, děti ku posluhování připouštějí a jim na způsob řekův podávají. Kněh jiných mimo psání svatých *Chrysostoma* a *Gregoria Nazianzena* nežívají. Evangelium když mají slyšeti, vstanouce s radostí jedni druhé na znamení pokoje a svornosti, kdo se koli s kým trefí, mužské i ženské pohlaví vesměs, políbí.

Půst jaký mají

**Evangelium
s jakou váž-
ností slyší**

Mrtvých na způsob řekův pláčí, a ještě více nežli oni. Neb ti to vstanouce ráno s houfem chodí na krchov a tam nahlas nad hrobem divně sobě hořekují a kvílí, že zdaleka slyšáni býti mohou, šaty na sobě trhají a rukama lomí tak, jako by mrtvé objímají chtěli. Kněží jejich také při té výchozi bývají, po krchově čtouce a brebencující chodí a některé i těší. Až když se do vůle našklebí, spolu se zasadí, a tu jedí a pijí, tím své hoře zahánějíce. O očistci, zásluhách, ani o odpustcích nic nedrží, než každý svého hledí.

**Jak mrtvých
pláčí**

Jejich nejvyšší dělí se od nich čepicí, kteráž mu pozadu visí až na hřbet, jakéž sou čapky někdy mívali a místy ještě mají *magistri nostri* v akademiích, jimž *lirippia* říkali. Jiní kněží nosí pleše okrouhlé, vlasy na bradě nestříhané a oděv prostý dlouhý do země, a na způsob řekův jednou se ženiti mohou.

Oděv jejich

Přišli pak v bludy nejprve po chalcedonském sněmu, na němž *Eutyches* a *Dioscorus* bludaří léta 460 potupeni byli, jejichž bludy tito příčinou jakéhos *Ethania*, učedníka dotčených dvou, přijali:

**Skrz koho
v blud přišli**

totižto zapírajíce dvoje přirození Krista Pána a činíce lidské jeho přirození zbožnělé, jako by člověkem pravým podlé těla již více býti neměl, proti patrným Písmům svatým, jakž to tehdejších časův *Dioscorus*, alexandrinský biskup, v knize proti tomu a podobným bludům vydané horlivě poráží.

klasická díla v textově spolehlivém vydání
Česká knižnice
www.kniznice.cz

Vysvětlivky

Biblické odkazy obecnějšího charakteru s uvedeným názvem knihy a kapitoly zpravidla dále nedoplňujeme, činíme tak pouze v případě citace či parafráze bibl. textu; v případě potřeby upřesňujeme názvy biblických knih, jak je uvádí *Bible. Písmo svaté Starého a Nového zákona (včetně deuterokanonických knih)*, Český ekumenický překlad. Praha 1996 (ČEP).

Časové údaje se rozumějí našeho letopočtu, není-li poznamenáno jinak (př. Kr.).

Zeměpisné názvy Harantovy cesty uvádíme v případě, kdy se dnešní podoba odlišuje od podoby uvedené v cestopisu, příp. pomůžou upřesnit trasu cesty.

Antická vlastní jména jsou zapisována podle pravidel používaných v *Encyklopedii antiky*; pro jména řecká bylo přihlíženo také k slovníku Wilhelma Papea *Wörterbuch der griechischen Eigennamen* (in *Dr. W. Pape's Handwörterbuch der griechischen Sprache*. 3. Aufl. Braunschweig 1911). Vlastní jména z biblického kontextu jsou psána podle ČEP; v případě palestinské topografie bylo přihlíženo také ke Krollově knize *Po stopách Ježíšových*.

Životopisná data ant. spisovatelů uvádíme podle Canforových *Dějiny řecké literatury* a Conteových *Dějiny římské literatury*, popř. podle *Slovníku řeckých/latinských spisovatelů* nebo *Der Neue Pauly*.

V případě odkazů na editované řecké a latinské texty jsou uváděni editoři pouze u autorů, kde to usnadní dohledání odkazu. Použité zkratky edic:

CSEL *Corpus scriptorum ecclesiasticorum Latinorum*
PG J.-P. Migne. *Patrologiae cursus completus, series Graeca*
PL J.-P. Migne. *Patrologiae cursus completus, series Latina*

Slovníky, encyklopedie a další přehledová díla, z nichž bylo významnější čerpáno:

Borecký, Bořivoj; Dostálová, Růžena et al. *Slovník řeckých spisovatelů*. Praha 2006.

Canfora, Luciano. *Dějiny řecké literatury*. 2. vyd. Praha 2004.

Conte, Gian Biagio. *Dějiny římské literatury*. Praha 2003.

Enzyklopädie Philosophie und Wissenschaftstheorie. Bd. 1–4. Ed. Jürgen Mittelstraß. Stuttgart, Weimar 1995–2004.

Charvát, Petr. *Zrození státu*. Praha 2011.

Charvát, Petr; Marek, Václav; Oliva, Pavel. *Encyklopedie dějin starověku*. Praha 2008.

Kitchen, Kenneth Anderson. *On the Reliability of the Old Testament*. Grand Rapids, Cambridge 2003.

Kroll, Gerhard. *Po stopách Ježíšových*. 2. vyd. Kostelní Vydří 2002.

Kufáková, Eva; Vidmanová, Anežka et al. *Slovník latinských spisovatelů*. Praha 2004.

Lexikon für Theologie und Kirche. Bd. 1–11. Ed. Walter Kasper. 3. Aufl. Freiburg im Breisgau 1993–2001.

Der Neue Pauly: Enzyklopädie der Antike. Bd. 1–16. Eds. Hubert Cancik, Helmuth Schneider, Manfred Landfester. Stuttgart, Weimar 1999–2003.

Nováková, Nea; Pecha, Lukáš; Rahman, Furat. *Dějiny Mezopotámie*. Praha 1998.

Novotný, Adolf. *Biblický slovník*. Praha 1992.

The Oxford Dictionary of Byzantium. Vol. 1–3. Ed. Alexander P. Kazhdan. New York, Oxford 1991.

Schäfer, Peter. *Dějiny Židů v antice*. Praha 2003.

Svoboda, Ludvík et al. *Encyklopedie antiky*. Praha 1973.

Verner, Miroslav; Bareš, Ladislav; Vachala, Břetislav. *Ilustrovaná encyklopedie starého Egypta*. Praha 1997.

Verner, Miroslav; Bareš, Ladislav; Vachala, Břetislav. *Encyklopedie starověkého Egypta*. Praha 2007.

Verner, Miroslav. *Pyramidy*. 2. vyd. Praha 2008.

O dalším rád pomlčím: za mě bude mluvit tato kniha
a bude zdrojem pravdy, nezboří-li se snad svět.

Mistr Jiří Carolides z Karlsperka, císařský básník

Eoas peteres quum patrio orbe plagas — éójský, východní, podle bohyně Éós/Jitřenky

Hesperiamque cadentem — hesperský, západní; Hesperidky byly podle mytologie nymfy zapadajícího slunce, žily na ostrově na západním okraji světa, kde měly spravovat zahradu, v níž se rodila zlatá jablka; hesperskou zemí je u římských básníků nazývána Itálie nebo Hispánie (dn. Španělsko)

Georgius Carolides a Carlsperga — (vysv. s. 6)

16

Na vědomí se dává... — tzv. privilegium, oznámení, že výroba proběhla na základě panovníkova privilegia

17

Aristoteles, znamenitý filozof — Aristotelés (384–322 př. Kr.), ze Stageiry na Chalkidice (starověká Makedonie), řecký filozof a přírodovědec, žák Platónův, vychovatel Alexandra Velikého, zakladatel filozofické školy v athénském Lykeiu (podle sloupořadí, v nichž se při diskusích učitelé s žáky procházeli, později nazývaná peripatétická); autor rozsáhlého díla, z něž se dochovaly téměř výlučně spisy určené pro vnitřní potřeby školy, nikoliv ty pro veřejnost; korpus dochovaných děl se tradičně dělí na spisy logické, přírodně filozofické a přírodovědecké, metafyzické, etické a politické, rétorické a poetické; hojně cestoval (Athény, Malá Asie, Lesbos, Makedonie)

traduce natura — „přirozeným předáváním“; lat. *tradux*, úponek vinné révy, používaný k jejímu rozmnožování

dominus Neugebauer tract. de peregr. — Salomon Neugebauer Prutenus (†1615), autor spisů historicko-geografických a didaktických, původem z Pruska; citace je převzata ze s. 1–2 spisu *Tractatus de peregrinatione: methodo naturali conscriptus ac historicis, ethicis politicisque exemplis illustratus* (1605)

18

Aristoteles lib. 1. rhet. cap. 7. — *Rétorika (Techné rhétoriké, lat. Ars rhetorica; 3 kn.)*, pojednání o řečnictví, 1360a Bekker; s koncem římského císařství na Západě (r. 476) a postupným odcizováním

byzantského Východu latinskému Západu upadla řečtina a s ní studium řeckých autorů v západním světě nadlouho v téměř úplné zapomnění; v době přibližně od pol. 14. st. dochází k výraznému oživení studia řečtiny (především v Itálii), prostředkem poznání řeckých autorů ale zůstává pro většinu zájemců latina, do níž byla řecká díla humanisty překládána; Aristotelova díla byla na Západě dlouho neznáma, byla však studována byzantskými učiteli i Araby, jejichž překlady sehrály významnou zprostředkovatelskou úlohu při znovuobjevování Aristotela na Západě (často se překládalo z arabštiny), k němuž docházelo už od 12. st., kdy se také začínají výrazněji objevovat latinské překlady řeckých textů obecně; tak jako u jiných řeckých autorů je pravděpodobné, že Harant nepracoval s řeckým originálem, neboť v jeho době již byly k dispozici minimálně latinské překlady (jak svědčí i Harantovy latinské citáty)

Plato in lib. de legibus — Platón (428/427–348/347 př. Kr.), z Athén, řecký filozof, zakladatel filozofické školy Akademie; dochované dílo, uspořádané do devíti tetralogií, zahrnuje dialogy, *Obranu Sókratovu* (*Apologia Sókratús*) a dopisy; ve středověku nebylo z Platónových spisů známo téměř nic, k obnovení zájmu dochází teprve v 15. st.; dialog *Zákony* (*Nomoi*, lat. *Leges*; 12 kn.) je posledním Platónovým dílem, Platón zde rozvíjí a modifikuje svou utopii, teorii ideálního státu z *Ústav* (*Políteia*, lat. *Res pública*; zatímco v *Ústavě* mají vládnout filozofové, v *Zákonech* stojí nejvýše právě zákony); *Zákony* i *Ústava* detailně popisují ideální systém vzdělávání, jehož zajištění je jedním ze základních úkolů státu; větší část *Zákonů* je věnována popisu politického a společenského zřízení a zákonů ideálního utopického státu, Magnésie, který má vzniknout na Krétě; podle Platóna je ovšem třeba obchod se zahraničím i cestování do zahraničí výrazně omezit, aby cizími vlivy nedošlo k narušení ideálního pořádku; cestovat nesmí občané mladší čtyřiceti let, soukromé cesty nesmí podnikat nikdo (*Zákony* 950d–e); do zahraničí mají být vysíláni na pozorování ti nejlepší z občanů mezi padesáti a šedesáti lety (951c–952d); sám Platón cestoval hojně (s. Afrika, Itálie, Egypt; cesty do Indie nebo Persie patří do sféry legend), opakovaně pobýval v Syrakúsách na Sicílii, kde se snažil pro své utopické ideály získat místní vládc

19

constitut. ne filius pro patre lib. 4. Cod. tit. 13. — *constitutio*, konstituce (*authentica*) *Habita (Privilegium scholasticum)* císaře Fridricha I. Barbarossy (římským císařem 1155–1190) snad z r. 1155, která

udělovala zvláštní privilegia a imunity mimoboloňským studentům římského práva na boloňské univerzitě, dokument zásadního významu pro další vývoj univerzit; konstituce byla císařem vřazena do zákoníku císaře Iustiniana I., jehož studium se v té době rozmáhalo (*Codex Iustinianus*, vysv. s. 79; za 4, 13, 5, titul *Ne filius pro patre vel pater pro filio emancipato vel libertus pro patrono conveniatur*)

Homerus — Homéros, řecký básník, jehož životopisná data i osudy zůstávají od starověku záležitostí dohadů, snad žil a tvořil ve 2. pol. 8. st. př. Kr. a pocházel z oblasti maloasijské Iónie (o status jeho rodiště se prý přelo sedm řeckých i maloasijských měst); tradice mu připisuje autorství eposů *Ílias* a *Odysseia* z cyklu bájí o trójské válce a některá menší díla nižší úrovně, jejichž autenticita byla odmítána již v antice; ve středověku byly homérské eposy známé prostřednictvím latinských parafrází, komentářů a přepracování (romány o Trójji apod.), nejstarší latinské překlady obou eposů vznikly na popud Franceska Petrarcky a Giovanniho Boccaccia ve 14. st.; výčet slavných Řeků, kteří navštívili Egypt a poznali zdejší vzdělanost, Harant našel u Diodóra Sicilského, *Historická knihovna* 1, 96–98 (eds. T. Fischer post I. Bekker, L. Dindorf, F. Vogel, Leipzig 1888–1906; uvádí Orfea, Músaia, Melampoda, Daidala, Homéra, Lykúruga, Solóna, Platóna, Pýthagoru, Démokrita, matematiky a astronomy Eudoxa z Knidu ze 4. st. př. Kr. a Oinopida z Chiú z 5. st. př. Kr.); Diodóros Sicilský viz vysv. níže

Orpheus — mytický pěvec, viz vysv. k dedikační básni *Commendatio authoris*; navštívil Egypt za účelem prohloubení znalostí (Diodóros Sicilský, *Historická knihovna* 4, 25, 3); účastnil se plavby Argonautů za zlatým roumem do Kolchidy (vysv. s. 367); měl také založit kultu na ostrově Aigíně a v Lakedaimónu (Spartě)

Musaeus — Músaioi, mytický básník a věstec, odchovanec a průvodce Múz; považován za jednoho z původců básnické tvorby, podle antické tradice žák nebo syn Orfeův

Melampodes — Melampús (2. p. řec. Melampodos), mytický věstec, zázračný léčitel a vykonavatel rituální očisty, zakladatel Dionýsova kultu v Řecku

Ptolomaeus — Klaudios Ptolemaios (2. st.), řecký astronom a geograf; jeho geografická příručka (*Geógrafiké hyfégésis, Návod k zeměpisu*; 8 kn.) představuje nový přístup k oboru, není to popis zemí, ale výčet míst obydleného světa (hor, řek, národů, osad), uvádí souřadnice zeměpisné šířky a délky, které měly sloužit jako návod k sestavení mapy světa; známý také jako autor astronomického spisu

Matematická soustava (Mathématiké syntaxis, později známo jako *Velká soustava, Hé megisté* nebo *megalé syntaxis*, odtud název arabského překladu *Almagest*); žil v egyptské Alexandrii, o jeho životě se mnoho neví; *Geografii* se výrazně zabýval Harantem citovaný (vysv. s. 301/II) italský astronom, matematik a kartograf Giovanni Antonio Magini, jenž k ní napsal komentář (1596) a vydal ji v latinské a italské verzi

Herodotus — Hérodotos z Halikarnássu (asi 485 – asi 424 př. Kr.), řecký historik, „otec dějepisu“, dochovalo všech devět knih *Dějiny*, které představují hlavní pramen pro dějiny řecko-perských válek do roku 479 př. Kr.; navazoval na tradici historické geografie (Hekataios z Miletu, vysv. s. 227/II); nepracoval příliš vědecky, historický výklad je proťkán rozsáhlými geografickými, etnografickými aj. odbočkami; Egyptu se věnuje druhá kniha; je známo, že hojně cestoval (Egypt sám navštívil)

Strabo — Strabón z Amaseie v Pontu (Černomoří; 64 př. Kr. – 19), řecký geograf a historik, jeho historické dílo (pokračování historika Polybia, vysv. s. 102) se nedochovalo; téměř vcelku dochován *Zeměpis (Geógrafika*; 17 kn.), obsahující popis jednotlivých zemí tehdy obydleného světa od z. na v. (od Iberského poloostrova po s. Afriku); pro své dílo čerpal zčásti z vlastní zkušenosti

Diodorus Siculus — Diodóros Sikeliótés (lat. Diodorus Siculus, Diodóros Sicilský, 1. st. př. Kr.), z Agyria na Sicílii, řecký historik, autor částečně dochovaných univerzálních dějin *Historická knihovna (Bibliothéké historiké*; 40 kn.); vcelku se dochovaly knihy 11–20, obsahující souvislý historický výklad od r. 480 do r. 302 př. Kr., a geografické knihy 1–5, obsahující výklad o Egyptu, Mezopotámii, Indii, Skythii, Arábii, s. Africe, řeckých mýtech, z. Evropě a řeckých ostrovech; o jeho životě se příliš neví, psaním strávil celých třicet let, pobýval v Egyptě a v Římě

Anacharsis, Tatar rozený — urozený Skyth; ač Neřek, řazen k sedmi mudrcům řeckého světa (vysv. s. 411), žil snad v 6. st. př. Kr., výjimečný svou vzdělaností mezi jinak „barbarským“ národem (Skythové byli nomádi iránského původu, od 8./7. st. př. Kr. sídlící ve stepích s. od Černého moře; od 2. pol. 4. st. př. Kr. je začali vytlačovat jejich v. sousedé Sarmaté, sídlící původně v. od řeky Don); Anacharsis podnikal dlouhé cesty kvůli vzdělání; při pokusu zavést doma řecké zvyky a kultury byl zavražděn vlastním bratrem, skythským náčelníkem **pro Solona mudrce... Herodotus lib. 4.** — Hérodotos, *Dějiny* 4,76 (o Anacharsidovi); o jeho příchodu do Athén a přátelství s athénským

reformátorem Solónem (7./6. st. př. Kr.) mluví v Anacharsidově životopisu Diogenés Láertios (vysv. s. 78), *Životy filozofů* 1,101–103 (ed. H. S. Long, Oxford 1964); Solón během své úřední funkce archonta (594/3 př. Kr.) zrušil dlužní otroctví, vydal zákony a provedl reformu ústavy, na jejímž základě byla společnost rozdělena do čtyř tříd podle majetku, čímž se oslabil moc rodové aristokracie

20

Lycurgus, rodu královského slavný regent a správy spisovatel — Lykúrgos ze Sparty, polomytický reformátor z archaického období, připisuje se mu autorství pravidel spartské společnosti rovných, státního zřízení a souboru zákonů; Spartě vládl jako regent za svého synovce; měl podniknout cesty na Krétu, do Egypta a Iónie, Spartané si sami vyžádali jeho návrat; další cesty (Afrika, Iberský poloostrov, Indie) patřily k legendám už v antice

Aristoteles lib. 2. polit. cap. 7. — Aristotelés, *Politika* 1271b Bekker; *Politika*, teoretické pojednání o státních zřízeních (8 kn.), patřila k méně oblíbeným Aristotelovým spisům

Solon, Plato, Democritus do Azie a Egyptu putovali — podle Hérodota (*Dějiny* 1,29) Solón po provedení reforem po deset let cestoval, aby jej nikdo nemohl donutit jeho ustanovení odvolat; navštívil Egypt a rozmlouval tu s kněžími, od nichž měl získat informace o bájném městě Atlantidě (viz Platónovy dialogy *Timaios*, *Kritiás*)

Démokritos z Abdér v Thrákii (asi 460 – asi 370 př. Kr.), řecký filozof, představitel atomismu: podle něj vše vzniká a zaniká spojováním a rozpojováním elementárních částic, atomů, které jsou ve věčném pohybu v nekonečném prostoru, jsou nedělitelné (řec. *atomoi*), mají neměnný tvar; z četných Démokritových děl dochovány zlomky; cestováním za poznáním prý utratil otcovské jmění (Mezopotámie, Persie, údajně i Etiopie a Indie; v Egyptě žil podle Diodóra Sicilského, *Historická knihovna* 1,98,3, pět let)

Hippocrates, vznešený podnes lékař, sem i tam po světě jezdil, a zvláště do ostrova Coo, aby se v něm paměti Aesculapia, předního lékaře... doptal — Hippokratés (460 – asi 370 př. Kr.), z ostrova Kós, proslulý řecký lékař, na svých četných cestách se věnoval lékařské praxi (zavítal až do Thrákie a Černomoří); Hippokratovský korpus (*Corpus Hippocraticum*) zahrnuje více než 50 spisů nejrůznějšího typu, zaměření a míry odbornosti většinou z 5. a 4. st. př. Kr., ale nacházejí se tu i spisy mnohem mladší, přičemž Hippokratovi nemůžeme s jistotou připsat ani jeden; hippokratovská medicína byla empiricky založená,

snažila se oddělit vědu od pověr (nemoci mohou být vysvětleny pouze na základě přirozených příčin), objektem pozornosti byla i lékařská etika (viz dodnes skládanou tzv. Hippokratovu přísahu)

Asklépios, řecký hrdina, syn Apollóna a smrtelnice, zabit Diovým bleskem, protože oživoval mrtvé, uctíván jako bůh lékařství; v jeho chrámech a přilehlých komplexech se provozovala léčitelská praxe, k léčení se užívalo uměle vyvolaného spánku (*enkoimésis*) nebo hadů, atributů boha; významné středisko kultu se nacházelo v Epidauru na Peloponnésu

Plinius lib. 29. — Gaius Plinius Secundus (Plinius Starší, 23/24 až 24. 8. 79), římský spisovatel a úředník, zahynul jako velitel loďstva při záchranné operaci při výbuchu Vesuvu; autor rozsáhlé přírodovědné encyklopedie (*Naturalis historia*, *Přírodověda*; 37 kn.); *Přírodověda* 29,2,4 (Hippokratés, narozený na Kóu, si údajně v chrámu boha Asklépie opsal nápisy, v nichž ti, kdo tu byli uzdraveni, zapsali k užítku svých následovníků, jaká léčba jim pomohla)

Dioscorides — Dioskúridés (Dioskoridés) Pedanios z Anazarbu v Kilikii (1. st.), řecký botanik, asi vojenský lékař za císařů Claudia a Nerona (nebo Nerona a Vespasiana); autor nesmírně vlivného farmakologického díla *Peri hylés iatrikés* (lat. *De materia medica*, *O léčivých látkách*; 5 kn.), kde popisuje léčivé substance nejen rostlinného, ale i živočišného a nerostného původu

Aristoteles půltřetího sta obcí obyčeje a práva shromáždil a do jedné knihy poznamenané vydal, kteráž však našich časův a nás nedošla — Harant zde ztotožňuje výše citovanou *Politiku* a rozsáhlé přípravné dílo, *Ústavy (Políteiai)*, jež vypracoval Aristotelés ve své škole spolu s žáky jako podklad pro *Politiku* a kde shromáždil poznatky o ústavách a dějinách 158 řeckých městských států; z tohoto obrovského díla dnes známe díky papýru nalezenému na konci 19. st. (první edice r. 1891) téměř celý text athénské ústavy, u níž je však Aristotelovo autorství více než pochybné, a nic dalšího; naopak *Politika* byla v Harantově době známá nejen v edicích, ale i latinských překladech **do chrámu modly Saturna** — Saturnův chrám, nejstarší doložený chrám z republikánské doby (zač. 5. st. př. Kr.), stál na hlavním římském náměstí pod pahorkem Kapitolem (*forum Romanum*; dodnes viditelné pozůstatky), nacházela se tu státní pokladna (*aerarium*), ukládaly se sem zákony a smlouvy

Livius — Titus Livius (59 př. Kr. – 17), z Patavia (dn. Padova), římský historik, autor *Dějin od založení Města (Ab Urbe condita libri*; 142 kn., takřka vcelku dochovány kn. 1–10, 21–45); výborný vypravěč, ale

velký fabulátor; o vzniku Zákonů dvanácti desek, první kodifikace římského zvykového práva (pol. 5. st. př. Kr.), Livius *Dějiny* 3,31–57 **Ptolomaeus Philadelphus** — Ptolemaios II. Filadelfos (žil 308–246 př. Kr.), druhý vládce Egypta po jeho podmanění Alexandrem Velikým; stejně jako jiní helénističtí panovníci podporoval umělce a vědce, nejspíš až on uskutečnil projekt svého otce Ptolemaia I., v jehož rámci mělo vzniknout v Alexandrii vědecké centrum, tzv. Múseion, jehož součástí byla rozsáhlá knihovna; překlad Starého zákona do řečtiny, k jehož vzniku se váží různé legendy, se nazývá lat. *Septuaginta* (Sedmdesát) podle zaokrouhleného počtu učenců; vlastní židovské území se do konce 3. st. př. Kr. nacházelo pod vládou Ptolemaiovců, následně patřilo syrským Seleukovcům; překlad nabyl velkého významu u židů žijících v helénistických říších, mezi helénizovanými židy často nahrazoval hebrejský originál

21

Iosephus v 12. knize 2. kap. Starožitností — Flavius Iosephus (Iósépos/Ióséfós Flávios, pův. Josef ben Matitjáhu, 37/8 – po r. 100), z Jeruzaléma, židovský historik, pocházel z kněžské aristokratické rodiny; aktivně se účastnil židovské vzpoury a války proti Římu vl. 66–73/4, která skončila porážkou židů a zničením jeruzalémského chrámu za císaře Vespasiana; Josef velel oblasti Galileje, po dobytí pevnosti Jótapata r. 67 byl zajat a následně omilostněn, stal se přítelem Vespasianova syna Tita, získal římské občanství, žil v Římě a věnoval se psaní, v přízni zůstal i za vlády Titova bratra Domitiana; současníci mu vytýkali kolaborantství s Římany; *Židovské starožitnosti* (*Iúdaiké archaiologíá*, lat. *Antiquitates Iudaicae*; 20 kn.) jsou dějinami židů od nejstarších dob do začátku první židovské války (do vlády císaře Nerona), psány řecky; dodatek tvoří vlastní životopis (*Ióséfú bios*, lat. *Vita Iosephi*), psaný jako vlastní obhajoba; vznik *Septuaginty* Iosephus Flavius, *Židovské starožitnosti* 12,2 §11–118 (viz s. 256/II); (ed. B. Niese, Berlin 1887–1895; kapitoly podle *Flavii Iosephi opera Graece et Latine*, sv. 1, ed. W. Dindorf, Paris 1845)

Mithridates, král v Pontu — nejslavnější král toho jména Mithridatés (Mithradatés) VI. Eupatór Dionýsos (vládl asi 120–63 př. Kr.), za jeho vlády dosáhlo Pontské království největšího rozmachu; jádro říše leželo na j. pobřeží Černého moře (řec. Pontos Euxeinos), kde se nacházela četná řecká města; následkem Mithridatovy expanzivní politiky v Černomoří, Malé Asii a Řecku byla série válek s Římem; války skončily porážkou Mithridata římským vojevůdcem Pompeiem

a přeměnou jeho království v provincii, Mithridatés byl r. 63 př. Kr. vlastním synem donucen k sebevraždě; propaganda jej představovala jako nového Alexandra, dokonale vzdělaného po řeckém vzoru na duchu i těle; informaci, že ovládal všech 22 řečí svého království, uvádí Plinius Starší, *Přírodověda* 7,24,88

Mercurius Trimegistus — správně *Trismegistus*, Merkur Třikrát veliký, řecký bůh Hermés (lat. Mercurius) ztotožněný s egyptským bohem Thovtem; pod jeho jménem kolovaly texty esóterického rázu (tzv. hermetické spisy), z nichž se dochovalo tzv. *Corpus Hermeticum*, sbírka textů magického, mystického, astrologického a teologicko-filozofického charakteru, vydaných nebo zkompileovaných většinou v době od 1. do 3. st.; její základ tvoří 18 řecky psaných traktátů (14 prvních přeložil poprvé do latiny Marsilio Ficino r. 1463, vyd. 1471); tato hlavní část byla dlouho známá jako *Poimandrés* (lat. *Pi-mander*; *Pastýř mužů*, respektive *Dobrý pastýř*) podle Hermova označení v prvním traktátu

Královna z Sáby, žádostivá jsouc... 3. Král. 10. kap. — 1Kr,10

Christophorus Columbus — Kryštof Kolumbus (1451–1506), rodák z Janova, mořeplavec, pod záštitou katolických králů Španělska dorazil r. 1492 (a poté ještě třikrát) k břehům Ameriky

Petrus Cieza tom, 2. rer. Indica — Pedro Cieza de León (asi 1520 až 1554), španělský conquistador, autor spisu o Peru a jeho dobývání, *Crónicas del Perú* (1553), ve čtyřech částech, z nichž za jeho života vyšla pouze první část (*Primera parte*), zbytek zůstal nevydaný až do konce 19. st.

Albericus Vesputius — Amerigo Vespucci (1454–1512), florentský obchodník, mořeplavec, kartograf, účastník plaveb do Nového světa, jako první si uvědomil, že se jedná o pevninu, na jeho počest nový kontinent pojmenován Amerika; připisovány mu dopisy popisující zámořské plavby a Nový svět, lat. *Mundus Novus* (1502–1503) a list Soderinimu (*Lettera al Soderini*, 1504–1505)

Ferdinandus Cortesius — Hernán Cortés de Monroy y Pizarro de Altamirano (1485–1547), španělský conquistador, dobyvatel Mexika, zahájil španělskou kolonizaci Nového světa; své mexické tažení popsal v pěti relacích (*Cartas de relación*) španělskému králi a císaři Karlu V.

Benzo — Girolamo Benzoni (Hieronymus Benzo, asi 1519–1570), italský obchodník a cestovatel po Novém světě, protišpanělsky zaměřený, autor spisu *Historia del Mondo nuovo* (1565), obsahujícího poznatky historické, geografické a etnografické, částečně z autopsie

Leo Afer — Iohannes Leo Africanus (vl. jménem al-Hasan ibn Muhammad al-Wazzán al-Fásí, kol. 1490–1537/1554), andaluský cestovatel berberského původu, známý svým popisem s. Afriky, *Descriptione dell’Africa et delle cose notabili che ivi sono* (1550), jeho spis byl zařazen do Ramusiova souboru cestopisů *Delle navigationi et viaggi* (1. sv.; vysv. s. 426)

Paulus Venetus — Marcus Paulus, zvaný Venetus, Marco Polo (kol. 1254–1324), Benátčan, obchodník a cestovatel, proslavil se cestou přes Asii do Číny (1271–1295), kterou popisuje cestopis známý jako *Il Milione* (*Milion*, Rustichellem z Pisy zapsané vyprávění M. Pola, ve staré francouzštině), obsahuje první evropský popis Číny

Nicolaus et Mathias Paulini — Niccolò a Maffeo/Matteo Polo (2. pol. 13. st.), otec a strýc Marka Pola, obchodníci; sídlili několik let v Kónstantínopoli, poté se kvůli politické situaci přesunuli dále na v., cestovali diplomaticky do Číny, na druhou cestu k sobě přibráli Niccolova syna Marka

Iohannes Montevilla — John Mandeville, jméno označující autora tzv. Mandevillova cestopisu (asi 1357–1371), oblíbeného zdroje (mnohdy fantazijních) informací o v. zemích, do češtiny přeloženého Vavřincem z Březové

Menhart, biskup pražský — pražský biskup od r. 1122 (†1134)

22

Vladislav a Jindřich, knížata česká — Jindřich (†1169) a jeho bratr Vladislav II. (1110–1174; od r. 1158 vládl jako český král Vladislav I.) se r. 1147 zúčastnili 2. křížové výpravy do Svaté země

Zdeněk Adalbert Popel z Lobkovic — český šlechtic a politik (1568 až 1628), vl. 1599–1628 zastával úřad nejvyššího kancléře

Vilém Slavata z Chlumu a z Košmberka — český šlechtic, spisovatel a politik (1572–1652), účastník pražské defenestrace r. 1618 na straně Habsburků

Plato lib. 12. de legibus — Platón, *Zákony*; v poslední 12. knize se kromě výkladu o různých záležitostech správy státu nachází také výklad o cestování a cizincích (949e–953e)

23

podlé onoho muže svatého povědění, Ecclesiasticus v 34. kap. — Sír 34,10–11

Segnius irritant... — „Mírněji podněcuje ducha to, co bylo sesláno skrze sluch, než to, co bylo svěřeno spolehlivým očím. Zrak svědčí lépe než Ciceronovo vyprávění“
když se to stalo na zeleném... — L 23,31

Martin Kabátník z Litomyšle — český bratr (†1503), člen poselstva vyslaného Jednotou bratrskou v l. 1491–1492 do různých částí světa s cílem najít původní křesťanské církve; jeho zážitky z cesty přes Malou Asii do Palestiny a Egypta, sepsané s pomocí městského písaře Adama Bakaláře z Litomyšle, byly vydány r. 1539 pod názvem *Cesta z Čech do Jeruzaléma a Egypta Martina Kabátníka z Litomyšle*
Oldřich Prefát z Vlkanova — matematik a astronom (1523–1565), cestovatel; Svatou zemi navštívil v r. 1546 a své putování sepsal v díle *Cesta z Prahy do Benátek a odtud potom po moři až do Palestiny* (1563)

jak jméno jeho Turca vlastně v jazyku latinském vastatorem, na česko zhoubce, znamenává — turecké slovo *Türk* znamená silný, do latiny (*Turcus*) přešlo jako etnonymum přes byzantskou řečtinu (*Türkös*)
Cyrus — Kýros II. Veliký (vládl asi 559–530 př. Kr.), zakladatel achajmenovské perské říše (jádem dn. Írán), podmanil si Médy, poté dobyl říši Lýdů (král Kroisos), roku 539 př. Kr. dobyl Babylón a ukončil tak existenci novobabylónské říše; jeho syn Kambýsés r. 525 př. Kr. připojil Egypt
Alexander Magnus — Alexandros III. Veliký (356–323 př. Kr.), makedonský král, syn krále Filipa II., uskutečnil otcem plánovaně tažení proti tehdy už zesláblé perské říši, porazil krále Dáreia III., čímž skončila éra achajmenovské Persie; podmanil si řecké státy i obrovské území od Malé Asie přes Egypt a Mezopotámii až po řeku Indus na v. a dn. Tádžikistán na sv.; po jeho předčasné smrti se říše rozpadla na dílčí království; jeho smrtí se tradičně datuje začátek období tzv. helénismu, šíření řecké kultury mezi ostatní národy tehdejší oikúmeny a její prolínání s místními kulturami, mluví se o helénistickém kosmopolitismu nebo náboženském synkretismu; období končí, když se poslední helénistická říše, Egypt, stává r. 30 př. Kr. římskou provincií
Phyrus — správně *Pyrrhus*, řec. Pyrr(h)os (319/318–272 př. Kr.), král kmene Molossů v Épeiru, méně rozvinutém území na sz. Řecka (dnes část. v Albánii), učinil z Épeiru mocný helénistický stát, krátce

králem i v Makedonii (288–284 př. Kr.); proslul svými výboji v j. Itálii, kam se vydal na pomoc městu Tarentu proti Římanům (r. 280 př. Kr.), jeho druhé vítězství (279 př. Kr.) bylo vykoupeno velkými ztrátami („Pyrrhovo vítězství“); po krátkém dobrodružství na Sicílii a rozhodně porážce od Římanů r. 275 př. Kr. se Pyrrhos vrátil oslabený do vlasti

33

po Provodní neděli — po první neděli po Velikonocích

Diviš Markvart z Hrádku — český šlechtic, nekatolík, Harantův přítel a švagr; jeho ženě Lidmile Markvartové z Chudenic svěřil Harant před cestou své dvě děti

13. dne Octobris — 13. října

Bystřice — město Bystřice nad Úhlavou

s urozeným a statečným rytířem, panem Heřmanem Černínem z Chudenic — Heřman Černín z Chudenic (1576–1651), český šlechtic a úspěšný politik v habsburských službách, v l. 1616–1618 a 1644–1645 císařský vyslanec k tureckému sultánovi; na cestu s Harantem se vydal ve věku 22 let; vdova po popraveném Harantovi Anna Salomena, původem Hradištská z Hořovic, se stala jeho druhou ženou

34

pravým Achatem — (vysv. s. 12)

k kroužku... honbu držel — jeden z četných typů turnajových her mladých šlechticů

Nové Kostely, německy New Kirchen — Neukirchen beim Heiligen Blut, dolnobavorské město

Kouba — bavorské město Cham

Straubingen — bavorské město Straubing; zmínka se týká vévody bavorského a falckraběte rýnského Ludvíka I. (1173–1231), který založil i zmíněný hrad u Landshutu (hrad Trausnitz, v 16. st. přebudovaný na renesanční zámek)

řeka Isr — řeka Isar

kníže bavorské — Vilém V. Bavorský (1548–1626)

Rozenhajm — bavorské město Rosenheim

Kopfštejn — tyrolské město Kufstein

35

Švac — tyrolské město Schwaz, známé od středověku stříbrnými doly, od 16. st. též důmyslnou důlní technikou

Hall — tyrolské město Hall in Tirol

dějín (a tureckých hist. pramenů), autor spisu *Annales sultanorum Othmanidarum a Turcis sua lingua scripti* (1588) a oblíbené práce *Historiae Musulmanae Turcorum de monumentis ipsorum exscriptae libri XVIII* (1591), v německé verzi *Neuwe Chronica türkischer Nation von Türcken selbs beschrieben* (1590), již do češtiny přeložil Jan Kocín z Kocinětu pod názvem *Kronika nová o národu tureckém* (1594 u Daniela Adama z Veleslavína)

Acon, jináč Ptolomais — pevnost Akko na místě ant. města Ptolemais; dobytá Mamlúky r. 1291 jako poslední křižácká pevnost
knížete Gotfrida z Bullionu — (vysv. s. 40)

139

Kirchherr — o lovecké vášni kyperských urozených *Ludolphi... de itinere Terrae Sanctae liber* (vysv. s. 131), kap. 23 (s. 33–34, ed. F. Deycks, Stuttgart 1851)

Štefan z Grumpenberku — Stephan von Gumpenberg (†1449 v Jeruzalémě), cestoval s dalšími německými poutníky z Würzburku přes Benátky do Svaté země; zápis z cesty vyšel tiskem r. 1584 v souboru *Reyssbuch des heyligen Landes*

140

za Deogratias — za Bohu díky, za poděkování

142

Limiso — město Limassol (Lemesos), přístav na j. Kypru; Harant jej uvádí též jako Nimosinu (vysv. s. 131)

143

jiní praví, že jsou od Genuenských mocí dobytí — Janované se je pokoušeli dobýt r. 1406, byli však odraženi

Iohan. Schwallart — Johann Schwallart (t. Jean Zuallart, 1541 až 1634), belgický právník, historik a cestovatel; o své cestě po Svaté zemi r. 1586 sepsal cestopis *Il devotissimo viaggio di Gerusalemme fatto et descritto in sei libri* (1587)

144

Tripoli, města v Syrii slavného — Tripolis (vysv. s. 46)

145

od Jaffy — Jafa, Joppe, historické město ležící na pobřeží Palestiny (blízko dn. Tel Avivu), východisko poutní cesty do Jeruzaléma

staré pobožené... při posledním dobývání města kaply a zdi — zřejmě stopy tureckého obléhání r. 1517
 „Ženo, aj, Syn tvůj,“ ... „Aj, Matka tvá.“ *Iohan. 19.* — J 19,26–27

Durandus lib. 3. de amictu cap. 1. in ration. divin. officiorum — Guillaume Durand (asi 1230–1296), francouzský biskup, právník (kanonista), zde odkaz na práci o původu a symbolice křesťanské liturgie *Rationale divinorum officiorum* (seps. asi 1286, vyd. 1459); o kněžských rouchách 3,1

Columna flagellationis — sloup bičování

Eia fratres... — v souvislosti s procesím, jež bylo určeno pro poutníky do Svaté země, zmiňuje Harant i zpěv hymnů, které při jednotlivých zastaveních zpívali; u prvního zastavení před kaplí Božího hrobu zpívali hymnus *Eia fratres charissimi*, který je v tisku uveden i v notaci; vydavatel použil pro zachycení nápěvu chorálního hymnu pětlinkovou osnovu, užívanou v té době pro polyfonní hudbu, kombinaci znaků černých brevis, které asi měly připomínat znaky kvadratické notace, a basový, tzv. F klíč, který umístil na třetí linku, aby se vyhnul v zápisu melodie případným pomocným linkám mimo rámeček notové osnovy; celkem uvedl Harant texty dvanácti hymnů, které při procesím zpívali, v notaci uvedl pouze výše zmíněný; u druhého hymnu *Qui lucem dedit patribus* zmínil, že byl zpíván na stejný nápěv jako hymnus úvodní

Ei - a fra - tres cha - ri - ssi - mi, Chri - sti mor - tis mys - te - ri - a,
 ca - na - mus et ve - sti - gi - a, se - qua - mur cor - de fle - bi - li.

P. D.

1. Vzhůru, bratři nejmilejší,
 opěvujeme tajemství Kristovy
 smrti
 a následujeme jeho šlépěje
 se srdcem zkroušeným.

2. Toho, jenž trest za prvotní hřích
 smyl mocí krve,
 prudce u sloupu
 dává bičovat Pilát, zločinně.

3. Proč jej takto, ukrutníku,
necháváš šlehat důtkami,
proč se snažíš vyrvat život tomu,
od něž jsi život přijal?
4. Proč jsi, Sloupe, propustit
nechtěl Pána tehdy,
když tě krutí vojáci
skropili jeho krví?
5. Proč ses tehdy nezlomil
na místě, bezbožný Sloupe,
bolestí bezměrnou Krista,
vysíleného tolika ranami?

6. Již při modlitbě prolil krev,
jež mohla stačit;
vždyť kapka jeho krve
byla pokladem pro všechny.
7. My tedy, již milujeme
tohoto bičovaného Pána,
prosíme, aby nám odpustil viny
z moci svých zásluh.
8. Sláva tobě, Pane,
za tolik prolité krve
a množství políček,
vmetených do tvé svaté tváře.
Amen.

Antifona: Pilát dal zajmout Ježíše, přivázat jej ke sloupu a mocně zbičovat.
Verš: Byly to však naše nemoci, jež nesl.

Odpověď: Naše bolesti na sebe vzal. (Iz 53,4)

Modlitba: Stůj při nás, Kriste Spasiteli, skrze svůj trest bičování a skrze svou v krupějích kanoucí drahocennou krev kéž smyješ všechny naše hříchy a udělíš nám svou milost a chráníš nás od všeho nebezpečí a protivensství a přivedeš nás k radosti života věčného. Jenž žiješ a kraluješ s Bohem Otcem.

179

1. Ten, jenž dal světlo otcům,
když je vyvedl z těchto
temnot a ozdobil je
dary nebeské slávy,
2. ten, jenž je Spasitelem světa,
hotov dát smrti
život kvůli člověku,
je vydán temnému žaláři.
3. Ach, bolestná pouta,
jež poutáte Syna
Boha Otce jako zločince,
abyste smrt dala jeho tělu.
4. Propusťte jej, zprostěte
židovských pout toho,
jenž pouta hříchů
rozával láskou a smrtí.

5. Stačilo již, že byl zrazen,
když jej onen Jidáš chtěl
prodat za peníze,
za tak malou částku.
6. Zprosti, Ježíši, duše
poskrvny zlých činů,
které berou za své láskou
prokázanou tvým svatým tělem.
7. Kvůli hříšníkům jsi takové bedy
vzal na sebe, Pane,
aby získali
a zasloužili si tvou milost.
8. Odpusť nám, Pane,
již jsme zde každodenně
obtěžkáváni tíhou hříchů,
proto, aby ti byla dána sláva. Amen.

Antifona: Já jsem tě vyvedl z egyptského zajetí, když jsem nechal faraonovo vojsko utopit v Rudém moři, a ty jsi mě vydal temnému žaláři. Verš: Ty jsi mi, Pane, rozvázal pouta.

Odpověď: Tobě obětuji oběť díků. (Ž 115,16–17 Vulgata / Ž 116,16 až 17 ČEP)

Modlitba: Pane Ježíši Kriste, okraso andělů, strůjce radosti a svobody duší, jenž ses pro vykoupení světa nechal zajmout, spoutat, věznit, políčkovat, bičovat a tupit, nech nás, prosíme, své nehodné služebníky, pro slávu svého jména s radostí přijmout tresty a hanu, abychom si zasloužili šťastně dojít účastenství na tvé milosti. Jenž žiješ a kraluješ, Bože, s Bohem Otcem v jednotě Ducha svatého na věky věků. Amen.

180

řekům — řekové, pravoslavní mniši

georgianům — gruzínská apoštolská pravoslavná církev, jako státní náboženství přijata r. 337; spadala pod antiochijský patriarchát, od r. 467 dosáhla samostatnosti (autokefalie)

prorocství svatého Davida v žalmu 68. ... Quoniam quem tu... — Ž 68,27 Vulgata / Ž 69,27 ČEP

ornataque sideribus... — správně *ornat quoque sideribus*

1. Zpívejme jen píseň
ke slávě Spasitele,
mluvme o bezpráví,
které vytrpěl od bezbožných.
2. Toho, jenž se zrodil z Otce
a navždy se z něj rodí,
svou podstatou je však totožný
s Otcem i Duchem,
3. jenž z nebeských sídel
sestoupil sem poslušně
v podobě člověka —
— smrtelného svou přirozeností,
4. jenž plní světlem nebesa
a zdobí je hvězdami,
jemuž se klaní andělé,
toho vojáci zbavují šatu.

5. Ten, jenž mrtvým dal život
a světcům daruje slávu,
pohnut vroucí láskou
a dílem milosrdenství,
6. jenž rozlévá víno po vinicích
a stromům dává ovoce,
je zbaven svého oděvu
a je takto ponechán nahý.
7. Ten, jenž odívá ptactvo
v pestré barvy
a pole kráší růžemi,
je sám zbaven šatů.
8. Ach, nespravedlivé, zločinné
pokolení,
kdo tě obdařil zlým úmyslem,
abys metalo los
a dělilo se o tyto šaty?

9. Tady nad nejsvětějšími
šaty metali vojáci
losy a dali je všem,
aby si každý uchvátil kus.
10. Tady je nejsvětější místo,
kde se Davidova předpověď

naplnila v losování
o Kristovy svaté šaty.
11. Prosíme proto na kolenou
tebe, Stvořitele světa,
jsa již sám takto zbaven šatů,
oděj nás ctnostmi. Amen.

181

Antifona: Poté, co vojáci Ježíše ukřižovali, vzali jeho šaty a dali každému vojákovi díl. (parafráze J 19,23)

Verš: Dělí se o mé roucho.

Odpověď: Losují o můj oděv. (Ž 21,19 Vulgata / Ž 22,19 ČEP)

Modlitba: Milostivý Ježíši Kriste, jenž ses pro naše vykoupení nejen chtěl dát nahý pověsit na kříž rukama nehodných hříšníků a zemřít, ale připustil jsi také, aby byl tvůj nejsvětější oděv rozdělen a rozdán, dej, abychom si svlečení z hříchů a ozdobeni ctnostmi zasloužili být Ti, Bohu živému a pravému, představeni v nebeské slávě. Jenž žiješ a kraluješ s Bohem Otcem.

rytíři los o sukni Krista Pána... metali — římsí vojáci; bylo zvykem, že vojákům připadla pozůstalost po popraveném
vedle předpovědění žalmu 21. ... Rozdělili sobě roucha... — Ž 21,19 Vulgata / Ž 22,19 ČEP

jakož jej celistvý podnes v... Treviru ukazují — relikvie uložená v trevírské katedrále; podle tradice ji měla dát sv. Helena svému synu, císaři Constantinu Velikému, pobývajícimu v Treviru
armeniáni — členové arménské apoštolské církve, starobylé východní církve, která své kořeny odvozuje od misijních cest apoštolů Bartoloměje a Judy Tadeáše; odmítá usnesení chalkédónského koncilu (r. 451) o lidské a božské Kristově přirozenosti a všech koncilů následujících; její liturgie v arménštině vedla k rozvoji arménské literatury a kultury; je nejstarší státní církví (od r. 301)

182

1. Musíme směřovat k místu,
kde stál Kříž,
a hledat jej,
jako to činili mučedníci,
čímž si zasloužili slávu.

2. Ó Kříži, podivuhodný žebříku
k slávě, pozdvihující k nebesům,
po němž vystoupal Pán
a vylil na něm svou krev.

3. Ó Kříži, strome nejdůstojnější,
jehož prostřednictvím duše
vystupují k nebesům
a odměnám pro svaté.

4. Ó Kříži, žebříku vyšší
všech vysokých stromů,
pomoz nám z nejnižších míst
vystoupat až k nebesům.

5. To je ten převysoký
žebřík, jež již nejsvětější
Jákob spatřil ve snu,
jak přes něj proudili andělé.

6. Ó Kříži tak obdivuhodný,
ozdobený Kristovou krví,
jenž spolu se zástupem svatých
osvětluješ svět světlem.

7. Ó Kříži, nejsladší strome,
jenž vyjevuješ tajemství Kristovy
smrti; a nám jsi daroval
odměnu a radost.

8. Ó buď zdrav, Kříži, jediná naděje,
nalezený zde Helenou,
takto skrze tebe ať je nám
dána milost a sláva tam nahoře.
Amen.

Antifona: Modlil se Judas těmito slovy: Bože, Bože můj, ukaž mi dřevo
svatého Kříže; a když vystoupil ze studny, zamířil k tomuto místu, kde
ležel svatý Kříž. (vysv. s. 184 a 187)

Verš: Toto znamení Kříže bude na nebi.

Odpověď: Až přijde Pán soudit.

Modlitba: Bože, jenž jsi zde, na místě nalezení spásonosného Kříže,
způsobil zázraky svého utrpení, dej, abychom za cenu životadárného
dřeva dosáhli údělu života věčného. Jenž žiješ a kraluješ atd.

183

neb u Římanův vojáci lidi odpravovali — ve starém Římě prováděli
popravy *carnifices*, veřejní popravčí; od doby císařské byli touto čin-
ností pověřováni i vojáci

Eusebius in vita Constant. lib. 3. cap. 24. — Eusebios z Kaisareie
v Palestině (asi 260–340), řecký církevní spisovatel, biskup v Kaisa-
reii, učenec, účastník dobových teologických debat (sympatizant
s ariánstvím), stoupenec císaře Konstantina I. Velikého; vedle mnoha
jiných děl sepsal světovou *Kroniku* (*Chronikoi kanones kai epitomē
pantodapēs historiās Hellénōn kai barbarōn, Chronologické tabulky
a stručné zpracování obecných dějin Řeků a barbarů*; 2 kn.), podávající
přehled obecných dějin od stvoření světa až do r. 325 (ve druhé verzi);
druhou knihu, obsahující synchronní tabulku biblických a světských
dějin, přeložil do latiny, doplnil a dovedl do své doby Jeroným; autor
Církevních dějin (*Ekklesiastiké historiá*; 10 kn., od Krista a apoštolů
do r. 324); zde citovaný *Život císaře Konstantína* (*Eis ton bion tú ma-
kariú Kónstantínú basileós, lat. Vita Constantini, O životě zvěčnělého*

císaře Kónstantína; 4 kn.) sepsal po císařově smrti v oslavném duchu; *Život* 3,25–40 (Constantinovo založení chrámu na místě vzkříšení Spasitele; o nalezení Kříže Eusebios nepíše, vysv. s. 134)

v potomním čase pohaně z vnuknutí dábelského — po porážce povstání Bar Kochby za císaře Hadriana (asi 132–135) došlo k tvrdým represáliím stejně jako po první židovské válce; Jeruzalém byl přeměněn v římskou kolonii (*Colonia Aelia Capitolina*), židé sem pod trestem smrti nesměli vstoupit, město se stalo pohanským, čemuž odpovídaly i veřejné stavby: na místě Chrámu, zničeného za Vespasiana, byl údajně postaven chrám Iova Kapitolského, stavba charakteristická pro všechny římské kolonie; na Golgotě byla založena svatyně Hadriánovy oblíbené bohyně Afrodity, pod níž se za Constantina našla jeskyně Božího hrobu; podobný osud potkal Betlém (Adónidova jeskyně na místě jeskyně Narození)

modlu a chrám Adonidis — řecký Adónis je původem orientální božstvo umírající a znovu se rodící přírody, podle řeckých bájí byl miláčkem bohyně Afrodity, bůh války Arés však na něj ze žárlivosti poslal kance, který jej zabil; na prosby Afrodity ale podsvětní bohové dovolili, aby směl Adónis trávit vždy šest měsíců v roce mimo podsvětí; ženy slavily na jeho památku slavnosti *Adónia*: první den oplakávaly Adónidovu smrt, druhý den oslavovaly jeho vzkříšení

184

Hieron. tom. 1. epist. 13. ad Paulinum — Jeronýmův dopis č. 58 Paulinovi z Noly (z r. 395), odst. 3. Meropius Pontius Paulinus (353–431), z Burdigaly (dn. Bordeaux) v Gallii, latinský křesťanský básník, absolvoval úspěšnou politickou kariéru, od r. 409 biskup v jihoitalské Nole (zde i zemřel), téměř polovina jeho básní je věnována nolskému patronu-mučedníku sv. Felixovi (tzv. *Carmina natalicia*, básně k narozeninám, tj. k výročí umučení); okolo hrobu svěťce u Noly (dn. Cimitile) nechal vybudovat výstavní architektonický komplex; jako hist. pramen jsou významné jeho dochované listy adresované největším osobnostem doby

tom 3. in loc. Actor. apost. lit. H. — *Knihla názvů míst ze Skutků apoštolských*, heslo *Hierusalem* (PL 23,1361A vyd. 1883), resp. *Jerusalem* (PL 92,1037C–D vyd. 1862; vysv. s. 345); spisek býval tištěn spolu s Jeronýmovými díly, do 3. svazku jeho děl jej spolu s dílem *O poloze a názvech židovských míst* zařadil autor první kritické jeronýmovské edice Erasmus Rotterdamský (1. vyd. Basilej 1516), ačkoliv o Jeronýmově autorství pochyboval

Ambros. tom. 3. in orat. fun. Theod. imper. — *De obitu Theodosii imperatoris oratio funebris* (Pohřební řeč o smrti císaře Theodosia; odst. 43: císařovna Helena hledá sv. Kříž), chvalořeč na císaře Theodosia I., kterou pronesl r. 395 milánský biskup Ambrosius (sv. Ambrož, asi 339/340–397), latinský církevní spisovatel, výrazná postava politického života 2. pol. 4. st., měl velký vliv na císaře Theodosia I., bojoval proti ariánské herezi i proti pohanství, řečník a kazatel, autor spisů exegetických, dogmatických i katéchetického rázu, stojí u počátků žánru církevního hymnu, významná je dochovaná sbírka listů **Paul. Nolan. epist. 11. ad Severum Sulpitium** — Paulinus z Noly, dopis č. 31 adresovaný Sulpiciu Severovi (o pohanském znesvěcení svatých míst, jejich očištění a nalezení sv. Kříže císařovnou Helenou); Sulpicius Severus (kol. 360 – kol. 420), z aquitánské Gallie, latinský křesťanský spisovatel, úspěšný právník, po smrti manželky se obrátil k asketickému životu, sepsal životopis biskupa Martina z Tours (*Vita sancti Martini*), jeden z prvních životopisů svatých na Západě, a také *Kroniku* (*Chronica*; 2 kn.; církevní dějiny od stvoření světa zhruba do r. 400) **Ruff. in Euseb. hist. eccles. lib. 10. cap. 7. et 8.** — Tyrannius Rufinus z Aquileie (asi 345–411), latinský křesťanský spisovatel, přítel Jeronýmův, později jeho protivník, nad jeho vlastní tvorbu vynikají překlady, kterými zpřístupňoval latinskému Západu díla řeckých křesťanských autorů a přispíval k šíření monasticismu na Západě, mnohá díla se dochovala jen díky Rufinovu překladu; citován Rufinův latinský překlad Eusebiovy *Církevních dějin*, *Historia ecclesiastica* 10,7–8 (*Rufini continuatio*, ed. Th. Mommsen, Leipzig 1908; o císařovně Heleně a nalezení sv. Kříže; Rufinus *Dějiny* také upravil, rozšířil a dovedl do r. 395, tj. do smrti císaře Theodosia I.)

Soc. 1. hist. eccles. 13. — Sókratés Scholastikos (kol. 380 – po 439), z Kónstantinopole, autor řeckých *Církevních dějin* (*Ekklesiastiké historiói*; 7 kn.), navazujících na Eusebia (od r. 305 do r. 439; považovány za velmi spolehlivé); o nalezení sv. Kříže 1,17

kterýz nejprvnější z císařův římských křesťanem byl učiněn — Constantinus se dal pokřtít až těsně před smrtí, v květnu 337

Pročez císařová Helena... — následuje převyprávění legendy o nalezení sv. Kříže; dnes známe tři raně křesťanské verze tohoto příběhu, tzv. Heleninu legendu, legendu Protoniké (fiktivní manželka římského císaře Claudia, který vládl v l. 41–54) a legendu Kyriakovu (žid Judas-Quiriacus/Cyriacus), jejíž nejznámější zpracování nalezneme ve *Zlaté legendě* (*Legenda aurea*, kap. LXVIII /64/, ed. Th. Graesse,

Leipzig 1850, *De inventione Sanctae Crucis, O nalezení svatého Kříže*) dominikána Iacoba de Voragine (vysv. s. 347)

185

jakž o tom z spisu starého děda svého — ústní tradice od Judova otce a děda; scéna z Kyriakovy legendy

s radou biskupa jeruzalémského, Macaria jménem — Makarios, jeruzalémský biskup v l. 312–335; odkaz na scénu z Heleniny legendy (vysv. s. 184)

za času Juliana císaře mučednickou smrtí skonál — příběh ze *Zlaté legendy, O nalezení svatého Kříže*; Flavius Claudius Iulianus (vládl 360–363), nevlastní synovec Constantina I., zvaný Apostata (Odpadlík), protože se odklonil od křesťanství zpět k pohanství

památka nalezení svatého Kříže v církvi... De consecrat. dist. 3. cap. Crucis — *Decretum Gratiani*, pars tertia *De consecratione*, dist. 3, can. 19 (*Crucis*)

186

slavné kostely vystavěla — z Constantinova popudu vznikl na místě Kristova ukřížování a hrobu chrám, který sestával z pětিলodní baziliky (na paměť Kristova ukřížování), atria (zahrnujícího Golgotu, kde stál Kristův kříž) a rotundy zvané Anastasis (s Kristovým hrobem); chrám byl vypálen a vyplněn vojskem sásánovského krále Chosroa II. r. 614; jednotlivé části chrámu byly ve zjednodušené podobě obnoveny ještě v 7. st. z iniciativy Modesta, opata kláštera sv. Theodosia u Betléma a jeruzalémského patriarchy (†634); golgotská skála byla tehdy pojata do dvoupodlažní kaple, její dolní patro tvořila tzv. Adamova kaple (podle legendy o Adamově hrobě pod Kristovým křížem), v jejíž apsidě se nacházela trhlina; rotunda Anastasis byla koncipována jako samostatná stavba; bazilika, rotunda i samotný Boží hrob byly zničeny egyptským chalífou Hákimem Biamrilláhem r. 1009; k obnově Constantinovy baziliky pak už nedošlo, byzantský císař Kónstantínos IX. Monomachos (vládl 1042–1055) nechal r. 1048 obnovit rotundu, z níž se stal hlavní kostel; poslední větší stavbu provedli křížáci ve 12. st.; základem nového kostela byla rotunda, do níž byl zahrnut Boží hrob (v kapli s předsíní) i golgotská kaple; křížácká stavba přetrvala s různými úpravami až do r. 1808, kdy vyhořela a následně byla opravena podle plánů ortodoxních řeků, které značně pozměnily její podobu (Kroll 2002, 381–397 a 363–365)

v Římě v kostele *Sanctae Crucis* — bazilika sv. Kříže Jeruzalémského, podle tradice založena pro uchování ostatků Kristova kříže jako palácová kaple sídla sv. Heleny poblíž Lateranu

Pagninus lib. interp. Hebr. — Sante Pagnini (t. Xanthus Pagninus, 1470–1541), italský dominikán, biblista, znalec orientálních jazyků; autor druhého latinského překladu Bible z pův. jazyků po Jeronýmovi (*Veteris et Novi Testamenti nova translatio*, 1. vyd. 1527; tištěn i v polyglotálních Biblích raného novověku); zde odkaz na spis *Liber interpretationum Hebraicorum, Arabicorum Graecorumque nominum, quae in sacris literis reperiuntur*

Serran. de 7 Urbis ecclesiis — Marco Attilio Serrano (16. st.), autor spisu *De Septem Urbis (Romae) ecclesiis* (1575), pojednání o sedmi chrámech římského poutního okruhu ustanoveného v 16. st.; bazilika sv. Kříže v Jeruzalémě na s. 76–85 vyd. z r. 1575

Onuphrius de 7 Urbis eccles. — Onofrio Panvino (1530–1568), italský teolog, antikvář a historik, znalec topografie Říma (r. 1565 vydal archeologickou mapu ant. Říma); autor spisu *De praecipuis urbis Romae sanctoribusque basilicis, quas Septem ecclesias vulgo vocant, liber* (1570), v němž popisuje vícero římských kostelů (včetně katakomb; bazilika sv. Kříže s. 244–276 vyd. z r. 1584)

Theodor. 1. hist. eccles. 18. — Theodóréos (asi 393 – asi 466), řecký křesťanský teolog a spisovatel, biskup v Kyrrhoi v Sýrii, autor *Církevních dějin (Ekklesiastiké historía; 5 kn.)*, pokračování Eusebia od r. 325 do r. 428, méně spolehlivé než dějiny Sókrata Scholastika; citovány *Církevní dějiny* 1,17

Sozom. 2. hist. eccles. 28. 29. 30. et 50. — Sózomenos, *Církevní dějiny*, o nalezení sv. Kříže a o sv. Heleně 2,1; 2,2

Socratem — Sókratés Scholastikos, *Církevní dějiny* 1,17 (císařovna Helena a sv. Kříž)

Ambrosium — Ambrož z Milána, *Pohřební řeč o smrti císaře Theodosia* 43

Nicephorum lib. 8. cap. 29. — Níkéforos Xanthopúlos, *Církevní dějiny* 8,29

Breviarium Roman. — *Breviarium Romanum (Římský breviář)*, kniha obsahující texty pro denní modlitbu církve (liturgii hodin)

Petr. de Natal. in catalogo sanct. lib. 4. cap. 117. — Pietro de' Natali (t. Pietro Nadal, asi 1330–1406), biskup v Equiliu, italský protohumanista, autor oblíbeného souboru krátkých legend o světcích *Catalogus sanctorum et gestorum eorum* (tiskem poprvé r. 1493); o nalezení sv. Kříže 4,117

iacobitae — syrská pravoslavná církev, patriarchální církev, která nepřijala christologickou formuli chalkédónského koncilu (r. 451) o lidské a božské Kristově přirozenosti; její členové sídlí v Egyptě a podléhají alexandrijskému patriarchátu

196

Gotfrida z Bullionu — (vysv. s. 40)

197

Baldvina, druhého krále jeruzalémského — Balduin I. Jeruzalémský (vládl v l. 1100–1118), účastník 1. křížové výpravy (1095)

druhý Jůdas Machabejský — Juda Makkabejský († 161 př. Kr.), jeden z pěti synů kněze Mattatiáse (vysv. s. 151); po otcově smrti se ujal vedení války proti syrskému Antiochovi IV. Epifanovi a r. 165 př. Kr. dobyl zpět Jeruzalém

Cedar — biblický název arabského kmene sousedícího s Palestinou, též označení Arábie

Baldvina, osmého krále jeruzalémského — Balduin V. (vládl v l. 1185–1186), zemřel ve věku 8–9 let

198

1. Ježíše jen pomazat
olejem zbožné oddanosti
všichni ruče spějme,
aby on nás pomazal milostí.

2. Toho, jehož jméno je z nesmírné lásky
nejčistší olej,
přesladký,
pomazme slzami srdce.

3. Ó ty, láska vyvýšená,
ó Ježíši, láska zapálená,
jenž smrtí ničíš smrt,
a tak dáváš život mrtvým.

4. Sňatý již z Kříže,
když v náruči své Matky
spočinul, byl, jak se věří,
na tomto místě pomazán.

5. Rozjímej nad Matkou
rozplývající se v slzách a smutku

v bolesti nad smrtí Syna,
k němuž láskou zmírá.

6. Rovněž Jan tu byl,
jenž přijal Matku
jako syn, panic Pannu,
z lásky k mrtvému.

7. Přijď, nejsvětější Josefe,
ty, Nikodéme, pospěš
sem se směsí aloe
a myrhy pomazat Ježíše.

8. Nyní tedy nad hvězdami
pronášejte za nás modlitby
k Ježíši, Synu Božímu,
jehož jste tu mrtvého pomazali.

9. Toho, ježž jste zde zavínuli
do čistého plátna a lněných
látek

s tolika vonnými mastmi,
toho proste modlitbami.

10. Blažené vaše paže,
jež směly zabalit
nejsvětější Ježíšovo tělo
a pomazat jej mastmi.

11. Sláva tobě, Pane,
pocita tobě navěky,
čest tobě, Nejsvětější,
pro jméno mastí. Amen.

Qui... / nomen effusum oleum / habet — srov. Pís 1,2 Vulgata / Pís 1,3 ČEP (*Oleum effusum nomen tuum / Nejčistší olej — tvé jméno*)
tu, Nicodeme, propere... — správně *tu, Nicodeme, propere*

199

Antifona: Nejčistší mast, tvé jméno, proto tě dívky milují. (parafráze Pís 1,2 Vulgata / Pís 1,3 ČEP)

Věř: Miluješ spravedlnost, nenávidíš zvůli.

Odpověď: Proto tě, božský, pomazal Bůh tvůj. (Ž 44,8 Vulgata / Ž 45,8 ČEP)

Modlitba: Přesladký Ježíši Kriste, jenž jsi svým nejsvětějším tělem šel vstříc zbožné oddanosti svých věrných, takže ses ukázal jako pravý Král a Kněz, nechal ses pomazat od těchž svých věrných, dej, aby naše srdce měla pomazáním Ducha svatého sílu být napořád zachována od veškerého nakažení hříchem. Jenž žiješ a kraluješ.

alošs — (vysv. s. 156)

1. Již k místu nejsvětějšimu,
hrobu Kristova těla,
pojďme, celou myslí
s chválami hledající Ježíše.

2. K místu tak milému
všem Kristovým věrným
spějme s plesáním
v zápalu duševního hnutí.

3. Hle, dekurio Josef, (*)
zvaný Arimatejský,
jenž pomazal tělo Krista,
jehož byl žákem.

4. A rovněž tak Nikodemos
s dalšími svatými muži
přinesli jej do jeho vlastní
hrobky, s velkým pláčem.

5. Do této vysekané skály,
kde předtím nikdo nebyl uložen,
položí nejsvětější pomazané
mrtvé tělo Kristovo.

6. Tehdy dva běží stejně
ke slavnému hrobu,
avšak rychleji běží napřed
Jan, který je mladší než Petr.

7. Jan přesto nechce
vstoupit, už tehdy z úcty
k pastýři církve,
proto jen nahlíží dovnitř.

8. Tehdy spatří lněná plátna,
jimiž spolu s vonnými mastmi
obvázali Ježíšovo tělo,
a posvátný šátek.

9. Ježíše ale nespátřili,
neboť ten byl již vysvobozen
z mrtvých,
když uplynul čas
tří dnů.

10. Nejsvětější duše již
sestoupila do podsvětí,
aby dala světlo mrtvým
a přivedla je na nebesa.

11. Rozrazil bronzová vrata (**)
a spoutal Lucifera
na místě věčných trestů
svou vlastní mocí.

12. Takto tedy vzal duše
a těla svatých,
jež nechal rovněž vstát z mrtvých,
a dovedl je na nebesa.

13. Poté se spojila duše
se svatým Kristovým tělem:
vždyť v obojím bylo
nejvyšší Božství.

14. Tehdy povstal ve slávě,
aby už nikdy neměl více trpět,
ale užívat života
přeblaženého a věčného.

(*) dekurio Josef — Josef z Arimatie byl členem židovské velerady (*sanhedrin*), pojem *decurio* je převzat z římské terminologie, označuje člena rady v římských městech

(**) Rozrazil bronzová vrata — Ž 106,16 Vulgata / Ž 107,16 ČEP

200

Nejde-li se třikrát dokola, ať se tu říká Sláva tobě, Pane.

1. Ježíš si vzal znovu vše,
co při svém utrpení ztratil:
jak krev, tak jiné věci
potřebné ke sjednocení s tělem.

2. Tehdy takto odvalil od vchodu
této hrobky anděl kámen,
jak se čte,
ke slávě Zmrtvýchvstalého.

3. Nastalo obrovské zemětřesení,
jimž se vyděsili vojáci.
Zděšením padají lidé
k zemi jako mrtví.

4. Ó Božská moci,
ó Nejvyšší moudrosti,
jež po takových mukách
povstáváš v tak velké slávě.

5. Ráno vstanou ženy,
ačkoliv byla na zemi ještě tma,
neboť se souží po tom,
jehož byly začkami.

6. Přicházejí první den po sobotě
a přinášejí sem množství
vonných masť,
aby jimi pomazaly
nejsvětější Ježíšovo tělo.

7. Tehdy Ježíše nenalezly,
spatřily však jen anděly,
jak tu seděli v bílých rouchách
a říkali, že on žije.

8. A tak kvůli těmto zázrakům
a těmto tak velkým znamením
směřují sem národy ze všech
království a krajů světa.

9. K němu pospíchají z končin
celého světa muži
a také ženy,
všichni láskou souženi.

10. Z končin Východu
a hor Severu,
z krajů na Poledni
a všech krajů Západu.

11. Spěchají Parthové a Médové,
taktéž Elamité pospíchají
a obyvatelé Mezopotámie
zároveň s Kappadoky.

12. Z provincie pontské,
z oblasti Libye,
národy z Frygie,
všichni z lásky pospíchají.

13. Stejně tak národy z Pamfýlie,
z končin egyptských
a celé Asie
přicházejí k tomuto místu.

14. Jdou Řimané, cizáci,
všichni s vroucím zápallem
z úcty ke Kristu
a jeho Matce-Panně.

15. Vzdávejme proto díky
zároveň s těmito všemi,
aby i nám za své vítězství
daroval milost.

16. Sláva tobě, Pane,
za tak velké dary milosti,
jimiž jsi obdařil duše,
jež uctívají tvou slávu. Amen.

201

omnes furore calidi — správně *omnes fervore calidi*

Antifona: Ten, jehož nemohl pojmout celý svět, byl zavřený zde, v jedině skále, a poté, co přemohl smrt, pronikl za brány podsvětí.

Verš: Vstal Pán z tohoto hrobu, aleluja.

Odpověď: Jenž za nás visel na dřevě atd.

Modlitba: Pane Ježíši Kriste, jenž jsi byl sňat v hodině večerní z Kříže, spočinul jsi, jak se zbožně věří, v náručí své přesladké Matky a v poslední hodině denní jsi uložil své bezduché tělo do tohoto nejsvětějšího náhrobku a třetího dne, poté, co jsi odložil smrtelnost, slavně jsi odsud povstal, a poručil jsi, aby se zjevíli andělé jako svědci tohoto zmrtvýchvstání, prosíme, dej, abychom my a všichni ti, které jsme ti poručili v modlitbě, kteří si připomínáme památku tvého utrpení a smrti, dosáhli slávy tvého vzkříšení. Jenž žiješ a kraluješ atd.

203

„*Quis revolvat nobis...*“ ... *Marci ult.* — Mk 16,3

204

iacobitae — (vysv. s. 195)

1. Horlivé Marie Magdalské
se nyní ptějme, co viděla:

Ó, ty Kristova žačko,
řekni nám, co se ti zjevilo?

2. Hrob a roušku,
jako svědky anděly
sedící v bílých rouchách,
to jsem viděla vlastníma očima.
3. Svěho jsem hledala Pána,
však celá se rozplývající v slzách
pobíhala jsem sem a tam,
vracela se
a toužila jsem zemřít spolu s ním.
4. Když učedníci odcházeli,
já jsem s nimi nešla hned:
oheň lásky mě činil zoufalou,
hořela jsem touhou.
5. Ó slávo našeho života,
ó láska naší duše!
Volala jsem jako šílená,
vysílená láskou k němu. (*)
6. On sám se potom zjevil,
ve své božské milosti,
ač jsem ho tehdy nepoznala,
v podobě zahradníka.

7. Avšak ten, jenž daroval mrtvým
život a z podsvětí je
vyvedl zpět k radostem,
mě chtěl utěšit.
8. Neplač, zbožná
Marie, musíš
nechat těch slz,
naplň své srdce radostí.
9. Rychle jsem k němu přišla,
Ó můj milý Mistře,
řekla jsem a chtěla jsem tehdy
hned líbat jeho nohy.
10. Avšak on — vždyť jsem
ještě všechno dobře nevěděla,
že dosud nevystoupil k Otci —
řekl mi: Nedotýkej se mne.
11. Sláva tobě, Pane,
rač nám zde odpustit,
neboť jsme ze srdce
uvěřili této Marii. Amen.

(*) vysílená láskou k němu — srov. Pís 2,5 (*amore languo* / jsem nemocna láskou)

205

Antifona: Když Ježíš ráno prvního dne po sobotě vstal, zjevil se tady Marii z Magdaly, z níž kdysi vyhnal sedm démonů. (Mk 16,9)

Verš: Marie, nedotýkej se mne.

Odpověď: Dosud jsem nevystoupil k Otci. (J 20,17)

Modlitba: Nejmilostivější Pane Ježíši Kriste, Alfo a Omega, jenž ses chtěl ráno prvního dne po sobotě na tomto místě zjevit z hříšníkům jako první Marii Magdalské, která tě hledala v slzách, a byl jsi k ní vlídný, mile jsi s ní hovořil maje přívětivou tvář, dopřej nám, tvým nehodným služebníkům, abychom byli s to spatřit tvou nejsvětější tvář plnou milosti v nebeské slávě díky zásluhám tvého vzkříšení. Jenž žiješ a kraluješ s Bohem Otcem v jednotě Ducha svatého atd.

Magdalenam lachrimabiliter te querentem — správně *Magdalenae lachrimabiliter te querenti*

„**Mulier, noli me tangere**,“ ... **Ioh. 20.** — J 20,17

1. Královno světa a nebes,
raduj se nad hvězdami,
že jsi toho, jehož sis zasloužila
porodit,
spatřila žít.
2. Vzkříšený Kristus z podsvětí
přišel k tobě za rozbřesku
se vším jásosem,
aby ti dal radost.

3. Jeho, ukřižovaného na těle,
jsi spatřila třetího dne:
vstal již ve slávě
jak těla, tak duše.
4. Za to všechno tedy
budiž sláva svaté Trojici
a tobě, Matko-Panno,
a nám v nebeské vlasti. Amen.

206

Verš: Raduj se a plesej, Panno Marie, aleluja.

Odpověď: Protože Pán vskutku vstal z mrtvých, aleluja.

Modlitba: Bože, jenž jsi skrze vzkříšení svého jednorozeného Syna, našeho Pána Ježíše Krista, ráčil potěšit svou rodinu, dopřej nám, prosíme, abychom skrze jeho ctihodnou rodičku, Pannu Marii, získali radost věčného života. Skrze téhož našeho Pána Ježíše Krista, Syna tvého.

Verš: Pán s vámi.

Odpověď: I s duchem tvým.

Verš: Chvalme Pána.

Odpověď: Bohu díky.

Verš: Pomoc Boží ať s námi navždy zůstává. Amen.

V postním čase ať se říká níže psané.

Verš: Pros za nás, svatá Boží Rodičko.

Odpověď: Abychom se stali hodnými zaslíbení Kristových.

Modlitba: Dopřej, prosíme, abychom se my, tvoji služebníci, Pane Bože, radovali ve věčném zdraví ducha i těla.

Zbytek ovšem stejně jako výše.

209

Oldřich Prefát v knize svého putování — cestopis *Cesta z Prahy do Benátek a odtud potom po moři až do Palestiny* (1563); chrám Božího hrobu popisuje v kapitole 31. O přirovnání kostela Božího hrobu v Jeruzalémě k kostelu svatého Víta na hradě Pražském

Vnitř v kostele svatého Víta v kaple svatého Šebestiána, kdež nyní sakristia jest — Stará sakristie v chrámu sv. Víta

kapla... svaté Anny — dn. kaple sv. Anny (Nostická) tamtéž

kapla... sv. Voršily... v níž se páni z Perštejna kladou — kaple arcibiskupská (Pernštejnská) tamtéž

kapla svatého Jána — kaple sv. Jana Křtitele tamtéž

382

korun škutských — italská mince scudo (pl. scudi), původně stříbrná o hmotnosti zpravidla vyšší než 30 g, již se platilo od 16. st.
ac sancti Lazari iacentes applicanda — správně *iacentibus*

389

kaldejští — chaldejští kněží nestoriánského vyznání (vysv. s. 404)

394

soldána Mettema — nezjištěno

401

pečet... jejíž figuru... Oldřich Prefát v své knize putování položil — Oldřich Prefát věnuje obřadu menší pozornost, sám na rytíře pasován nebyl (*Cesta z Prahy do Benátek* /vysv. s. 25/, kapitola 49. O vjití poutníkův podruhé do kostela Božího hrobu a kterak některé osoby z poutníkův od otce gardiana na rytířstvo pasovány jsou a jaký způsob při tom pasování zachovává)

402

klášter sv. Jeronýma na poušti — zřejmě klášter sv. Gerasima (býval zaměňován se sv. Jeronýmem) v poušti u Jordánu, jv. od Jericha

404

řekové — (vysv. s. 180)

armeniáni — (vysv. s. 181)

georgiáni — (vysv. s. 180)

syriáni — (vysv. s. 279)

nestoriáni — christologická hereze, vyznává dvě osoby, lidskou a božskou, spojené morálním způsobem v Kristu; vznik bývá spojován s osobou cařihradského (kónstantínopolského) patriarchy Nestoria (patriarchou byl v l. 428–431); nestoriánství bylo nejprve odsouzeno jako kacířství koncilem v Efesu (r. 431), definitivně pak koncilem v Chalkédónu (r. 451)

jakobitae — (vysv. s. 195)

abissíni — (vysv. s. 189)

maroniti — (vysv. s. 289)

406

3. Reg. 18. ... Elias autem... — 1Kr 18,42

Esdrae 2. c. 8. Et respondit omnis populus... — Neh 8,6
za času Solimana, málo před dobytím Zigethu — Sziget (Szigetvár), pevnost v dnešním jz. Chorvatsku, r. 1566 zde Turci na svém uher-
ském tažení porazili její obránce, které vedl bán Mikuláš Zrinský; před
koncem bitvy zemřel sultán Süleyman I.

407

Barthol. Georgievicz de Turc. mor. — Bartholomaeus Georgievicz
(t. Bartolomej Đurđević, asi 1510 – asi 1566), chorvatský teolog,
spisovatel, orientalista; turecký vězeň po bitvě u Moháče (1526); zde
odkaz na spis *De Turcarum moribus epitome* (1553), též *De Turcarum
ritu et caeremoniis* (1544)

Leuenc. hist. Musul. — Iohannes Löwenklau (vysv. s. 137)

Du Villamont — Jacques de Villamont (vysv. s. 114)

Erasm. apoph. — Erasmus Desiderius Rotterdamský (asi 1467 až
1536), holandský teolog, filozof a humanista, filolog a textový kritik,
autor spisů politických, teologických i satirických (*Móriás enkómion
sive Stultitiae laus, Chvála bláznivosti*, 1509); zde odkaz na jeho sbír-
ku moralistně zaměřených aforismů a sentencí převzatých z děl antic-
kých autorů *Apophthegmatum opus...* (1533)

Pub. Syr. mima povědění — Publilius Syrus (1. st. př. Kr.), slavný
autor latinských mimů, původem syrský otrok; mimus (řec. *mimos*,
z *mímeisthai*, napodobovat) byl divadelní žánr, který předváděl zá-
bavné situace z všedního života, velmi oblíbený v Římě za repub-
liky i císařství, býval improvizovaný (ale mohl mít i scénář), jeho
součástí byl zpěv a tanec, herci neměli na rozdíl od komedie masky;
Syrus ve svých mimech úspěšně vystupoval; nedochoval se žádný
jeho dramatický text, pouze sbírka sentencí moralizujícího charak-
teru (*Sententiae, Myšlenky*), sestavená snad krátce po jeho smrti
v 1. st. př. Kr.; obsahuje téměř 700 abecedně řazených veršů, nej-
spíš i jiných autorů písčích v Syrově stylu, brzy se stala školní četbou
a učební pomůckou

408

don Iuean de Austria u Naupactu — (vysv. s. 137)

trapezuntského císařství — jeden z nástupnických států byzantské
říše r. 1204, nacházelo se v sv. části Malé Asie (oblast Pontu), r. 1461
bylo dobyto osmanskými Turky

při concilium konstanském... Acta concil. Constanti. — církev-
ní koncil konaný v l. 1414–1418 v Kostnici (Konstanz) a svolaný

zejména s cílem ukončit papežské schizma; Harant odkazuje na *Acta concilii Constantiensis*

Annales reipub. Basil. — *Annales reipublicae Basiliensis*, anály basi-lejské obce, blíže nezjištěno

císař David z Trapezontu — císař David Megas Komnénos (vládl v l. 1459–1461); z adresátů jeho legací uvádíme jen Harantem konkrétněji jmenované:

ku papeži Pio II. — Pius II., papež v l. 1458–1464, vl. jménem Enea Silvio Piccolomini (vysv. s. 409)

císaři Fridrichovi III. — Fridrich III. Rakouský (1415–1493), ra-kouský vévoda, římský král, od r. 1452 císař Svaté říše římské

Filipovi Burgundskému — Filip III. Dobrý (1396–1467), bur-gundský, brabantský a lucemburský vévoda

409

Georgius, král perský — nezjištěno

Gorgora, kníže georgiánské — v Gruzii v té době vládl král Giorgi VIII. (t. Georgian VIII., 1417–1476)

Bendian, král Mirigreliae (... Mangrelliae) — Mingrelia, historický stát v z. části Gruzie, ve starověku bývala součástí Kolchidy; v Haran-tem jmenované době v něm vládl král Lipart I. Dadiani (t. Bendiani, 1414–1470), tehdy byla Mingrelie knížectvím a součástí sjednocené-ho gruzínského království

Rabia, kníže Anacoziae — Rabia (15. st.), kníže Anakopie; hist. úze-mí v dn. Abcházii při pobřeží Černého moře

Berdebech, Armeniae menší pán — Berdibech (t. Berdibek, 15. st.); křesťanské arménské království na území Kilikie (11.–14. st.), zalo-žen arménskými emigranty před seldžuckou invazí na Kavkaze, tou dobou však už samostatné nebylo

Asambech, král Mezopotamiae — v dobových pramenech je Asam-bech doložen jako perský král

národ Githorum a Aranorum — kavkazští Čerkesové (dřívější bádá-ní je považovalo za Alany a Góty)

Coramannus — nezjištěno

Ismailbech — nejasné; zřejmě šáh Ismá' il I., žil ovšem až v l. 1487 až 1524

Eneae Sil. epist. — Enea Silvio Piccolomini (1405–1464), italský hu-manista, historik a básník, později papež Pius II. (v l. 1458–1464), au-tor spisů různých žánrů, novely *Historia de duobus amantibus* (1444), spisů politicko-historických a historicko-zeměpisných (*De ritu, situ,*

moribus et conditione Germaniae descriptio; Historia Bohemica); Harant nejmenuje konkrétní listy z jeho bohaté epistolografie, snad jde o text adresovaný sultánu Mehmedovi II., *Epistula ad Mahumetem*; v registru autorů Harant uvádí též jeho *Cosmographii*

Acta concil. Mantuani — církevní koncil v italské Mantově konaný r. 1459 (svolán Piem II. s cílem získat podporu pro tažení proti Turkům, kteří r. 1453 dobyli Kónstantínopolis)

Volaterranus — Raphael Volaterranus (vysv. s. 114)

Achil. Gassarus — Achilles Pirminius Gasser (1505–1577), německý astrolog, fyzik a historik; stoupenec M. Koperníka; autor spisu *Historiarum et chronicorum totius mundi epitome* (1532)

Donat. Bassius — Donato Bosso (1436–1500), italský právník a historik působící v Miláně, autor světové kroniky od stvoření světa po současnost, *Donati Bossii gestorum dictorumque memorabilium... ab orbis initio usque ad eius tempora liber*, tzv. *Chronica Bossiana* (1492)

Philip. Bergomensis — Iacobus Philippus Bergomensis (vysv. s. 351)

410

od Javana — starozákonní hebrejské Jávan bývá interpretováno jako označení Řeků a Řecka (srov. řecké Iónové, Iónie): Iónie odvozená od jména Jávana (Jóvana) a Jávan (Jóvan) jako praotec všech Řeků Flavius Iosephus, *Židovské starožitnosti* 1,6,1 §124

Daniel prorok, v 8. kap., předpovídá o zkáze monarchie perské krále řeckého Javan, v židovské řeči vyložili sedmdesáte vykladačů krále řeckého, totiž Alexandra Velikého — Da 8,21; Septuaginta: *basileus tón Hellénón* (Vulgata: *rex Graecorum*, ČEP: „král řecký“) **jakož i v 27. kap. Ezechiele proroka totéž slovo se nachází** — Ez 27,13; ČEP: „Jávan“, ale Septuaginta: *Hellas*, a Vulgata: *Graecia* **Math. Beroaldus lib. 4. chron. seu supputat. temp.** — Matthieu Béroalde (t. Brouard, asi 1520–1576), francouzský hebraista, historik; odkaz patří spisu *Chronologia, hoc est supputatio temporum ab initio mundi...* (1577), části *Chronicum sive supputatio temporum firmissimis Sacrae scripturae testimoniis demonstrata*

Sloul pak ten národ drahně časů tím jménem Iones, až potom původem nějakého krále jmenovali se Řekové, v svém však jazyku.

Plinius lib. 4. c. 7. — Plinius Starší, *Přírodověda* 4,7,28 (král jménem Řek, lat. *Graecus*, odtud Řecko, *Graecia*, a Hellén, lat. *Hellen*, odtud Hellénové, *Hellenes*); Iónové bylo označení jednoho ze tří hlavních řeckých kmenů v klasickém členění (Iónové, Dórové, Aiolové), který při kolonizaci po pádu mykénské civilizace osídlil stř. část z. pobřeží

závěry potvrdily malování a uctívání ikon jako dogma; jejich špatný překlad z řečtiny do latiny zkomplikoval vztahy mezi papežem a kónstantínopolským patriarchou a také mezi Karlem Velikým a byzantskou císařovnou Irenou, ze strany Karla Velikého hrozil i vojenský zásah

Censura Orientalis ecclesiae Stanislai Socolovii — Stanislaus Socolovius (1537–1593), polský teolog, autor spisu *Censura Orientalis ecclesiae...* (1582); ve spisu je odkaz na řeckou (pravoslavnou) konfesi zaslou kónstantínopolským patriarchou Jeremiášem

v Dylingu — bavorské město Dillingen an der Donau

od Jeremiáše, patriarchy kónstantinopolitánského, do Němec

léta 1576... odeslané — kónstantínopolský patriarcha Jeremiáš II. (v úřadu v l. 1572–1579, 1580–1584, 1587–1595) r. 1576 reagoval na zaslání exemplář augsburského vyznání odmítnutím jeho článků

konfesi Gennádia, patriarchy kónstantinopolitánského — Gennadij II. Scholarij, kónstantínopolský patriarcha (v l. 1454–1456, 1463, 1464–1465), přešel z pozice stoupence florentské církevní unie k jejím odpůrcům, byl prvním patriarchou po dobytí Kónstantinopole Turky (1453); na přání sultána Mehmeda II. sestavil výklad základních dogmat křesťanské víry

dobyti Kónstantinopole od Mahometa II. císaře léta 1453 — Kónstantinopolis dobyl osmanský sultán Mehmed II. Dobyvatel (vládl v l. 1451–1481)

421

Iberi vel Iberes, od nichž... národ aragonitký v Hišpanii pošel — lat. Hiberia/Iberia (řec. Ibéria) označovalo v antice jak zemi v oblasti j. Kavkazu (od zač. 3. st. př. Kr. království), tak území Pyrenejského poloostrova, kde sídlily (kelt)ibérské kmeny (od konce 3. st. př. Kr. doložený název Hispania); není prokázáno, jestli existovala spojitost mezi hispánskými a kavkazskými Ibéry

(jakž Varro píše) — Marcus Terentius Varro Reatinus (116–27 př. Kr.), římský polyhistor, autor obrovského množství spisů z oblasti dějin, kultury, geografie, filozofie, rétoriky, práva a filologie; vcelku se dochovalo pojednání *O zemědělství* (*De re rustica* neboli *Rerum rusticarum libri III*; 3 kn.), zčásti *O latinském jazyce* (*De lingua Latina*; 25 kn., dochováno 6 neúplných) a z dalších děl fragmenty; údaj nenalezen

o níž Virgí. lib. 4. Aeneid. — Vergilius, *Aeneis* 4,367–368

Colchis, nyní Mangrellios — (vysv. s. 409)

císařství někdejšího Trebisonda aneb Trapezuntu — (vysv. s. 408)

moře Caspium — Kaspické moře; název je odvozen od hist. kmene Kaspjiců (v. část Kavkazu / jz. pobřeží Kaspického moře), též Hyrkanské moře, podle Hyrkanů

Abr. Ortelius in theatro orbis ter. — Abraham Ortelius (t. Ortels, Wortels, 1527–1598), vlámský geograf a kartograf, autor atlasu *Theatrum orbis terrarum* (1570), který je označován za první atlas moderního typu, zachycující dobovou úroveň poznání světa; soubor map doprovázený textem, doplňovaný a opakovaně vydávaný v mnoha jazycích

Georgia — Gruzie, křesťanská země (od 4. st.) se pod tlakem Turků a Peršanů postupně začala islamizovat; v Harantově době byla rozdělena na tři království (Imeretie, Kachetie, Kartlie) a několik knížectví (abchazské, kachetinské, eretinské, tao-klardžetské)

Antonius Geufraeus — t. Antoine Geuffroy (†1556), francouzský johanita, autor spisu *Estat de la court du grant Turc* (1542), lat. *Aulae Turcicae Othomannicque imperii descriptio, qua Turcarum palatina officia, mores, religio... ennarantur* (1573)

Breidenbach — Bernhard von Breidenbach (vysv. s. 132)

422

za času Virgilia lib. 9. Aeneid. ... Pictus acu... — Vergilius, *Aeneis* 9,582: „pestře vyšívaný plášť zářící ibérským nachem“, myslí se ovšem hispánským

Straboni, Herodoto, Quinto Curtio — Strabón, *Zeměpis* 11,14 (*Araxés* a *Kýros*); Hérodotos, *Dějiny* 4,11 (*Araxés*); Curtius Rufus, *Dějiny Alexandra Velikého* 4,5,4; 5,4,7; 5,5,2–3; 5,7,9; 7,3,19 (*Araxes*)

Natalis de Comitibus v své historii — Natalis Comes (t. Natale Conti, 1520–1582), humanista italského původu, znalec klasické řecké literatury a vykladač antické mytologie, básník a historik; Harant má zřejmě na mysli jeho práci *Universae historiae sui temporis libri XXX* (1572)

o řece Cyrus... a Araxes... — řeka Kura pramení v sv. Turecku a poté přes Gruzii a Ázerbajdžán vtéká do Kaspického moře; řeka Aras (Araks) je hlavním přítokem Kury z pravé strany

Zaghen, Bassachiuc, Gori, Altunchala, Carachala, Chars, Teflis, Reivan, Sirvan — historická města na území dn. Arménie, Gruzie a Ázerbajdžánu; Harant jejich názvy přejal ze spisu *Historia della guerra fra Turchi et Persiani* (1588), jež sepsal Giovanni Tommaso Minadoi (vysv. níže); dnes města Zaghe, —, Gori, Altunchala, Carachala, —, Tiflis, Jerevan, Širvan

Léta 1577 císař turecký Amurath několik let s Mahumetem Codabanda řečeným válčil — jde o osmansko–safíjovskou válku (v l. 1578–1590) mezi osmanskou říší v čele s Muradem III., osmanským sultánem (v l. 1574–1595), a perskou safavidskou říší, nejprve v čele s Muhammadem Chodábendou (vládl v l. 1577–1587) a poté Abbásem I. (vládl v l. 1587–1629)

Iohan. Thom. Minadous v knize vlasky sepsané — Giovanni Tommaso Minadoi (asi 1549–1615), italský lékař a historik; okolnosti války mezi Muradem III. a Muhammadem Chodábendou poznal z dvojího pobytu v Sýrii; autor spisu *Historia della guerra fra Turchi et Persiani* (1587, 1588)

Marco Polo gentil'h. delle cose de Tartari lib. 1. c. 5. — Marco Polo (vysv. s. 425)

Iosafo Barbaro nel viaggio nella Persia cap. 27. 1. — Giosafat Barbaro (1413–1494) byl vyslán r. 1474 Benátčany do Persie, navštívil i Gruzii, Indii a vrátil se r. 1479; autor spisu *Viaggi fatti da Vinetia alla Tana, in Persia, in India et in Constantinopoli...* (1543); spis byl posléze vřazen do souboru cestopisů vydaného Giovannim Battistou Ramusiem pod názvem *Delle navigationi et viaggi* (2. sv.; vysv. s. 426)

Ambrosio Contarini viaggio cap. 5. 6. — Ambrogio Contarini (1429 až 1499) byl r. 1474 vyslán Benátčany do Persie, na zpáteční cestě navštívil i Moskvu a vrátil se r. 1477; autor spisu *Questo e el viazo de misier Ambrosio Contarin, ambasadór de la illustrissima signoria de Venesia, al signor Uxuncassam, re de Persia* (1487); spis byl posléze vřazen do souboru cestopisů vydaného Giovannim Battistou Ramusiem (2. sv.; vysv. s. 426) jako *Il viaggio del magnifico m. Ambrosio Contarini... al gran signore Ussuncassan, re di Persia*

423

Ruffinus lib. 1. c. 10., Socrat. lib. 1. c. 20., Sozomenus lib. 2. c. 6., Theodor. lib. 1. c. 23. — Rufinus z Aquileie, *Církevní dějiny* (vysv. s. 184) 10,11 (ed. Th. Mommsen, Leipzig 1908); Sókratés Scholastikos, *Církevní dějiny* 1,20; Sózomenos, *Církevní dějiny* 2,7; Theodóretos, *Církevní dějiny* 1,23

424

udatné vojakyně Amazonas — bájně bojovnice, jež se účastnily i trójské války proti Řekům; jejich sídlo bylo v průběhu století umísťováno do různých divokých krajin za hranicí Řecka: do Thrákie, Skythie, na

daleký Východ nebo Západ, v 5. st. př. Kr. k řece Thermódónu (dn. Terme) na j. pobřeží Černého moře (Themiskýrská rovina)

Alexan. lib. 2. c. 25. — Alexander ab Alexandro, *Geniales dies* 2,25 (s. 478a vyd. z r. 1673); opět se myslí Hispánie (zvyk společný Iberům a Keltům)

Caelius lib. 18. cap. 22. — Lodovico Ricchieri (t. Lodovicus Caelius Rhodiginus, 1469–1525), italský humanista, znalec latiny i řečtiny, autor rozsáhlého encyklopedického díla založeného na ant. autorech *Lectionum antiquarum libri* (1. vyd. 1516 v 16 kn., 2. vyd. 1542 ve 30 kn.), kn. 18, kap. 22 (opět se mluví o Hispáncích)

Ambrosio Contarini nel viaggio nella Persia — (vysv. s. 422)

od jakéhosi Armena z Rodu tak nazvaná — jeden z Argonautů, jenž plul s Iásonem do Kolchidy, pocházel z thessalského Armenia (Strabón, *Zeměpis* 11,14,12)

Od půlnoci má díl krajiny Colchis, nyní Calpurt neb Mangrellios — (vysv. s. 409)

moře Hircanum — Kaspické moře (podle hist. kmene Hyrkanů)

Ptolom. lib. 5. — Klaudios Ptolemaios, *Návod k zeměpisu* 5,13,1–4 (Větší Arménie; eds. G. Grasshoff, A. Stückelberger, Basel 2006)

papa Pius Quintus 3. par. desc. Asiae — nepřesné, spis *Pii II. pon. max. Asiae Europaeque elegantissima descriptio* (1533) napsal papež Pius II. (vysv. s. 408)

Dělí se na větší a menší Armenii, Plinius lib. 6. — Plinius Starší, *Přírodověda* 6,3,9; 6,8,24; 6,9,25; Harant myslí starověké arménské království (ve 13. st. pod vládou Mongolů) a arménské království na území Kilikie (11.–14. st.) založené arménskými křesťanskými emigranty před seldžuckou invazí na Kavkaze, jež se ve 14. st. dostalo do moci egyptských sultánů

425

Moschicos montes — pohoří v Gruzii (podle hist. kmene Moschů)

Periardes — pohoří v Kappadokii, výběžek Tauru

Antitaurus — pohoří v j. a v. Turecku, sv. od pohoří Taurus

Plinius lib. 5. c. 27., lib. 6. — Plinius Starší, *Přírodověda* 5,20,83 až 5,21,90 (řeka Eufkrat); 6,31,127–141 (řeka Tigris); 6,10,26–28 (řeky Araxes a Cyrus)

Salustius — Gaius Sallustius Crispus (86–35/34 př. Kr.), římský historik a politik, straník Iulia Caesara, psal archaizujícím stylem, už od raného císařství řazen po bok Thúkydida, jenž byl jeho vzorem, měl velký vliv na římskou historiografii (včetně Livia a Tacita), stal

se školním autorem; dochovány monografie o válce s numidským králem Iugurthou (*Bellum Iugurthinum*) a Catilinově spiknutí (*De Catilinae coniuratione*); z *Dějin (Historiae)*; o době od r. 78 do r. 67 př. Kr.) dochovány zlomky; některé dopisy a řeči z historických děl byly sebrány do zvláštního souboru spolu se Sallustiovi neprávem připisovanými dopisy Caesarovi; středověk a raný novověk ho znal především jako autora *Války s Iugurthou* a *Catilinova spiknutí*; Médové, (Peršané) a Arménové *Válka s Iugurthou* 18,4 a 18,9; o Eufratu, Arménii a Tauru zmínky ve zlomcích

Strabo lib. 11. et 12. — Strabón, *Zeměpis*: Arménie 11,14, Menší Arménie 12,3

Plinius lib. 18. c. 15. 16. — Plinius Starší, *Přírodověda* 18,45,162 a 18,47,170 (rozvodňování Eufratu a Tigridu)

Ovidi. met. lib. 2. — Ovidius, *Proměny* 2,24 (smaragdy zářící trůn boha Slunce v báji o Faëthontovi)

Propert. lib. 2. — Sextus Propertius (49/47 – kol. 16 př. Kr.), římský básník, patřil k okruhu básníků podporovanému Gaiem Cilniem Maecenatem; dochovány 4 kn. elegií, věnoval se zejména elegii milostné (básně o milence Cynthii), z loajality k Augustovu režimu psal později i angažovanější básně ze současnosti, z římských dějin a mytologie (tzv. římské elegie ve 4. kn.); odkaz k básni 2,16,43 (smaragd v souvislosti s Cynthiinou úplatností a nevěrou)

Dionisius — Dionýsios Periéégétés z Alexandreie (1. pol. 2. st.), řecký básník, autor didaktické básně *Periéégésis tés oikúmenés* (lat. *Orbis descriptio, Cesta kolem světa / Popis světa*), v hexametrech popisující tehdy známý svět, která byla velmi oblíbená od antiky až do 19. st., byla komentována, sloužila i jako učebnice, už v antice vznikly volné překlady do latiny; nedochovala se báseň *Lithiaka* (lat. *De lapidibus, O gemmách*); zde se myslí *Popis světa* v. 1012 (smaragdy v Babylónii)

Tygris, turecky Tegil... Dionisius — Dionýsios Periéégétés, *Popis světa* v. 992 (Eufratés a Tigris)

Lucan. lib. 3. — Lucanus, *Farsalské pole* 3,256–263 (Eufratés a Tigris)

hora, řečená Arca Noae — Ararat (5 137 m n. m.), nejvyšší hora Arménské vysočiny; podle biblické tradice tu přistál Noemův koráb po potopě („na pohoří Araratu“, Gn 8,4)

Marco Polo lib. 1. c. 2. de i viaggi — Harant zde odkazuje na text M. Pola zařazený pod názvem *De i viaggi di messer Marco Polo...* do 2. sv. souboru cestopisů vydaného Giovannim Battistou Ramusiem (vysv. s. 426)

Montevilla — John Mandeville (vysv. s. 21)

Marco Polo *ibid.* — Marco Polo (vysv. s. 21)

Za času Strabona pasávalo se tam... *lib. 11. et 12.* — Strabo, *Zeměpis* 11,13,7; 12,3,15 (pastviny na Themiskýrské rovině) a 12,3,39 (okolí Strabónovy rodné Amaseie, obojí v j. Příčernomoří)

modle Tanais řečené místo bohyně sloužili... *Strabo lib. 11.* — Strabón, *Zeměpis* 11,14,16 (a 12,3,37); íránská bohyně vody a plodnosti Anáhitá, Harant používá nesprávnou variantu jména (u Strabóna *Anaitis*); byla uctívána v perské a později v parthské říši a v oblasti Kavkazu, ztotožňovala se se semitskou Ištar, u Řeků s Afrodítou, Athénou a především Artemidou; „t“ do jména vniklo asi kvůli představě o geografické blízkosti bohyně k řece Tanais (dn. Don; v její deltě leželo stejnojmenné řecké město)

426

Místo přísahy a jistého slovy potvrzování... *Tacitus* — Tacitus, *Le-topisy* 12,47,2

Caelius lib. 17. c. 12. — Lodovicus Caelius Rhodiginus (vysv. s. 424)

Fulgosius lib. 9. c. 6. — Baptista Fulgosius (vysv. s. 372)

Valerius Maximus lib. 9. — Valerius Maximus, *Devět knih pamětihodných činů a výroků* 9,11,3 (*de externis*)

Sab. en. 8. lib. 3. — Marcus Antonius Coccius Sabellicus (vysv. s. 46), *Enneades sive Rhapsodia historiarum* (vysv. s. 58)

Euag. lib. 5. c. 7. — Euagrios Scholastikos (kol. 537 – po 594), z Epifaneie v Sýrii, řecký historik, autor *Církevních dějin* (*Ekklesiastiké historió*; 6 kn.) zahrnujících léta 431–594; navazuje na Sókrata Scholastika, Sózomena a Theodóréta, vyniká kritikou pramenů; jde o poslední antické řecké církevní dějiny psané v tradici Eusebia z Kaisareie; citovány *Církevní dějiny* 5,7

Arsingan — Erzincum (dříve též Arsinga), město v dn. Turecku

Argiron — Erzurum, město v dn. Turecku

Arsamota — t. Armosata, hist. město v dn. Arménii

Tauris, stolice nynějších králův perských, kteréž někdy Susa, stolici starých perských monarchův býti mělo — nejspíš omyl, Tauris by měl být dn. Tabríz v sz. Íránu (oblast Ázerbajdžánu), starověké Súsy ležely v dn. jz. Íránu, v. od řeky Tigris (dn. Šuš v provincii Chúzistán)

Battista Ramusio secondo vol. delle navigat. et viaggi fol. 82. et seq. — Giovanni Battista Ramusio (1485–1557), italský humanista, geograf a kosmograf, diplomat ve službách benátské republiky; v monumentálním souboru *Delle navigationi et viaggi* (3 sv., 1. vyd. 1: 1550, 2: 1559, 3: 1556) vydal nejvýznamnější cestovatelské práce

a reprezentoval tak dobové poznání světa; v uvedené části spisu (2. sv., s. 82n, vyd. 1559) je zařazen spis *Viaggio d'un mercatante che fu nella Persia* (pasáž o Tauris)

427

Kněh jiných mimo psání svatých Chrysostoma a Gregoria Nazianzena... — Jan Zlatoústý (344/354–407), kónstantínopolský patriarcha (vysv. s. 418), Řehoř z Nazianzu (329/330–389/390), (vysv. s. 193), významní raně křesťanští teologové, jež pravoslavná církev a východní katolické církve (spolu s Bazilem Velikým) řadí mezi tři svaté hierarchy

liripippia — čapka s dlouhou kápí, oblíbená zejména v Itálii v 15. st.
Přišli pak v bludy nejprve po chalcedonském sněmu, na němž Eutyches a Dioscorus bludaři léta 460 potupeni byli — dvě postavy boje proti nestoriánismu: kónstantínopolský archimandrita (opat) Eutychés (zemřel po r. 454), zakladatel monofyzitismu (opačný extrém než nestoriáni), a alexandrijský patriarcha Dioskoros (444–451, †454), Eutychův zastánce; 4. ekumenický koncil v Chalkédónu se odehrál r. 451

428

Dioscorus — (vysv. s. 427)

429

nestoriáni — (vysv. s. 404)

bludy Anastazia kacíře — Anastasios I., byzantský císař (vládl v l. 491–518), stoupenec monofyzitismu, a proto v nepřátelském vztahu k papežům a chalkédónskému koncilu (451)

odsouzen na sněmích v Efezu a Chalcedonu — r. 431 a 451

Socr. lib. 7. c. 39. — Sókratés Scholastikos, *Církevní dějiny*, odsouzení Nestoria 7,34

Euagrius lib. 1. c. 9. — Euagrius Scholastikos, *Církevní dějiny*, Nestoriova hereze a její odsouzení 1,2–4, Nestoriova smrt 1,7

Sigonius lib. 9. reg. Ital. — Carlo Sigonio, *Historiarum de regno Italiae libri XV... qui libri historiam ab anno DLXX usque ad MCC continent* (1574; vysv. s. 71)

národové... jako předně Caramanni — Karamani, etničtí Řekové v centrální a j. Anatolii (Kilikie, Kappadokie, Pisidie), kde se od 1. st. šířilo křesťanství; pod tlakem Turků od 11. st. se část islamizuje, druhá část, Karamanliové, přejímají turečtinu, zůstávají však křesťany a zachovávají povědomí o svém řeckém původu

Obsah

Putování aneb Cesta z království českého do města Benátek, odtud po moři do země Svaté, země jüdské a dále do Egypta a velikého města Kairu, potom na horu Oreb, Sinai a svaté panny Kateřiny v Pusté Arabii ležící, na dva díly rozdělená a od urozeného pána, pana Kristofa Haranta z Polžic a z Bezdružic a na Pecce etc., římského císaře Jeho Milosti rady a komorníka, léta 1598 šťastně vykonaná, i také pěknými figúrami ozdobená..... 5

Předmluva k čtenáři..... 17

PRVNÍ DÍL

Kapitola první..... 33

Kapitola II. 46

Kapitola III. 75

Kapitola IV. 84

Kapitola V. 87

Kapitola VI. 91

Kapitola VII. 107

Kapitola VIII. 111

Kapitola IX.	120
Kapitola X.	124
Kapitola XI.	129
Kapitola XII.	140
Kapitola XIII.	147
Kapitola XIV.	154
Kapitola XV.	159
Kapitola XVI.	166
Kapitola XVII.	170
Kapitola XVIII.	173
Kapitola XIX.	176
Kapitola XX.	187
Kapitola XXI.	198
Kapitola XXII.	208
Kapitola XXIII.	213
Kapitola XXIV.	222
Kapitola XXV.	227
Kapitola XXVI.	242
Kapitola XXVII.	249
Kapitola XXVIII.	256
Kapitola XXIX.	261
Kapitola XXX.	272
Kapitola XXXI.	281
Kapitola XXXII.	286
Kapitola XXXIII.	289
Kapitola XXXIV.	296
Kapitola XXXV.	300
Kapitola XXXVI.	306
Kapitola XXXVII.	313
Kapitola XXXVIII.	318
Kapitola XXXIX.	323
Kapitola XL.	344
Kapitola XLI.	359
Kapitola XLII.	365
Kapitola XLIII.	376
Kapitola XLIV.	399

Kapitola XLV.	404
Kapitola XLVI.	410
Kapitola XLVII.	421
Kapitola XLVIII.	429
Kapitola XLIX.	438
Registrum	449
Vysvětlivky	479

Klasická díla v textově spolehlivém vydání
Česká knižnice
www.kniznice.cz

ČESKÁ KNIŽNICE / sv. 91-I

Řídí redakční rada České knihovny ve složení:

Jiří Flaišman (předseda), Jiří Holý, Pavel Janáček,

Jan Linka, Filip Tomáš, Martin Valášek

Kryštof Harant z Polžic a Bezdruzic

PUTOVÁNÍ ANEB CESTA Z KRÁLOVSTVÍ ČESKÉHO
DO MĚSTA BENÁTEK, ODTUD PO MOŘI DO ZEMĚ
SVATÉ, ZEMĚ JŮDSKÉ A DÁLE DO EGYPTA
A VELIKÉHO MĚSTA KAIRU /I/

Text edičně připravila Hana Bočková

Latinský a řecký text edičně připravila Markéta Melounová

Komentář napsaly Hana Bočková, Markéta Melounová a Lucie Storchová

Vysvětlivky připravily Hana Bočková a Markéta Melounová

Slovníček sestavila Hana Bočková

Obálka (s použitím dřevorezů Johanna Willenberga, 1608),

vazba a grafická úprava Boris Mysliveček

Odpovědná redaktorka Petra Hešová

Sazba písmem Lido a litografie obálky a vazby Robert Šváb

Tisk a knihařské zpracování Finidr, s. r. o., Český Tešín

Vydal Nadační fond Česká knihovna

ÚČLK FF UK, Náměstí Jana Palacha 2, 116 38 Praha 1

(www.kniznice.cz),

Ústav pro českou literaturu AV ČR, v. v. i.

Na Florenci 3/1420, 110 00 Praha 1

(www.ucl.cas.cz)

a vydavatelství Host, s. r. o.

Radlas 5, 602 00 Brno

(www.hostbrno.cz, e-mail: redakce@hostbrno.cz)

v Praze a Brně roku 2017

jako 1272. publikaci vydavatelství Host

680 stran

V České knihovně vydání první

DRUHÝ DÍL

*V němž se vypisuje cesta z Jeruzaléma
do Egypta a velikého města Kairu, odtud
dále do Arabiae Pusté, k moři Červenému,
k hoře Sinai, Oreb a svaté panny Kateřiny,
a naposledy rozličných národův obyčejové,
zlí i dobří, i také krajiny jejich mnohé,
v nichž bydlejí*

Kapitola XVII.

O našem se navrácení do města *Cairu*

Při konci kapitoly bylo oznámeno, jakým sme způsobem do ležení arabského z cesty od hory Sinai přijeli; již pak nyní, kterak se s námi potom dálo, psáti budu.

Dne dvacátého šestého měsíce října, to bylo v pondělí po svaté Voršile, přivstali jsme sobě zaraní, a jakž svítalo, tehdy nemohše na těch velbloudích, na nichž jsme přijeli, nikam dále pro ustání jejich, šli sme s naším mouřeninem pěšky do *Cairu*, až sme okolo tří hodin na den do města a lozumentu našeho ve zdraví přišli. Tu každý porozuměti může, žeť jest náš pan *consul* a všickni jeho rádi viděli. My pak po té naší dlouhé procházce nemeškali jsme sobě dobrý oběd dáti přistrojiti (neb sme toho všickni napořád hned dobře potřebovali), než vína neměvše vodu toliko z Nilu píti sme musili, ale i ta nám tak vděčná a chutná byla, proti těm arabským nečistým, smradlavým a slaným vodám, jako by víno proti dobré vodě býti mohlo. Náš mouřenín, byv obědem dobrým od nás chován, poděkování nám učinil a mně mé cikýny, kteréž sem mu na poušti k věrné ruce schovati dal, upřímně vrátil a poté do svého obydlí odešel.

A takž tehdy tu cestu k hoře Sinai začavše 8. dne měsíce října, vykonalí sme 26. téhož měsíce, to jest v 18 dnech, s velikým

podivením pana *consula* a jiných, kteříž ji nikdy v těch horkých časích tak brzo od žádného vykonanou nepamatovali. V tom čase tovaryši a spolupoutníci naši, kteříž s námi z Jeruzaléma přijeli, nás z *Cairu* odjeli do Alexandrie, nemyslíce, abychom se, pokud živi, odtud vrátiti měli.

Dne dvacátého sedmého téhož měsíce, vyšedše ráno z lozumentu a tulmač náš s námi, procházeli sme se po městě, spatřujícíce onde i onde všechno, nač jsme jen přišli, a vtom viděli sme také najímati vojáky na žold proti nám křesťanům do Uher. Nebo chodilo tam několik osob Turkův, jako by hejtmané byli, a před nimi jeden na malý buben jednou rukou bubnoval a druhou rukou drže píšťalku v ustech pískal, k těm, kdož zapsán býti chtěl, přistoupil a s nimi chodil, než malý závdavek bral, jen kolikos mejdynů, a ti, kteříž se zapsati dávali, každý sobě pérko za tulbant vstrčil na znamení toho, že jest vojákem, aby měl větší svobodu.

Ale velmi jich malo se najímalo, a to proto, že předešlých let v velikých houfích ven z země do Uher se vyvedli a sotva z 15 jeden se domů vracel. Nebo nadáli se ponejprv, že v Uhřích tak dětinská vojna jest jako u nich, kdež více štrafují a loupeží hledí nežli bitev, šermiclův a šturmuův při dobývání pevností. Protož poznavše, že tam žertu není a že tam takový zisk měli, jako by na nedvědí kůži pili, nepřilíš se tam táhli; majíce také, jakožto lidé z horkých zemí, tyto naše krajiny přirození svému odporne strany zimy, větrů a těžkých prací, jimž oni nezvykli, takže jich málo koliks z té vsí krajiny a z tak lidnatého města se našlo, kteříž se na tu vojnu vydávali, jakž o nich nížeji (nebo s námi do *Rosetty* táhli) dotčeno bude.

Vojáků tureckých obyčej jest štrafů, loupeže, a ne bitvy hleděti

Po dobré zase chvíli vrátili sme se do lozumentu k obědu, po obědě na tom sme se snesli, abychom, byvše po té cestě tak unavení, uprášení a velice zašpinění, do lázně šli a se zmyli. A protož šli sme s tulmačem naším k lázni od hospody naší nejbližší, kteráž však za několik ulicemi podál byla. K té když sme přišli, ptal se zdaleka přede dveřmi tulmač, byl-li by kdo tam. I dána mu odpověď, že se myjí v ní ženy, tedy šli sme k jiné,

a přibliživše se k ní, dali sme se ptáti, jaké by se tam pohlaví mylo. I bylo nám za odpověď dáno, že také ženy. Opět šli sme k třetí, ale i tu pro ženy sme přístupu neměli, potom k páté, šesté i více, ptajíce se vždy a hledajíce s velikou naší obtížností po daleké té chůzi a ustání našem příhodnosti k zmytí, a již sme mínili zas do hospody se obrátiti. Mezitim však sme na jednu vždy trefili, v níž že by mužské pohlaví tehdaž bylo, zprávu sme

**Způsob lázní
v Cairu**

měli, do té tehdy sme vešli a přišli sme místo síně pod klenutí, na způsob ambitů a loubí klášterských, kteréž vůkol dvorečku neb plácku neklenutého a otevřeného stálo, staří je jmenovali latině *apodiarium*. Tu sme viděli mnoho chasy turecké a pohanské, vždycky jednoho vedlé druhého, v obzvláštních udělaných do zdí výstupcích a poloklenutých, zpředu pak otevřených, na lavicích vyzděných zvýší do kolenou, rohožemi přistřených, seděti, se oblačeti a jiné svláčeti. Na tom plácku byla pěkná z mramoru čtverhranně stavená kašna, do níž studená a čistá voda tekla, kterouž do lázně a jinam, kde potřebí bylo, brali a jí užívali.

I ohledajíce se, kde bychom prázdné výstupky pro nás našli, vtom přišel k nám lazebník a vedl nás do jednoho prázdného a tu nám místo rouchy po kusu modrého plátna, jimž bychom se zastřeli, vrhl a k tomu malou medeničku mosaznou, v níž bychom vodu měli a z ní se splakovali, každému přinesl. Takž tehdy spravivše se, byli sme od téhož lazebníka do lázně uvedeni a naše šaty, tak jako jiných všech, byly pilně hlídány od jisté osoby k tomu nařízené, kterýž sloul za starodávna *capsarius*. Tu sme spatřili znamenitou lázeň, vnitř prostrannou, naskrze klenutou a nákladně stavenou, dlážděnou rozličných barev mramorem, též i jinde po stěnách obkládanou. Uprostřed klenutí v stropě bylo široké okno z pěkných skel, nímž samým světlo do lázně vcházelo. Lavice a svrchnice byly z pulerovaného mramoru, na nichž mnoho lidu sedělo i po zemi leželo. Tolikéž vůkol té lázně byli výstupci jeden vedlé druhého, s dveřmi zavřenými, z těch do jednoho lazebník nás uvedl, abychom bez překážky turecké sami v něm s pokojem býti mohli, však za takové pohodlí musí se mu obzvláštně platiti, což se i nám učiniti dostalo. Ten

výstupek byl jako nějaká kaplička a nákladně stavený, též lavi-
ce a podlaha mramorová v něm byla, a po jedné straně ve zdi
byli tři mosazní čepové, z jednoho tekla horká, z druhého vlaž-
ná, z třetího studená voda s dostatkem, kterouž sme sobě točili
podlé naší libosti. To pak nejdivněji nám bylo, že ani v tom vý-
stupku, ani v veliké lázni žádných kamen ani děr sme neviděli,
kudy tam horko šlo, avšak bylo velmi horko, nejinák než jako
u nás v dobře vytopené lázni.

Zatím, když sme se chvílku pozpotili a povyhřáli, přišel ten-
týž lazebník, aby nám posloužil. A tu nás jedno-
ho po druhém po všem těle drbal, třel a otíral **Turecké v lázni**
šatem přes ruce obaleným, jako u nás ostrým **odrbávání**
a namydleným pytlíkem obyčej jest. Potom nám na zem se po-
ložiti a roztáhnouti kázal, tu nás divně za ruce, za nohy vzhůru
táhl a trásl, jako by z nás duši vytřásti chtěl, semotam obracel
a rukama po hřbetu tlačil a tiskl, až na nás jedním kolenem na-
klekoval a se zapíral, což vpravdě nám nercili k smíchu podob-
né, ale víc strážlivé býti se zdálo, aby snad někomu kloubů aneb
přílbí nepřetočil neb kostí nepolamal. Ač jest s námi milostivě
nakládal, vědouc snad, že sme my takovému nelibému pohodlí
nezvykli. Nebo jiným nastoupí oběma nohama na záda a držíc
se rukama za ramena, nohama mu dolu po hřbetě se vozí
a klouzá a totéž zpředu po těle činí a po stranách, až všudy kos-
ti praštějí, však jako tomu navyklým žádnému nic neuškodí; ný-
brž jako u nás, kdo se namůže, a jak říkáme, hřbetu zlámaného
jest, se potáhne a zatřese, polehčení poznává, tak tuto také jako
by se jim klouby a kosti ponapravily, lépeji se mají a čerstvější
bývají. Ano i my sme také způsobilejší a ohbitější byli. Potom
nás obmyl a po těle splákl, kromě hlav tak nechal. Oni sic sobě
hlavy zároveň s celým životem mývají, protože je břitvou oho-
lené nosí a jich zvláštěně nemyjí jako u nás, my tedy, chtěli-li sme
špiny z hlav pozbyti, sami sme je sobě zmýti musili.

Takový způsob mytí a lázni ještě zachovávají Turci a jiní
v těch zemích národové hned tam od časů starých pohanův,
kteřížto více z rozkoší, aby těla svá oleji a mastmi vonnými ma-
zali a po vypocení se kůži natírali, nežli pro obmytí špiny lázni

mnoho užívali. Nebo hned nejprvé u asiatických národů nad jiné rozkošem oddaných pošly neb býti počaly lázně a ty potom i do Evropy se dostaly, zvláště do Říma, kdež tehdaž stolice císařův římských byla. Tu lázně byly stavěny s nesmírným nákladem jako nějaká městečka a hrady, v nichž byli lesové, rybníky, divné lusthauzy, hospody, a v těch všelijaké hry, kratochvíle a rozkoše až přespříliš provozovány byly, a co se jen od rozkoší vymysleti mohlo, mužskému i ženskému pohlaví všeho toho se povolovalo, takže tam velicí páni aneb kdokoli chtěl na své peníze živ pobyti skvostně a je marně utratiti, ve dne i v noci tam bývávali. O čemž *Plin. in epist., Spartianus, Lampridius, Iulius Capitolinus, Barth. Marlianus topog. Urb. Romae, Ioh. Servilius de mir. antiq. oper.* a jiní vypisují a lázně ty *thermas* jmenují.

Přesto však ještě i pro příčiny jiné Turci pilní jsou lázní a častého mytí. Nebo v zákoně jich zapovědíno jest do meschitu jíti anebo se doma modlití, dřív než by špína z těla byla smytá, anebo tělo, byť prvé čisté bylo, přece obmyti musejí, protože oni věří tomu, že tou vodou živelnou a splakováním zevnitřní špiny z těla tak hříčův svých vnitř pozbývají a se očišťují. Čemuž dávno před nimi i pohané věřili a to tak zachovávali, jakž jest tomu rozuměti z *Pausania lib. 2., Virg. lib. 2. Eneid. et 6. ibid.* Ženy pak jejich, ač vždycky uzavírané v domích jsou a nikam ven nercili vyjítí, ale ani vyhlédnouti nesmějí, však pod zámyslem náboženství a očišťování tím častěji do lázní chodí, aby tudy muže své oklamávaly a někam jinam, jakž se které treťí a zlíbí, třeba na freje, ušinuly anebo zprosta drobet se z domův projdouce provětrily. Nebo muži vědouce, že žádné mužské pohlaví do lázně, v kteréž ženy jsou, nesmí jíti, ani tam jim kdo jiný krom ženského pohlaví přísluhuje, na to se bezpečí a nemyslí, aby se pod tím jaké lotrovství, jakovéž u nich zhusťta se děje, konati mohlo. Jakož pak táž příčina byla, že sme my se od jedné lázně k druhé toulati musili, poněvadž jest přísně a pod hrdlem zapovědíno do lázní, v kterých by se ženy myly, nevcházeti.

Slavné, bohaté paní mají své lázně v domích, v pěkných a rozkošných zahradách nákladně pěkně vystavené, v těch se

Kontrfekt, kterak ženy turecké do lázně jdou

mývají a jedny druhé se k sobě s houfy čeledí a kleštěncův i také děveček zoví, a od půl dne do druhého se myjíce, spolu kratochvilí, laškují a se zabejvají.

Do obecních lázní obzvláštěně rády chodívají a tam často v houfích se scházívají, aby jedna druhou odrbávala a myla, a takž vespolek v libých rozkošech oplývají, že když druhdy zvědí, v které lázni neb ulici pěkná osoba, buď že ona panna neb žena jest, pro tu naschvál jako jiné feny lezou a zdaleká do lázně půjdou, aby se na ni podívaly a jí, mohou-li, posluhovaly, nejináč jí na službu hledíce, než jako by mužské pohlaví byly; jakověž ženy k pohlaví svému zapálené a chlipné vypisují *Suidas* a *Martialis*, jmenujíce je *tribades*. Když do lázně jíti mají, připravují se, co mohou, do nejpěknějších šatův a jedna děvečka nosí na hlavě nádobu, buď cínovou, stříbrnou aneb měděnou, v níž patuchy, čechlíky a jiné své šperky mají, a to vše přikryjí dekem hedbávným a tkanicemi aneb pasamány premovaným.

Jiná děvečka nosí koberec, na němž paní sedává, jiná nese košík neb truhličku, do něhož klénoty a jiné věci paní schovává, a tak dále, čehož tuto pro lepší vyrozumění kontrfekt, jak ony do lázně chodí, přiložiti jsem dal.

Jestliť pak každému národu dovoleno do lázně choditi a jedněm jako druhým rádi posluhují, a to za špatné peníze, a místem jsou lázně nadané a své důchody mají, v nichž se znamenité pohodlí lidem činí a prokazuje, z nichž také jedny nad druhé nákladněji stavené jsou, a ta, v níž sme byli, jedna z nejchatrnějších byla a několik set jich v *Cairu* býti praví.

V Jeruzalémě sic jsou také lázně velmi pěkně vystavené a rozkošné, s mnohými pokoji a sklípky, avšak aziatické je převyšují.

V lázních tureckých dávají sobě muži břitvou brady a hlavy holiti, jinde pak po těle, jako i ženské pohlaví, žádných vlasův netrpí, nýbrž je sobě pokaždé, jak jim málo povyrostou, mastí jakousi, kterouž *rusma* jmenují, shánějí. Tou když natrou mezi pocením se místa vlasatá, tehdy ní bez bolesti vlasy vytáhnou a setrou, jakoby jich nikdy nebylo, a tudý holého těla sou. *Leon. Fioravanti del comp. de i secreti ration.* vypisuje *receptu* takové masti, též jak by se vlasy na obočích černiti měly, na čemž Turkyň mnoho zakládají a tím pyšnější, *lib. 4. c. 13. 14. 15.*, a v knize jiné *de capricci medicinali cap. 88.* A sumou nade všecko jiné v lázni velmi tíše a uctivě se chovají, daleko jiným způsobem, nežli kde mužské a ženské pohlaví vesměs v jedné lázni i v jedné vodě se mývají, jakž se to v Švejcářích, v Baden a *Vallis* i v Denuemarku a jinde místy podnes děje. O *valliských* píše *Casp. Collinus Sedunus*. O badenských vařích, jak sobě v nich mužské i ženské pohlaví nestoudně provozuje, *Poggius Florent. inter epist., En. Silvii epist. 4. 2. 5.*

My potom po dobré půldruhé hodině, zmyvše se dobře, vyšli sme z lázně k místu, kde sme se svláceli, a poté, majíce pryč odjíti, kázali sme se ptáti, co bychom od lázně měli dáti, a domnívajíce se, že mnoho budou od nás chtítí míti, a oni toliko dva mejdyny od osoby žádali, kteréž jsme jim s ochotností dali a odtud v pokoji odešli.

Vracující se do hospody, potkali sme se v jedné široké ulici s houfem lidu proti nám jdoucího a velmi hlasitě křičícího, je-
hož sme se ulekli, ale dal nám zprávu tulmač, že mrtvého k hro-
bu nesou, abychom z cesty na stranu ustoupili, což sme hned
zdaleka učinili. I šlo nejprv množství lidu na-
před, za lidem tím kněží jejich před marami, křičíce jeden přes druhého, co nejvíce mohli,
zacpávající sobě oběma rukama uši, snad proto, aby se neohlu-
šili vespolek. Za nimi nesli máry na ramenou a tělo mrtvé
v truhle, kteráž byla přikrytá dekem, a na jednom konci v hla-
vách tulbant turecký postaven byl. Za marami šlo množství žen
s zakrytými tvářemi, však ne bez pláče a křiku hlasitého, napo-
sledy lidu obecní houf, ten zavíral a nás minul, odkudž sme po-
tomně bez překážky do hospody naší došli.

**Turecký pro-
ces pohřební**

Dvacátého osmého dne, totiž ve středu na den svatých Ši-
mona a Jůdy, přišel k nám ráno janičar, rodilý Francouz a po-
turčilý, s kterýmž sme dali promluvit, aby nás za město k spat-
ření pyramid a *mumii* vyprovodil. Ten nám oznámil, že jest ven
z města vysílal přezvědět, mohli-li bychom pro vody a záto-
ky toho času z Nilu řeky jdoucí k ní dojeti, ale že zprávu má,
že v některých místech mosty voda pobrala, takže na ten čas
tam se dostat nám možné nebylo, pročež musili sme na tom
předešlém jich z vrchu zámeckého spatřování bezděk přesta-
ti. Avšak vedlé toho zdaleka spatření i od jiných vzaté zprávy
mohu tuto o nich poznamenati.

Měli ten obyčej Egyptčané (věřice o zmrt-
výchvzkříšení) těla mrtvých nepáliti jako Říma-
né, ani do země pro v zem se obrácení jako Ře-
kové pohřbovati, ale aby do vzkříšení trvánlivá
učiněna byla, je balsamovali a natírali, buď balsamem aneb
aloem, mirrou, smolou cedrovou, solí, a co jiného k tomu nále-
žitého měli, a jak kdo možný byl, mrtvého svého v šaty pékné
neb prosté obaleli a v místo suché, jako do sklepův suchých,
písku aneb truhel kamenných, kladli a takovým způsobem ne-
sčíslný počet těl mrtvých neporušených zachovali a ještě po-
dnes mrtvé své v místa pustá, kamenitá, neurodná a k ničemuž

**Mumiae
turecké aneb
pohřby**

jinému nezpůsobná kladou a schovávají, což také po všem tu-
reckém panství od křesťanův i od Turkův se zachovává.

A protože v těch místech z strany polední přes řeku *Nilus* blíz-
ko od města *Cairu*, kdež se africké pustiny písčité začínají a z té
strany Egypt neurodný jest, tu jsou staří *Cairu* obyvatelé i ny-
nější všickni místo pohřbům svých těl mrtvých obrali, sklepy
v zemi vzdělali, jiní hroby ven z země, jiní tabule, věže a jiná
nákladná stavení na památku a slávu rodů svých vystavěti dali.
Takže se v tom místě několik set kamenných sloupů čtverhran-
ných, jiných opět okrouhlých a soch velikých, věží od spodku ši-
rokých a k vrchu kuželatých, item tabulí aneb hromady kamení
narovnaných neb nakladených nachází, o nichž o všech dlouho
by bylo psáti, toliko tuto něco o *pyramidech* dotknu.

Ty věže tak sou nazvané od řeckého slova *pyr*, totiž oheň, a to
proto, že dole od spodku široce, k vrchu pak čím výše tím ouže
se stavěly, tak rovně, jako každý oheň svým vrchem k špici smě-
ruje a se ztenčuje, tak tyto aneb jako diamant špičaté k vrchu
staveny byly a jsou.

***Pyramides, tři
věže, dlouho
a nákladně
staveny***

Mezi jinými mnohými, kteréž se v těch mís-
tech a písčích nacházejí, nejpřednější tři *pyra-
mides* jsou, o nichž staří i novotní historikové
mnoho vypisují a mezi sedmi divy světa je poklá-
dají. *Plinius lib. 36. c. 12.*, *Herod. lib. 2.* a jiní sta-
ří historikové, jež *Plinius* vyčítá, mezi jinými věcmi toto o nich
píší, že jest na nich dělalo čtyřikrát sto tisíc lidu, každého čtvrt
léta jedno sto tisíc lidu kamení lámalo v Arabii Skalnaté a to přes
pouště až k Nilu dodávali a přes řeku na místo, kdež nyní stojí,
a sedmdesáte osm let na těch třech stavěli a na jedné největší
20 let. Na dělníky vynaloženo na samou cibuli, česnek, krom
nádobí, dobytkův a jiných pokrmův tisíc a osm set centnéřů, to
jest tisíc tisíců a osmdesáte tisíc korun, jakž *Pierre Messiees div.
lecons trois. part. c. 32.* vypravují, a není divu, že jsou se králové
tehdejší v taková díla a stavení měst, věží a pevností vydávali.
Nebo máme toho důvod z Písem svatých, že jest Jozef všecken
lid egyptský v otroctví a služebnost v čas drahoty sedm let trva-
jící přivedl, takže nechtěli-li jsou králové svého práva potratiti,

vymejšleli na lid poddaný všelijaké a zbytečné roboty a na samém lidu izraelském příklad máme, jichž tehdáž šestkrát sto tisíc mužův bylo, krom žen a dětí, a den po dni k stavení robotovati musili, že jsou ovšem tehdáž také něco nového dělali a skrze to od králův své vychování a stravu měli.

O největší a nejpřednější píše *Herodotus* a jiní historikové, že ji nějaký král *Chemmis* neb *Cheopis* vystavěti dal a podnes v celosti zůstává, ačkoli na tři tisíce let stojí. Jest čtverhranná, a jakž *Diodorus* poznamenal, že každá strana při zemi tisíc šest set a osmdesát střevecův zšíří jest, avšak *du Villamont les voyages lib. 3. c. 13.*, měřiv ji před málo kolikas lety, každou stranu po 400 kročeju a kročeju po půltřetí střeveci počítajíc, pokládá jeden tisíc noh, vůkolí čtyři tisíce. *Boterus lib. 3.* píše, že něco více nežli půl míle vlaské při zemi v okršlku svém jest. Vysokou pokládají *Herodotus* 8 honův, hon 240 noh dlouhý, učinilo by 1 920 noh zvýší, *Diodorus* 6 honův, učiní 1 440 střevecův. Ale novotní *authores* počítají po stupních, kteréž od země až do vrchu vůkol a vůkol zevnitř jdou, jichž počítají 250 a každý 5 střevecův vysoký, střevec pak 10 prstův dlouhý, což by učinilo 1 250 střevecův. *Bellon. lib. 2., Pet. Martyre Milannese etc.*

Kamení jest velmi tvrdé a veliké, a jakž *Pompon. Mela* pokládá, nejmenší kus 30 noh jest zšíří, avšak tehdejších časův neměli takových nástrojův a fortelův k vyzdvihování kamení a jiných potřeb jako nyní, takže staří škrybenti jináč nesoudí, nežli že sou pracně rukama a sochory takové kamení od jednoho schodu neb stupně na druhý váleti a sázeti musili, což by se nyní naším dělníkům za nemožné býti zdálo.

Na špici nahoře, ač se nezdá, aby co bylo, však jest tam plac čtverhranný a z každé strany pěti střevecův, a to z jednoho kusu kamene, což velmi divné jest na takovou výš tak veliký kámen vyzdvihnouti a vsaditi. Také jest jistá věc, že byť nejsilnější střelec z lučiště šíp, stojí nahoře, do povětří přímo vystřelil, nemůže spodku u gruntu přestřeliti, ale pokaždé šíp na stupně padne, z čehož se veliká šíř souditi může. A sumou není a neměla by slouti věže, ale kamenným neb vystaveným vrchem, protože také po vši zemi egyptské se spatřují a nejináč nežli jako nějací

vrchové býti se zdají. Při spodku sou pahrbkové písčítí, jimiž se grunt zanáší a zasypá, takže mnohém hlouběji pod zemí jsou, nežli předešle byly, a to znáti z té díry, kterouž se dolů do vnitřka leze. Nebo do ní se nyní vcházeti nemůže dveřmi při gruntu udělanými, protože jsou velmi hluboko pískem zasuté, než oknem se tam lézti musí.

Jsou pak vnitř komory z mramoru černého a strakatého vystaveny a v jedné hrob z černého a jednoho kusu mramoru, jež ten král, kterýž ji vystavěti dal, sobě ku pohřbu připravil.

Druhou *pyramidem* stavěl *Cephus*, bratr krále *Lhemnisa*, kteráž o mnoho menší i prostější jest, spodek jest 625 střeviců na každé straně. Nemá žádných stupňův zevnitř ani vnitř, takže se nahoru na ni nemůže jíti, a vnitř plně vystavená jest a není prázdná jako první. Jest čtverhranná a špičatá, že by sotva jeden člověk na špicí vrchu ostáti mohl, ješto na první přes padesáte osob volně státi může. Avšak mnoho stála krále toho, jehožto předek vydav se ze všech důchodův na stavení první, tento pak, aby vždy nějakým způsobem peněz nabýval, jedinou dceru svou, a to velmi krásnou, k tomu přivedl, že jest za jistou mzdu peněz aneb počet fůr a kamení k té věži svého těla jednomu každému propůjčovati musila, aby takovým prostředkem k vystavení jí otec její dostačiti mohl. O čemž *Herodotus lib. 2.* píše.

Následuje třetí, kteráž nejmenší jest. O té píše *Herodotus*, že ji vystavěl král *Mycerinus*, syn bratra krále *Cophis*, ale větší počet, jako *Plinius* a jiní, přivlastňují to stavení nějaké *Rhodoppe cortisaně*. Kterážto byvši ponejprv s Ezopem v chudobě a otroctví služebném, skrze svou vlídnost, krásu a výmluvnost potomně tak vznešená nevěstka byla, že k ní těch časův králové, knížata a páni zdaleka na frej jezdili a za služby její bohatě jí platili, odkudž takového bohatství nabyla, že tuto, ač menší, však nákladnější na svůj groš vystavěti dala. *Plinius ibid.* Nebo od země na 22 noh zvýší jest vystavená z černého mramoru mouřeninského, *basaltes* řečeného a velmi drahého, ostatek z bílého mramoru až do vrchu, avšak od spodku až nahoru po všech stranách s obrazy a figůrami rozličných zvířat a *charakterův* v ní vytesanými ozdobená, kteréž všecky jisté věci

historické a pamětihodné znamenaly. Jakéž figury egyptské vypisuje a vykládá *Orus* v knize *hieroglyi*. Při každé straně obsahuje dyl 363 střevecův, výš její neví se, protože na ni nahoru, tolikéž jako na druhou, se nemůže jíti.

Naposledy jest také podivná věc v témž *reviru* a položení, totiž hlava a tvář jako člověčí s krkem proti *Cairu* obrácená, a velmi mistrovsky nos, oči, usta, čelo, líce, uši a jiné vlastnosti hlavy vytesané má, že se čemu diviti, kterak to vše tak dlouhý čas v celosti trvati může.

**Hlava člověčí
vytesaná na
pyramidě**

Plinius vypisuje tu hlavu a míru její, totiž že jest na výš 140 střevecův a okršlek neb okrouhlost hlavy vůkol čela a židovin zpredu i zadu 102 střevecův, a to vše jediný kus a celistvý mramor jest, takže netoliko vytesání, ale i přivezení tak velikého kamene ku podivu každému býti musí. *Mons. de Villamont lib. 3.* píše, že není nežli 92 střevecův vysoká.

Byla pak ta hlava hrobem krále *Amasis*, v níž pochován byl. *Plinius*. O kterémž králi píše se, že jest dal dům udělati z jednoho kusu kamene, kterýž zevnitř byl 21 loket dlouhý a 14 široký, 8 vysoký a vytesané pokoje měl, kterýž 2 000 lidu po tři léta dělalo. *Herodotus*.

Někteří praví, že byla modla a že někdy Egyptčanův bohem byla, z níž satan od slunce východu až do západu na dotázky odpovědi dával. Tolikéž o ní píše *Blase de Vinegere les images de platte peint. de Philostrate* a dokládá, že neštěstí příčinou bývá tomu, kdo na ni na vrch hlavy leze a chodí, a příklad toho na jednom Francouzu tehdaž stalý přivozuje, že z všetečnosti, slyše o tom, nahoru vylezl, avšak jedá odtud zase do města *Cairu*, že jej kůň, na němž seděl, z sebe shodil a zabil.

Učiniv výše zmínku, kterak jsou předešlí obyvatelé *Cairu* v těch místech těla mrtvá pochovávali, vzal sem toho dostatečnou zprávu, že v témž *reviru* nedaleko městečka *Zaccara*, okolo půldruhé míle české od *Cairu*, jest vědomá díra zahrazená prkny, kteráž se však písky zanáší a pokaždé musí býti vyčišťována, když kdo skrze ni dolů chce jíti. Nebo když poutníci tam přijíždějí, z uplatku rádi je tam pustí. Kteroužto děrou přichází

se pod zemí do mnohých a rozličných sklepův a komor v skále vytesaných, v některých že jsou dvěře kamenné a v těch že se nachází do několika tisíc těl mrtvých balsamovaných a jinak mazaných, v šaty a plátna vonná obalených, kteráž že po starodávnu rozličně přistrojená jsou, s nehty pozlacenými a jinak barvenými, a ta v celosti zůstávají, krom že černá jsou a seschlá a jako v komíně zudilá; vlasy jaké barvy byly, v celosti znáti, což sem v *Cairu* v jednom krámě, kdež jich několik prodali do Benátek, vše očitě a bedlivě spatřil. Nebo věděti sluší, že je do Evropy vozí za veliké peníze, a hned na sta jedno kupující, však kradmo pro Turky, kteříž nám nepřejí tak vzácného lékařství, z nichž se strojiti může k nejtěžším nemocem. A jistě není dobře spravená ta apatěka, v níž by se vždy nějaký kus těla takového nenacházel.

Mumiae neb těla balsamovaná jsou dobré lékařství proti nejtěžším nemocem

Slovou pak těla taková balsamovaná a z těch zemí přivezená *mumiae* po latinsku, kteréž mimo jiné nemoci, obzvláště pro vnitřní krve sražení, vředy, zlé povětří prospěšné jsou a velmi vzácné, jakž *Bellon. lib. 2. c. 4. 7.* píše, že král František První, toho jména Francký, když kam jel, vždycky kus té *mumiae a rhabarbarum, terrae sigillatae etc.* v krabici s sebou vozil pro náhlou potřebu. Jakož pak i Jeho Milost Císařská celou takovou *mumii*, totiž celého člověka, míti ráčí, kteréhož když sem viděl majícího červeně obarvené nehty, poznal sem, že z Egypta přivezen býti musí. Staří ji také užívali, jakž *Galenus libro 2. de dynamid. spur.* receptu z ní formovanou vypisuje.

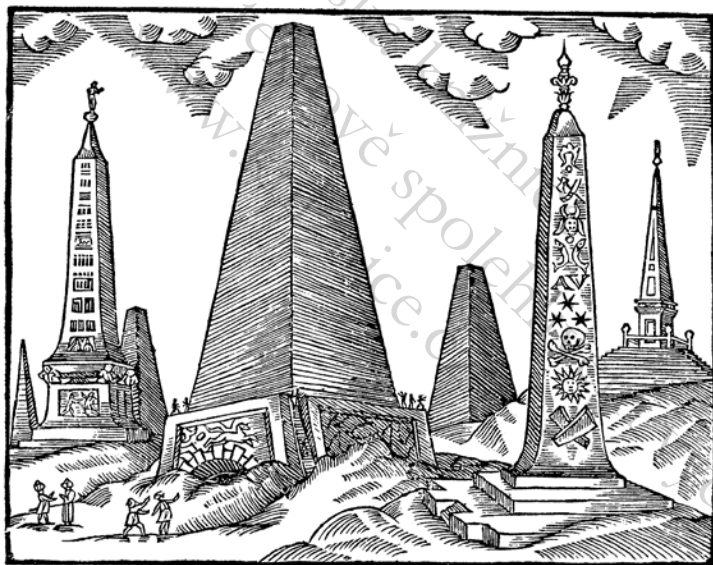
Mimo dotčené místo nacházejí se ty *mumiae* podnes ledakdes v tom položení pustém v hrobích kamenných a sklípících obzvláštěních i takto v holých píscích zahrabané a při některých prsteny, náušnice, armpanty zlaté a divné staré ozdoby se nacházejí, kteréž Turci potom kradmo prodají, anebo zase někam zahrabí.

Píší také někteří věc divnou strany těch těl mrtvých v těch místech pohřbených, jako *Alvigi di Giov. nell viag., Iacob Vormser etc.*, Albrecht hrabě z Lowensteina v putováních svých a jiní,

na čež sem se s pilností vyptal a to za jistou pravdu v *Cairu* sobě sem praviti dal, že v těch místech každého roku jednou, a to měsíce března, ten čtvrtek po neděli *Laetare*, od večera čtvrtku až do rána na sobotu těla mrtvá, některá celá a obalená, některých ruce, nohy a tak dále z země vystupují a nad zemí se ukazují nepohnutelně za některou hodinu a potom, jak patrně vynikají z země, tak zas do země sstupují a se trátí, s velikým podivením přistojícího množství lidu, kterýchž na tisíce k tomu času z *Cairu* tam chodí. Jedni se tam modlí, jiní dívají, těch těl dotýkají, a jmenují ten čas zmrtyýchvstání. Což Božím-li či ďáblovým působením se děje, pobožnému čtenáři k uvážení toho zanechávám. A na závěrku kapitoly této figuru *pyramidy* přiložiti sem dal.

**Zmrtvých-
vstání turecké**

Kontrfekt pyramid

Kapitola XIX.

Vypsání řeky Nilu, krokodylův, vodních koní a jiných věcí při tom etc.

Nilus řeka zprvu sloula *Ocean*, a to z příčiny té, že by z *Oceanu* moře svůj tok, ovšem pak zrůst bráti měla. *Diodorus Siculus lib. 1. c. 2.* Potom sloula Orelice, jakž ji *Homerus* tak jmenuje, *Aegypt. 4. Odís. Ennius* ji nazývá *Melon*, *Servius γέον ἰλδν*, že černou a novou zemí zakaluje Egypt, pročež, jakž *Pausanias Arcad.* svědčí, z černého mramoru dělané modly jí jako bohu dělávali. Však nejbližší své jméno táž řeka *Nilus* má od krále Nilea, kterýž někdy v těch zemích kraloval.

Staří všelijak se na to vynasnažovali, aby počátek a pramen řeky Nilu stíhnouti mohli, ale však gruntovně toho se doptati nemohli. *Athen. lib. 8.* píše, že jeden král egyptský, jménem *Psammetiches*, dal mnoho pacholat z mládí chovati, některá toliko samými rybami, odpolu i docela syrovými, a ta při vodách musily přebývati, jiná dával na pouště, aby hlad a žízeň mohly snášeti a pustinám zvyknouti, kteráž potomně rozposílal po řece Nilu proti vodě nahoru až k počátku řeky, aby navrátice se, jemu jistou zprávu o všem učinily. Však nic toho zvědět nemohl, protože se z nich žádný nevrátil.

Juba, král mouřeninský, dal až na druhou stranu k moři *Oceanu* zchoditi, ale ani ten nemohl se počátku jejího doptati, o čemž *Plinius lib. 5. c. 9. Ptolomaeus* pokládá, že pod horami

Lunae z jakýchsi dvou jezer vychází, což *Odoard Lopez*, kterýž tam byl, poráží tím, že v té straně toliko jedno jezero jest, a to mezi *Angola* a *Monomotapa* královstvími. A takž jiní staří všickni divně o řece té smýšleli, až na to přišli, aby nemohouce stihnouti původu jejího, ji za svatou řeku měli a ctili, jako *Ephorus*, *Hellanicus*, *Cadmus*, *Hecataeus*, *Theopompus*, *Thucidides* a jiní.

Ale za našeho věku, když jsou Portugalezové přes to nebezpečnoství mořské, *Capo de Buona Speranza*, mimo horu Dobré naděje se vydali a do těch zemí mouřeninských se dostali, ti jsou gruntovně to i jiné věci mnohé vyzvěděli a očitě spatřili. Jako předně *Franc. Alvarez*, ten léta 1520 ty země projel s vyslaným králem portugalského k velikému knězi Janovi abissinskému. *Viag. del Etiop.* Po něm *Edoard Lopez* léta 1575, ten se do těch zemí s kupci křesťanskými vydal, *descrip. reg. Congo c. 10.* Svědčí tito a jiní mnozí z novotných autorův, že vychází z jezera jednoho *Zaire* nazvaného, mezi velikými horami jménem *Cafates* ležícího v království *Goiamé* řečeném, a z toho teče na čtyry sta mil vlaských mezi hlubokými propastmi až do jiného jezera velikého.

Ecus, totiž moře od obyvatelův tak nazvané, kteréž jest zšíří do dvou set vlaských mil, a národ *Anziqueran* vůkol toho velikého kněze Jana bydlí. V tom jezeru jsou veliké ostrovy a lidé v nich vtipu znamenitého. Nebo stavení a domy kamenné mustry pěknými, míry, váhy a jiné potřeby tak jako my v našich zemích měli, dřív nežli se k nim Portugalezové dostali. V tom jezeru nacházejí se krokodylové, sirenes a jiné potvory mořské.

Od toho jezera Nilus řeka jde na sedm set mil vlaských skrze zemí mouřeninskou k ostrovu *Meroe* řečenému, a tu do ní padají jiné řeky, jako *Colues*, *Abagni*, *Saraboe* a jiné, a obcházejíc ten ostrov z obojí strany, spojuje se pod ním a padá do Egypta, zvláště v jednom místě, kdežto padá dolů z jedné skály vysoké s velikým hřmotem a bouří neslýchanou, kterouž několik vlaských mil jest slyšeti.

Ten spád slove latině *catadupa*, od vrchů v těch místech nazvaných, sic jináč vlastně každý takový spád *cataracta* se jmenuje; jakovýž spád na Rejnu řece v Říši pod městem Konstancí u Šaffhauzen města okolo čtvrt míle, kdež na dvanáct sáhů

zvýší z jedné skály dolů padá, a zdaleka netoliko ten hřmot slyšeti, ale i vodu jako dým nahoru vystupovati a vystřikovati viděti jest, slove to místo Laufen. O tom, jak hrozný jest, *Philostrati de vita App. lib. 6.* slova doložím, kterýž tam naschvál pro spatření toho spádu putoval.

Viděli prý nejprvnější spád řeky z vrchu a skály dolů padati, za tím patnácti honův slyšeli jiný, hroznější spád a uším nesnesitelný, ještě jednou vyšší nežli první, totižto výš, z níž Nýlus dolů padá, na osm honův, a břehy hor a skal vysokých všecky vymlené jsou jako bezedný nějaký lom kamene, vnitř plný jeskyň, štol a jam, takže se voda obráží všudy padaje po skalách a vnitř v těch vymlených skrejších, až daleko dolů teče všecka pěnivá a bílá, s tak velikým hřmotem, od kteréhožto mnoho lidí, kteříž tam blízko docházeli, ohlechlo. O tom jejím takovém spádání *Lucanus lib. 10.* kratičce píše, avšak vlastně:

*Sed, cum lapsus abrupta viarum
excepere tuos et praecipites cataractae
ac nusquam vetitis ulla obsistere cautes,
indignaris aquis, spuma tunc astra lacessis,
cuncta tremunt undis ac multo murmure montis
spumens invictis canescit fluctibus amnis.*

Totíž, poeticky k řece Nilu řeč svou čině, takto mluví:

Když ten svůj tok velmi prudký
pouštíš mezi břehy úzký,
odtud z vysokého skalí
spád se prudce dolů valí,
tuť žádné skalní propasti
nemohou ti postačiti,
pročež frníš a se zpouzíš,
až pěnamí k nebi házíš.
Pro tvé tak hrozné ječení
cítit jest všeho třesení,
velké hory hřmějí silně,
vlnobití husté plyne,
o skalí se obrážeje,
řeku pěnou oběluje.

Cesta tam jest velmi nebezpečná pro divné přeludy a příšery dábelské, kteréž se tam ukazují, a k tomu pro veliké hory nepřístupná.

Od těch spádů za některý den cesty jest ostrov *Syene*, na němž město někdy slavné bylo, ale nyní sotvíčka ves zůstává. O tom městě psal *Plinius lib. 2. c. 72.*, že leží pod znamením raka, *sub tropico cancri*, na kteréž když slunce přišlo, že tak rovně nad městem stálo o polednách, že ani nejmenšího stínu, buďto okolo lidí, aneb jakýchkoli jiných věcí, v něm nečinilo a nevydávalo. *Luca. lib. 2., umbras nusquam flectente Syene.*

Od toho ostrovu potom Nilus mezi roviny egyptské a do volné prostrannosti jako z vězení nákého se dostává a vychází, až do moře Prostředzemního sedmery prameny, jakž sem nahoře položil, vpadá.

Byla pak věc divná starým vypisovatelům a nezpytatelná při Nilu, že každého roku mimo povahu jiných řek a potoků (čehož sem také v první knize o Jordánu dotekl, však okolo času velikonocního za některý den povodně tam bývají, ne jako tuto na měsíce) vprostřed, ano také přese všecko léto velice se rozvodňuje, a to v jistý čas, v němž přichází i odchází, jakž o tom již nahoře dočteno, nýbrž že to již od mnoha set let a snad od potopy světa bylo. Pročež v té krajině města a vesnice na pahrbcích nejvíce vzdělány a vystaveny jsou, tak aby v čas rozvodnění lidé sebou i s hovady bezpečni a zachováni býti mohli. Nebo trefuje se, že někdy voda nenadále do nízkých míst vystoupí, kdež kdo rychle dobytků neopatrí, voda je zatopuje. Ano v tom čase města a vesnice nejsou nežli co nějaké ostrovové plní skal a kamení u vodě, nápodobně co v *archipelago Cyclades* ostrovové, jichž do padesáti malých pospolu leží. *Plinius lib. 4. cap. 12., Hermolaus etc.*

Tehdáž ani dobytka vyháněti nemohou na pastvy, ale jej pící doma chovati musejí a sebe živiti tím, čím se kdo prvé zásobil. I tam by tehdáž nalezl takové lidi, zvláště lakomce bohaté, kteříž ve žni a v hojnosti nakupují toho, co by potom chudším v čas povodně podlé své vůle prodávali a je drahotou ssužovali.

Jakož tehdy o původu té řeky Nilu nejednomyslní byli spisovatelé, tak ovšem o tom divném rozvodnění rozličná domněni

u lidu bývaly. *Thales, Eudemenes, Lucret. lib. 6.* a jiní s nimi pokládali toho tu příčinu, že prý letní líbí větrové, *etesiae* nazvaní, kteříž těch časův za 40 dní vějí (a to jsou u nás nejteplejší větrové ve dnech psích), ti že proti vodě Nilu od moře Prostředzemního vějí a vodu v Nilu zastavují, že ona zpátkem do země coufá, a tak do moře nepadá. Ale to zdání není pravé z těch příčin, že když *etesiae* začínají váti, již tehdaž *Nilus* přestává růsti a počíná zas opadati. Potom bylo by to též při jiných řekách Afriky, kteréž v té straně proti větrům do moře vpadají, avšak se zpátečně nedmou.

Dále řeka *Niger*, totiž černá nazvaná, kteráž z druhé strany Egypta do moře *Oceanu* padá, avšak z jedněch krajin jako *Nilus* pochází a v týchž časích se rozvodňuje, ta větry *etesiae* nemůže býti zadržována, protože ji ženou do moře a nejdou proti ní, a takž jiná toho příčina býti musí. Naposledy byla by voda v Nilu čistá jakožto ustalá, a ne nad způsob jiných časův tehdaž nejkaldnější.

Anaxagoras physicus, Euripides a jiní smejšleli, že v těch zemích za Egyptem skalnatých velicí sněhové býti musejí, kteříž v tom čase se rozpouštějí a takovou povodeň činí, což proti položení a přirození těch míst jest. Nebo ty země leží pod největšími horky a žádné zimy, nercili sněhů, tam nemívají. *Democritus Abderita etc.* A řeka *Nilus* svým tokem přinášela by nějaké kusy ledu aneb větrové studení by to v Egyptě z těch zemí přicházejíce svědčili, čehož však ničehož se neděje.

Euthimenes a kněží egyptští (jakž *Diodor. Sic.* svědčí) měli za to, že z *Oceanu* moře pocházejíc *Nilus*, když se toho času moře vydýmá, z něho takové vody do Nilu přicházejí, a snad z toho soudili, že, jakž *Plin. 31. lib. 4. cap.* píše, pokolikráte *Nilus* slanou vodu měl, však to z jiné příčiny se státi mohlo, a nikoli z moře nepochází, neb jest věc vědomá a proti nahoře položenému původu.

Herodotus pokládá tuto příčinu, že slunce před velikými vodami Nilu právě nad těmi zeměmi stojí a z vod do povětří vytahuje vlhkost a oblaky činí, kteréž vítr do jiných zemí zanáší a tam pršku působí. V tom pak času rozvodnění že slunce

odchází od těch zemí a nad Azií a řeckou zemí stojí, když prý tolikéž řeky a vody vysušuje a malé činí, a tehďáz z Nilu vody neuchází, pročez na svém způsobu zouplna a veliký jest, a jak horka přicházejí, tedy uchází a menší bývá. Ale kdyby slunce to činilo Nilu, také by totéž při jiných řekách v té straně působilo, ale nic se toho při jiných řekách pod větším horkem slunečným nestává, pročez není to žádná podstatná příčina. Což vše obširně *messer Hier. Fracastoro del cresc. del Nilo, Lucan. lib. 10.* vypisujíc zamítá a poráží.

Za našich posledních časův, jakož jiné mnohé věci vynalezené jsou, tak tuto také, když se do těch zemí Portugalezové dostali, ti té pochybnosti a nepovědomosti omyl napravili a pravý její grunt vyjevili. Nebo svědčí to, že žádná jiná příčina těch rozvodnění není jako veliké pršky, kteréž v těch mouřeninských krajinách tehďáz, když se u nich zima začíná (což přichází vedlé našich časův z počátku dubna měsíce, když se u nás začíná jaro), tak dlouho trvají, že se zdá věc k víře nepodobná.

Nebo píše *Francis. Alvarez*, že tak hrubé přivaly těch časův tam viděl, jako by (jakž se říká) lil. A jednoho času, když se u jednoho potoku procházel s některými svými tovaryši, že veliký hřmot zdaleka slyšel, až potomně viděl vodu se valiti v údolí, v němž tehďáz byl, zvýší dlouhého oštípu, a ta že kamení a jiné říceniny s sebou nesla a v těch místech skalnatých takový hřmot vydávala, nejinač než jako by hřímalo. A svědčí to, že každého roku, co tam byl šest let, zouplna celý měsíc i přes dva měsíce přšelo, a jsouce ty země skalnaté, té vody do sebe nepijí, nýbrž se splakuje, do údolí a potoků se shání, do velikých řek a jezer, kteréž potom mezi tím časem se rozvodňují, a odtud Nilus k půlnoci, *Niger* a *Zaire* řeky k západu skrz království *Congo* a *Guinea*, týmž způsobem se rozvodňující, tekou a přicházejí. Což také *Edoar. Lopez des. lib. Congo cap. 10.* pojišťuje a jini těch zemí povědomí.

Z jakých pak příčin těch časův tam tak veliké a dlouhotrvající pršky bývají, to pěkně a obširně vedlé přirozených a *physic-kých* příčin *Fracastoro* výš dotčený a *Batt. Ram. sopra il crescer del Nilo* vypravují, a že jinde, jako v *Scythii*, okolo hory *Caucasu*

sněhové, v Indii okolo řeky *Idaspes* řečené, krupobití a dešťové také svými jistými časy dlouho trvávají.

Po Bohu *Nilus* jest druhý živitel Egyptských

Ta řeka *Nilus* jako druhá po Pánu Bohu vychovává Egypt. Nebo s těmi dešti a přívaly mnoho se země splakuje a tokem prudkým skrze mnohá urodná údolí jdoucí s sebou bahno a zemi černou hlinovatou zachvacuje, takže v čas jejího se rozlívání po vůkolí egyptském zanáší tou zemí a zakaluje všecken svrcek země, co ho koli zasahuje a přikrývá, od níž urodné rolí, jako by je nejlép zahnojil, učiněno bývá. Nebo sic všecken Egypt byl by neurodný, poněvadž sám holopiskovatý jest, a tu nic nevynáší, kde voda nezasahuje, a když se tu, kde dochází, málo do země hrabe, tehdy písek zespod se nachází. Přitom také tuto sem vyšetřil, že čím dál tím více země v těch krajinách voda nanáší, od čehož pochází to, že kde od některého sta let vysoko země nanasla, tam nedochází a nezavlažuje země, pročež tu neurodná a pustá země zůstává. Což se již vskutku nachází nad *Cairem* za mnoho mil zdýlí, kdež před lety prvé všudy *Nilus* docházel, jako v thebaitském kraji, kdež město znamenité *Thebae* nazvané a někdy stolice faraonův, králův egyptských, stálo při Nilu vystavené, v okršlku 140 honův obsahující, 100 bran mající a jiných k víře téměř nepodobných obzvláštností, o nichž *Herod.* a jiní píší. To s mnohými jinými městy a městečky pro neurody skrze nedocházení k ním Nilu u nich vzešlé k zpuštění

Zemi egyptské vždy čím dál ubývá vláhy, a kdyby svět dlouho trvati měl, tak by zpustl celý Egypt

a dokonalé zkáze přišlo. Vedle čehož jistá věc jest, že čím dál tím méně země egyptská se zavlažuje a čím dál tím víc zanáší, a již ty země o mnoho tisíc tak mnoho lidu vyživíti nemohou, jako jsou předešle mohly. Ano kdyby měl dlouho svět státi, neminulo by mnoho set let, že by všecken Egypt třebaš zanešen byl a zpustl.

V té řece Nýlu jsou rozličné ryby, jež by dlouho bylo vyčítati, některých však toliko potvor dotknu, jako předně krokodýlův. To zvíře jest čtvernohé, dlouhé a nízké, šeredné, hrozné a škodlivé, některé 5, 6, 10 až i 20 loket dlouhé

i s ocasem, kterýž obyčejně tak dlouhý má, jak samo dlouhé jest, a tři dni před tím, nežli sme do *Cairu* přijeli, pravili nám na cestě, že jsou jednoho krokodyla živého tak hrubého do města přinesli, že sou ho na dvou velbloudích svázaného nésti musili. Po hřbetě má tvrdé a kamenité šupiny, jichž žádnou mocí a zbraní nelze prosekati, prostřeliti ani probosti, než pod břichem jest měkké kůže, tu nercili železem, ale dřevem špičatým může se otevřítí. Sumou, jako by veliká ještěrka mohla býti, takové vši postavy on jest. Usta má veliká a zuby ostré, jazyku nemá a mimo povahu jiných zvířat ne nižší a spodní dásní, ale hořejší hejbe a otvírá. *Plin. lib. 8. c. 14. 25., lib. 1. c. 37., Albertus.*

Vedle toho nad přirození zvířat čtvernohých nosí vejce a vy-sazuje nemnoho větší nežli jako husí neb pávové a ty na sucho vynáší v hnízdě naschvál zemí osypaném a daleko od vody, kdež by také voda toho roku nezatopovala, což on sobě velmi mírně a právě předzvídá, že jest se čemu podiviti, a potom z toho vej-cete malého (kterýchž pokaždé několik, až i na desátky snese) také nad přirození jiných zvířat veliká potvora bývá. *Plutarchus.*

V noci v vodě bývá a ve dne na zemi pastvy hledá, však ne-jednostejně, nebo se časem ve dne také u vodě vídává; zraku jest ostrého na zemi, ale u vodě tupého. *Herod.*

Když koho honí a ten před nim utíká, velice smělá potvora jest, ale kdo mu se opře, proti němu běží, naň hází a křičí, ne-doběhne na žádného, ale uteče. *Marcellinus.*

Jest ukrutná potvora, lidi napořád i hovada, co uloviti může, žere a pohltá a tak velikého hrdla jest, že holemé pachole v pěti aneb šesti letech pohltiti může. Obyčejně pak ocasem poráží a potom zuby uchyťí, zvláště kteříž se koupají aneb k vodě blíz-ko jdou, tu za nohu aneb za ruku uchyťí, někdy rejtara s koněm aneb oslem do vody vtrhne a sežere, někdy, kdo se málo na vodu z lodí vyskytne, z lodí ho strhne. A často do vesnic v noci aneb ve dne běhají, a kde děti napadnou, je požírají, jakož se pak ko-likráte trefí, že když na ně vycházejí a některého chytíce vyku-chají, dvě, tři, víc aneb méně dětí celistvých a začerstva požře-ných nacházejí.

O něm jest přísloví *crocodili lachrymae*, totiž slzy aneb pláč krokodylův, protože maje snísti aneb požra člověka, pláče a slzy v hojnosti vypouští, jako by ho litoval, kteréžto přísloví o lidech ošemetných, kteříž člověka vůči litují, a krom očí rádi by ho na lžici vody utopili, aneb kteříž člověka pod jakoukoli zástěrou pobožnosti a křesťanské čitelnosti ssuzují etc., se mluví.

Kousání jeho ač jest jedovaté, však po ničemž se lépe nezhojí, jako když kdo mnoho tunných ryb za některý den jí a co nejměň na ně pije, a jest v Egyptě mnoho lidí pokousaných a od nich pochromených, pro něž u vesnic, a kde potřebí, aby svobodně do vody mohli a bezpečni byli, mají nadělaných plotův do vody, skrze něž nemohou krokodylové proleztí a překážeti.

**Krokodyly tro-
jim způsobem
chytají** Chytají je rozdílnými způsoby. Předně jest krokodylů ten obyčej, že rád svou vlastní stezku mívá, kterou z vody na zem a tak dále na pastvu vybíhá a tou přímo zase do vody. Z těch cest

I. když kterou Egyptčané vyšpehují, a že vně na pastvě jest, vědí, tedy udělají jámu a tu přikryjí dřívím a pískem posypí a poté, když jej spatří, pokřik učiní, bubnují, perou a honí ho, on svou cestou utíká a do té jámy padne, a tu již od nich buď zaživa svázán, aneb namísto zabít bývá. Nebo jest zvíře neohebné pro šupiny, kteréž na sobě má, že se nemůže obracetí a brániti, ani krkem hejbati, a protož přímo co šíp běží.

II. Potom na řetězy aneb tlusté provazy přivazují hák železný, na nějž nastrčí kus mršiny, on chtěje u vodě aneb krom vody hltavě to pochytití, často na ten hák zavízne a tak se lapí.

III. Jináč také lapán bývá od jistých obyvatelův ostrova *Tentyris*, kteříž od něho *Tentyritae* slovou. Ti jsou tak smělého srdce, že kde jen mohou krokodyla zhlédnouti, za ním se honí, u vodě za ním plovou, naň vsednou aneb skočí z lodí a on, chtěje po nich chňapatí, tlamu a svrchní dásně otvírá, tu oni mívají kyje za pasem zastrčené, ten mu do ust přičkou vstrčí, že nemůž zuby zavřítí, a z obou stran, levou i pravou rukou jej jako v uzdě drží, k břehu ženou a jej neb sám

jeden upachtuje a zardousí, aneb jiní na pomoc přijdouce, kyjmi zabijí a dotlukou, jakž příležíci figura ukazuje.

Kontrfekt krokodyla a způsob chytání jeho

Těch Tentyritů jakožto svých uhlavních nepřátel i hlasu jejich zdaleka se krokodylové bojí a před nimi utíkají, takže častokráte, pochyťte loupež, ji na samém okřiknutí jejich odběhne, a jistá věc jest, že se žádný blízko ostrovu jejich nepřiblíží, nejináč než jako by je zdaleka čili, tak před nimi prchají.

Mimo ty jsou i některá zvířata krokodylův přirození nepřátelé. Nebo má obyčej krokodyl na lidi aneb hovada číhati při cestě v bahně a blátě, do něho se naschvál obalíc aneb v písku se zahrábíc, takže se zdáti bude, jako by kus skaly z bahna aneb písku vykoukal, a hledí na tudy jdoucí vyskočiti; v tom jeho číhání často se přihází, že usne a usta otevra po náramném horku hltá vítr. A v tom ptáček jakýs malý, jménem *trochilus*, v místech

okolo vody pastvy hledající naň trefuje, ten zdaleka vidí mu se červenati usta vnitř a mezi zuby kusy masa i červy a pihavky se mrdati, letí tedy k němu a vsedne mu do ust, vybíraje mezi zuby ty červy, což krokodylu spícímu i bdícímu velmi příjemno a libo jest, takže tím lépe usta otvírá a tvrději spí.

Item jest opět jiné zvířátko *ichneumon* řečené, to běhá semotam po poli i po domích po pastvě a obzvláště číhá na krokodyly a po nich špehuje. To jakž spatří tím způsobem krokodyla spátí, přikrade se k němu a hbitě vskočí mu do hrdla a až do vnitřka k srdci, kteréž mu nemešká brzo sežrati, od čehož ihned krokodýl semotam pro bolest běhaje umírá, a jakž umře, to zvíře zase vyběhne usty jeho beze škody.

Povídají to také o krokodylu, že žádného střeva zadního nemá, nežli co nezažije, to zase usty vypouští a tím způsobem se vyprazdňuje.

Delphin aneb mořská svině jest také nepřítel krokodýlů, nebo dostává se z moře do Nilu, a když jej vidí, hledí fortele užiti, a máje špičatý a ostrý hřbet, ten zježí a rozepne jako ploutve, pustí se pod břicho krokodylovo a těmi jej bode, až ho probode a díru mu prořeže, že ho krev ujde a vody do těla naběhne, od čehož umírá.

Také jiné zvíře *stincus* řečené a veliké některé co krokodýl, jemuž hrubě nápodobné jest, však ne tak škodlivé a lidem násilí činící, to vždycky s nim bojuje. *Plinius lib. 28. c. 8.*

Maso krokodýlův obyvatelé staří i mladí jedí a vozí je na trh, jako u nás do Prahy jesetry a lososy, na váhu je prodávajícíe.

Ačkoli mnozí tak mněli, jako by se nikdež jinde krokodylové nenacházeli, jen toliko v Egyptě v té samé řece Nilu, ale jsou jistí svědkové, kteříž to vysvědčují, že se v jiných řekách podobní nacházejí, a to v velikém počtu, jako v řece *Niger* a v jezeru *Zaire* v zemi mouřeninské. *Lopez des. Congo.* Potom okolo ostrovu sv. Tomáše. *Navig. all isola di S. Thoma.* Opět v království *Cananor.* *Odoard. Barbosa.* Item v řece *Ganges.* *Giov. di Barros.* Opět okolo ostrovu *Goa.* *And. Corsali.* Zase v Indiích Západních. Také píše Petr Martyr, že se v zemi jménem *Xaqueguara* nacházejí, a když utíkají aneb kde se zdržují, že libou pízmovou

vůní kadí a po sobě zanechávají. Item v řece jedné krajiny *Cevola* nazvané. *Fern. Alarchon rellat.*

Giov. Lioni 9. parte dell'Africa připomíná, že za časův Římanův a křesťanův, dokud oni ty země drželi, že sou krokodylové tak ukrutní a škodliví nebyli, jako jsou za panování mahometánův. A vedlé toho přivozuje *Meshudum delle cose mir. scoperte alli tempi mod.*, kterýž píše, že za panování *Humeth*, syna *Taulona*, byla nalezená v jednom chrámě pohanském v zemi vespod vedlé gruntů zakopaná figura olovená veliká, nápodobná krokodylovi, na té že byly divné figury a charaktery. Tu figuru ten jistý *Humeth*, nevěda, co by znamenala, že dal rozdělati a od té chvíle že ty potvory tak lidem i hovadům škodí. Ta tedy figura nemusila nic jiného nežli čáry býti.

Ačkoli pak toho dokládá, že pod Kairem dolů k moři žádné-mu nic krokodylové neubližují, krom toliko nad Kairem, však jest věc jistá, že všudy škodí a nikdež dobří nejsou.

Vídá se také v Nilu *hippopotamus*, po česku **Vodní kůň** vodní kůň. Zvíře to jest čtvernohé, kopyta rozděleného co vůl, těla velikého, většího nežli buvol aneb zubr a více k těm hovadům některým postavou nežli koni podobný. Tlamu má pleskatou a širokou, ocas krátký, nápodobný svinskému, jinde po těle nemá srsti žádné, čnějí mu z huby velicí a lesknatí zubové a svrchní pysk nahoru má obrácený jako divoký kanec. Kůže na něm tak tvrdá, že ji, když uschne, nelze prosekati, nercili řezati nemůže, leč se namočí, protož ji užívají na *rondelle*, pavězy, hemelíny a jiné rozličné potřeby. Hlas jeho jest rovně takový jako kravské řvaní. Obcuje v vodě i na zemi rovně jako krokodýl, však obyčejně v noci na pastvu z vody vychází a na osení velikou škodu činí a pasouc se vždycky zpátkem k vodě postúpá, aby vždy blíž a blíž k vodě se přibližoval a tím spíše před lidmi do vody uteci mohl. *Elianus.*

Ten kůň žere také lidi, když jich u vodě dostati může, jakož pak často trefíc na malou lodku, na ni se vyskytna, potopí ji i s lidmi. Zuby jeho jsou drahé, protože dělají z nich rozličné věci a řezby, jakž *Pausanias Arcad.* píše, že viděl při jedné modle zlaté tvář z zubů koně vodního místo slonové kosti.

**Krve pouštění
od vodního
koně svůj
původ má**

Píší o tom zvířeti, že jest nejprvnější bylo, od něhož lidé vzali krve pouštění pro ujití nemocí. Nebo prý, když se začasté přeplní a od toho lenivé a příliš tlusté učiněno bývá, tehdy vychází a hledá při břehu nalomeného a ostrého třítí aneb při plotu najda dřevo ledajakés, o to se tak tuze tře a na ně tiskne, až sobě na noze jistou žilu probodne a krve do vůle vypustí, potom tu díru sobě blátem zamaže a takovým způsobem čerstvější bývá. *Plinius lib. 8. 20. 27., Massardus.*

Vypravují i to o něm, že když vyroste v svou dobu, tedy máteř svou od samce, otce svého, odloudí a jí se přidrží, a protož je za jedno nevděčné zvíře pokládají, jakž o něm to i jiné vypravuje *Ioh. Pet. Valerianus hieroglyph. lib. 29., Gesnerus, Aristot. lib. 2. cap. 7. animal.*

Takového zvířete Jeho Milost Císařská ráčí míti kůži celistvou na hradě Pražském z Egypta přinešenou, kteréhož forma srovnává se s těmi, kteréž v Egyptě jsou, jakž příležíci figura ukazuje.

Kontrfekt *hippopotama*, totiž koně vodního

Na závěrku této kapitoly tuto něco o zvířátku *ichneumon* řečeném dotknu, protože sem o něm napřed zmínku učinil. Pro lepší pak vyrozumění položím nejprve kontrfekt jeho.

Ichneumon
zvířátko

Kontrfekt *ichneumona*

To zvířátko netoliko s krokodylem válčí, ale také s hady, jako s *aspidem*, jedovatým hadem (jehož smrtedlné uštknutí jest), a to tímto způsobem: válí se v blátě tuhém, a když se dobře zkalí, suší se zas na slunci, až na něm to bláto přischne a bude co kůra, potom válí se opět a osuší, což činí poněkoli kráte, až bude bláta na sobě míti co nějakou zbroj, a když tak opatřeno jest, číhá na hady, a jak kterého napadne, nastavuje mu ocasu blátem připeklého, do toho had kouše a jedu napouští tak dlouho, až to zvíře, čas svůj uhlédaje, obrátí se a chytí hada za hlavu a tu ho zahryze a sní. Žere pak všelijaké jiné zeměplazy a živočichy, jako ještěrky, pavouky, myši, žáby etc. Ptáky lapá co kočka, též kuřatům a slepicím druhdy neodpouští.

Jest něco větší nežli kočka, však kde kterou kočku postihnouti a popadnouti může, udává ji. A jakkoli usta velmi malá a špičatá má, však přece se rádo rve se vším, i s největším psem, a dá mu dosti hry.

Turci těch zemí chovají je v svých domích místo koček, nebo čistí jim domy před všelijakými žížalami a potvory škodlivými. Sedláci je nosí mladé na trh a prodávají, bývají krotcí jako která kočka u nás. Slove vůbec myš faraonova, více o něm píše *Bellon. lib. 2. c. 22., Nicander* a jiní.

klasická díla v textově spolehlivém vydání
Česká knižnice
www.kniznice.cz

Kapitola XXIV.

O náboženství egyptském a jich sousedův
Arabův, anobrž ouhrnkem o tureckém

Jsou toho plné historie a paměti, kterak jest národ aneb ten lid egyptský a spolu s nim okolní arabský vždycky po všecky časy nejpověrnější a modlářský byl. Nebo ať mlčím o časích před příštím na svět Krista Pána, jak sou voly, kozly, kočky, psy, vlky, krokodýly, ptactvo a jiné tvory za bohy ctili a je vzývali. O tom může sobě žádostivý čtenář *Ruffin. lib. 2. c. 23., Plutarch. de Iside, Herod. lib. 2., Macrob. lib. 1. Saturn. c. 17., Diod. lib. 1. cap. 6. 7.* a jiné, kteříž o tom mnoho vypisují, přečísti. Avšak jak jsou se za křesťanského věku chovali a chovají, tuto oznámiti chci.

Svatý Jeroným *in vit. Patrum*, item *ad Sabinianum* píše, že za času křesťanského nad nimi panování, dokud tam všeko křesťané byli, vždycky nad jiné křesťanské církve něco obzvláštního do církví svých uvozovali, jako že nejprve smyslili roucha lněná a sukně s kápěmi, hlavu s pleší ostříhanou, oltářní ozdoby, kněžské mnohé ceremonie, zpěvy, modlitby, mnohá a častá v kostelích klekání, řeholy mníchův a jeptišek, jímž nejprve vlasy stříhati začali, a jiné věci, kteréž všecky od nich mezi jiné

**Egyptčané
a Arabové nej-
pověrnější
národ**

**Kdo jejich
bohové**

**Mešná roucha
vynalezli**

křesťany se dostaly, jakž toho též *Maginus* a *Clemens Alexand.* pojišťují.

Potom oni vždycky nejspíše kacířstva a pověry vynášeli, až také tím nejhorším a od světa začátku nebyvalým, však nyní již nejmocnějším jedem mahometánským téměř všeho světa nejhlavnější království a země napojili a naplnili a v tom podnes netoliko trvají, ale vždy více mnohým novotným rouháním se rozmáhají. Nebo hned při začátku té víry proklaté mahumetánské po smrti Mahometa začaly sekty nové, kdežto mnoho učitelův zákona Alkoránu a jeho vykladačův mezi nimi povstalo, takže v brzkých letech bylo jich na sta, jeden každý z nich své učedníky a následovníky majíce, vespolek se nesrovnávali. Nebo *chi mal intende, peggio responde*, totiž kdo čemu dobře nesrozumí, hůřeji propoví. Až potom jeden z rodu Mahometa, jménem *al Caliph*, sněm svolal a knihy, kteréž o Alkoránu co psaly, v své zemi sněsti poručil a tu nařídil některé přední muže, aby z těch všech kněh jádro a smysl učení obšírnějšího, nežli v Alkoránu stojí, vybrali. Jakž se to vykonalo a ty nařízené osoby do šesti kněh všecko obsáhly, tedy dal spáliti a do vody vmetati všechny jiné ostatní knihy, a ty šesteré poručil Luna jmenovati, kteréž po Alkoránu u veliké vážnosti zůstávají.

Na tom kalifovém ustanovení nepřestal Hali, jiný příbuzný Mahumetův. Nebo ten mnoho jiných smyslův a učení nastrojil a onoho nechal, tou příčinou potáhv po sobě lidu množství, dal se do Persie, kdež po časích své náboženství bludné tak mocně vkořenil, že je podnes Peršané drží, a Turci proti tomu kalifova učení nasledují a sobě odporní jsou, jedni druhé za kacíře vyhlašující a potupující. O čemž obšírněji vypisují *Paulo Angelo nel libello contra lo Alcorano, Anton. Geufraeus aulae Turc. lib. 5., confutation de la secte de Mahom. par Lope d'Obregon, Bellon. observ. lib. 3., Simoneta de Alcorano.*

Nynějšího času mimo ty dotčené hlavní dvě pověrné a bludné sekty v Egyptě ještě jiných mnoho se nachází, jako *emozaydi*, o nichž

**Peršané učení
Hálovo sobě
oblíbili a to
dosavad drží**

Turci Kalifovo

**Množství sekt
egyptských**

Giov. di Barros nell'hist. zmínku činí, *hashari, malichi* a jiní, jíchž do 72 a jinde do 162 *Giov. Lioni parte 8.* pokládá. Po těch se jmenují a k těm se přiznávají, kteréhokoli z těch učení následují.

**Arabské čtyry
zvláštní sekty**

Mimo ty jsou původové Egyptčané s svými Araby, že také řeholy jako duchovních lidí mezi nimi a od nich po všem mahumetánském panství povstaly a podnes trvají. Z kterýchž však tyto čtyry nej přednější jsou: jmenovitě *geomalieri* aneb *iomaileri, calenderi, dervisi* a *torlakové*.

1.

**Duchovníci
nečistí**

Iomaileri, ti se vydávají na to, aby po světě putovali a mnoho spatřili, a čím více sobě poznamenají příhod a zemí, v nichž byli, tím slavnější jsou. Obvyčejně řemesla umějí, jimiž se živí, když je nouze k starosti dohání. Nebo dokud mladí jsou, tehdy se jen sem i tam loudají a nejvíce frejův aneb lotrovství hledí, protože ženy vidouce je přespolní, je také za tajnější a jako ptáky odletující mají, nebojíc se, aby jich lotrovství, neznajíce žádného, vyjeviti měli, a zase mnohá z nábožnosti jakožto k duchovním se zachovati hledí a za dobrý skutek to pokládá. Chodí svobodně po domích a nosí knihu, z níž lidem písničky frejírské a ledajakés posuňky zpívají, od čehož slovou v turecké řeči bratří milosti aneb frejovní tovaryši.

2.

**Čistota
bezděčná**

Kalenderové naproti prvním zachovávají čistotu a život utrpný vedou, čtou lidem z knihy, kterouž jejich původ sepsal o ctnostném životu mnohé chvalitebné věci, a na dokázání toho mají kroužky železné aneb stříbrné, někteří na půl libry, jiní celé libry i víc stíží, kteréž skrze hanbu obřízky prostrčené nosí a vol nevol čistotu zachovati musejí.

Pro lepší vyrozumění toho, aby jeden každý, čta o takových lidech, mohl také způsob jích spatřiti, dal sem je tuto, jak jednoho, tak druhého, v jedné figuře vykontrfektovati a přiložiti.

3.

Dervisové, ti život hovadský a sodomský vedou, po všem těle holení a nazí, krom že se jednou koží ovčí aneb kozlovou opásati a přiodíti mohou. Těm se všelijaká lotrovství přehlídají, nebo loupí, mordují, s hovady

i lidmi obcují, vše pod zástěrou náboženství, jako by to z vnuknutí Ducha Božího činili, obzvláště pak pro lepší výmluvy spáchaného lotrovství žerou mašlach, jináč *maslar* nazvané koření (o němž doleji dotknu), skrze kteréhožto moc a sílu tak zapálení bývají, že se necítí, jako vztekli se řeží, pálí a bodou, takže mezi kůží šavle, čekany, kopí a jiné braně zavěšují; podkovy, hřebíky za kůží bijí a jiné ukrutnosti na těle s ohavností a okrvavením provozující, jako by to z veliké horlivosti k Bohu a zvláštním darem, kteréhož jiní nemají, činili a provozovati mohli. Potom však, když je síla toho koření pomine a bolesti čijí, jináče poznávají.

Ti byli jednoho času od Mahometa císaře, kteréhož jeden z nich zabiti usiloval, ze všech jeho zemí vypovědění a několik

tisíc z nich pomordováno bylo, však naposledy zase na milost od potomních císařů přijati sou. O čemž *Marinus Barletius de vita Scanderbergi, Cuspinianus, Andreas Thevetus* a jiní oznamují. Figúra jejich křtalt a dobrotu tuto poukázati může.

Figúra dervisův, kteříž své tělo reží, pálí a bodou

4. Torlákové nejsou lepšího života a obcování nežli dervisové, avšak místo zazření ducha řezáním a nečitedlnosti své bolesti na těle oddávají se na hádání a lidem předpovídání, což někdy podlé kouzlů a čertova návěští trefují, pročež od lidí sprostných a zvláště žen u veliké vážnosti sou. Toulají se po městech a vesnicích několik osob spolu a toho nejvíc šetří, aby mezi sebou jednoho za vůdce a jako otce

ctili před lidmi. A když do města se dostávají, tu ten otec jejich dává se v předpovídání o budoucím dobrém toho města a veli-
kém štěstí, kteréž u vidění viděl, že je potkati má. A zase když
vidí, že se k němu neštedře mají, tedy jako by u vytržení ducha
byl, padne a chvíli leží, okolo něhož učedníci jeho něco breben-
tují, jako by se modlili, až zase k sobě přichází a vtom někdy
naříká, že se tomu městu a obyvatelům jeho zle dítí má, prosíc
svých učedníkův, aby ho odtud tím dříve vyvedli, tak aby v hně-
vu Božím zachvácení nebyli.

Figúra hadače tureckého

Zatím pak jeho synáčkové, tomu vycvičení, k němu se při-
mlouvají, aby se za ty obyvatele modlil, s nímž také i oni sami,

jako by se hned modlili, se stavějí, takže ti obyvatelé někdy zas dobrou novinu, totiž že hněv Boží proti městu roznicený minul, obdrží. A datum toho jest, aby jim tím hojněji lid slepý nosil a daroval jakožto svým orodovníkům. A sumou neslýchané pokrytství a lotrovství páchají. Jakož pak z jejich ctnostného oděvu, jež z divokých zvěří, lvův, nedvědův etc. koží udělaný nosí, což tato figura výš položená ukazuje, poznati se může.

O těch a jiných řeholách a šejdýřích pohanských viz *Nicol. Nicolai peregr.*, *Anton. Menavii hist. Turc.*, *La genealogie du grand Turcq*, *Hist. de Sarac. orig. morib. religione et nequitia*, *Schiltperger hist. Turc.*

A jakož jsem napřed něco o Mahometovi a náboženství jeho dotekl, tak i tuto uznal jsem za potřebné býti, také o jeho původu a artikulích učení jeho, kteréhož nejvíc v Egyptě nabyt, jakožto z okolní sousedské země pošlý, něco připomenouti.

Měl Mahomet otce Araba jménem *Abdela*, matku *Izmahelkyni*. Narodil se léta po Kristu Pánu 592, od kteréhož Arabové začátek počtu svého, jež *hegíram* nazývají, berou, *Cedren. in chron.*, *Vincént. spec. lib. 24. c. 4.*, *Blond. dec. 1. lib. 6.*, ač *Sigibertus* pokládá, že by se léta 630 naroditi měl, *Lucidus* 621, *Robert. Cetenensis* 606. Avšak se jích více s prvním počtem srovnává.

Otec jeho i matka byli chudí, protož po smrti otce dostal se na službu k jednomu kupci bohatému z Mecchy, ten jej vchoval z dětinství a pomalu jej k handli vedl, neb byl vtipný lotras. *Egnatius lib. 3. c. 4.*, *Fulgos. lib. 3. c. 4.*

Když již vyrostl, svěřoval mu faktorství svá některá a posílal ho s kupectvím do Egypta, Syrie a okolních zemí, takže vycvičiv jej měl ho za předního svého služebníka a všechny věci své mu svěřoval.

Antoninus tit. 13. cap. 2. par. 2. píše, že dříve nežli se za pro roka vydával (což se státi mohlo, když pánu svému po světě faktotořil), že jest se dostal do Hispanie a tu že jej svatý *Isidorus* spatřil a na jeho obličej vedlé *physiognomiae* poznal, že měl církvi Boží a lidu jeho protivným a škodlivým býti, pročež poručil ho hledati a jíti, kterýž však, byv napomenut od ďábla, odtud povyvázl.

Potom umřel pán jeho, po kteréhožto smrti vida vdova, že nad toho Mahometa správnějšího mezi její čeledí ani mezi sousedy nebylo, i aby vždy toho handle nepozbyla, vzala jej sobě za muže a z něho bohatého pána v těch zemích učinila, kterýž dosáhv bohatství velikého, vydal se v zahálku, rozkoše a pýchu, a kamž sám přeđešle do zemí cizích jezdil, tam na svém místě jiné služebníky vysílal. Mezitím všelijak ho pýcha podněcovala, a vida se předního v tom městě býti, o to pečoval, jak by výše lézti a něčeho více se zmocniti mohl. Na něž se místně trefuje vláské přísloví: *Ogni cosa se fa sopportar excetto el buon tempo*, totiž že se všechno snáze snese nežli těla zvůle a štěstí. A jakž u nás říkáme, že sytá svině s věchtem hrává. Pročež vydal se do divných praktik, choval dráby a lotry, kteříž tejně v pustinách arabských se zdržovali a lidi, zvláště kupce, mordovali, je obírali a s ním se o loupež dělili.

Nadto vida lid toho města a krajiny okolní hloupý a pověrný, a že ledajakés lháře přijímali, i aby o něm smyšlení také dobré a zvláštní měli, ujal se kněžství, podlé něhož divné a neobyčejné ceremonie v domě svém s čeládkou konal a dále je mezi jiné vtrušoval, vždy se více smyslu tělesnému a příjemnému, žádostem těla skláněje: *Magnava gli santi et cagava li diavoli*, totiž svaté požíral a čerty vysazoval. Nebo co v handlech a obcováních s křesťany, též i s židy o jejich náboženství slýchal a s nimi rozmlouval, to sobě rozjímaje k tvárnému, pochopitedlnému a rozpustilému náboženství přivlastňoval, až potom dopadl jakéhosi mnicha *Sergia* (kterýž byl z kláštera v Konstantinopoli vypovědín), kacířstvím nestoriánským nakaženého, a Jana Antiochenského, kacířství ariánského plného; též přitom některé židy talmutisty aneb rabbiny, s těmi se radil a je u sebe tejně přechovával tím umyslem, vida, že mu se v jeho předsevzetí dobře vedlo, aby jemu něco sepsali, a na čem by jednou stále se ustrnouti a co lidu přednáseti měl a věděl, v jeho mysli utvrdili. Ale oni právě *l'han messo questo pulese nel' orecchia*, vsadili mu blechu do uší, totiž ještě mnohém více zturbovali a znepokojili. *Zonaras tom. 3., Paul. Diac. lib. 18. rer. Rom., Vincent. lib. 23.* Ti tehdy sepsali knihu

**Mahometovi
preceptorů**

**Alkoran
co v sobě
obsahuje**

řečenou Alkorán, to jest na česko Nový zákon aneb Čtení, v kteréžto obsáhli všecka rouhání židovská a největších křesťanských kacířů, aby tou příčinou židy i křesťany k svému náboženství slovíti a přivesti mohli.

Nebo zachovávají obřízku židovskou, však v třinácti letech pachole u nich obyčejně se obřezuje, u židů pak v osmi dnech. Ten Zákon svinské maso i jiné některé pokrmy podlé obyčeje židovského zapověděl a jiné mnohé jejich ceremonie, očišťování se etc. v sobě zdržuje. Trojici svatou zapírá s kacířem *Sabelliem*, *Hermogenem*, Krista Pána božství s Ariem, *Eumonianem*, *Photianem*, Ducha svatého s Macedoniem. Zapírá Krista Pána ukřižování a smrt, pravíc, že jest jiná osoba v tvárnosti a podobenství Krista Pána od židů ukřižována byla, příkladem kacířův *marcionitů*, *cerdonianů*, *manichaeův*, kteříž učili, že Kristus Pán neměl pravého těla nežli *phantasma*, to jest podobu těla. A takž falešný ten prorok anděla Gabriele rozprávky a duchův zjevení sobě všech věcí ohlašoval, příkladem *Carpocrata* kacíře. Umění a vědomost všech věcí sobě přivlastňoval jako *Aetius*, manželek množství, co jich kdo může vychovati, jako *nicolaitae* dopustil, jakož jich sám s kuběnamy do 40 měl, což *Gigas* svědčí, a sám Mahomet o sobě toho v svém Zákoně dokládá, že jest dostal síly desíti mužův a prorokův, a jakž *Vincent. spec. hist. lib. 24.* pokládá, že 40 mužův. Též že v budoucím věku se ženiti, mnoho žen míti, s nimi bez plození dětí býti a rozkoše navěky požívati způsobem epikurův budou. *Nic. Clenard. lib. 1. epist.*

Jakož pak zjevně s hovady a mužským pohlavím sodomství provozoval, vším tím jako prorockým zjevením se vymlouval a chlubil. *Bonfn. lib. 8. dec. 1., Curio lib. 2. chron.*

Všeliké zlé i dobré skutky nevyhnudelnému uložení a přinucení Božimu přičítal, a tudy Boží příkázání, zákony lidské, kteréž k ostríhání všem lidem vůbec vydány jsou, a ne některým toliko, vyvracujíc. Boha původu zlého činí, ješto jest ním ďábel, a zlému, jako by od toho, komu uloženo jest, beze vši překážky státi se musilo, bránu otvírá a svobodu pouští. Jakž tomu před

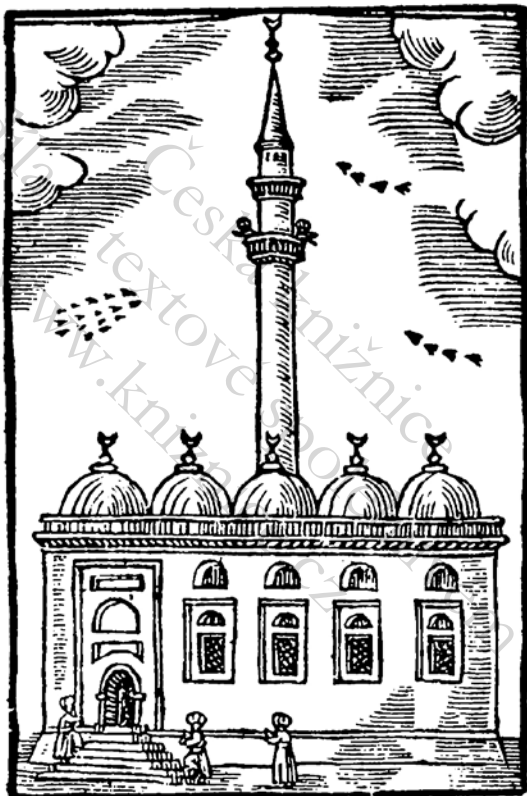
ním kacíři nejedni učili, kteréž *Epiphan. in cat. haeret.*, *Philastrius*, též *Alfon. a Castro adver. haeres.* vyčítají.

Sumou, jak svatokrádežně, falešně a lživě text i smysl Starého a Nového zákona přivodí a převracuje, jak plný básní, odporův, bláznovství, nespravedlivostí, lži proti rozumu a smyslu lidskému ten Zákon Mahumetův jest, bylo by obšírně psáti. Protož uznáváje, že by to více k politování, smíchu a času maření nežli k podstatě a platnosti jaké bylo, toho pomijím. Pobožný čtenář může sobě o všech jeho bludích ty, kteříž o tom obšírně píší, čísti, jako předně *Cantacuzenus*, císař konstantinopolský, *lib. contra fidem Mahumet* (o kterémžto císaři zmínku činí *appendix S. Aurelii Victoris, Volaterra. lib. 23.*), *Bibliander apolog. super Alcoran*, proti Alkoránu kněze Bartoloměje Dvorského, tištěná léta 1542 v Starém Městě pražském, *Mahom. legis confut. in speculo historiali, Fortalitium fidei, Dionis. Carthusianus contra Sarrac. etc.* Toliko jen Alkoránu jích tuto titul doložím, jež škrybenti těmito slovy pokládají: *Praecipuus error omnium errorum, fex universarum haeresium, in qua omnium diabolicarum sectarum reliquiae, quae post adventum Salvatoris ortae sunt, veluti in unam cloacam confluerunt*, to jest: Zvláštní blud všechněch bludův, všelijakých kacířství droždí, do něhož jsou se všickni ostatkové ďábelských sekt, po příchodu Kristovu vzešlých, právě hned jako do jednoho prevítu sběhli. Avšak vždy největší svatost svou a dobré skutky zakládají v tom, [ne] aby mnoho o víře své a náboženství věděli (o němž hádati se jest přísně zapovědino a poručeno, aby šavli disputovali proti křesťanům, a ne slovy, odkudž přísloví u nás pošlo: přišel k řeči co Turek k šavli, což u nich slepotu a velikou zhovadilost v náboženství působí), ale aby často do svých meschitův chodili k modlení, kteréž každého dne pětkráte, totiž ráno v svitání, tři hodiny po východu slunce, o polednách, o nešpořích a při západu slunce, vykonávají, a to tímto způsobem. Umývají se po tváři, ruce, nohy a hanbu vodou čerstvou, při každém kostele v kašně tekoucí, poté jdou do kostela a třikráte hlavu až k zemi skloní a poté stoje breptají některé modlitby a s svým knězem je říkají nahlas s křikem nemalým, zemi

začasté líbajíce, až po vykonání toho na zemi, po níž koberců plno prostříno jest, se posadí a kázání kněze svého poslouchají, kterýž jim něco o Mahometovi, o jeho činech a některého jiného řeholníka, o němž dobré smyšlení mají, porozpráví, načež dá jim požehnání a navrátí se každý domu.

Stavení kostelů jejich obyčejná forma tato jest:

Kontrfekt kostela tureckého

A při některém jest více nežli jedna věže, na kterých kněží svolávají lidi hlasem zvučným, volajíce k modlení, tak jako u nás hlásní na věži.

Takovou směsicí, tělu a smyslu zhovadilému příjemnou a pochopitedlnou, jako i mnohými čáry a kouzly, kteréž provádil, lid těch zemí Boha neznající, nad jeho štěstím a bohatstvím se užasující, po sobě potáhl a čím dál tím víc vnadil, že jsou se mu mnozí poddávali, a aby je spravoval, dobrovolně se ho přidrželi; až potom okolo léta 620, za panování císaře římského *Heraclia* v Konstantinopoli stolicí svou majícího, kterýžto veda válku těžkou a po několik let s králem perským, užíval pomoci lidu nájemného arabského, a konec té války šťastný učiniv, propustil ten lid a žádného žoldu aneb odměny za jich pomoc jim nedal, anobřž je psy jmenovav, tak jako psy odstrčil a od svého vojska odmísil. Z kterýchžto příčin jsouce od něho tak posměšně odbytí a nejvíce že sobě ty země urodné zamilovali, jak se domu dostali, měli vůdce své původy, že se proti císaři zbouřili a postavili a ještě po sobě jiné potáhli, takže jich nemalé vojsko se shledalo. *Male invitar l'asino alle nozze, per che qui paga de le calcagne*, totiž není dobře osla na veselí zváti, platí nohou.

Což vida Mahomet, nemeškal svých praktik, darův, slibův, čarův a jiných zlých prostředkův užívati, až ten lid ponukl, že jej za svého vůdci vystavili a přijali a jeho původem okolní země, jako Syrii, Palestinu, Arabii, sobě podmaňovali, takže jim císař ani potomci jeho odolati nemohli. A tak vždy pomalu se silivše a rostouce, naposledy tak se již velice rozmohli, že těchto časů (bud' Bohu žel) je za našimi hřbety, anobřž skoro na hrdle máme a s velikou škodou trpěti a snáseti musíme.

Takové tedy měl štěstí Mahomet a všecka mu vůle, jako by Boží a svatá byla, u toho zhovadilého lidu procházela a platila až do smrti, umřev padoucí nemocí náhle a na takového nešlechetného zlosyna spravedlivým soudem Božím přišlou, jakž *Iohan. de Oppido chroni. Sarracenorum etc.* a jiní svědčí.

Po jeho pak smrti, kdo po něm regiment držel, jaký rod po něm posel a jaké štěstí aneb neštěstí jeho potomkové měli, to viz při historických mnoho o jeho původu a národu vypisujících,

**Mahomet
Herakliovi
císaři ponejprv
odňal a se
zmocnil Syrie,
Palestiny,
Arabie**

**Mahomet
náhle zcepeněl
nemocí pa-
doucí**

jako jsou *Lazarus Sorancius lib. Ottomannus, hist. universale del orig. et impe. di Turchi da Fr. Sansovino, Vasco dia Stanco, Catarino Zenone, Mathaeus Orbatius, Nicol. Secundinus de orig. Turc.*

Figúra tří kněží tureckých s tulbany

Odkudž snadně souditi se může, *chi da gatta nasce, sourizi piglia*, že jakož co se z kočky rodí, myši lapá, tak z toho proklatého plemene lepšíh nežli původ pojíti nemohlo a nepošlo. Avšak *scaeptrum* jeho rodu odňato od Otomana Prvního, krále z národu tureckého, a ti, kteří podnes z jeho příbuzenství jsou, ač se jich na tisíce k tomu přiznává, však nemyslím, aby vskutku byli, u veliké vážnosti sou jmíni a zvláštní barvu zelenou za vlastní mají, kteréž žádný jiný vyššího aneb nižšího stavu nesmí užívati pod pokutou a skutečným trestáním. A ti ještě nejvíce nad Zákonem Mahometovým ruku drží a na větším díle

jako nějací duchovní a proročtí lidé pošmourný a nábožný život vedou, jakž to příležitostný kontrfekt jích, výš položený, ukazuje.

Potom náboženství své zakládají na dobrých skutcích, v udělování almužny lidem chudým i bohatým, stavením špitálův, hospod, mostův, lázní, meschitův, vody vedením do kašen a studnic k dobrému obecnému etc. Také všelikou účinnost hovadům prokazovanou pokládají býti spasení zaslužitelnou. Mnohý krmí a chová psy, jiný kočky a jiná zvířata, jiný ptáky etc., vše z almužny. Jiný kupuje ptáky od ptáčníkův a ty z skutku milosrdenství do svobody pouští, aby ulétali, jakž příležitostná figura ukazuje, kteráž se na druhé stránce spatřiti může. ☞

A sumou, co se tak povrchně k oku, na schlouhu a k pochvalě díti může, ničehož toho nezanedbávají. Ale co se tejného lotrovství, vraždy, oklamání, pýchy, nečistoty, lakomství, obžerství a jiných hříchův dotýče, když jích lidé toliko nevidí, oni jích za hříchy nemají, smejšlejíce, že to vše vodou obmyjí a spláknou, když se modlití mají, jakž mnozí z křesťanův říkají: *Peccato celato, mezzo perdonato*, totiž hřích zatajený odpolu jest odpuštěný, však *fan conto senza l'hosto*, zjeví se jim to příliš pozdě, že ve tmě, jakž říkají, bez hospodáře počítali.

O tom mimo svrchu a níže položené *Luigi Bassano de i costumi et modi de la vita de Turchi, Ludovici Vartomanni Bolognese, Marti. a Baumgarten peregrinat.*, *Conradus Leo* a jiní.

Nahore sem zmínku učinil o mašlaku, o tom tedy něco obšírněji tuto doložím. Dělalí jej z máku zvláštního, kterýž toliko v Kappadocii, *Morea* a v okolní řecké zemi roste a slove latině *opium*. Z toho sbírají v jistém čase mízu aneb šťávu, kteráž z makovičky zelené, když ji zespod toliko po vrchu drobet raní, jako mléko kape, a tu do nějaké nádoby sbírají, a vysušice ji v stínu, syrecků z ní nadělají a potom lidem prodávají.

Toho užívají netoliko po všem tureckém panství lidé, ale i v Persii, Indii, též v Evropě, Poláci, Bulgaři, Valaši, Uhři a jiní s Turky mezující křesťané. Nebo zakládají sobě na něm mnoho, protože je z myšlení všelijakých vyráží, jako by se ním ožírali, fantazie a sny rozličné působí. Dělá je smělé, totiž po všem těle

☞ Figúra těch, kteříž ptáky kupují a zase je z skutku milosrdného do svobody pouštějí

je zapaluje, jak ho kdo mnoho aneb málo pojednou sní, že třebas sebe nečijí a jako bez smyslu a rozumu, dokud je síla toho mašlachu nemine, bývají, a jest přísloví u nich: Jedl si mašlach, jako by řekl, blázníš, aneb jakž u nás říkají: Jsi ožralý, vyspi se. Pročež když mají na vojnu táhnouti, každý se tím mašlachem opatří přede vším jiným, a to proto, aby jsouc ním zapalený, nebál se nepřítel a nebezpečnství, nýbrž jako vzteklý došel ke všemu, a přišla-li by smrt, aby bez bolesti aneb čitedlnosti umřel, přidť pak duše kam přidť.

Protož jest nebezpečno s ním zacházeti, aniž se má do života dávatí, leč v nesnesitedlné bolesti a dlouhém nespaní, však přidávají doktoři u nás jisté k němu opravy, kteréž jeho moc velikou mírnější činí. Jakož pak i Turci jej s některými věcmi míchají a jedí, však přes to, že mu od mladosti navyklí sou, tak hrubě jim neškodí a téměř pro zdraví zachování bez něho býti

Figúra aneb způsob prodávání mašlachu

nemohou (jakž toho posvědčuje o lidech jemu zvyklých Jeho Milosti Císařské životní doktor, pan *Godefridus Steghius arte medica lib. 14. cap. 1.*), rovně jako u nás kdo ožralství přivykne, častěji se v něm kochá a bez něho zdráv nebývá.

Vypisují o tom mašlachu *Dioscorides* a jiní doktoři lékařští, též historikové *mon. de Villamont lib. 2., Pet. Bellonius obs. lib. 3. cap. 15.*, a jak jej po městech a vesnicích nosí a prodávají, z příležití figúry výš položené znáti se může.

Doložím také krátce o způsobu, jakýž při ženění zachovávají. Předně jest již z nadepsaného nejednoho poznamenání vědomé, že se velmi těžce ženské pohlaví u nich spatřiti, ovšem s nimi mluvíti a seznámiti může. Protož kdo sobě ženu pojíti chce a o některé, že pěkná jest, zprávu má, obchází tak dlouho okolo toho domu, kde ona bydlí, aneb může-li jí co po někom z čeládky

O tureckém se
namlouvání
k manželství

vzkázati, aby ji mohl na altáně aneb na půdě u ních bez střechy spatřiti. Nebo tam obyčejně fraucimer u večer pro obcerstvení, modlení aneb tanec beze všech zástěr přes tvář bývají.

Když tehdy svou milenku svrchu na domě spatří, aby tedy dokázal toho, že na ni laskav jest, zdvíhá hlavu a chytí se za kůži na krtánu a udrápne se aneb uřeže, aby se okrvavil, tím chtěje dokázati, že chce jejím otrokem býti až do krve vylítí aneb do smrti (nebo u ních jest největší pokora ta, když jeden druhému se za chlapa ohlašuje a zakazuje). Proti tomu ona, jestliže státi a naň se dívati nepřestane aneb že svou ruku proti němu políbí, tedy jemu dobrou naději učiní. Potom oba šetří příležitosti tejně sobě vzkazovati, aneb když do lázně neb plakati nad hroby vycházejí, spolu třebas pár slovy aneb návěštím ledajakýms se ubezpečiti, a to se i v zlých příčinách mezi cizoložnicemi a cizoložníky děje.

Potom vyhledává toho při otci aneb přátelích jejích, kteřížto jestli k tomu povolí, především smlouvají s nim, co jim chce za ni dáti, a často se trefuje, že jak bohatý ženich jest, některý tisíc dukátů dáti musí, takže chudý otec, má-li pěkné dcery, vdáváním se obohatiti může, a dřív nežli dceru od sebe odevzdá, takových peněz dochází. Na ty svatební smlouvy zuví jménem matky nevěsty aneb jejím příbuzné i jiné paní a panny k jistému dni do domu nevěsty, k kterémužto přistrojí ženich pankét od konfektův a rozličných lahodných krmí, ty, jestliže tak možný jest, na stříbrných šálích pěkně s vyšivanými rouchami po pacholátkách a s trubači i muzikou nevěstě do domu odešle a to tam pozvaný fraucimer stráví a poté každá domů odejde.

Nazejtří vrátí se k určité hodině každá k nevěstě a s tou rozličné kratochvíle, zpěvy, muziky, tance až do noci provozují. Poté svlekou nevěstu z šatův a vedou ji do lázně aneb do vany, tu ji myjí a po lázni maží jakýmsi těstem měkkým co mastí, *chna* aneb *cna* u ních řečenou, tím jí natírají nehty u nohy i u rukou, paty, kotníky až do kolenou, a to na způsob květů a cugů rozličných, též vlasy na hlavě a cokoli natíráno býti má. Když se potom asi v půl hodině splákne, tedy ona vše co zlato žluté míti

bude, což oni za okrasu velikou mají, a každá žena tak se šlech-
titi obyčej mívá a trvá ta barva bez proměny do 3 i 4 nedělí, že se
ničímž smýti nemůže. Přitom všechny pozvané palec svůj u pra-
vé ruky sobě také namažou na znamení, že jsou svatebnice a po-
zvané. Potom vyjdouce z lázně, jsou vesely, jedí a pijí, až kohouti
po půlnoci odkokrhají, teprva spat a na odpočinutí se odbírají,
a dříve nic.

Nazejtří pak, jakž slunce vzejde, shromáždí se okolo nevěsty
a tu rozličně mezi sebou kunštují, všelijaké kratochvíle provo-
zující, až čas přijde, že vyslaný ženichův pro nevěstu před ru-
kama bývá. Nebo toho dne sezve ženich své známé a příbuzné
a ti, co nejslavněji mohou, na koních přijedou před jeho dům
a tu se ženicha otazují, chce-li, aby pro nevěstu jeli a jemu ji
přivedli. Začez on jich prosí a nejbližšího svého přítele za vůdce
a družbu nařídí. Poté po páru s triumfem jedou a pro nevěstu
koně s sebou vedou, též mezky a osly pro truhly a věci nevěstiny.
Před dům nevěsty když přijedou, ssedne družba z koně a žádá,
aby mu nevěstu vydali, jehož však dříve, nežli dary ženám odve-
de, do domu nepustí. Což když vykoná, nevěstu mu odevzdají,
kterouž on z domu vede a na kůň vsadí, okolo níž na bidlách
firhaňky čtyři mládenci nesou a ji všecku i s koněm pod sedlo
přikryjí, že ji žádný na ulici viděti nemůže. Za ní jedou všechny
ženy pozvané a zpívají po ulici hlasem až k domu ženicha, před
kterýmžto ssedají z koní a postavují se řadem vůkol domu a že-
nicha přede dveřmi stojícího a jim za přátelství prokázané dě-
kujícího. Zatím jde proti nevěstě některý kročej a jí z koně dolů
pomáhá a podlé sebe mezi dvěře všecku zakrytou postavuje, až
by hosté se pryč rozjeli, kdež oni, jakž dary ženichovi na mede-
nici, kteráž vedlé něho stojí, odevzdadí, dlouho se nemeškají.
A tu jest veselí konec, ženich s nevěstou do domu se vede a jí
v správu manželskou přijímá, kterážto musí s jinými kuběna-
mi jeho, jíchž může každý, jak mnoho chce, chovati, vše zavděk
přijíti a nad jiné se nevypínati.

Nebo byť byla dcera císaře tureckého, bude rovná jiným jeho
ženinám a musí [se] s nimi srovnati. A zase, když se muži zne-
líbí, od něho se odebrati musí a za jiného se vdáti může, neb

jest u nich nestálá mysl. Však jestliže bez viny, totiž že se cizoložstva a nějakého neposlušenství nedopustila, tedy muž ji tak snadně odbyti nemůže, a zvláště jest-li bohatá. Pakli ji vždy muž nechce míti, však ji neodbude dříve, než až jí její věci, které s sebou přivezla, navrátí, což také tehdáž muž vydati povinen jest. Když ženě své v čas výroční k modlitbám ani k hrobům na plakání mrtvých příbuzných a pro některé jiné výminky vycházeti zbraňuje, a ona z těch příčin s nim rozloučena býti žádá a právo má. Sic z chudších manželů, když se kdo cizoložstva dopustí, obžaluje muž ženu a žena muže u soudce, jež *cady* jmenují, ten je ztrestati dá tímto způsobem, jež figúra ukazuje.

Figúra, jakým způsobem trestá muže,
který se cizoložstva dopustí

Tato figúra znamená, kterak muže cizoložníka zpátkem tváří po ocasu hovada vsadí a žaludek dobytčí nevymytý na hlavu

mu naruby obrácený překlopí, místo uzdy ocas do rukou dají a tak jej po městě vodí.

Týmž způsobem ženu: té otočí střeva okolo hlavy, jako by klobásy byly, a podobnou měrou zpátkem posazenou po městě vodí, z ní posměchy a divadlo mají, jakž z figúry přiložené poznati se může.

Figúra, kterak trestají ženy, když se cizoložstva dopustí

Jestliže se pak krádeže aneb nějakého jiného výstupku dopustí, tu povolaje soudce a vyslyšíc žalobu proti ní, a jak za spravedlivé uzná, kolik ran a bití karabáčem vytrpěti by měla, tolik vypoví, a hned přede všemi na soudu při přítomnosti své poručí ji některým svým sluhám vzíti a hotovými zaplatiti, což oni *carabazzada* jmenují. O čemž viz obšírněji *Anton. Menavio hist. Tur.* a napřed položené autory.

Na takové trestání aby se jeden každý podívati mohl, dal sem je tuto též v figůře postaviti.

Figůra, jakým způsobem trestí ženu, když se krádeže dopustí

Kapitola XXVI.

O plavení se zpátkem z Alexandrie do Benátek

Dne jedenáctého měsíce listopadu, ve středu na den svatého Martina, vzkázal nám ráno patron náve Balbiány, abychom k večeru časně do náve přišli a ve dne naše věci snéstí dali, protože hotovili sme se na cestu profanty sobě kupovati. Zvláště těch gazelů, zvířat, o nichž sem nahore zmínku učinil, sami naživě koupivše je zařezali, z kůže vytáhli a rozsekali a nasolivše do tunek kladli a tak se jimi a vodou čerstvou do soudků zásobiti hleděli.

A z toho ze všeho, jako i z papouškův, z mořských koček a některých jiných věcí, musili jsme při portu Turkům a židům zvláštní clo platiti.

Rozžehnavše se s panem *viceconsulem* a zaplativše, co sme protrávili, s chvátáním sme k návi pospíchali, radujíce se, že se zase do milé naší vlasti bráti máme, a bylo okolo nešporu, když sme k návi přistavili na lodce malé.

Tu nám patron místo k lihání velmi chatrné podlé *tymonu*, kde nemocní marináři obyčejně líhají, ukázal, kterémuž jsme velmi nerádi byli, avšak zavděk přijítí jsme musili. Byli bychom rádi s soldáty, s kterýmiž jsme do země Svaté jeli, zavděk přijali a frejmarčili, takovou, hle, tehdáž volnost sme měli.

Po malé chvíli přijelo na jedné lodí několik Turkův k naší návi a do ní vlezli, patron je uctivě přivítal. Ti jistí Turci přehledávali všechny věci po všech půdách, zdali by co zapověděného pryč vzeťti shledali, pročež by ty věci nám obstavili a k přejetí jich uvedli; slovou ti jistí celní a úředníci *la circa*.

Když se dosti na návi naštárali, zasadili se za tabuli (kterouž pro ně vedle obyčeje patron plnou konfektův na šálích a s vínem ve dčbáních připravil) a tu dobře svá volata špihovali, až čas svůj viděli, rozžehnali se s patronem, štěstí jemu vinšující, jinam odtud návi jiných ještě několik slíditi se odebrali. Nebo jak naše, tak některé jiné náve odtud pospíchaly za příčinou obyčeje, kterýž se zachovává v Alexandrii, jmenovitě, že která náve neodtrhne do patnáctého dne měsíce listopadu, již potom musí přes zimu v portu zůstatí a na jaro očekávati, snad že by pro bouře, kteréž po tom času jisté na moři bývají, také jisté zahynutí přicházelo.

Dvanáctého dne, to bylo ve čtvrtek po svatém Martině, očekávající na dobrý a příhodný vítr v portu, jeho jsme se dočkati nemohli, takže naposledy patron byl přinucen, chtěl-li jest na vysoké moře vyjeti, do dvanácti lodí zjednati, na nichž lidé vesly za provazy přivázanou návi naší z portu táhli a ji sotva vytáhli. Což když se stalo, hned počal větrík mírný a nám k cestě sloužící váti, proti němuž patron poručil plachty spustiti a roztáhnouti, a to se dalo okolo jedné hodiny po poledni, že jsme se tím způsobem dosti dobře od Egypta odbírali a ve třech hodinách Alexandrii z očí ztratili.

Trval pak ten dobrý vítr celý den a noc, až i na druhý den, to jest třináctého dne téhož měsíce i noci následující, takže jsme nic jiného neviděli nežli moře a nebe, však dosti veselí byli pro tovaryšstvo dvou jiných návi, kteréž s námi z Alexandrie vyjely, jedna sloula *Balbiana Nova* a druhá *Vidaleta*, a přesto jedna turecká, kteráž do Konstantinopole jeti se strojila, a všechny byly na větším díle kořením naladované.

Čtrnáctého dne téhož měsíce ráno obrátil se vítr a vál nám stranou, pročež musili sme lavirovati a šnejdrem s naváženou lodí na jednu stranu jeti, což trvalo až do noci, poté se utišil.

Patnáctého dne dvě hodiny přede dnem strhl se veliký vítr, až sme musili všechny plachty krom jedné spustiti, a přece sme přes ten den a noc následující dosti prudce jeli.

Šestnáctého dne téhož měsíce měli sme zas dobrý vítr, ten byl opět celý den a noc, k večeru před slunce západem viděli jsme zdaleka jako skrže mhu nějaké vrchy a hory, o níchž soudili, že země Kandie býti musily, a protože se jak patron, tak marináři vespolek zradovali a my nadto výše, že sme již zase nejprvé zemi křesťanskou spatřili a z těch barbarských a hovadných krajín od Pána Boha vysvobozeni byli. A bylo všem ku podivu, že jsme tu cestu v tom čase podzimku tak šťastně a brzo vykonali. Nebo z ních toho, aby se jim kdy to tak trefilo, žádný nepamatoval, nýbrž obyčejně že musili přinejmenším 30, někdy 40 i více dní cesty míti a častokrát konce ostrova, leč až zjara, dojeti nemohli.

Dne sedmnáctého žádného sme téměř větru neměli, který by nám na naší cestě prospěšný byl. Moře také ještě od předešlého větru zbouřené bylo, po kterémž vždy plavice se, tak jsme s návi naší velice zmítáni byli, že mnozí z nás velikého nechuťenství žaludka pociťovati musili.

Dne osmnáctého opět na moři bylo ticho a vlny mořské byly se upokojily. Toho utišení příčinou skoro ten den na jednom místě státi jsme musili. Než před večerem potom počal libý větříček váti, takže jsme naší cesty dobře tolik urazili, co sme jí předtim obmeškali, a ten větřík trval nám tu celou noc.

Dne devatenáctého ještě tentýž vítr přece nám sloužil, však toliko až do snídání, potom utichl, pročež sme my opět ostattek toho dne cesty své skoro nic neujeli. Sic ostrov Kandii sme vždycky před sebou viděli, ale však k němu přijeti nemohli.

Dne dvacátého po půlnoci počal váti neveliký větřík, však jakž den byl, zase utichl, až potom teprv k samému večeru zase se obnovil, kterýž my rádi majíce, vždy jsme ním drobet pojízděli, ale k ostrovu sme nijakž dostačiti nemohli.

Dne dvacátého prvního na ráno strhl se veliký a prudký vítr od půlnoci, právě proti nám vějící, a ten nás podál zpátkem zahnal, o polednách však zase se nám v dobrý vítr obrátil, takže jsme se již k ostrovu Kandii připravili a do portu vjeli, kdežto se

dostavše, Pánu Bohu sme z té šťastné a brzké cesty čest a chválu srdečnou vzdávali, za jiné u sebe nemajíce, než že jsouce již v křesťanské zemi, jsme jako doma. A vtom náve *Vidaleta*, kteráž byla s námi od alexandrinského portu vyjela a kterouž sme byli před některým dnem z očí ztratili a ji více neviděli, tatáž asi po hodině za námi do téhož portu přijela. Zatim po malé chvíli opět jeden šif benátský jménem *Barton*, kterýž se z ostrovu Cýpru plavil, k nám tolikéž do portu vtrhl, kterýžto šif i ta náve příčinou zlých větrův se do toho portu sehnaly.

Dne dvacátého druhého náve *Balbiana Nova*, kteráž před naší návi výskok míti chtěla a již před námi o den cesty napřed byla, již vítr zase zpátkem zahnal, ta spolu s jinou návi benátskou, jménem *Liona*, z Tripoli zase zpátkem k Benátkům jedoucí, k nám se do téhož portu dostala.

Na té návi *Liona* mimo naší naději našli jsme našeho tovaryše poutníka, pana Antonia Donáta, jenž byl od nás v Jeruzalémě před sebe jinou cestu vzal, o níž napřed oznámeno; ten nás a my jeho s radostí jsme uhlédali. Anobřž na žádost jeho (nebo velmi rád s námi na naší návi do Benátek se doplaviti chtěl) to jsme mu objednali, že jest se k nám přestěhoval a s námi v tovaryšstvu až do Benátek jel, vypravujíc nám, že jakž jsou z Tripoli vyjeli, čtyřeceti dní na moři byli, než sou k ostrovu Kandii přijeli, a jest téměř jedna a táž rovnost cesty, jakž oni vyjeli z Tripoli a my z Alexandrie.

Za těmi návema také připravil se k nám do téhož portu jeden šif francouzský z Marsilie, jménem *Sieta*, ten se strojil do Alexandrie, a tak nás tu patery ti zlí větrové do jednoho a téhož portu vehnali, kdež jsme za několik dní zůstávali, majíce náve na kotvy zavěšené, a příhodných větrů očekávati musili.

Port ten jest port divný a velmi nebezpečno do něho vjížděti i zase ven vyjížděti. Nebo jest velikým skalím a vrchy obmezený, a kudy se do něho vjíždí, tu jest uzičko a sumou takový jest, jako by hned naschvál byl k tomu udělán, a jest hrubý jako nějaké neveliké jezero. Když moře jest zbouřené, tedy v tom portu jest vždycky ticho, a to proto, že leží mezi vrchy a větrové do něho nemohou.

Při tom portu není žádného městečka, ani vsi, ani jakých domečků, a protože také tu se nic koupiti nenajde, z jakéž příčiny my sme se tu hubeně stravovali, kdyžto nám odnikudž nic nebylo přinášino, a musili sme tu s velikou naší teskností od 21. dne měsíce listopadu až do 7. dne prasinca na lepší vítr očekávati, nebo pro zlé větry, kteříž ustavičně od západu váli, dále sme se plaviti nemohli. Na mne pak právě toho času Pán Bůh zimnici těžkou dopustiti ráčil, kteráž mne velice trápila, proti níž nebylo lze v návi pohodlí nějakého užiti. A protože mi moji spolutovaryši netušili, abych měl do Benátek zaživa dojeti.

Dne 7. měsíce prasinca, to bylo v pondělí po svatém Mikuláši, patron náš vida, ano vál dobrý vítr k naší cestě, protože ráno hned okolo snídání poručil pacholkům z moře kotve vytáhnouti a přední plachty roztáhnouti a k přednímu konci náve velikou barku na provaz přivěsiti a marinářským pacholkům ven z portu návi vesly táhnouti, odkudž když sme vytrhli na veliké moře, tedy patron poručil roztáhnouti všecy plachty, a takž sme se dobrým větrem ten celý den plavili a vždy po pravé ruce ostrov Kandii viděli. Ten vítr dobrý trval nám celou noc až do rána.

Dne 8. téhož měsíce, v outerý, den Početí Panny Marie, ráno vítr se utišil, potom však okolo snídání zase pomalu váti počal a v tom rovně již sme byli ostrov Kandii z očí našich ztratili a žádné země více neviděli než toliko nebe a moře.

**Nebezpeč-
ství naše na
velikém moři
k veliké bázni
a strachu nám
všechněm bylo**

Když se pak přiblížilo k večeru a bylo okolo hodiny na noc, tedy v nenadále rychle strhlo se tak hrozné a strašlivé povětrí, déšť, blýskání, hřímání a hromobití a k tomu vítr přeukrutný nás přikváčil, že marináři naši s velikou nesnází, bázní a strachem sotva sou velikou plachtu dolů spustili, a byt se zajisté byli o malou chvílku obmeškali, byla by se asi náve převrhla. Nebo jistě byla taková hrozná bouře, až náve praštěla, jako by se hned na kusy roztrískati měla, vlny mořské tolikéž se vyrážely až nahoru do náve, takže sme my shůry i zdůli na větším díle všickni naskrze promokli. Patron s svými pomocníky a pacholky marinářskými s velikým křikem semotam z jedné podlahy na druhou běhali a provazy, jedním

sem, druhým tam táhali, aby se návi škoda nestala a s námi snad utonouti nemusila. Ta bouře tak trvala za dobré dvě hodiny a zahнала naši návi daleko cestou nalevo k Barbarii, potom se pomalu ten vítr, déšť i blýskání tišilo, avšak do konce se až do rána nespokojilo. Mezitím moře od pohnutí z toho větru přece se celou noc bouřilo a návi naší ustavičně semotam zmítalo a nám všem naporád velikou nelibost v mysli i v žaludku působilo.

Dne devátého téhož měsíce neměli sme sumou žádného větru, však moře přece se ještě pomalu pohybovalo a ještě do konce nebylo spokojilo, pročez sme my s návi na jednom místě stáli a tu se houpati musili, zatím marináři naší v návi neřády, jíchž se v té bouři převracováním a něco rozrážením nadělalo, zase sklízeli, též vodu, kteráž byla napršela a do náve vlny vrážely, vylévali. Až potom okolo poledne, když počal zase větríček váti, tedy patron rozkázal plachty roztáhnouti, a takž sme se pomalu plavili cestou svou ten celý den i noc.

Dne 10. ráno vítr vál jednák sem, jednák tam, takže sme my cesty naší málo urazili, než o polednách vítr se zase polepšil, jímž jsme jeli až k samému večeru, potom se vždy víc a víc silil a moře pomalu se též zdvíhati a bouřiti počalo, takže okolo druhé hodiny na noc stala se opět veliká bouře, takže sme všechny plachty dolů spustiti musili, a ta trvala (ač o polovici tak veliká nebyla jako první) přes tu celou noc až do svítání, kteráž nás podobně jako onano dosti daleko nalevo zahнала.

Dne 11., když slunce vycházelo a vítr i bouře se pomalu ukládali a na moři ticho býti počalo, tedy patron poručil zase plachty natáhnouti. A takž tichým větríčkem sme se zase plavili. O nešporích zas počal váti tužší vítr, kterýmž jsme ostatek toho dne i přes celou noc dobře cesty urazili, a to, co sme stranou zajížděti musili, zase sobě nahradili.

Dne 12. ráno vítr se upokojil a my prohlédše z návi po pravé straně velmi zdaleka spatřili sme hory a vrchy od země řecké, kteréž se jmenují *Morea* aneb *Peloponesus*, o níchž jest v prvním dílu zmínka.

O polednách vítr se zase zdvíhati a příkře váti počal tak, jako by bouře býti chtěla, k nešporům vítr čím dál tím víc a víc se

rozmáhal a moře bouřil. Vtom patron poručil spustiti všechny plachty a my se Pánu Bohu poručili, nebo se velmi zamrakovalo a nebeská obloha černými oblaky se povlačovala a pomalu přeti počalo, odkudž potom k večeru veliká bouře povstala, ale však dlouho netrvala, pročez té noci daleko sme cesty neujeli.

Dne 13. téhož měsíce prasince, v neděli po Početí Panny Marie, ke dni vítr se opět bouřil a ten celý den i noc tuze vál. V těch místech po stranách viděli sme ostrůvky v moři ležící, o kterýchž již napřed v prvním dílu zmínka a jich vypsání jest.

Dne 14. týž vítr přece trval, však ne tak příliš prudce vál, jimž jsme naší cestou pomalu vždy jeli, než se mnou se mezitím nejhůře dalo. Nebo sem byl převelice mdlý a nemocný, protože mne zimnice má ukrutně trápila, takže sem každé hodiny smrti na sebe očekával a naděje žádné o mém do vlasti své se zase navrácení neměl. Nicméně jiným všem také v návi se stejskalo a všickni společně žádostivi sme byli k ostrovu Zante přistaviti, nebo sme již ani vody čerstvé, ani profiantův neměli, ale větrové nám na překážku byli. Ten vítr sloužil nám až do nešporu, potom zase se utišil.

O půlnoci opět se strhl vítr a ten dosti prudce vál a trval až do rána.

Dne 15. ráno uhlédali sme zdaleka ostrov Zante před námi, nad čímž sme se velmi zradovali, domnívajíce se, že k němu přistavíme, ale že vítr nám byl odporný, nikoli sme k němu připlouti nemohli, jakžkoli sme o to přes celý den pracovali a se všelijak snažovali, však ani do rána nás to nepotkalo.

Dne 16. týž vítr ještě přece trval, patron náve vida, že svůj čas tu maří a obmeškává, rozkázal plachty vytáhnouti, kteréž předtim byl dal spustiti, a takž tím větrem postranním, kterýžto návu z jedné strany nahýbal, až se mohlo rukou z náve vody z moře dosáhnouti, a od ostrovu Zante mimo naší vůli pryč bráti sme se musili a velikou nouzi pro nedostatek profiantů a vody čerstvé snášeli, a tak ten den se plavíce po pravé ruce sme vždy zdaleka ostrov Zante až do noci viděli.

Dne 17. před svitáním počal váti dobrý vítr a k naší cestě velmi příhodný, jimž jsme dosti dobře ujížděli, před večerem

potom zahlédli jsme před sebou opodál hory a vrchy od ostrovu Korfu, a tak ten vítr trval nám za ostatek toho dne, ano i přes celou noc.

Dne 18. přede dnem žádného větru nebylo, po němž ohlédá-jíce se po pravé straně ostrov Korfu jsme viděli, ale okolo poled-ne zase počal váti vítr dosti příjemný a dobrý. Potom my plavíce se poznenáhlu ostrov Korfu jsme minuli. K večeru pak zas jsme jej z očí ztratili, než po pravé ruce viděli jsme kraj země, kteráž slove *Albania*. Dále naše plavení bylo tu celou noc.

Dne 19. opět příhodný a jistě plavení našemu prospěšný vítr jsme měli a zemi *Albaniam* jednoduše sobě po pravé straně vi-děli, od kteréžto také potom nedaleko jsme byli. Zase však k ve-čeru, když se již připozdívalo a den se nachyloval, vítr se mocnil a moře nepokojilo, takže asi okolo půldruhé hodiny na noc veli-ce hrubě se počínalo blejskati a hrozné povětrí býti, pročež náš patron rychle rozkázal plachty dolů spustiti a je v chundel svi-nouti. Mezitím moře se všechno zdvíhlo a vydulo, vlny též velmi veliké vzhůru k nebi sebou zmítaly. Opět po malé chvíli náram-ný příval z oblakův se dolů do moře lil, takže se zdálo nejinák, než že moře vzhůru do oblaků vstupuje a oblakové tolikéž do moře padají, aneb jako by se jedno s druhým smísiti mělo. Tako-vá zajisté bouře, hluk, hrůza a strach na tom moři byl, že téměř (jak říkáme) soudného dne došti bylo. Myť sme jináč nemyslili, než že již tu všickni utoneme a zhyneme. Táž hrozná a strašlivá bouře trvala až přes půl noci, přes ten všecken čas vpravdě my sme všickni zkroušeným srdcem ustavičně na modlitbách sva-tých trvali a plnili ono přísloví: *Chi vol inparare a orare, vadi per mare*, totiž kdo bývá na moři, neumí-li, naučí se modliti. A to naše modlení nebyloť jistě daremní, nebo všemohoucí Pán Bůh nás ze všeho toho nebezpečenství vysvoboditi ráčil, jehož jmé-no buď oslaveno navěky.

Dne 20. v neděli po Moudrosti Boží přede dnem moře se bylo poutišilo. Když pak již den byl, odporný ten vítr proměnil se v dobrý a vál ten celý den i noc, takže sme my se zase výbor-ně plaviti mohli a ten den jsme několik ostrovů malých po obou stranách v moři viděli, o kterýchž také již nahoře jest doloženo.

Dne 21. v pondělí den svatého Tomáše, apoštola Páně, ráno tentýž dobrý vítr nám sloužil, po němž my se plavíce viděli sme na pravé straně díl země slovanské a díl dalmátské, tolikéž jejich hory vysoké, na kterýchž již mnoho sněhů leželo, a zima velmi sychravá byla, proti níž jsme my velmi chudě, totiž chabými šátky plátěnými toliko zásobeni a oblečeni byli. A vskutku tak jest, že jakož v zemi Svaté a jinde převeliké horko sme snést musili, tak tuto proti tomu ukrutnou zimou trápení sme byli a sumou nikdež žádné rozkoše neměli, nýbrž ze všech stran rozličná bédování a uzlosti všelijaké vol neb nevol trpělivě snášeti musili. Potom pak zas okolo nešporů vítr se nám proměnil a proti nám váti počal, ale patron poručil plachty spustiti, pročť sem i tam po moři sme se trmáceli a vždy podlé nejvyšší naší možnosti se bránili, abychom se zase zpátkem dávatí nemusili.

Dne 22. po půlnoci ten zlý vítr přestal a utichl. Když pak zasvitávalo, jiný, lepší zase drobet váti počal, a toho sme opět k cesty naší něco uražení použili.

Dne 23. dvě hodiny přede dnem měli sme zas vítr studený a tuhý. Nebo opět protivná bouře na moři se dála, ale hodinu potom na den to se všechno utišilo, takže sme my povlovným nám vějícím větříčkem se cestou svou plaviti mohli.

Dne 24. téhož měsíce prasince, na Štědrý den ráno, měli sme dost příhodný vítr, kterýmž sme se ustavičně plavili, a mezi plavením okolo snídání již sme viděli z pravé strany zemi a hory *Histria*, na kterýchž též plno sněhů bylo, a my velikou zimu snášeti musili. Po levé pak straně ničehož sme neviděli než jen nebe a moře. Tim větrem plavili sme se ustavičně, až sme před samým večerem šťastně přistavili k zemi *Histria*, k městu a portu, jenž slove *Citta Nova*, kteréžto panům Benátčanům náleží, tu podlé dávních našich žádostí srdnatých z náve s radostí a díky vzdáváním Pánu Bohu na zem vystoupivše, do města sme vešli a do hospody se brali. To město od Benátek vzdálí jest 100 mil vlaských a našich českých dvaceti.

Dne 25. téhož měsíce, v pátek na den Hodu slavného narození Krista Pána, ráno šli sme do kostela k službám Božím. Než já pro velikou mdlobu a nemoc svou sotva sem se s tovaryštvem

svým do něho dokulhal. A navrátivše se zase z kostela, v hospodě sme až do večera odpočívali. Nebo nám bylo oznámeno, že náve naše teprva po některém dni se do Benátek poplaví, však jestliže bychom chtěli, že jeden malý šíf k večeru do Benátek se poplaví, že bychom mohli s nim jeti, k čemuž sme rádi přivolili a naše věci ještě před večerem zase svázali i v hospodě zaplatili, poté k moři šli a do toho šifu se ložirovali. Ve dvě hodiny na noc přišel k nám *scrivan nave*, totiž písař naší náve (nebo ten byl proto napřed do Benátek jel, aby oznámil, že náve přijela), a někteří více šifaři s nim vstoupili do té lodí, kterážto měla dvě plachty a byla bedněná a dobře opatřená jako náve, a tak sme my ve jméno Boží jeli tu celou noc s dobrým větrem až do rána.

Dne 26., v sobotu na den svatého Štěpána, mučedlníka Božího, ráno ještě nám přece trval ten dobrý vítr. Okolo pak dvou hodin na den již sme věži svatého Marka v Benátkách uhlédali, po malé chvíli i město, z čehož sme se velmi radovali a Pána Boha velebili, že nám strastnou tu cestu v tak brzkém čase ráčil pomoci šťastně vykonati. Zatim okolo dobrého poledne do Benátek k placu svatého Marka s naší lodí sme přistavili, ale však z lodí sme nesměli, až náš písař náve dobře vyzpovídán byl, zdali bychom z povětrí morového jeli, a to vyptávání tak dlouho trvalo, že sme my v té lodí až do noci zůstávati musili. Tu sme nic co pojesti neměli, aniž žádných peněz od nás bráti nechtěli, aby nám něco k pojedení nakoupili, obávali se od peněz nakažení. Naposledy nám hrozili, že musíme do lazaretu a tam 40 dní zůstávati, až naposledy v samý soumrak teprv bylo nám dovoleno, abychom z lodí vystoupili a každý, kde se mu líbí, svobodně šli. A takž my s radostí a potěšením vystoupivše z té lodí, každý vzav svůj fileček na záda, šli sme do hospody k Bílému lvu, kde sme, předešle tudy jevše, lozumentem byli.

Do též tedy hospody se dostavše, Pánu Bohu našemu z takové lásky, milosti a ochrany jeho svaté, nám na vší té cestě dobrotivě prokázané, srdečně sme děkovali. Ano i za to, že jakož do bezpečného přede všemi tolika mořskými bouřemi i do posledního také té cesty portu při Benátkách nám se šťastně dopraviti,

tak tolikéž všech strastí, nouze, nebezpečství, hladu, žízně a jiných uzkostí ráčil dáti zniknouti. Nebo, nechť o jiném mlčím, ale toliko nouze v profiantích obecné tovaryšstva našeho i mé vlastní dotknu.

My zajisté nakoupili sme sobě profiantův dle zdání našeho dostatek, ale když na to přišlo, že sme mimo naši naději a vůli déle na moři trvali, tu sme věru poskrovnu těch všech potřeb užívati musili, totiž po filozofsku sotva odpolu se najídati aneb zakoušením toliko pokrmů a nápoje žaludky své pokojiti. Mimo to pak, dokudž sme ještě v Alexandrii byli, namluvil nás jeden z tovaryšstva našeho, abychom patronovi na stravování nedávali, anobř sami sobě potřeb nakoupíce jemu to k opatrování svěřili, že on nám netoliko všecko vydávati, ale také strojití chce a bude, takže tudy o mnoho sobě přispoříme. Ale když nám toho potom největší potřeba byla, milý kuchlmistr nám se rozstonal a z toho jeho kuchaření sešlo, takže sme na větším díle bez vařených a pečených pokrmů živi býti musili, leč nám někdy patron co z lásky udělil, což velmi zřídka a to poskrovnu činil a nám tím jen laskominy vzbuzoval.

Má nouze vlastní byla tato, že sem se v Alexandrii, kupujíc s jinými zároveň profanty, z peněz vydal a na všecku tak dalekou domu pozůstávající cestu nezůstalo mi nic peněz než toliko jediný široký tolar, na nějž jak sem volně vesel býti a jaké pohodlí, zvláště v nemoci své, kterouž jsem byl od Pána Boha navštíven, sobě činiti mohl, každý dobrý souditi může. Přišloť jest mi právě na ono přísloví, abych řekl: *Io ho messo la borsa grande nella piccola*, to jest: z velkého měšce malý sem měl.

A jsa bez peněz co osekaný na cestě tak daleké, nevěděl sem sobě jaké jiné lepší rady dáti, nežli milosti Boží vždycky se poroučeti. A ta sama mne skrze všecka ta i nebezpečství hrdla, i bídy, nouze, hlad, žízeň, horko, zimu etc. provedla a šťastně do zemí našich křesťanských zase přivedla, s velikým mým potěšením, na kteréžto, dokud živ, Bůh dá, vděčně rád vzpomínati budu a milosti té božské děkovati. Již pak jiným mladším podobnou žádost a mysl k projetí těch i jiných dalších zemí poroučím.

Ale sic aby z všetečnosti a nějakého kvapného umyslu do těch a takových zemí, strastí, nebezpečství a bíd plných, se vydati a pustiti měli, žádnému dobrému neradím, aby snad, muse tam častěji se potkávati s stýskalem nežli s výskalem, bycha potom nevinšoval sobě viděti. Než tam se ho nelze doptati. Pročež aniž já tam podruhé víc jezdit se nestrojím a konečně, jak v přísloví říkáme: *Non ci retornaria a pigliar un occhio, se gli l'havesse lasciato*, totiž abych tam byl jednoho oka mého zapomněl, stěžkem bych tam zase pro ně jeti svolil. Ale když všemohoucí a věčný Pán Bůh z svého milosrdenství velikého mně cestu takovou vykonati a do této mé vlasti milé navrátiti mi se dáti ráčil, z toho jeho Velebnosti božské jakožto Bohu věčnému a nesmrtdlnému, v trůj osobách nám zjevenému, však v božství jedinému, budiž věčná chvála a čest vzdávána navěky věkův amen.

Konec dílu druhého

*Authores, kteříž se se mnou
v vypravování věcí v této knize obsažených
srovnávají, jsou tito*

A

Abbas Urspergensis hist. — *Chronicon Urspergense* (vysv. s. 348/I)

Abbas super ius canon. — Bernard de Montmirat (*Abbas Antiquus*) / Niccolò de' Tedeschi (*Abbas Panormitanus / Modernus*; vysv. s. 60/I).

Abr. Ortelius — Abraham Ortelius (vysv. s. 421/I)

Achil. Gassarus — Achilles Pirminius Gasser (vysv. s. 409/I)

Acta conc. Mantuani — *Akta koncilu v Mantově* (vysv. s. 409/I)

Acta conc. Constantiensis — *Akta koncilu v Kostnici* (vysv. s. 408/I)

Acta apostolorum — *Bible, Skutky apoštolů*

Adrichomius teatro Terrae Sanctae — Christian Kruik van Adrichem, *Theatrum Terrae Sanctae et biblicarum historiarum* (vysv. s. 231/I)

Aggaeus proph. — *Bible, prorok Ageus*

Alber. Leander — Leandro Alberti (vysv. s. 74/I)

Albertus Magnus — Albert Veliký (vysv. s. 130/II)

Alber. com. de Levenstein — Albrecht, hrabě z Löwensteinu (vysv. s. 196/II)

Albericus Vesputius — Amerigo Vespucci (vysv. s. 21/I)

- Almanser* — Abú Bakr Muhammad ibn Zakaríjā ar-Rází (vysv. s. 49/II)
- Aless. Guaguino descrit. della Sarmatia* — Alessandro Guagnini, *La descrizione della Sarmatia* (vysv. s. 42/II)
- Alexan. ab Alex. genial. dier.* — Alessandro d'Alessandro, *Genialium dierum libri VI* (vysv. s. 79/I)
- Alexandri itinerarium* — Alexander von Pfalz-Zweibrücken, *Beschreibung der Meerfahrt zum heiligen Grab* (vysv. s. 132/I)
- Alexan. comit. palat. peregr.* — *Alexandri, comitis palatini ad Rhenum, peregrinatio*, zřejmě týž Alexander von Pfalz-Zweibrücken (viz výše)
- Aloisius Lippomanes* — Luigi Lippomano (vysv. s. 139/II)
- Alphon. a Castro advers. haeres.* — Alfonso de Castro, *Adversus omnes haereses libri XIV* (vysv. s. 309/II)
- D(ominus) Alpinus de plantis, balsamo et medicam. Aegyptiorum* — Prospero Alpini, *De plantis Aegypti liber, De balsamo dialogus, De medicina Aegyptiorum libri IV* (vysv. s. 75/II)
- Alvarez Guerrero* — Alonso Álvarez Guerrero (vysv. s. 138/II)
- Alvigi di Giov. nell' viaggio* — Alvigi di Giovanni, *Viaggio in India et in Calecut* (vysv. s. 196/II)
- D(ivus) Ambrosius orat. fun. imp. Theodosii* — Ambrosius Mediolanensis / sv. Ambrož, *De obitu Theodosii imperatoris oratio funebris* (vysv. s. 184/I)
- Ambrosio Contarini viaggio* — Ambrogio Contarini, *Il viaggio del magnifico m. Ambrosio Contarini... al gran signore Ussuncassan, re di Persia* (vysv. s. 422/I)
- Amos proph.* — *Bible, prorok Ámos*
- Ammianus Marcellinus hist.* — Ammianus Marcellinus (vysv. s. 233/II)
- Anaxagoras physicus* — Anaxagorás z Klazomen (vysv. s. 230/II)
- Andrea Corsali* — Andrea Corsali (vysv. s. 15/II)
- Andras Thevetus* — André Thevet (vysv. s. 304/II)
- Angelus annot. de insul. Adriat.* — Angelus, *annotatio de insulis Adriaticis*, nezjištěno
- Angel. hist.* — snad Angelo degli Ubaldi (vysv. s. 78/I)

- Annales reipub. Basiliensis* — *annales reipublicae Basiliensis* (anály basilejské obce), blíže nezjištěno (vysv. s. 408/I)
- Annas Alexiados* — Anna Komnéné, *Alexiáda* (vysv. s. 413/I)
- Antiphilus* — Antifilos z Byzantia (vysv. s. 262/II)
- S(anctus) Antonius hist.* — Antonino Pierozzi / sv. Antonín Florentský (vysv. s. 372/I)
- Antonius Sabellicus hist. Venet.* — Marcus Antonius Coccius Sabellicus, *Historiae rerum Venetarum ab urbe condita* (vysv. s. 46/I)
- Antonius Geufraeus aulae Turcicae* — Antoine Geuffroy, *Aulae Turcicae Othomannicique imperii descriptio...* (vysv. s. 421/I)
- Ant. Torquemade iardin de flores curiosas* — Antonio de Torquemada, *Iardin de flores curiosas* (vysv. s. 417/I)
- M. Ant. Pigafetta viagg.* — Marc' Antonio Pigafetta, *Viaggio attorno il mondo...* (vysv. s. 162/II)
- Ant. Iustinopolit. lib. del gentilhuomo* — Girolamo Muzio, *Il gentilhuomo* (vysv. s. 263/II)
- Antonius episcopus* — nejasné, zřejmě sv. Antonín Florentský (viz výše *S/anctus/ Antonius hist.*)
- Ant. Menavio hist. Turcicae* — Giovanni Antonio Menavino, *Trattato dei costumi dei Turchi* (vysv. s. 306/II)
- Apocalyp.* — Bible, *Zjevení Janovo*
- Apollonides epigram.* — Apollónidás ze Smyrny, epigram v *Anthologii Palatině* (vysv. s. 112/I)
- Apollon. Rhodius* — Apollónios Rhodský (vysv. s. 367/I)
- Appianus* — Appiános (vysv. s. 366/I)
- Aristoteles rhetorico. et politicor., hist. animal.* — Aristotelés, *Techné rhétoriké / Ars rhetorica, Politika / Política, Peri ta zóa historiai / Historia animalium* (vysv. s. 17, 18, 20, 96/I)
- Arlunnus* — Francesco Alunno (vysv. s. 141/II)
- Athenaeus* — Athénaios z Naukratidy (vysv. s. 114/I)
- D(ivus) Augustinus in Iohannem* — Aurelius Augustinus / sv. Augustin, *In Iohannis evangelium tractatus* (vysv. s. 338/I)
- Auger. de Busbec. epist. Turcicae* — Ogier Ghislain de Busbecq, *Legationis Turcicae epistolae IV* (vysv. s. 19/II)
- Aulus Gellius* — Aulus Gellius (vysv. s. 431/I)

- Aventi. ann. Boiorum* — Iohannes Aventinus, *Annales ducum Boiariae* (vysv. s. 268/II)
Avicenna — Avicenna / Ibn Síná (vysv. s. 49/II)
Aurelii Victoris appendix — Sextus Aurelius Victor, *appendix* (vysv. s. 309/II)
Authen. Novell. — *Authenticae seu Novellae constitutiones* (vysv. s. 79/I)

B

- Ballaeus centur.* — Iohannes Balaeus / John Bale, *Illustrium Maioris Britanniae scriptorum... summarium* (vysv. s. 367/I)
Bardassanes Syrus — Bardésanés (vysv. s. 158/II)
Barnus — Robertus Barnus / Robert Barnes (vysv. s. 71/I)
Barthol. Georgievicz de Turc. moribus — Bartholomaeus Georgievicz, *De Turcarum moribus epitome* (vysv. s. 407/I)
Barth. Marlianus topog. urbis Romae — Bartholomaeus Marlianus / Bartolomeo Marliani, *Antiquae Romae topographia* (vysv. s. 237/I)
Bartholo. Tacius — zřejmě Bartholomaeus Facius (vysv. s. 160/II)
Blase de Vinegere imag. de platte peinture du Philostrate — Blais de Vigenère, *Les images ou Tableaux de platte peinture de Philostrate Lemnien* (vysv. s. 195/II)
Basilius Caes. κεφάλαι παραινετικά — císař Basileios I. Make-donský, *Kefalaia parainetika* (vysv. s. 11/II)
Basilius episc. homil. — Basileios z Kaisareie / sv. Bazil Veliký (vysv. s. 418/I), *Homiliai eis tén Hexaémeron* (vysv. s. 156/II)
Battista Ramusio delle navig. et descript. delle specierie — Giovanni Battista Ramusio, *Delle navigationi et viaggi*, 1. sv. (vysv. s. 426/I, 127/II)
Beda martyrologium et de natura rerum — Beda Venerabilis, *Martyrologium, De natura rerum [De temporum ratione]* (vysv. s. 193, 275, 420/I)
Bernh. Girandus hist. — Bernard de Girard du Haillan (vysv. s. 366/I)
Berosus hist. — Béróssos z Babylónie (vysv. s. 153/II)

- Betleh. in descript. loc. pass. Chr. — domini Bethlehem presbyteri descriptio locorum passionis Christi*, neznámý autor, kněz z Betléma (vysv. s. 228/I)
- Breidenbach peregr. — Bernhard von Breidenbach, Peregrinatio in Terram Sanctam* (vysv. s. 132/I)
- Breviarium Romanum — Breviarium Romanum* (vysv. s. 186/I)
- Bibliander apolog. sup. Alcoranum — Theodor Bibliander, Apologia pro editione Alcorani* (vysv. s. 309/II)
- Bigae salutis — Osvaldus de Lasko, Sermones dominicales Bigae salutis intitulati* (vysv. s. 139/II)
- Bodinus de republ. — Jean Bodin / Iohannes Bodinus, De republica* (vysv. s. 59/I)
- Boetius — Anicius Manlius Severinus Boëthius* (vysv. s. 374/I)
- Boior. annal. — Iohannes Aventinus, Annales ducum Boiariae* (viz výše *Aventi. ann. Boiorum*)
- Blondus hist. — Flavius Blondus / Flavio Biondo* (vysv. s. 92/I)
- Bonfinius hist. — Antonio Bonfini* (vysv. s. 308/II)
- Bon. Vulcanius de literis et lingua Getarum — Bonaventura Vulcanius, De literis et lingua Getarum sive Gothorum* (vysv. s. 268/II)
- Bordonius de insulis — Benedetto Bordone, Isolario* (vysv. s. 104/I)
- Boterus — Giovanni Botero* (vysv. s. 143/II)
- Brocardus itinerar. — Burchardus de Monte Sion, Descriptio Terrae Sanctae* (vysv. s. 152/I)
- Budaeus annot. Pandect. et de asse — Guillaume Budé, Annotationes in XXIV libros Pandectarum, De asse et partibus eius* (vysv. s. 175, 267/II)
- Brugensis — Iacobus C. Fontanus Brugensis* (vysv. s. 371/I)

C

- Cantica Salom. — Bible, Píseň písní / Píseň Šalomounova*
- Cantacuz. Caes. Const. contra fid. Mahumeti — císař Ióánnés VI. Kantakúzenos, Contra Mahometicam fidem Christiana et orthodoxa assertio...* (vysv. s. 309/II)

- Capricci medicinali* — Leonardo Fioravanti, *De' capricci medicinali* (vysv. s. 190/II)
- Chalcocondylas* — Láoníkos Chalkokondylés (vysv. s. 414/I)
- Casp. Collinus Sedunus* — Caspar Collinus Sedunus / Kaspar Ambühl (vysv. s. 190/II)
- Cassianus* — Iohannes Cassianus (vysv. s. 137/II)
- Cassiodorus trip. hist.* — Cassiodorus, *Historia tripartita* (vysv. s. 238/I)
- Catorino Zenone nell viag.* — Caterino Zeno, *De i commentarii del viaggio in Persia* (vysv. s. 183/II)
- Cedrenus chron.* — Geórgios Kedrénos, *Synopsis historión* (vysv. s. 7/II)
- Caelius* — Lodovico Ricchieri / Lodovicus Caelius Rhodiginus (vysv. s. 424/I)
- Censu. Orient. ecc. Stan. Socolovii* — Stanislaus Socolovius, *Censura Orientalis ecclesiae* (vysv. s. 420/I)
- Caesar comm. de bello Alexand.* — (Gaius Iulius Caesar, *Commentarii Bellum Alexandrinum* (vysv. s. 47/I, 242/II)
- Caes. Heisterbachensis hist.* — Caesarius Heisterbachensis (vysv. s. 109/II)
- Cestius epit. orb. terr.* — Pierre d'Airebaudouze / Petrus ab Area Baudoza Cestius, *Orbis terrarum synoptica epitome* (vysv. s. 133/II)
- Cicero Philipp., epist.* — Marcus Tullius Cicero, *Orationes Philippicae, Epistulae* (vysv. s. 77, 97/I)
- Circhherr peregrin.* — Rudolph Kirchherr von Suchen (vysv. s. 131/I)
- Codex Iustiniani* — *Codex Iustinianus* (vysv. s. 79/I)
- Codex Theodosianus* — *Codex Theodosianus* (vysv. s. 366/I)
- Confessio Gennadae patriar. Constantinopolit.* — Gennadij II. Scholarij (vysv. s. 420/I)
- Confut. de la secte de Mahomet* — Lope de Obregón, *Confutation del Alcoran y secta Mahometana* (vysv. s. 301/II)
- Concilium Nicaenum* — *akta níkajského koncilu* (vysv. s. 191/I)
- Conradus Leo* — Konrad Löw (vysv. s. 178/II)

- Constitutiones Saxonicae* — *Constitutiones Saxonicae* (vysv. s. 79/I)
- Constit. Friderici Caesaris* — *authentica Habita / Privilegium scholasticum* (vysv. s. 19/I)
- Continuatio belli sacri* — Vilém z Tyru, *Historia Belli Sacri verissima, continuatio* (pokračování) (vysv. s. 153/I)
- Conzolo d'Oviedo nell somm. del' Indie* — Gonzalo Fernández de Oviedo y Valdés, *Sommario della naturale et generale historia dell' Indie Occidentali* (vysv. s. 46/II)
- Chrysostomus* — Ióánnés Chrýsostomos / sv. Jan Zlatoústý (vysv. s. 418/I)
- Christ. Columbus* — Christophorus Columbus (vysv. s. 21/I)
- Claudius Paradinus* — Claude Paradin (vysv. s. 367/I)
- Claudius in Rufinum* — Claudius Claudianus, *In Rufinum* (vysv. s. 411/I)
- D(ivus) Clemens ad Iacobum frat. Domini* — *Divi Clementis recognitionum libri X ad Iacobum, fratrem Domini* (vysv. s. 150/II)
- Clemens Alexandr.* — Kléméns z Alexandreie (vysv. s. 301/II)
- Cranzius hist.* — Albertus Cranzius / Krantz (vysv. s. 371/I)
- Chronicon de temporib. et mundi aetatibus* — *chronicon de temporibus et mundi aetatibus*, nezjištěno (vysv. s. 42/I, 42/II)
- Carion chron.* — Iohannes Carion (1499–1537), *Chronica* (1532); Carionova kronika není do cestopisu zařazena
- Cuspinianus* — Iohannes Cuspinianus / Speißheimer (vysv. s. 304/II)

D

- Daniel proph.* — *Bible, prorok Daniel*
- Damia. a Goes* — Damião de Góis (vysv. s. 321/II)
- Dares Phrygius* — Darés Fryžský (vysv. s. 411/I)
- Decreta Gratiani* — *Decretum Gratiani* (vysv. s. 60/I)
- Decretales Gregorii* — *Decretales Gregorii IX* (vysv. s. 60/I)
- Delle cose notabili* — Girolamo Bardi, *Delle cose notabili della città di Venetia libri II* (vysv. s. 74/I)
- Democr. Abderita* — Démokritos z Abdér (vysv. s. 20/I)

- Demost. Olynth.* — Démosthenés, *Olynthiakoi logoi* (vysv. s. 8, 9/II)
- Descr. reg. Congo* — Duarte Lopez, *Regnum Congo, hoc est vera descriptio regni Africani* (vysv. s. 15/II)
- Deuteronomion* — Bible, *Deuteronomium* (5. kniha Mojžíšova)
- Dictys Cretensis* — Diktys z Knóssu (vysv. s. 411/I)
- Didacus Covarruvias oper.* — Diego de Covarrubias y Leyva, snad *Opera omnia* (vysv. s. 40/II)
- Digesta Pandectarum* — *Digesta seu Pandectae* (vysv. s. 79/I)
- Diodorus Siculus hist.* — Diodóros Sikeliótés (vysv. s. 19/I)
- Diogenes Laertius* — Diogenés Láertios (vysv. s. 78/I)
- Dionisius poeta* — Dionýsios Periégetés (vysv. s. 425/I)
- Dionisius hist.* — snad tentýž Dionýsios Periégetés (viz výše)
- Dionisius Carthus. contra Sarace.* — Dionysius Carthusianus / Denis van Leuwen, *Contra Alchoranum et sectam Machometicam libri V* (vysv. s. 309/II)
- Dioscorides* — Dioskúridés Pedanios (vysv. s. 20/I)
- Diodorus Alexand. episc.* — snad Dioskoros, alexandrijský patriarcha (vysv. s. 427/I)
- Discipulus de tempore* — Iohannes Herolt zvaný Discipulus, *Sermones de tempore et de sanctis* (vysv. s. 101/II)
- Diversi avisi delli patri della Comp. di Giesu* — *Diversi avisi particolari dall' Indie di Portogallo...* (vysv. s. 161/II)
- Domicii miracula mundi* — Lucio Domizio Brusoni, *Rerum memorabilium, insignium, sententiarum, historiarum, miraculorum... libri VII* (vysv. s. 267/II)
- Dominicus Niger* — Domenico Mario Nigro (vysv. s. 116/I)
- Donato Gianotti lib. dell repub. di Venetia* — Donato Gianotti, *Della repubblica de' Viniziani* (vysv. s. 74/I)
- Donatus Bassius* — Donato Bosso (vysv. s. 409/I)
- Dormi secure sermones* — Iohannes de Verdena, *Sermones dormi secure, de tempore et de sanctis* (vysv. s. 101/II)
- Dorotheaus synopsi* — pseudo Dórotheus z Tyru, *Synopsis de vita et morte prophetarum, apostolorum et discipulorum Domini* (vysv. s. 158/II)

E

- Ecclesiastes* — Bible, kniha Kazatel (v cestopisu nalezen pouze odkaz na knihu *Ecclesiasticus*, *Sírachovec*)
- Edoard. Lopez viag. nel Indie Orient. et nella descript. di Congo* — Duarte Lopez, *Regnum Congo...* (viz výše *Descr. reg. Congo*) a zřejmě *Navigazione versol' Indie Orientali* Thomého Lopeze (vysv. s. 166/II)
- Egisippus* — Hegesippus, *Historia* (vysv. s. 235/I)
- Egnatius exemplor.* — Giovanni Battista Cipelli Egnazio, *De memorabilibus factis dictisque exemplorum libri X* (vysv. s. 62/I)
- Aelianus var. hist.* — Claudius Aelianus / Klaudios Ailiános, *Poikilé historiá / Varia historia* (vysv. s. 96, 114/I)
- Aemilius* — Paulus Aemilius (vysv. s. 371/I)
- Aeneas Silvius epist. et cosmogra.* — Aeneas Silvius / Enea Silvio Piccolomini (Pius II.), *Epistolae, Cosmographia* (vysv. s. 409/I)
- Ennius poeta* — Quintus Ennius (vysv. s. 226/II)
- Epimenides poeta* — Epimenidés (vysv. s. 113/I)
- Epiphanius catal. haeret.* — sv. Epifanios, *Panarion / Panarium sive Adversus haereses* (vysv. s. 138/II)
- Ephorus lib. de rebusp. Europae* — Eforos z Kýmé, *Historiá koinón práxeón*, kniha *Európé* (vysv. s. 113/I)
- Erasmus apophthegmatum* — Erasmus Rotterdamský, *Apophthegmatum opus* (vysv. s. 407/I)
- Esaias propheta* — Bible, prorok Izajáš
- Aeschines orator* — Aischinés (vysv. s. 317/I)
- Euagrius de Palaest. monachis* — Euagrius Scholastikos, *Ekklésiastiké historiá* I,21 (vysv. s. 426/I, 137/II)
- Eudemenes* — Euthymenés z Massalie (vysv. s. 230/II)
- Euripides* — Euripidés (vysv. s. 9/II)
- Eusebius hist. eccles., in vita Constantini* — Eusebios z Kaisareie, *Ekklésiastiké historiá / Historia ecclesiastica, Bios tú makariú Kónstantínú basileós / Vita Constantini* (vysv. s. 183/I)
- Eutropii historici chronicon* — Eutropius, *Breviarium ab Urbe condita* (vysv. s. 230/I)
- Ezechiel propheta* — Bible, prorok Ezechiel
- Exodus* — Bible, *Exodus* (2. kniha Mojžíšova)

F

Fachsius different. iur. — Ludwig Fachs, *Differentiarum iuris civilis et Saxonici libri II* (vysv. s. 79/I)

Fasciculus temporum — Werner Rolevinck, *Fasciculus temporum* (vysv. s. 371/I)

Flavius Vopiscus hist. — (Flavius Vopiscus), *Historia Augusta* (vysv. s. 78/I, 117/II)

Florus epitome Livii — Florus, *Epitoma de Tito Livio [Liviani operis periochae]* (vysv. s. 78/I)

Franciso Sansovino hist. univers. del orig. e imperio di Turchi — Francesco Sansovino, *Historia universale dell'origine et imperio de Turchi* (vysv. s. 312/II)

Franciscus Modius — Franciscus Modius (vysv. s. 374/I)

Franc. Alvar. viag. del Etiopia — Francisco Álvares, *Viaggio nella Ethiopia al re prete Ianni...* (vysv. s. 72/II)

Franc. Petrarca de vita solitaria — Francesco Petrarca, *De vita solitaria* (vysv. s. 139/II)

Fretellus descript. Terrae S. — Rorgo Fretellus de Nazareth, *De locis sanctis* (vysv. s. 162/I)

Fernando Cortese relationi — Hernán Cortés, *Cartas de relación* (vysv. s. 21/I)

Fern. Alarchon relat. — Hernando de Alarcón, *Relazione della navigazione et scoperta, che fece il capitano Fernando Alarchone* (vysv. s. 237/II)

Fortalitum fidei — *Fortalitium fidei in universos Christianae religionis hostes* (vysv. s. 309/II)

Fulgosius — Baptista Fulgosius / Battista Fregoso (vysv. s. 372/I)

Funccius comm. in chronol. et hist. — Johann Funck, *Chronologia, hoc est omnium temporum et annorum ab initio mundi... computatio, Commentariorum (in praecedentem chronologiam) libri X* (vysv. s. 71/I)

G

Gabriel Simeon symbola — Gabriel Simeoni, *Symbola heroica...* (vysv. s. 367/I)

Cadmus hist. — Kadmos z Milétu (vysv. s. 227/II)

- Galeat. Marl. de doctrina promiscua* — Galeottus Martius, *De doctrina promiscua liber* (vysv. s. 210/II)
- Galenus de aquae bonit., de simplici med. facult., de aliment. facult., de dynami. spur.* — pseudo Galénos, *Liber de aquae bonitate* (vysv. s. 52/II); Galénos, *Peri kraseós kai dynaméós tón haplón farmakón / De simplicium medicamentorum temperamentis et facultatibus* (vysv. s. 51/II); *Peri trofón dynaméós / De alimentorum facultatibus* (vysv. s. 46/II); pseudo Galénos, *De dynamidiis* (vysv. s. 196/II)
- Garzias de Hortis* — Garcia de Orta (vysv. s. 49/II)
- Gaspar Balbi viagg.* — Gasparo Balbi, *Viaggio dell' Indie Orientali...* (vysv. s. 34/II)
- Guaguinius* — Alessandro Guagnini (viz výše *Aless. Guaguino descrit. della Sarmatia*)
- Genebrardus* — Gilbert Génébrard (vysv. s. 367/I)
- Genesis* — Bible, *Genesis (1. kniha Mojžíšova)*
- Georgius Alexander Venetus* — Geórgios Alexandrú (vysv. s. 114/I)
- Gerardus de Nazareth* — Gerard z Nazaretu (vysv. s. 139/II)
- Gerard de Veer navigat.* — Girard Le Veer / Gerrit de Veer, *Vraye description de trois voyages de mer très admirables faicts en trois ans...* (vysv. s. 178/II)
- Gesnerus* — Konrad Gesner (vysv. s. 238/II)
- Gregorius Nazianzenus* — Grégorios Nazianzénos / sv. Řehoř z Nazianzu (vysv. s. 193/I)
- Gregorius Turonensis* — sv. Řehoř Tourský (vysv. s. 230/I)
- Gregorius Giraldus* — Lilius Gregorius Giraldus / Lilio Gregorio Giralardi (vysv. s. 30/II)
- Gregorius hist. Rom.* — Níkéforos Grégorás, *Rhómaiké historía* (vysv. s. 84/II)
- Gigas* — Hermannus Gigas (vysv. s. 371/I)
- Giovan. Thoma Minado. delle guerre* — Giovanni Tommaso Minadoi, *Historia della guerra fra Turchi et Persiani* (vysv. s. 422/I)

- Giovan Maria Angiolello breve narrat.* — Giovanni Maria Angiolello, *Breve narratione della vita et fatti del signor Ussuncassano* (vysv. s. 431/I)
- Giovan Lioni Afr.* — Giovanni Leone l'Africano / Iohannes Leo Africanus (vysv. s. 21/I, 15/II)
- S(ignor) Gio. de Barros nell'istor.* — João de Barros, *Della historia del signor Giovan de Barros* (vysv. s. 159/II)
- Giovan Botero delle relat. universali* — Giovanni Botero, *Le relationi universali di Giovanni Botero Benese* (vysv. s. 143/II)
- Giovan Lorenc. d'Anania l'universale fabrica del mondo* — Giovanni Lorenzo d'Anania, *L'universale fabrica del mondo* (vysv. s. 160/II)
- Giovan Gaetan relat.* — *Relatione di Iuan Gaetan... del scoprimento dell' isole Molucche...* (vysv. s. 166/II)
- Giovan Empoli* — Giovanni da Empoli (vysv. s. 178/II)
- Girolamo Bardi delle cose notab. della citta di Venetia* — Girolami Bardi, *Delle cose notabili della città di Venetia libri II* (viz výše *Delle cose notabili*)
- Guicciardinus hist. Belg.* — Lodovico Guicciardini, *Omnium Belgii sive Inferioris Germaniae regionum descriptio* (vysv. s. 368/I)
- Guido Papae* — Guy de la Pape (vysv. s. 78/I)
- Guilhelmus Durandus libro de amictu rationale divin. offic.* — Guillaume Durand, *Rationale divinorum officiorum* (vysv. s. 177/I)
- Godefr. Steghius arte medica* — Godefridus Steeghius / Gottfried Steegh, *Ars medica* (vysv. s. 13/I)
- Glossa iuris canonici* — glosa (výklad) v *Kodexu kanonického práva* (vysv. s. 60/I)
- Gonzalo Fernando d'Oviedo dell' Indie Occident.* — Gonzalo Fernández de Oviedo y Valdés, *Sommario della naturale et generale historia dell' Indie Occidentali* (viz výše *Conzolo d'Oviedo nell somm. del' Indie*)
- Gothard Arthus* — Gotthard Arthus (vysv. s. 171/II)

H

- Hans Werli von Zimber* — Iohannes Werner (Werli) starší von Zimmern (vysv. s. 71/II)
- Hayton Armeno hist.* — Haython du Corc, *Historia del signor Hayton Armeno* (vysv. s. 183/II)
- Hecataeus, Theop.* — Hekataios z Mílétu; Theopompos z Chiu (vysv. s. 227/II)
- Hellanicus* — Hellánikos z Lesbu (vysv. s. 227/II)
- Heliodorus Ethiopiorum* — Héliodóros z Emesy, *Aithiopika/Aethiopica* (vysv. s. 221/II)
- Henricus Pantaleon* — Heinrich Pantaleon (vysv. s. 370/I)
- Heraclides in polit. Tyrhenorum* — Hérakleidés Lembos, *Peri politeiôn, Tyrrénón / Excerpta politiarum, Tyrrhenorum* (vysv. s. 79/I)
- Herbarium Mathioli* — Pietro Andrea Mattioli, *Herbář jinak Bylinář...* (vysv. s. 436/I)
- Herodotus hist.* — Hérodotos z Halikarnássu (vysv. s. 19/I)
- Herodianus hist.* — Héródiános (vysv. s. 249/II)
- Hermolaus* — Ermolao Barbaro (vysv. s. 229/II)
- Hilarius Pictav. episc.* — Hilarius z Poitiers (vysv. s. 138/II)
- Hieron. Fracastoro del crescer de Nilo* — Girolamo Fracastoro, *Risposta dello eccellentissimo messer Hieronymo Fracastoro del crescimento del Nilo a messer Giovanni Battista Rhamusio* (vysv. s. 231/II)
- D(ivus) Hieronymus* — Sophronius Eusebius Hieronymus / sv. Jeroným (vysv. s. 151/I)
- *de locis Hebraeis* — *De situ et nominibus locorum Hebraicorum* (vysv. s. 151/I)
- *epitaphium Paulae* — *epistula CVIII, ad Eustochium* (vysv. s. 152/I)
- *adversus Vigilantium* — *Adversus Vigilantium* (vysv. s. 158/I)
- *in Ionam* — *Commentarii in Ionam* (vysv. s. 151/I)
- *in Genesin* — *Liber Hebraicarum quaestionum in Genesim* (vysv. s. 191/I)
- *Paralipomenon* — pseudo Hieronymus, *Quaestiones Hebraicae in libros Regum et Paralipomenon* (vysv. s. 191/I)

- *in Esaiam, Ezechiel.* — *Commentarii in Esaiam; Commentarii in Hiezechielem* (vysv. s. 310, 432/I)
- *catalogum ecclesiast. scriptorum* — *De viris illustribus* (vysv. s. 163/I)
- *in Marcum evangel.* — pseudo Hieronymus, *Commentarius in evangelium secundum Marcum* (vysv. s. 193/I)
- *vitae Patrum* — životopisy ve *Vitae Patrum* (vysv. s. 132/I)
- *super Acta apostolorum* — pseudo Hieronymus, *Liber nomen locorum ex Actis apostolorum* (vysv. s. 154/I)
- *epist. ad Lucinium* — *epistula LXXI, ad Lucinum* (vysv. s. 263/I)
- *contra errores Ioh. episcopi Hieros.* — *Contra Iohannem Hierosolymitanum* (vysv. s. 292/I)
- Hieron. Benzoni hist.* — Girolamo Benzoni (vysv. s. 21/I)
- Hippocrates* — Hippokratés z Kóu (vysv. s. 20/I)
- Hircius* — (Aulus Hirtius), *Bellum Alexandrinum* (vysv. s. 242/II)
- Hist. de Saracen. origine et moribus* — *Historiae de Saracenorum sive Turcarum origine, moribus, nequitia, religione, rebus gestis* (vysv. s. 306/II)
- Historia tripartita* — Cassiodorus, *Historia tripartita* (viz výše *Cassiodorus trip. hist.*)
- Historia exaltationis S. Crucis* — *Historia de exaltatione Sanctae Crucis* (vysv. s. 239/I)
- Homerus Iliad.* — Homéros, *Ilias* (vysv. s. 19/I)
- Horatius* — Quintus Horatius Flaccus (vysv. s. 412/I)
- Horatius Malagguccius* — Orazio Malaguzzi (vysv. s. 322/II)
- Horolanus* — Iohannes Horolanus (vysv. s. 347/I)
- Hostiensis* — Henricus de Segusio, cardinalis Hostiensis (vysv. s. 39/II)

I

- Iacob Vormserus peregrin.* — Jakob Wurmser (vysv. s. 153/I)
- Iacob Fontanus de bello Rhodio* — Iacobus C. Fontanus Brugensis, *De bello Rhodio libri III* (viz výše *Brugensis*)
- Iacob. de Maguntia* — Jakob von Mainz (vysv. s. 372/I)
- Iacob. de Vorag. in Lombard. hist.* — Iacobus de Voragine, *Legenda aurea vulgo Historia Lombardica dicta* (vysv. s. 347/I)

- Iacob de Vitriaco hist. Hierosol.* — Jacques de Vitry / Iacobus de Vitriaco, *Historia Orientalis seu Hierosolymitana* (vysv. s. 153/I)
- Ieremias proph.* — Bible, prorok Jeremjáš
- Iesaias proph.* — Bible, prorok Izajáš
- Iodocus a Meggen* — Jost von Meggen (vysv. s. 370/I)
- Ioel proph.* — Bible, prorok Jól
- Iohan.*
- *Baptista Morus hist.* — Iohannes dictus Morus (vysv. s. 288/I)
 - *Gerson de potest. eccles.* — Jean Charlier de Gerson, *De potestate ecclesiastica* (vysv. s. 57/I)
 - *Schvallart peregrin.* — Johann Schwallart / Jean Zuallart, *Il devotissimo viaggio di Gerusalemme* (vysv. s. 143/I)
 - *Damascenus* — Ióannés Damaskénos / sv. Jan Damascenský (vysv. s. 193/I)
 - *Paschasius descript. Ter. S.* — Iohannes Paschasius / Jean Pascha, *Méthode pour faire un pèlerinage spirituel dans la Terre-Sainte...* (vysv. s. 155/I)
 - *Montevilla* — John Mandeville (vysv. s. 21/I)
 - *episcopus Hierosol.* — snad Jan, biskup jeruzalémský (vysv. s. 292/I)
 - *de Oppido chron. Saracenorum* — Iohannes de Oppido (vysv. s. 372/I); spojeno se spisem *Chronica mendosa et ridiculosa Sarracenorum*, autor neveden (vysv. s. 311/II)
 - *Thom. Minadous hist.* — Giovanni Tommaso Minadoi (viz výše *Giovan. Thoma Minado. delle guerre*)
 - *Boëmus* — Iohannes Böhm / Bohemus / Aubanus (vysv. s. 433/I)
 - *Baptista poeta (sic!) physiogn.* — Giovanni Battista della Porta, *De humana physiognomia libri IV* (vysv. s. 130/II)
 - *Petrus Valerianus hieroglyph.* — Iohannes Pierius Valerianus, *Hieroglyphica* (vysv. s. 238/II)
 - *Ticius* — Harant uvádí v cestopisu podobu *Titius*; nezjištěno (vysv. s. 42/II)
 - *a Nedder formicarium* — Iohannes Nider, *Formicarius* (vysv. s. 49/II)

- *Hugo a Lintschot rer. Ind.* — Jan Huygen van Linschoten, *Itinerario, voyage ofte schipvaert... naer Oost ofte Portugaels Indien* (vysv. s. 49/II)
- *Tucher peregr.* — Iohannes Tucher (vysv. s. 71/II)
- *Heroldt sermones* — Iohannes Herolt zvaný Discipulus, *Sermones de tempore et de sanctis* (viz výše *Discipulus de tempore*)
- *Pistorius artis caballisticae* — Johann Pistorius, *Artis caballisticae, hoc est reconditae theologiae et philosophiae scriptorum tomus I* (vysv. s. 150/II)
- *Barros* — João de Barros (viz výše *S/ignor/ Gio. de Barros nell'istor.*)
- *Metellus* — Iohannes Matalius Metellus Sequanus (vysv. s. 178/II)
- *Consal. de Mendosa* — Juan González de Mendoza (vysv. s. 166/II)
- *Servilius de mir. antiq. operum* — Iohannes Servilius / Jan Knaep, *De mirandis antiquorum operibus et veteris aevi rebus pace belloque magnifice gestis libri III* (vysv. s. 188/II)
- *Geylryff* — Iohannes Helfrich (vysv. s. 217/II)
- *de Lingnar. tract. de censib. ecclesiast.* — Iohannes de Lignano / Giovanni da Legnano, *Tractatus de censura ecclesiastica* (vysv. s. 40/II)
- *Andr. super ius canon.* — Iohannes Andreae / Giovanni d'Andrea (vysv. s. 40/II)
- *de Torquemade hexameron* — Antoine de Torquemade (Antonio de Torquemada), *Hexameron ou Six iournees, contenant plusieurs doctes discours...*, tj. francouzský překlad spisu *Iardin de flores curiosas* (přel. Gabriel Chappuys, 1582), viz výše *Ant. Torquemade iardin de flores curiosas*, Harant v textu odkazuje na španělský titul
- Iosaffo Barbaro gentil. nel viag.* — Giosafat Barbaro, *Viaggi fatti da Vinetia alla Tana, in Persia, in India...* (vysv. s. 422/I)
- Iosephus Indi. navig.* — Iosephus Indus, *Navigationes* (vysv. s. 178/II)

Iosephus antiquitatum et belli Iudaici, Iudai. hist. — Ióséfos Flávios / Flavius Iosephus, *Iúdaiké archaiología / Antiquitates Iudaicae, Historiá Iúdaikú polemú / Bellum Iudaicum* (vysv. s. 21, 154/I)

Iosuae lib. — Bible, kniha Jozue

Iovius hist. — Paulus Iovius / Paolo Giovio (vysv. s. 352/I)

Iuan Huarte de los ingenios — Juan Huarte de San Juan, *Examen de ingenios para las ciencias* (vysv. s. 141/II)

Iudicum liber — Bible, kniha Soudců

[Breiden. 14.] *Iulii, Paschas.* — Bernhard von Breidenbach (viz výše *Breidenbach peregr.*); Iohannes Paschasius (viz výše *Iohan. Paschasius descript. Ter. S.*)

Iulius Capitolinus hist. — (Iulius Capitolinus), *Historia Augusta* (vysv. s. 78/I, 188/II)

Iulius Africanus — Sextus Iulius Africanus (vysv. s. 162/I)

Iustinus hist. — Marcus Iunian(i)us Iustinus (vysv. s. 130/I)

Iustinus philosoph. et martyr. — Iústinos Mučedník (vysv. s. 251/II)

Informat. dell'isola de Giapan — spis *Information dell'isola del Giapan nuovamente scoperta* (vysv. s. 166/II)

Inventaire de France du mons(ieur) Serres — Jean de Serres, *Inventaire de l'histoire de France* (vysv. s. 367/I)

Isidorus de officio. — Isidorus Hispalensis / sv. Isidor ze Seville, *De ecclesiasticis officiis* (vysv. s. 114/I, 137/II)

L

Lactancius — Lucius Caelius Firmianus Lactantius (vysv. s. 130/I)

La genealogie du grand Turcq — Theodoro Spandugino, *Genealogie du grant Turc a present regnant* (vysv. s. 306/II)

Lampridius hist. — (Aelius Lampridius), *Historia Augusta* (vysv. s. 78/I, 188/II)

Lancellottus — Giovanni Paolo Lancelotti (vysv. s. 39/II)

Landrecht sachsich — *Sachsenspiegel* (vysv. s. 79/I)

Laonicus hist. de reb. Turc. — Láoníkos Chalkokondylés, *Apo-deixis historión* (viz výše *Chalcocondylas*)

Lazarus Soranzius — Lazarus Soranzius (vysv. s. 180/II)

Laz. de Baif de l'art navale — Lazare de Baïf, *De re navali* (vysv. s. 267/II)

Legenda Patrum — asi *Vitae Patrum* (viz níže *Vitae Patrum*)

Leges XII tabularum — *Zákony dvanácti desek* (vysv. s. 20/I)

Lemnius de occult. nat. miraculis — Levinus Lemnius / Lieven Lemse, *De miraculis occultis naturae* (vysv. s. 46/II)

Leo Afer hist. — Iohannes Leo Africanus / Giovanni Leone l'Africano (viz výše *Giovan Lioni Afr.*)

Leonh. Fioravanti de composit. de i secreti — Leonardo Fioravanti, *Del compendio de i secreti rationali* (vysv. s. 190/II)

Leon Rauvolff peregrin. — Leonhard Rauwolf (vysv. s. 430/I)

Les essais du Montagne — Michel de Montaigne, *Les Essais* (vysv. s. 160/II)

Leuencavius hist. Musulman. — Iohannes Löwenklau, *Historiae Musulmanae Turcorum de monumentis ipsorum exscriptae libri XVIII* (vysv. s. 137/I)

Leviticus — *Bible, Leviticus* (3. kniha Mojžíšova)

Lycosthenes — Konrad Lycosthenes (vysv. s. 349/I)

Liranus — Nicolaus de Lyra / Nicolas de Lyre (vysv. s. 214/I)

Livius hist. Rom. — Titus Livius, *Ab Urbe condita libri* (vysv. s. 20/I)

Lonicerus Turc. hist. — Philip Lonicer, *Chronica Turcica* (vysv. s. 352/I)

Lope d'Obregon confut. de la secte du Mahumed — Lope de Obregón, *Confutation del Alcoran y secta Mahometana* (viz výše *Confut. de la secte de Mahomet*)

Lucas evangelista — *Bible, Lukášovo evangelium*

Lucanus poeta — Marcus Annaeus Lucanus (vysv. s. 47/I)

Lucianus — Lúkiános ze Samosat (vysv. s. 10/II)

Lucidus — zřejmě Iohannes Lucidus Samotheus (vysv. s. 306/II)

Lucretius — Titus Lucretius Carus (vysv. s. 230/II)

Ludov. Vartomanno Bolognese — Ludovico de Varthema (vysv. s. 431/I)

Ludov. Romanus navig. — Ludovicus, Romanus patricius / Ludovico de Varthema, *Navigatio Aethiopiae, Aegypti, utriusque Arabiae...* (viz výše; vysv. s. 135/II)

Ludov. Barthemia itinerar. — Ludovico de Varthema, *Itinerario di Lodovico Barthema* (viz výše *Ludov. Vartomanno Bolognese*)

Luigi Bassano de costumi di Tur. — Luigi Bassano da Zara, *I costumi et i modi particolari de la vita de' Turchi* (vysv. s. 313/II)

M

Macab. libri — Bible, *knihy Makkabejské*

Macrobius Saturn. — Flavius Macrobius Ambrosius Theodosius, *Saturnalia* (vysv. s. 77/I)

Maginus — Giovanni Antonio Magini (vysv. s. 301/II)

La maison rustique — Charles Estienne, *L'Agriculture et maison rustique* (vysv. s. 47/II)

Maneth. supplem. Berosi — *Supplementa Manethonis ad Berosum* (vysv. s. 261/II)

Marcus evangelista — Bible, *Markovo evangelium*

Marc. Ant. Beute. cronica d'Hispania — Pere Antoni Beuter, *Crónica general de España y especialmente de Aragón, Cataluña y Valencia* (vysv. s. 58/II)

Marco Polo delle cose de Tartari — Marco Polo, *Delle cose de' Tartari et dell' Indie Orientali* (vysv. s. 21/I, 141/II)

Marinus Barletius de vita Scanderbegi — Marin Barleti, *Historia de vita et gestis Scanderbegi, Epirotarum principis* (vysv. s. 304/II)

Marinus Scotus — Marianus Scotus / Marianus z Mohuče (vysv. s. 373/I)

Marius Mantua Bonavitus ench. rer. sing. — Marcus Mantua Benavidius / Bonavitus, *Enchiridion rerum singularium* (vysv. s. 78/I)

Marilianus antiquit. Romanorum — Bartholomaeus Marlianus, *Antiquae Romae topographia* (viz výše *Barth. Marlianus topog. urbis Romae*)

Marulus — Marcus Marulus Spalatensis / Marko Marulić (vysv. s. 138/II)

Martialis — Marcus Valerius Martialis (vysv. s. 77/I)

Martinus a Baumgar. pereg. — Martin von Baumgarten, *Peregrinatio in Aegyptum, Arabiam, Palaestinam et Syriam* (vysv. s. 313/II)

Massardus — nezjištěno (vysv. s. 238/II)

Massimiliano Transilvano epist. — Maximilianus Transylvanus, *Epistola di Massimiliano Transilvano... della ammirabile e stupenda navigazione...* (vysv. s.166/II)

Massaeus chronicon — Christian Massaeus, *Chronicorum multiplicis historiae utriusque testamenti ... libri XX* (vysv. s. 352/I)

Matthaeus Brunnus tract. cession. bon. — Matteo Bruni, *Tractatus de cessione bonorum* (vysv. s. 79/I)

Matth. evangelista — Bible, *Matoušovo evangelium*

Matth. Parisiensis — Matthaeus Parisiensis (vysv. s. 372/I)

Matth. Beroaldus chronicon — Matthaeus Beroaldus / Mathieu Brouard-Béroalde, *Chronicum sive supputatio temporum firmissimis Sacrae scripturae testimoniis demonstrata* (vysv. s. 410/I)

Math. de Micheovo — Matteo di Micheovo / Maciej Miechowita (vysv. s. 179/II)

Matth. Orbatius — Matthaeus Orbatius, nezjištěno (vysv. s. 312/II)

M. Attilius Serranus de 7 Urb. ecc. — Marco Attilio Serrano, *De Septem Urbis ecclesiis* (vysv. s. 186/I)

Melampodes — Melampús (vysv. s. 19/I)

Menander — Menandros (vysv. s. 9/II)

Menavius — Giovanni Antonio Menavino (viz výše *Ant. Menavio hist. Turcicae*)

Mendezius navig. — asi Juan González de Mendoza (viz výše *Iohan. Consal. de Mendosa*)

Mensa philosoph. liber — *Mensa philosophica* (vysv. s. 317/I)

Mercurius Trimegistus — Mercurius Trismegistus (vysv. s. 21/I)

Meshudus delle cose mirabili scoperte — al-Mas'údí (vysv. s. 237/II)

Mesue — zřejmě *Opera Mesuae* (vysv. s. 141/II)

Metaphrastes — Symeón Metafrastés (vysv. s. 139/II)

Micheas proph. — Bible, prorok Micheáš

- Mons(ieur) de Villamont les voyages* — Jacques de Villamont,
Les voyages du seigneur de Villamont divisez en trois livres
 (vysv. s. 114/I)
- Munsterus cosmograph.* — Sebastian Münster, *Cosmographia.*
Beschreibung aller Lender (vysv. s. 118/I)
- Musaeus* — Músaios (vysv. s. 19/I)

N

- Natalis de Comitibus* — Natalis Comes / Natale Conti (vysv.
 s. 422/I)
- Nauclerus hist.* — Iohannes Nauclerus (vysv. s. 71/I)
- Navig. all'isola di S. Thoma* — *Navigazione da Lisbona all'isola*
di San Thomè ... (vysv. s. 236/II)
- Nehemiae libri* — Bible, kniha Nehemjáš
- D(ominus) Neugebaur. tract. de peregri.* — Salomon Neuge-
 bauer Prutenus, *Tractatus de peregrinatione* (vysv. s. 17/I)
- Nicephorus hist. eccl.* — Níkéforos Kallistos Xantho-
 púlos, *Ekklesiastiké historiá / Historia ecclesiastica* (vysv.
 s. 162/I)
- Nicephorus Gregoras hist.* — Níkéforos Grégorás (vysv. s. 84/II)
- Nicander* — Níkandros z Kolofónu (vysv. s. 240/II)
- Nicetas hist.* — Níkétas Chóniatés (vysv. s. 413/I)
- Nicetas chron.* — týž Níkétas Chóniatés, *Chroniké diégésis* (viz
 výše *Nicetas hist.*)
- Nicol. d[i] Conti narration.* — Niccolò de' Conti, *Viaggio di Ni-
 colo di Conti Venetiano* (vysv. s. 161/II)
- Nicol. Clenardus epistol.* — Nicolas Clénard, *Nicolai Clenardi*
Epistolarum libri II (vysv. s. 308/II)
- Nicol. et Matth. Paulini hist.* — Niccolò a Maffeo / Matteo Polo
 (vysv. s. 21/I)
- Nicol. Monardes de medic. India del.* — Nicolás Monardes,
De simplicibus medicamentis ex Occidentali India delatis,
quorum in medicina usus est (vysv. s. 212/II)
- Nicol. Nicolai peregrin.* — Nicolas de Nicolay / d'Arfeuille,
Les quatre premiers livres des navigations et pérégrinations
orientales... (vysv. s. 306/II)

Nicol. Secundinus de origine Turc. — Nikoláos Sekúndinos, *De origine et rebus gestis Turcarum* (vysv. s. 312/II)
Numeri lib. — Bible, *Numeri* (4. kniha Mojžíšova)

O

Odoardo Barbosa nel' sommario del' Indie — Duarte Barbosa, *Libro di Odoardo Barbosa Portoghese dell' Indie Orientali* (vysv. s. 98/II)

Olivier du Pradel theatre de l'agriculture — Olivier de Serres, seigneur du Pradel, *Théâtre d'agriculture* (vysv. s. 47/II)

Onuphrii chronicon et de 7 Urb. eccle. — Onuphrius Panvinius / Onofrio Panvinio, *Chronicon ecclesiasticum, De praecipuis urbis Romae sanctoribusque basilicis, quas Septem ecclesias vulgo vocant, liber* (vysv. s. 186, 352/I)

Orosus — Orosius (vysv. s. 331/I)

Orus — Hórapollón (vysv. s. 195/II)

Orpheus — Orfeus (vysv. s. 12, 19/I)

Osorius hist. — Jerónimo Osório (vysv. s. 160/II)

Otto Frisingensis hist. — Otto z Freisingu (vysv. s. 348/I)

Ottomannus liber — *Ottomannus Lazari Soranzii, patricii Veneti* (viz výše *Lazarus Soranzius*)

Ovidius fasto., de arte amandi, metamorph. — Publius Ovidius Naso, *Fasti, Ars amatoria, Metamorphoses* (vysv. s. 99, 118, 151/I)

Oza — Bible, prorok Ozeáš

P

Pagninus interp. Hebr. — Sante Pagnini, *Liber interpretationum Hebraicorum, Arabicorum Graecorumque nominum...* (vysv. s. 186/I)

Palingenius poeta — Marcellus Palingenius Stellatus / Pier Angelo Manzoli (vysv. s. 411/I)

Palmerius chronicon — Matthaeus Palmerius, *Liber de temporibus* (vysv. s. 347/I)

[*Budaeus annot.*] *Pand., Lazare d[e] Baif* — G. Budé, *Annotationes in XXIV libros Pandectarum* (viz výše *Budaeus annot.*)

- Pandect. et de asse*); Lazare de Baïf (viz výše *Laz. de Baïf de l'art navale*)
- Panvinius* — Onofrio Panvinio (viz výše *Onuphrii chronicon et de 7 Urb. eccle.*)
- Papa Pius V. descrip. Asiae* — papež Pius II., *Pii II., pon(tificis) max(im)i, Asiae Europaeque elegantissima descriptio* (vysv. s. 424/I)
- Paralipomenon* — Bible, knihy *Paralipomenon*
- Passionale Iaco. de Voragine* — Iacobus de Voragine, *Legenda aurea* (viz výše *Iacob. de Vorag. in Lombard. hist.*)
- Paschasii itinera.* — Iohannes Paschasius (viz výše *Iohan. Paschasius descript. Ter. S.*)
- Paulus*
- *Merula geograph.* — Paulus van Merle, *Cosmographiae generalis libri III, item geographiae particularis libri IV...* (vysv. s. 74/I)
 - *Castrensis iurisconsultus* — Paulus Castrensis / Paolo di Castro (vysv. s. 79/I)
 - *Nolanus epist.* — Paulinus Nolanus, *Epistulae* (vysv. s. 184/I)
 - *Aemilius* — Paulus Aemilius (viz výše *Aemilius*)
 - *apostolus* — apoštol Pavel
 - *Diaconus in vitis Patrum et hist.* — Paulus Diaconus Neapolitanus, *Vita sanctae Mariae Aegyptiacae, meretricis* (ve *Vitae Patrum*; vysv. s. 138/II); Paulus Diaconus, *Historia Romana* (vysv. s. 47/I); pseudo Paulus Diaconus, *Historia miscella* (vysv. s. 307/II)
 - *Angelo contra lo Alcorano* — Paolo Angelo, *Epistola Pauli Angeli ad Saracenos cum libello contra Alcoranum* (vysv. s. 301/II)
 - *Polus* — nezjištěno (vysv. s. 322/II)
 - *Venet. hist.* — Marcus Paulus, zvaný Venetus / Marco Polo (vysv. s. 21/I)
- Pausanias Arcad.* — Pausaniás, *Periéghésis tés Hellados VIII (Arkadika)* (vysv. s. 101/I, 226/II)
- Pietro Maffeo* — Giampietro Maffei (vysv. s. 165/II)

- Peregrinus de sanctis* — Peregrinus z Ratiboru, *Sermones de tempore et de sanctis* (vysv. s. 101/II)
- Persius* — snad Aules Persius Flaccus (34–62); autor není v cestopisu uveden
- Petro Martyre Milan. del novo mondo* — Pietro Martire d'Anghiera, *De orbe novo decades* (vysv. s. 55/II)
- Pietro Alvarez* — Pedro Álvares Cabral (vysv. s. 164/II)
- Petri Apiani cosmogr.* — Petrus Apianus, *Cosmographia* (vysv. s. 134/II)
- Petrus Cieza rerum Indicarum* — Pedro Cieza de León, snad *Crónicas del Perú* (vysv. s. 21/I)
- Petr de Natalib. in catal. sanct.* — Pietro de' Natali, *Catalogus sanctorum et gestorum eorum* (vysv. s. 186/I)
- Petrus Bellonius observat.* — Pierre Belon du Mans, *Les Observations de plusieurs singularitez...*, nebo *Petri Bellonii Cenomani... observationes* (vysv. s. 114/I)
- Picus Mirandula vanit. gentium, in astrol. et de rerum praenotio.* — Giovanni Pico della Mirandola, *Examen vanitatis doctrinae gentium, Disputationes adversus astrologiam divinatricem, De rerum praenotione* (vysv. s. 150, 158/II)
- Pierre Mesiees diverses lecons* — Pedro Mejía, *Les diverses leçons de Pierre Messie* (vysv. s. 192/II)
- Pyamon* — Iohannes Cassianus, *Collationes Patrum* XVIII,4 (Piammon; vysv. s. 137/II)
- Pizarus hist. Persicoe* (sic!) — Petrus Bizarus, *Rerum Persicarum historia in XII libros descripta* (vysv. s. 180/II)
- Philastrius* — sv. Philastrius / Filaster (vysv. s. 309/II)
- Philemon* — Filémón (vysv. s. 10/II)
- Philip. Bergomensis hist.* — Iacobus Philippus Bergomensis (vysv. s. 351/I)
- Philippus Pingonius arborem gentil. princ. Sabaudiae* — Filiberto Pingone, *Inclytorum Saxoniae Sabaudiaeque principum arbor...* (vysv. s. 367/I)
- Philostrates in vita Apoll.* — Flávios Filostratos, *Ta es ton Tyanea Apollónion / Vita Apollonii* (vysv. s. 158/II)

- Poggius Florentinus* — Poggio Bracciolini (vysv. s. 190/II)
- Polybius hist.* — Polybios z Megalopole (vysv. s. 102/I)
- Polydorus Vergilius de inventio. rerum et Anglicae histor.* — Polidoro Virgili, *De inventoribus rerum, Anglica historia* (vysv. s. 366/I)
- Publius Syrus* — Publilius Syrus (vysv. s. 407/I)
- Platina in vitis pontif. Romanorum* — Bartolomeo Sacchi, *Liber de vita Christi ac omnium pontificum* (vysv. s. 348/I)
- Plato de legib.* — Platón, *Nomoi / Leges* (vysv. s. 18/I)
- Plinius Iunior* — Gaius Plinius Caecilius Secundus / Plinius Mladší (vysv. s. 77/I)
- Plinius hist. naturalis et epistol.* — Gaius Plinius Secundus / Plinius Starší, *Naturalis historia* (vysv. s. 20/I); Gaius Plinius Caecilius Secundus, *Epistulae* (viz výše *Plinius Iunior*)
- Plotinus enead.* — Plótínos, *Enneades* (vysv. s. 46/II)
- Plutarchus histor.* — Plútarchos z Chairóneie (vysv. s. 96/I)
- *vitas animalium* — *Potera tón zóon ta chersaia fronimótera é ta enydra / De sollertia animalium* (vysv. s. 96/I)
- *de dignita. (sic!) adulat.* — *Pós an tis diakríneie ton kólaka tú filú / De dignoscendo adulate ab amico* (vysv. s. 130/I)
- *convivalium quaestion.* — *Symposiaka / Quaestiones convivales* (vysv. s. 317/I)
- *in vita Antonii* — *Bioi paralléloi, Antónios / Vitae parallelae, Antonius* (vysv. s. 156/II)
- *de Iside* — *Peri Ísidos kai Osíridos / De Iside et Osiride* (vysv. s. 233/II)
- Pomponius Mela* — Pomponius Mela (vysv. s. 115/I)
- Pomponius Laetus hist.* — Iulius Pomponius Laetus / Giulio Pomponio Leto (vysv. s. 347/I)
- Pontus Heuterus Burgundic. rerum* — Pontus (de) Huyter, *Rerum Burgundicarum libri VI...* (vysv. s. 367/I)
- Procopius hist.* — Prokopios z Kaisareie / Procopius Caesariensis (vysv. s. 92/I)
- Propertius poëta* — Sextus Propertius (vysv. s. 425/I)
- Ptolomaeus* — Klaudios Ptolemaios / Claudius Ptolemaeus (vysv. s. 19/I)

Putování Kabátníka — Martin Kabátník z Litomyšle, *Cesta z Čech do Jeruzaléma a Egypta Martina Kabátníka z Litomyšle* (vysv. s. 25/I)

Q

Quintus Curtius — Quintus Curtius Rufus (vysv. s. 413/I)

R

Rabanus — (H)rabanus Maurus (vysv. s. 137/II)

Rhasis — Rhases / Almansor (vysv. s. 49/II)

Ranulphus polichronicon — Ranulph Higden, *Polychronicon* (vysv. s. 372/I)

Raphael Volaterranus — Raffaele Maffei (vysv. s. 114/I)

Regum libri — *Bible, knihy Královské* (1. a 2. knize Královské u Haranta /a v Sixto-Clementině/ odpovídá v ČEP 1. a 2. kn. Samuelova; 1. a 2. kniha Královská z ČEP je u Haranta /a v Sixto-Clementině/ označována jako 3. a 4. kn. Královská)

Relat. di Gio. Batt. Ramusio — Giovanni Battista Ramusio (viz výše *Battista Ramusio delle navig. et descript. delle specierie*)

Richardus sup. ius canonum — Richardus Anglicus / de Mores / de Morins (vysv. s. 40/II)

Robertus Cetenensis — Robertus Cetenensis / Robert z Kettonu (vysv. s. 306/II)

Rudolphus Kircherr — Rudolph Kirchherr von Suchen (viz výše *Circhherr peregrin.*)

Ruffinus in Eusebii hist. eccles. — Tyrannius Rufinus z Aquileie, *Eusebii Historia ecclesiastica* (vysv. s. 184/I)

Rupertus — Robertus Monachus (vysv. s. 348/I)

Ruth liber — *Bible, kniha Rút*

S

Saligniacus descript. Terrae Sanctae — Barthélemy de Salignac, *Itinerarii Terrae Sanctae inibique sacrorum locorum ac rerum clarissima descriptio* (vysv. s. 153/I)

- Salomon rex* — král Šalomoun (asi *Bible, Kniha moudrosti / Moudrost Šalomounova*)
- Salustius hist.* — Gaius Sallustius Crispus (vysv. s. 425/I)
- Samuelis libri* — *Bible, knihy Samuelovy* (odkaz pouze na s. 323/I, Harant jinak 1. a 2. knihu Samuelovu podle ČEP označuje jako 1. a 2. Královskou, viz výše *Regum libri*)
- Sansovino dell' origine de cavalieri* — Francesco Sansovino, *Della origine de cavalieri di m. Francesco Sansovino libri quattro* (vysv. s. 367/I)
- Samuelis libri* — viz výše *Samuelis libri*
- Saxo hist.* — Saxo Grammaticus (vysv. s. 131/I)
- Spartianus hist.* — (Aelius Spartianus), *Historia Augusta* (vysv. s. 78/I, 188/II)
- Strabo geographiae* — Strabón z Amaseie, *Geógrafika / Geographica* (vysv. s. 19/I)
- Sebast. Cabota navig.* — Sebastiano Caboto, *Navigazione di Sebastiano Cabota* (vysv. s. 178/II)
- Sedunus* — Caspar Collinus Sedunus / Kaspar Ambühl (viz výše *Casp. Collinus Sedunus*)
- Seneca* — Lucius Annaeus Seneca Mladší (vysv. s. 9/II)
- Serapion* — zřejmě *Liber Serapionis aggregatus in medicinis simplicibus* (vysv. s. 49/II)
- Serranus de 7 Urbis eccl.* — Marco Attilio Serrano, *De Septem Urbis ecclesiis* (viz výše *M. Attilius Serranus de 7 Urb. ecc.*)
- Servius* — Maurus Servius Honoratus (vysv. s. 226/II)
- Sextus Rufus* — Rufius Festus (vysv. s. 145/II)
- Speculum historiale Mahomet. leg. confut.* — *Disputatio Christiani eruditissimi* (Bibliander, 2. sv., *Confutationes legis Machumeticae...*; vysv. s. 309/II)
- Stephanus de Grumpenberk pereg.* — Stephan von Gumpenberg (vysv. s. 139/I)
- Stephano Guazzo convivi. Casalinum* — Stephanus Guazzus / Guazzo, *Convivium Casalinum, civilis conversationis formam repraesentans* (vysv. s. 317/I)

- Steph. Teupolus academ. contemplat.* — Stephanus Theopolus / Stefano Tiepolo, *Academicarum contemplationum libri X...* (vysv. s. 46/II)
- Stephanus Torculatus* — snad Stephanus Forculatus / Estienne Forcadel (vysv. s. 160/II)
- Suetonius Tranquillus* — Gaius Suetonius Tranquillus (vysv. s. 317/I)
- Suetonius hist.* — týž Gaius Suetonius Tranquillus (viz výše)
- Sigberus* — viz níže *Sigibertus*
- Sigibertus* — Sigebert von Gembloux (vysv. s. 347/I)
- Sigism. b. de Herberstein in legatione* — Sigismund von Herberstein (vysv. s. 183/II)
- Sigonius hist.* — Carlo Sigonio (vysv. s. 71/I)
- Silius poeta* — Silius Italicus (vysv. s. 411/I)
- Simoneta de Alcorano* — snad Bonifatius Simoneta, ve spisu *De Christianae fidei et Romanorum pontificum persecutionibus opus* (vysv. s. 301/II)
- Symposiorum liber* — *De symposiis*, nezjištěno (vysv. s. 317/I)
- Synop. Basilicon* — *Synopsis Basilicorum* (vysv. s. 366/I)
- Schiltperger hist. Turc.* — Iohannes Schiltberger, cestopis (vysv. s. 306/II)
- Socinus regularum iuris* — Bartholomaeus Socinus / Bartolomeo Soccini, *Regulae iuris tam civilis quam canonici* (vysv. s. 79/I)
- Socrates hist.* — Sókratés Scholastikos (vysv. s. 184/I)
- Solinus iureconsultus* — zřejmě Gaius Iulius Solinus (vysv. s. 129/I)
- Sommario delle Indie* — Duarte Barbosa (viz výše *Odoardo Barbosa nel' sommario del' Indie*)
- Sommar. di tutti li regni Orientali* — *Sommario di tutti li regni, città et popoli (dell' Indie) Orientali* (autor neuveden) (vysv. s. 437/I)
- Sophonias proph.* — Bible, prorok Sofonjáš
- Sopra li viag. Ramusio* — Giovanni Battista Ramusio (viz výše *Battista Ramusio delle navig. et descript. delle specierie*)

- Sozomenus hist. eccles.* — Salamanés Hermeiás Sózomenos, *Ekklésiastiké historía / Historia ecclesiastica* (vysv. s. 163/I)
- Suidas* — Súda (vysv. s. 432/I)
- Sulpitius Seve. antiquit.* — Sulpicius Severus, (zřejmě) Aquitanensis (viz s. 136/II; vysv. s. 184/I)
- Summarium rer. Orient.* — zřejmě *Sommario di tutti li regni, città et popoli (dell' Indie) Orientali* (viz výše *Sommar. di tutti li regni Orientali*); v cestopisu v této podobě neuvedeno
- Surius hist. sac.* — Laurentius Surius, *De probatis sanctorum historiis...* (vysv. s. 139/II)
- Stumphius in Helvet. hist.* — Iohannes Stumpf, *Schwytzer Chronica...* (vysv. s. 371/I)

T

- Tacitus de bello Iudaico* — Cornelius Tacitus, *Historiae V* (vysv. s. 323/I)
- Thales* — Thalés z Miletu (vysv. s. 230/II)
- Thalmuth in Iudaicis decadib.* — Sebastian Lopusculus / Hälslein, *Iudaicae decades VIII, heptades II, tessares VII, triades IIII* (vysv. s. 342/I)
- Thebanor. Statut.* (sic!) — Publius Papinius Statius, *Thebais* (vysv. s. 411/I)
- Theodoretus hist.* — Theodóretos z Kyrrhoi (vysv. s. 186/I)
- Theodosius imperator* — císař Theodosius I. (viz výše *Codex Theodosianus*)
- Theod. Gaza de mensibus* — Theodóros Gazés, *Peri ménón / De mensibus* (vysv. s. 420/I)
- Theophrastus* — Theofrastos z Eresu (vysv. s. 46/II)
- Terentius comoed.* — Publius Terentius Afer (vysv. s. 7/II)
- Tibullus ad Messalam* — (Albius Tibullus), *Panegyricus Messallae* (vysv. s. 433/I)
- Tilius* — Jean du Tillet (vysv. s. 374/I)
- Titus Livius* — Titus Livius (viz výše *Livius hist. Rom.*)
- Tripart. historia* — Cassiodorus, *Historia tripartita* (viz výše *Cassiodorus trip. hist.*)

Trithemius chron. — Iohannes Trithemius, *Chronicon Hirsau-giense* (vysv. s. 372/I)

Thobioe (sic!) lib. — Bible, kniha Tóbijáš

Thomas Lopez — Thomé Lopez (vysv. s. 166/II)

Thom. Iunta — nejasné, snad Tommaso Giunti / Giunta (vysv. s. 322/II)

Thucydides hist. — Thúkydidés (vysv. s. 412/I)

Turcica hist. — Philip Lonicer, *Chronica Turcica* (viz výše *Lonicerus Turc. hist.*)

V

Valerius Flaccus — Gaius Valerius Flaccus (vysv. s. 80/I)

Valerius Maximus — Valerius Maximus (vysv. s. 130/I)

Varro — Marcus Terentius Varro (vysv. s. 421/I)

Vasco dia Stanco — Vasco Díaz Tanco (vysv. s. 312/II)

Viag. del Aetiop. — Francisco Álvares, *Viaggio nella Ethiopia al re prete Ianni...* (viz výše *Franc. Alvar. viag. del Etiopia*)

Viagg. di un comito Venet. dal Mar Rosso — *Viaggio scritto per un comito Venetiano dal Mar Rosso fino al Diu* (vysv. s. 128/II)

Victorius hist. — Petrus Victorius / Pietro Vettori (vysv. s. 142/II)

Vilhelmus Tirus belli sacri — Wilhelmus Tyrensis / Vilém z Tyru, *Historia Belli Sacri verissima* (vysv. s. 153/I; viz výše *Continuatio belli sacri*)

Vincentii speculum hist. — Vincent z Beauvais, *Speculum historiale* (vysv. s. 137/II)

Virgilius — Publius Vergilius Maro (vysv. s. 11/I)

Vitae Patrum — *Vitae Patrum* (vysv. s. 132/I)

Vitriacus descript. Terrae S. — Jacques de Vitry (viz výše *Jacob de Vitriaco hist. Hierosol.*)

Vitruvius — Vitruvius Pollio (vysv. s. 256/II)

Volaterranus geogr. — Raphael Volaterranus, *Commentariorum urbanorum*, 1. sv. (*geographia*; vysv. s. 179/II; viz výše *Raphael Volaterranus*)

Volfgang Waisenburg peregr. — Wolfgang Wissenburg (vysv. s. 151/I)

Urban. Calcet. descript. Indiae — nezjištěno (vysv. s. 178/II)
Urspergensis hist. — *Chronicon Urspergense* (viz výše *Abbas Urspergensis hist.*)

Voldřicha Přefáta Putování — Oldřich Přefát z Vlkanova, *Cesta z Prahy do Benátek a odtud potom po moři až do Palestiny* (vysv. s. 25/I)

X

Xenophon hist. — Xenofón (vysv. s. 412/I)

Z

Zacharias proph. — Bible, prorok Zacharjáš

Zasius iurisconsultus — Ulrich Zasius / Zäsy (vysv. s. 79/I)

Zonaras hist. — Ióánnés Zónarás (vysv. s. 288/I)

Ediční zásahy do rejstříku *Authores*

() rozeepsaná zkratka

[] text doplněný editorkami

Komentář

KRYŠTOF HARANT A JEHO CESTOPIS

1/

„Abych komu svým spisem ubližovati chtěl, toho se jako poctivý pán snažně vystříhám,“ píše Kryštof Harant z Polžic a Bezdružic v předmluvě k druhému dílu svého cestopisu. Můžeme (s úsměvem) namítnout, že podobné formulace náleží k tradiční autorské výzbroji použité v předmluvách tak často, že už je vnímáme jako topické. Vnímavý čtenář však brzy odhalí, že pojem cti jako základu lidského charakteru překračuje rámeček proklamací, provází celé jeho *Putování* a funguje jako moralistní zrcadlo nastavované jevům a událostem světa, jímž postupně prochází z končin známých až do „barbarských a hovadných“. Je přítomen, byť skrytě, v obsáhlých historických retrospektivách, kumuluje se v obraze rytíře Božího hrobu, jímž se autor spojuje s dávným symbolem „rytíře křesťanského“, aktualizovaným v dobové složitě situaci tureckých válek.

Kryštof Harant z Polžic a Bezdružic (1564–1621) však jako „poctivý pán“ žije i v českých dějinách, a ačkoli je jeho tragicky uzavřený osud známý, bude snad užitečné si jej krátce připomenout i s ohledem na jeho cestopis; v něm je totiž také otevřeně i skrytě přítomno jeho úsilí vytvořit obraz sebe jako všestranně rozvinuté osobnosti, jak doba žádala. V tomto smyslu je cestopis nejen výrazným textem české pozdně humanistické literatury, ale i reprezentací svého autora, ambiciózního vzdělaného šlechtice a kavalíra.

Dětství strávil na hradě Klenová poblíž Klatov, tam také získal základy svého vzdělání (jakkoli není jasné, jakou formou se tak dělo, zda prostřednictvím domácího vyučování, či docházkou do městské školy). Ve dvanácti letech se mu však otvírá svět, který mu spolu s možností prohloubení vědomostí nabízí i dosud nepoznaný život aristokratické elity. Přichází na zámek Ambras u Innsbrucku, sídlo arciknížete Ferdinanda II. Tyrolského, bratra císaře Maxmiliána II. Osmiletý pobyt u dvora poskytl Harantovi znalosti, jež podle mínění K. J. Erbeny, prvního editora cestopisu, zahrnovaly oblast „staré řecké a latinské literatury, dějepisu, zeměpisu a věd politických“,¹ M. Koldinská, autorka harantovské monografie (na níž v této souvislosti odkazujeme), je charakterizuje jako klasické trivium a kvadrivium, sice v humanistickém duchu, ale přesto jako „nepřilíhš originální odlesk středověkého modelu univerzitní vzdělanosti“.²

O šíři kulturního zázemí nabízeného mladým mužům („edelknobům“) svědčí i rozsáhlá zámecká knihovna. Harantova šetlost tu může mít své kořeny, je však jisté, že se nespokojil jen s nabídkou zámeckých fondů, v cestopisu jmenuje i mnohé jiné texty, než s jakými se mohl setkat v Ambrasu. Otevřel se mu však také svět hudby, cestování a společenských kontaktů, mohl rozvíjet jazykové znalosti i fyzické dovednosti; to vše modelovalo osobnost mladého šlechtice připraveného i pro kariéru v císařských službách.

Roku 1583 se vrací domů a pět let poté se žení s Evou Černínovou z Chudenic, s níž má posléze dvě děti. Další období jeho života vyplňuje vojenská účast v Uhrách na tzv. patnáctileté válce, jedné z mnoha etap vleklého konfliktu Habsburků s Turky. Zkušenosti získané za čtyřletého pobytu v armádě obohací tematický rejstřík cestopisu, podstatnější však je, že sehraji svou roli i během jeho účasti na stavovském povstání.

Roku 1597 umírá Harantova žena, Harant svěřuje své děti do péče příbuzné a roku 1598 se vydává na cestu do Svaté země, výsostný cíl poutníků už po staletí: je to země biblických postav, „nejstarožitnější“ národů zakládajících křesťanům pravidlo „všech dobrých řádův a ctnostného obcování“, místo Božích zázraků, Kristova života i spásitelné oběti, prostor dávného zemského ráje. Na cestu se vydává

1 Karel Jaromír Erben: [bez názvu], in *Kristofa Haranta z Polžic a Bezdržic Cesta z Království českého do Benátek...*, díl I., Praha, u Františka Rívnáče 1854, s. II.

2 Marie Koldinská: *Kryštof Harant z Polžic a Bezdržic. Cesta intelektuála k popravě*, Praha–Litomyšl, Paseka 2004, s. 42.

začátkem dubna v doprovodu Heřmana Černína z Chudenic, o dva-
náct let mladšího přítele a příbuzného jeho zesnulé ženy.

Cesta trvající téměř tři čtvrtě roku začíná 2. dubna. V Benátkách, tradičním výchozím bodě plavby do Svaté země, však není připravena loď, poutníci se tedy vydávají ještě do Padovy a Ferrary. 12. července konečně vyplouvají a postupně navštěvují ostrovy Zakynthos, Krétu a Kypr. 31. srpna přistávají u palestinských břehů a 3. září přicházejí do Jeruzaléma. Tam za doprovodu františkánů kláštera sv. Salvátora navštěvují posvátná místa ve městě i za jeho hranicemi, účastní se výpravy do Jericha, k Jordánu a Mrtvému moři, jsou pasováni na rytíře Božího hrobu. Svou cestu pak nad rámec obvyklých jeruzalémských poutí prodlužují plavbou do Damiáty, 4. října přicházejí do Káhiry, odtud pak putují k Rudému moři a 16. října přicházejí ke klášteru sv. Kateřiny, podnikají i namáhavý výstup na horu Oreb, Sínaj a sv. Kateřiny. Zpět do Káhiry se vracejí 26. října a nastupují cestu domů, přes Rosettu, Alexandrii zpátky do Benátek, kam příplouvají 26. prosince. Tolik stručný itinerář poutí, jenž je i základem osnovou cestopisu. K závěru cesty snad zbývá dodat, že Černín se ještě v Itálii připojuje k poselstvu, které v roce 1599 provází arcikněžnu Markétu Rakouskou jako nevěstu ke španělskému králi Filipovi III., a jeho účast na této reprezentativní akci má bezpochyby podpořit jeho úsilí vstoupit do prostředí císařského dvora. Harant, nemocný a slabý, setrvává ještě nějakou dobu v Benátkách a Padově a teprve pak se vydává do vlasti. Překonání cestovních obtíží komplikovaných nemocí však neznamená konec jeho útrap, krátce po návratu mu umírají obě děti.

Štěstěna mu však přeje v naplňování politických ambicí: do Plzně, kde s dětmi sídlil, se roku 1599 stěhuje císař Rudolf II. se svým dvorem, aby se vyhnul nebezpečí morové nákazy ohrožující sídelní město. Harant, snad i pro své zásluhy v turecké válce, se stává v roce 1601 císařským komorníkem. Roku 1603 se podruhé žení, Barbora Miřkovská ze Stropčic s sebou z předchozího manželství přináší polovinu hradu Pecky i s městečkem; následujícího roku se manželům narodí dcerka. Harant žádá císaře o podporu v úsilí vstoupit do panského stavu (a ten mu vychází vstříc přímluvným listem určeným panskému stavu v zemském sněmu)³, pánem se tedy stává v roce 1607 a ještě téhož roku i císařským radou.

3 Celý přímluvný list cituje Karel Jaromír Erben: [bez názvu], in *Kristofa Haranta z Polžic a Bezdruzic Cesta z Království českého do Benátek...*, díl I., s. VI–VII.

Jistý věhlas získává díky svému múzickému nadání jako básník (nejen díky překladům klasických básníků, ale i jako autor příležitostných veršů) a hudební skladatel; o tom mimo jiné svědčí uctivá dedikace pražského měšťana Jonaty Bohutského vložená do druhého Veleslavínova vydání překladu právního spisu Georga Lauterbecka *Politia historica* (1606), kde se právě tyto Harantovy schopnosti připomínají.⁴ Jen na okraj podotýkáme, že v tomto tisku je použito totéž vyobrazení rodového erbu, které nalezneme později v cestopisu, a čtyřveršová báseň Jiřího Carolida z Karlsperka, jejíž rozšířenou, čtrnáctiveršovou verzi s novými motivy vydavatel posléze uplatnil tamtéž. A přestože cestopis byl vydán až dva roky poté, vzdává Jonata ve zmíněné dedikaci hold Harantovi-cestovateli, jeho vzdělanosti a hudebnímu nadání v motivickém spojení s jeho (zřejmě už obecně známou) návštěvou slavné Alexandrie, jejíž obyvatelé kdysi vynikali právě hudebním uměním: „Vidí se, jako byste všecku jich chválu a umění s sebou do *patriae* převešti a novou Alexandrii při dvoře Jeho Milosti Císařské Vaší Milosti vzácným příkladem a fedrováním téhož umění založiti ráčili.“⁵ Harantův vřelý vztah k hudbě kromě dochovaných skladeb⁶ ostatně dokládá i jeho osobní heslo, kryptogram vytvořený pomocí notového zápisu (*Virtus ut sol micat*, Ctnost se třpytí jako slunce), v cestopisu umístěný pod Harantovým portrétem vytvořeným rudolfinským rytčem a grafikem Aegidiem Saderem (1570–1629).

Pobývání u dvora pobízí zřejmě Haranta i k dalšímu usilování o získání úřadů, tak (neúspěšně) žádá o post hejtmána Nového Města pražského, kandiduje i na místo prezidenta české komory. Mezitím umírá jeho druhá žena a Harant se roku 1608 žení potřetí, s Annou Salomenou Hradištskou z Hořovic, díky níž v roce 1612 získává druhou polovinu hradu Pecka i s panstvím. Od roku 1619 je také vlastníkem domu v centru Prahy, což více odpovídá potřebám jeho veřejného života; to už se však blíží události, které prudce změní jeho život.

Roku 1612 umírá císař Rudolf II. a poměry u císařského dvora se mění. I když se např. K. J. Erben domnívá, že si nový císař Matyáš Haranta oblíbil, neboť ho učinil svým dvorským radou,⁷ M. Koldinská

4 Georg Lauterbeck: *Politia historica. O vrchnostech a správcích světských knihy páté*. Praha, Daniel Adam z Veleslavína – dědicové 1606. K04736.

5 Tamtéž, Předmluva, s. 3–4.

6 K Harantovi jako hudebníkovi viz medailon Petra Daňka: Moteto *Qui confidunt in Domino* a jeho autor. Medailon věnovaný Kryštofu Harantovi hudebníkovi vysvětlivky s. 665/1.

7 Karel Jaromír Erben: [bez názvu], in *Kristofa Haranta z Polžic a Bezdruzic Cesta z Království českého do Benátek...*, díl I., s. XI.

poukazuje na několik indicií, které tuto domněnku zpochybňují. Harant se (jako většina českých pánů) neúčastnil jeho korunovace, a přestože nadále zůstává komorníkem i císařským radou, jeho kontakt s novým císařem je mnohem omezenější, než tomu bylo za jeho předchůdce. Matyáš nesídlí v Praze, svůj dvůr zmenšuje. Dokonce i Harantova cesta v letech 1614–1615 ke španělskému králi Filipovi III., kam je vyslán spolu s dalším bývalým Rudolfovým komorníkem, aby králi vrátil řád zlatého rouna Rudolfovi propůjčený, není hodnocena jako výraz zvláštní Matyášovy přízně, spíš jako odkaz na Harantovy dobré vztahy se zesnulým panovníkem.⁸

Harantův mladší bratr Jan Jiří, autor Kryštofova životopisu a překladač jeho *Putování* do němčiny,⁹ zmiňuje, že Harant chtěl z poznámek vzniklých na cestě časem připravit další cestopis, rukopis se však ztratil. Z životopisu lze nicméně rekonstruovat cestu Evropou se zastávkou u dvora francouzského krále Ludvíka XIII., pobyt u španělského dvora a výlet do poutního místa Santiago de Compostela. M. Bardoňová připomíná v této souvislosti Harantovu snahu být jmenován na post plukovníka vojáků španělského krále získaných v německých krajích. Okolnosti neúspěšného žádání odhalují širší pozadí nesnadného Harantova postavení u dvora, nemožnost v dané situaci dosáhnout kýžených politických pozic, absenci tak důležitých vlivných přímluvců.¹⁰

To je snad i možný klíč k pochopení jeho dalších kroků. M. Koldinská upozorňuje na okolnosti, které mohly jeho rozhodování ovlivňovat. Domnívá se, že se pro něj „s přibývajícím věkem stávala neschopnost politicky, mocensky a kariérně uspět zdrojem četných traumat, ještě násobených neustálými finančními problémy“,¹¹ připomíná i Harantovu „náboženskou nespolehlivost“ stvrzenou konverzí k utrakvismu v roce 1618. Okolnosti změny víry nejsou zcela jasně, stejně jako jeho

8 Marie Koldinská: *Kryštof Harant z Polžic a Bezdruzic...*, s. 306n.

9 Edmund Schebek (ed.): *Aus dem Leben des böhmischen Freiherrn Christoph Harant vom Polžitz und Weseritz, Mitteilungen des Vereins für Geschichte der Deutschen in Böhmen* 12, 1874, s. 273–286.

10 Martina Bardoňová: Španělská mise Kryštofa Haranta, in *Kryštof Harant ve světle nových objevů. Malá vědecká konference. Hrad Pecka, 20. září 2014*, Město Pecka 2014, s. 23–30.

11 Marie Šedivá Koldinská: Kryštof Harant z Polžic a Bezdruzic a historická paměť přelomu 20. a 21. století, in *Kryštof Harant ve světle nových objevů. Malá vědecká konference. Hrad Pecka, 20. září 2014*, Město Pecka 2014, s. 11. Kromě věcných argumentů můžeme nalézt i úvahy psychologizující; např. František Řehoř v hesle Harant z Polžic a Bezdruzic, in *Ottův slovník naučný*, desátý díl, Praha, Paseka–Argo 1997, uvádí: „Povahou svou byl muž přímý a snadno přístupný, jemuž jen přílišná úslužnost se ctížádostí na závadu byly.“

postoj k otázce konfesijní příslušnosti;¹² Kryštof Harant byl nepochybně ovlivněn dobovým „nadkonfesijním“ křesťanstvím, obecně křesťanskou, tolerantní pozicí dobové vysoké šlechty.¹³

V okamžiku politického konfliktu mezi císařem a vzbouřenými stavy se roku 1619 na jejich straně stává jedním z komisařů nad vojáky z boleslavského, kouřimského a hradeckého kraje, je členem komise odhadující hodnotu statků odňatých církvi, vojensky táhne s hrabětem Matyášem Thurnem k Vídni, a dokonce velí dělostřelecké palbě proti císařskému paláci. Za krátké vlády Fridricha Falckého na českém trůně (listopad 1619 – listopad 1620) snad vytoužených dvorských pozic dosahuje, je královským dvorním a komorním soudním radou, prezidentem české komory. Po porážce stavovského povstání je však z rozhodnutí Ferdinanda II. začátkem března 1621 zatčen a 21. června spolu s dalšími odsouzenými popraven na Staroměstském náměstí. Jeho loučení se životem — jakož i ostatních nešťastníků — dokumentuje jímavě a s přesahem až legendistickým utrakvistický kněz Jan Rosacius Hořovský ve svém slavném spisu *Koruna neuvadlá mučedníkův Božích českých*.¹⁴

Zbývá snad Harantův osud uzavřít poznámkou, že Heřman Černín, dávný Harantův spolupoutník, se roku 1625 oženil s vdovou Annou Salomenou. Harantův mladší bratr Jan Jiří odešel s rodinou do exilu do Saska a tam roku 1638 přeložil cestopis svého bratra do němčiny (titul *Der christliche Ulysses...*¹⁵ s jistou literární licencí odkazuje na Odysseův příběh, neboť nemocného a zbědovaného poutníka po návratu domů prý stěží poznali jeho nejbližší). O vydání tohoto překladu se roku 1678 v Norimberku zasloužil syn Jana Jiřího, Kryštof Vilém Harant, voják a pak i císařský generál, který spis dedikoval císaři Leopoldu I. s připomínkou, že jeho strýc tento text v češtině kdysi připsal Rudolfovi II. (dnešnímu čtenáři však možná víc na myslí vytane paradoxní fakt, že Leopoldův předchůdce poslal autora na popraviště).

12 Mezi badateli není v tomto bodě jednotné stanovisko, jak o tom svědčí např. stať Jana Blahoslava Čapka: K problematice osobnosti Křištofa Haranta (Odpověď prof. Janu Rackovi), *Časopis Matice moravské* XCII, 1973, s. 196–198.

13 K tomu Josef Válka: Politika a nadkonfesijní křesťanství Viléma a Jana z Pernštejna, in *Husitství na Moravě. Náboženská snášlivost*. Jan Amos Komenský, Brno, Matice moravská 2005, s. 249–260.

14 *Knihopis* uvádí české vydání v Lešně r. 1655 (K14890) a v Žitavě (?) r. 1756 (K14891).

15 Přesněji *Der Christliche Ulysses oder Weit-versuchte Cavallier, fürgestellt in der denckwuerdigen Bereisung so woll dess Heiligen Landes als vieler anderer morgenländischer Provintzen, Landschaften und berühmter Städte...*

Jiným typem jsou vyobrazení zajímavých reprezentantů exotické fauny a flóry, jež v doprovodu textu nabývají charakteru odborně zaměřené tvorby: tak např. vyobrazení palmy s muži sklízějícími kokosové ořechy je připojeno k popisu, který reflektuje všechny jednotlivé složky jejího vzhledu, v dalším se pak mísí poněkud nesourodě její pojmenování v různých jazycích, vysvětlení specifčnosti jejího oplodnění, duchovní a moralistní symbolika, užitečnost, soupis předmětů z ní vyrobených, pokusy o její pěstování v Evropě atd. — zbytky středověké symboliky a pověrečné prvky jsou zatlačovány racionálním poznáním a prakticistním pohledem. Opět tu přichází ke slovu zmínovaná komplexnost, Harant neprovádí kritický výběr podstatného, jde mu zřejmě spíš o prosté shromáždění maxima dostupných informací. Ocenit je však třeba smysl pro detail v kresbě i doprovodném textu, dovolující recipientovi nechat se vést „dialogem“ mezi slovem a obrazem.

Před ukvapeným konstatováním Harantova odborného zájmu by nás však mělo varovat vyobrazení delfína, které odpovídá spíš tradičním „knížním“ představám než skutečnosti. Důvodem snad může být, že právě k delfínu se vztahuje mnoho zajímavých informací a příběhů — a Harant neodolal pokušení vložit do textu oblíbeného průvodce lodí s jeho bohatou literární reflexí. Nechceme tím však zpochybňovat dobový prohlubující se zájem o přírodu jako přirozenou součást lidského prostoru, to ostatně počet Harantových ilustrací ze světa přírody dosvědčuje.

Posledním typem jsou „žánrové obrázky“ ze života společnosti, občas i šokující (trestání provinilců), přitažlivé věrností zachycené situace i živostí gest. Specifický doprovod slova pak tvoří notové záznamy, které umocňují působivost náboženských obřadů, slavnostních, duchovně prožitých chvil pouti (zpěv hymnů, moteto u Božího hrobu). To vše dokládá také intermediální přesah cestopisu.

IV/

K cestopisu připojené *Registrum aneb Index abecední jmén vlastních a věcí pamětihodných* náleží k obvyklým paratextovým doplňkům textů naukových a věcných.⁴¹ V edici zůstalo zachováno, domníváme se totiž, že si zaslouží alespoň letmou pozornost, neboť je zajímavým

41 Cestopis do okruhu literatury věcné řadí např. E. Petřů: Staročeský cestopis z hlediska genologického, in *Vzdálené hlasy. Studie o starší české literatuře*, Olomouc, Votobia 1996, s. 233–245.

svědectvím, jak autor ve snaze upozornit na důležité pojmy a pasáže text nově strukturuje. Princip časoprostorový, jenž je cestopisu vlastní, je tu nahrazen abecedním, který vyjímá „věci pamětihodné“ z jejich původních přirozených kontextů a nově je akcentuje. Do kategorie „pamětihodností“ jsou vtaženy prvky velmi odlehlé, patřící původně do různých oblastí lidského poznání i hodnotového žebříčku, je to jakési nové pořádání poznané reality, které svědčí o dobové metodě myšlení a vnímání světa obecně.

Svým rozsahem je výjimečný další připojený soubor nazvaný *Authores, kteříž se se mnou v vypravování věcí v této knize obsažených srovnávají*. Uvádí sice některá jména opakovaně, jindy zmiňuje autory v textu nezařazené, ve svém celku však určuje obrysy Harantovy přípravy k tvorbě cestopisu.

Rozsáhlý soubor vyvolává praktickou otázku, jakou měl fyzickou podobu. Nabízí se jeho srovnání s fondem knihovny v zámku Ambras, kde se Harantovi dostalo vzdělání, které mu otevřelo perspektivu kariéry u dvora. Její fondy obsahují víc než tři a půl tisíce titulů.⁴² S Harantovým souborem autorů a textů však až na jednotlivosti nelze najít výraznější shodu. Zdá se, že ambraská knihovna poskytla mladému Harantovi „pouze“ vstup do světa humanistické vzdělanosti; ostatně mnoho textů, s nimiž v cestopisu pracuje, bylo tištěno až poté, co jeho pobyt v Ambrasu skončil.

Je možné obrátit se k Harantově vlastní knihovně: po jeho zatčení byli na Pecku vysláni komisaři, aby provedli inventarizaci majetku, v soupisu je i seznam knih nalezených ve sklepě v „zelené almaře“. Jejich počet je však skromný (kolem 30 exemplářů) a jen v několika případech se tituly vyskytují i v korpusu uvedeném v cestopisu (německé cestopisy do Svaté země, kosmografie, spisy o Východní Indii, o Kongu), ostatní knihy mají charakter náboženský — bible, žalmy, agendy, knihy katolických i protestantských autorů, snad svědčící o autorově nadkonfesijním křesťanství (mj. *Kazatel domovní* českobratrského biskupa Matouše Konečného), *Theatrum mundi minoris*, překlad francouzského moralistního spisu pořizený Nathanaelem Vodňanským z Uračova.⁴³ (Nedá nám na tomto místě nepřipomenout krutou ironii společného osudu obou mužů uzavřeného staroměstskou exekucí.) Soubor má spíše charakter příruční knihovny zaměřené na

42 Ivo Purš, Hedvika Kuchařovská (eds.): *Knihovna arcivévodý Ferdinanda II. Tyrolského*, 1. sv. *Texty*, 2. sv. *Katalog*, Praha, Artefactum 2015.

43 Vydáno roku 1605; ed. H. Bočková, Brno, Atlantis 2001. K Harantově knihovně viz níže pozn. 44.

náboženskou praxi, obohacené o několik knih naukového a moralistního zaměření. Komisaři pracovali pilně, po knihách následují hudební nástroje i pečlivě popsané svršky zámožného šlechtice, nelze tedy předpokládat, že seznam knih je neúplný, nezvykle snad jen může působit uložení „bibliotéky“ ve sklepech. A. Rybička, který o soupisech pořízených komisaři referuje,⁴⁴ však jinou knihovnu na Pecce neuvádí. Je ovšem možné, že větší část Harantovy knihovny byla uložena v jeho pražském sídle, soupis pozůstalosti odtud však nemáme k dispozici, stejně jako nemáme informace o dalších knižních fondech, které (snad?) používal.

Při pohledu na seznam autorů a odkazy v cestopisu musíme přiznat, že je to okruh rozsáhlý dobou svého vzniku, místem původu i tematicky, jak v další studii dokládá a přesněji charakterizuje Markéta Melounová. Jen na okraj dodáváme, že některé tituly reflektují i dobové trendy, např. rodící se zájem o život a práci na venkově, jimž v podobě výňatků z klasických autorů a rad z oblasti zahradnictví, vinařství či ovocnářství vychází vstříc encyklopedický spis Charlese Estienna a Jeana Liébaulta *L'Agriculture et maison rustique* (1564) nebo práce Oliviera du Pradela *Théâtre d'agriculture* (1600) o zemědělství a nových technikách. Podobně je tomu s módou v odívání, jak jí zachycují dobové publikace (tzv. Kostümbücher), jejichž okruh zájmu se z Evropy postupně rozšiřuje i do exotických zemí; to je případ spisu Luigiho Bassana da Zara *I costumi et i modi particolari de la vita de' Turchi* (1545).

Harantův cestopis předkládá vnímavému čtenáři svět člověka pozdního humanismu se všemi zisky, které tato epocha při svém zrodu přinesla — i pochybováním, nejistotami a obavami, jimiž se uzavírá. Harant se osudem tragicky uzavřeným stává jejím symbolem. Myšlenkový obzor sklonku 16. století, v němž je přítomno a díky úsilí humanistů znovu promyšleno mnoho z toho, co formovalo lidské dějiny a kulturu, a v němž se současně prosazují principy racionálního osvobodění světa, je reflektován vzdělaným člověkem velkých zkušeností a nadání. Jeho pouť do Svaté země (a dál) je tak výpravou zachycující svět v jeho kulturní mnohosti a dějinných vrstvách, a cestopis jako žánr se tomuto obrovskému úkolu uzpůsobuje i svými inovacemi. Harantův cestopis však můžeme číst i jako příběh muže majícího odvalu vydat se nebezpečí světa a podat o něm autentické svědectví.

H. B.

44 Antonín Rybička: Hrad Pecka a držitelé jeho r. 1620–1624, in *Památky archaeologické a místopisné* 3, 1858, díl III., č. 1, s. 38–40.

Ediční poznámka

I/

Edice cestopisu vychází z původního tisku *Putování aneb Cesta z království českého do města Benátek, odtud potom po moři do země Svaté, země júdské a dále do Egypta a velikého města Kairu, potom na horu Oreb, Sinai a svaté panny Kateřiny v Pusté Arabii ležící. Na dva díly rozdělená a od urozeného pána, pana Kristofa Haranta z Polžic a z Bezdruzic a na Pecce etc., římského císaře Jeho Milosti rady a komorníka, léta 1598 šťastně vykonaná, i také pěknými figurami ozdobená. Jest přitom i krátké vypsání některých národův a obyčejů jejich, též zemí, krajin, ostrovův a měst i jiných rozličných věcí*. Cestopis byl vydán ve Starém Městě pražském u dědice Daniele Adama z Vele-slavína roku 1608. Jako výchozí text pro edici byl použit exemplář uložený v Moravské zemské knihovně v Brně (sign. ST2–3434), ztracený autorův portrét od Aegidia Sadelera byl převzat z exempláře uloženého v Národní knihovně v Praze (sign. 54 S 000 671; chybějící list č. 5 starého tisku /č. 8 edice/ byl převzat z exempláře sign. 54 C 000 021 tamtéž).

K textu cestopisu připojujeme i původní soupis hesel *Registrum aneb Index abecední jmén vlastních a věcí pamětihodných* (sestavený pro každý z dilů zvlášť) a původní soupis autorů nazvaný *Authores, kteříž se se mnou v vypravování věcí v této knize obsažených srovnávají* (v něm ponecháváme původní Harantovo řazení hesel).

Edice má charakter čtenářský; ediční zásahy se opírají o Zásady transkripce českých textů z barokní doby stanovené Josefem Vintrem (*Listy filologické* 1998, č. 3–4, s. 341–346), přihlížejí též k edičním zásadám stanoveným Janem Linkou v edici *Kroniky české* Václava Hájka z Libočan (eds. Jan Linka, Petr Voit, Praha, Academia 2013) a edičním zásadám, především v oblasti řešení kvantity samohlásek, stanoveným Pavlem Koskem v Transkripční poznámce k edici Fridrich Bridelius: *Jesličky: staré nové písničky* (eds. Pavel Kosek, Tomáš Slavický, Marie Škarpová, Brno, Host – Masarykova univerzita 2012, s. 259–269).

Text je vysázen frakturou různých řezů, úvodní latinské básně, latinské citáty a citátová slova z románských a dalších jazyků antikvou a italikou. Antikvu a italiku souhrnně převádíme na kurzivu. Použita byla i alfabetá, již zachováváme, stejně jako ojedinělý hebrejský nápis.

V textu původně vysázeném frakturou odstraňujeme variace plynoucí z asimilace znělosti (*podkova m. potkova, prosba m. prozba, svatba m. svadba*). Užití předpon *s-* a *z-* upravujeme podle současného úzu, neměníme však předponu *z-* na místě souhláskové skupiny *vz-* (*zhůru, zkríknot, zpurný, zrostlý*). Podle současné praxe postupujeme i v užití předložek *s* a *z*. Ponecháváme náslovné *u-* (*umysl, uroda, uzky*); nejednotnou podobu slova *lůza/louza/lúza* sjednocujeme na *lůza, lazour* přepisujeme jako *lazůr*, ojediněle *jsú* jako *jsou*.

Sjednocujeme variantní podoby slov v případě, že dochází ke kolísání v užití souhláskových skupin (zpravidla se tak děje v celých textových blocích, takže lze předpokládat, že tento stav je vázán na osobu sazeče); je to v případě souhláskové skupiny *dc* (*čtyřicet m. čtyřidcet, dvacet m. dvadcet, přece m. předce, třicet m. třidcet*, podobu slova *dcky* upravujeme podle převládajícího výskytu na *dsky*), dále skupiny *tc* (*janičar m. janitčar, knížecí m. knížetcí, něco m. nětco, ovoce m. ovotce, živočich m. životčich*, též v případě *vzácný m. vzáctný*) a *stk* (*skvíti m. stkvíti*). Zjednodušujeme zdvojenou grafickou podobu souhlásek v případech, jako je *radda, svattost, vesselly*. Není-li slovtvorný základ adjektiva zakončen na *-n*, pak upravujeme podobu *dřevěný m. dřevěnný, lněný m. lněnný, měděný m. měděnný, olovený m. olovenný*). Tvar adjektiva *měký* upravujeme na *měkký, vyšší* na *vyšší*. Ojediněle se vyskytující podobu slova *pousteník* upravujeme podle výrazně převažujícího výskytu na *poustenník*.

Podobu sjednocujeme i v případech, kdy se vyskytnou v souvislé řadě nejednotné pádové koncovky adjektiv (*mřeží železnou, velmi husťou, do zdi vsazenou m. vsazenú*).

Ponecháváme kolísání počátečního *j-* ve formách slovesa *být* obsahujících *s-* ve slovním základu (*jsme/sme*). Zachováváme též protektické *v-* (*vobálka, vocásek*) i ojedinělou hyperkorektní podobu *oskový* (vedle *voskovy*).

Pokud je to možné, zachováváme původní kvantitu. V případě, že se však vyskytnou v těsné blízkosti slova se samohláskami odlišujícími se kvantitou (a přitom je výskyt jednoho typu ojedinělý), sjednocujeme podobu podle častěji se vyskytující varianty (*řebřík/řebřík, Videnská/Videnská, víno/vino*). U samohlásek vysazených majuskulní literou, jež označení délky neumožňuje, ji doplňujeme podle novočeských pravidel.

Původní délku zachováváme v případech: nom. pl. m. (*mniší, muží, židí*); nom. pl. m. živ. deklinace zájmen a číslovek (*čtyři mniší, tři muží*); *ija*-kmenové koncovky přejatých slov (*impresí, orací, procesí*); variantní podobu *paní/pani* sjednocujeme na *paní*; dvojslabičné koncovky měkké zájmenné deklinace **jb, ja, je* (*k našim, našich, s nimi*), adverbii (*nikdy, vedlé*), komparativu adverbii (*častěji*), jednotlivých slov (*figúra, listí, mních, nelitostivě, obilnice, olivová, tíše, usvít, ženich, žito*).

Původní krátkost zachováváme v případech: nom. pl. m. s konc. *-e, -ove* (*Arabove, Benátčane, einkaferove*); instr. sg. fem. *i*-kmenů (*mas-tí*); instr. sg. m. a n. rod. zájmen (*čím, jim, tím*); základu trojslabičných sloves odvozených slabičnou předponou (*odbyti, odvezti, uteci*); kmenotvorné přípony v přechodníkových formách (*chtějíc*); náslovného *u-* (*umysl, uroda, uzký*); jednotlivých slov (*čekaní, domu, duchod, hádání, kamsik, lihání, litostivý, lžice, naležeti, obaleti, ostrihaný, pomijeti, poznavati, sidlo, svitání, šif, šifař, šín, vliďný, zaklad, zastěra, zavaty, zminka*) a vlastních jmen (*Černín, Videnská*).

Pokud se v textu vyskytly i tvary opačné (shodné s novočeskou podobou), zachovali jsme kolísání.

Opravujeme však: délku infinitivní kmenotvorné přípony sloves (*otvírati m. otvíráti, splniti m. splníti, vypisovati m. vypisováti*); krátkost forem gen., dat. a lok. sg. f. zájmena měkké rodové deklinace (*jí m. ji*); délku ak. sg. (*ji m. jí*); krátkost formy zájmena sg. f. (*její m. její*); krátkost kmenotvorné přípony *ijo*-kmenové deklinace (*počasi m. počasi*); krátkost slovesné přezentní kmenotvorné přípony (*kláti m. kláti, stojíte m. stojíte*); krátkost *-u* v koncovkách gen. pl. *o*-kmenové deklinace (*bobů m. bobu, komárů m. komáru, příkopů m. příkopu*).

Pozdněhumanistický text s pasážemi naukového charakteru do své slovní zásoby vřazuje i obsáhlý korpus slov cizího původu na různém

stupni jejich zdomácnění. V textu tištěném frakturou měníme v pře-
jatých slovech spojení *dy, ty, ny* na *di, ti, ni* (*diskurs, kronika, maroni-
tí*). Psaní *i/y* upravujeme v těchto slovech též podle současného úzu,
i s přihlédnutím ke způsobu psaní v jazyce, z něhož je přejato (*Adria-
tické m. Adryatycké, aritmetický m. arytmetický, Gabriel m. Gabryel,
Melisenda m. Melysenda, Sion m. Syon*). Ponecháváme však slabiky
dlouhé *dý, tý, ný* (*Konstantýn, Medýna, Nýlus, subtýlný*), neměníme
ani specifické staročeské podoby (*daktyl, majdyna, škrybent, vydyn-
chovaný*). Uchováváme hiatické *j* (*Mariji*), hiatické *h* (*Izmahelkyně*).
Písmeno *g* přepisujeme u zdomácnělých slov v postavení před samo-
hláskou přední řady jako *j* (*anjel*), v ostatních případech jako *g* (*privi-
legíích, registrum*), podobu *Egypt/Ejipt, egyptský/ejiptský* sjednocuje-
me na *Egypt, egyptský*. Dvojhlásku *au* užitou ve slovech cizího původu
(*čauš, gaur, klauza*) zachováváme, předpokládáme tuto výslovnost
i vzhledem k vyšší stylové úrovni textu. Variantní podoby *labyrint/la-
birynt/labyrynt* sjednocujeme na *labyrint*, podobně i *Abyssin/Abissin*
na *Abissin, pyramidy/pirámidy* na *pyramidy*.

Hláskovou skupinu *qu, qw* převádíme na *kv* (*fondikvy m. fondy-
qwy, kvadrátový m. quadrátový*), hláskovou skupinu *gu, gv* sjedno-
cujeme na *gv* v citátových slovech (*gvardia, gvardian, gvardaroba*),
názvy míst a jména osob však píšeme s *gu*, hláskovou skupinu *gk*
zjednodušujeme na *k* (*markrabí m. margkrabí*), hláskovou skupinu
dt zjednodušujeme na *d* (*kundšaft m. kundtšaft*), hláskovou skupinu
th na *t* (*autor m. author, bibliotéka m. bibliothéka, rejtar m. rejthar*).
Zdvojené *ff* zjednodušujeme na *f* (*farní m. ffarní, houf m. houff, trof*
m. troff, tryumf m. tryumff), stejně jako zdvojené souhlásky ve slovech
cizího původu, jež ostatně nejsou uplatňovány soustavně (*apelovat*
m. appellovat, helepartna m. hellepartna, impresí m. impressí, kapary
*m. kappary, kolací m. kollací, komisař m. kommissař, mana m. man-
na, milion m. million, opat m. oppat, procesí m. processí, suma m. su-
mma, tuplhák m. tupplhák, tyran m. tyrann, též Otoman m. Ottoman*
aj.). Ponecháváme však zdvojenou hlásku ve slovech *gummi, mirra/
myrrha, terrazzy*. Podobu přejatých slov, jež mají v nom. sg. koncovku
-ia (*Arabia, Azia, Betania, ceremonia, historia, India, materia, Sy-
ria*), přepisujeme v tvaru dat., akuz., lok. sg. *historií*, instr. sg. *historií*,
v gen. pl. *historií*, dat. pl. *historiím*, lok. pl. *historiích*. Sjednocujeme
ortografii jmen *Rossetta/Rosetta* na *Rosetta*.

Podobu citací vlastních jmen a slov německého původu zacho-
váváme, neboť jejich přepis by byl problematický (*New Kirchen,
Thewerdanck*), zachováváme však i variantní podoby *Kopfštejn/*

Kopfstein. Sjednocujeme ortografii vlastních jmen *Gottfrid*/*Gotfrid* na *Gotfrid*, ojedinělou podobu *Ottagar*, *Otho* upravujeme na *Otakar*, *Oto*. Zřejmě nepřesně vysázené proprium *Sshwallart* převádíme na *Schwallart*. Ponecháváme kolísání *s/z* na konci slov (*lusthaus*, *mazhauz*).

Citátová slova tištěná italikou zpravidla ponecháváme v původní podobě, pokud však nesou stopy dobové české ortografie, upravujeme je (*Orient m. Oryent*, *Nimosina m. Nymosina*, *do Tripoli m. do Tripoly*). Podobu slov, jež mají slovní základ vytištěný italikou, avšak morfologické charakteristiky frakturou (ne vždy však jde šev právě tudy), též zachováváme, neboť tento jev svědčí o procesu zdomácňování cizího slova (*Arab/ův*, *defi/nicí*, *geographi/cké*). Případné nejasnosti komentujeme ve vysvětlivkách, zřetelné omyly emendujeme. Transkripce bibliografických odkazů je vysvětlena v ediční poznámce k latinským textům.

V distribuci velkých a malých písmen se řídíme současnou prapopisnou normou (přihlížíme i k publikaci Ivany Svobodové *Velká písmena v češtině*, Praha 2015), respektujeme majuskuli užitou u slov v oblasti náboženské (např. *Bible*, *Boží*, *Bůh*, *Pán*, *Písmo*, *Zákon*); zachováváme majuskuli u slova *Korán*, též u náboženských svátků (např. *Bairam*, *Velikānoc*, nikoli však *ramasan*, jehož jméno se shoduje s označením měsíce v islámském kalendáři). Zachováváme současný způsob záznamu názvu národnosti (*Arab*, *Nyderlander*), zachováváme i výraz *mouřenin* mající v textu široké vymezení, podobně i *žid*; dále též příslušníků církve (*arián*). V některých případech je ovšem distribuce velkého a malého písmene obtížně rozlišitelná (*Řek* národnosti / *řek* jako příslušník pravoslavné církve, podobně i *Abissin*/*abis-sin*), v takovém případě se řídíme kontextem. Označení *Cikán* vnímáme ve smyslu etnického vymezení. V názvech značení rytířských řádů užíváme malého písmene jako v případě řeholí. Obecná pojmenování geografická či pojmenování státních útvarů (*hrabství tyrolské*, *krajina řecká*, *království francouzské*, *říše osmanská*, *země vlaská* aj.) píšeme s malým písmenem, výjimkou je díky svému duchovnímu významu *země Svatá*.

Zkratky v textu vysázeném frakturou rozepisujeme (*kapitola m. ka./kapi.*, obvyklou zkratku *kap.* však ponecháváme); dále *Jeho Milost Císařská m. JMC*, *Vaše Milost m. VM*, *dominus m. D.*, *pan m. P.*, *pater gvardian m. P. gvardian*, *svatého m. S^o*, *sv. m. S*. V rámci vlastního textu rozvádíme také latinské *S.* (*sanctus*, *-a*, *-um*). Číslovky vysázené římskými číslicemi (názvy kapitol či jiných dílčích částí textu) zachováváme,

vzácně užitě číslice arabské u jmen panovníků převádíme na římské (*Alexander III. m. Alexander 3.*). Římskou číslici *IIII* přepisujeme podle obvyklé praxe jako *IV*.

Hranici slov ponecháváme zpravidla ve shodě s dnešním územ (zmrtyvýchvstání *m. z mrtvých vstání*). Vzácné oddělené psaní předpon opravujeme (*nakokrhají m. na kokrhají*). V syntaxi neupravujeme tvary v případě, že se vztažné zájmeno neshoduje v rodu s podstatným jménem (*mana, jenž se vykládá*).

V edici jsme uplatnili zásady novočeské interpunkce, časté dvojtečky nahrazujeme podle významu čárkou, středníkem, popř. tečkou. Otazník uvnitř souvětí a v nepřímých otázkách nezachováváme. V přímé řeči doplňujeme uvozovky.

Členění textu v zásadě zachovává původní podobu, kde jsou odstavce vyznačeny odsazením (případně též rubrikou) nebo výraznou mezerou v textu. V případě příliš dlouhých textových úseků či nejasně značených odstavců jsme oproti původnímu tisku vytvořili odstavec nový. V takovém případě jsme dbali na logické členění textu. Notové záznamy editujeme. Zachováváme původní podobu vysazení veršovaných pasáží a marginální textové odkazy. Popisky k obrazovému doprovodu textu umísťujeme jednotně v obou dílech nad příslušnou ilustraci. Vzhledem ke čtenářskému charakteru edice nezachováváme značení původní paginace.

II/

V případě latinských textů se jedná vesměs o texty převzaté, které však do určité míry prošly Harantovou redakcí. Naši snahou bylo zasahovat do nich co nejméně, aby se zachovala jejich specifika. Pravopisné chyby a odchylky od klasického úzu byly ponechány (a není na ně upozorňováno), opraveny byly pouze zjevné (mechanické) chyby (viz následující seznam emendací). Na některé nesrovnalosti poukazujeme ve vysvětlivkách. Řecké texty a text hebrejský, které rovněž nejsou dílem autorovým, nebyly emendovány, na problematická místa upozorňujeme ve vysvětlivkách.

Střídání *u/v* v latinských slovech sjednocujeme podle hláskové kvality, protože by působilo rušivě (dvojznak *qu/qv* sjednocen na klasické *qu*, které převládá v 1. dílu). Sjednocujeme také nedůsledné střídání *i/j* na *i*, k němuž dílo v podstatě inklinuje.

Různé, neklasické nebo vyloženě nesprávné psaní diftongů *ae/oe* (čtených v obou případech jako *e*) a grafému *e* namísto *ae/oe*

nesjednocujeme ani neopravujeme. Ponecháváme také kolísání *i/y* a rozrůzněné psaní latinského názvu Jeruzaléma a Betléma.

Sigla a zkratky latinských jmen básníků v dedikačních básních rozvádíme bez vyznačení; zkrácené části latinských zpěvů (modliteb) doplňujeme v hranatých závorkách, a to jen v nejnútnejší míře.

Harantovy odkazy na prameny a literaturu ponecháváme v původní podobě, zkrácené bibliografické údaje v latině a jiných jazycích nerozvádíme, aby se zachovala autentická podoba Harantova textu, ale také protože by bylo v některých případech správné a přesné rozvedení problematické. Komentář k jednotlivým Harantovým zdrojům najde čtenář ve vysvětlivkách (pokud se je podařilo identifikovat), další zde použité zkrácené výrazy jsou vysvětleny v připojeném seznamu; příkládáme též seznam Harantových latinských zkratk a označení biblických knih.

U odkazů zachováváme autorův úzus, tedy nejednotnost zkracování; řetězce jinak než česky, popř. německy psaných odkazů jsou vyznačené kurzivou; rozdílná díla, resp. knihy nebo jiné celky, a autory pro přehlednost oddělujeme čárkou (Harant používá nesystematicky tečky, čárky a dvojtečky). Velká písmena ponecháváme/zavádíme u vlastních jmen a tam, kde se jedná o citace incipitů (právní texty), rovněž u názvů děl, kde není uveden autor. Jinak sjednocujeme psaní různě zkrácených názvů děl v rámci citací na malá písmena, která u Haranta převažují (Harant ovšem střídá malá a velká písmena i u stejných děl). Velká písmena zachováváme u zkratk biblických knih, neboť tak důsledně činí Harant. V případě psaní čísel knih uváděných před zkratkami názvů děl dáváme přednost řadovým číslovkám, a to i v případě knih biblických (Harant je v užívání základních číslovek nekonzistentní, varianty s řadovými převažují).

Psaní velkých písmen v podstatě přizpůsobujeme modernímu úzu. Dodržujeme latinský úzus psaní velkých písmen u adjektiv odvozených od vlastních jmen (*Christianus, Latinus, Venetus* apod.). V textech nejsou důsledně psána velká písmena pro vyjádření náboženské úcty, velká písmena proto zavádíme tam, kde je lze předpokládat nebo kde se občas vyskytují (*Deus Pater, Filius, Patres* — církevní Otcové, *Salvator, /Sancta/ Crux* — Kristův kříž, *Sanctum Sepulchrum, Spiritus Sanctus, Urbs* — Jeruzalém/Řím, *Virgo Maria* apod.). Velká písmena ve slově *církev/církevní (ecclesia/ecclesiasticus)*, v názvech církevních úradů a řeholních řádů měníme na malá, stejně jako činíme u podobných slov ze světské sféry (*baro, dux, imperator, imperium, regnum, respublica, rex* apod.).

Z dalších vydání Harantova cestopisu uvádíme německý překlad cestopisu nazvaný *Der Christliche Ulysses oder Weit-versuchte Cavalier, fůrgestellt in der denckwuerdigen Bereisung so woll dess Heiligen Landes als vieler andrer morgenlůndischer Provintzen, Landschaften und berůhmter Stůdte* [...], pŕipravený autorovŕm bratrem Janem Jiřim Harantem uř v roce 1638; vyřel roku 1678 v Norimberku. Jeřtŕ ve starři dobŕ část cestopisu postupnŕ vychůzela v *Novŕm titulůrnĕm kalendůri ke cti sv. Vůcslava, knĕžete, mučedlnĕka a patrona krůlovstvĕ českŕho*, jehoř vydavatelem byl Jiřĕ Laboun (dŕdicovŕ). Vybranŕ kapitoly z 1. a 2. dĕlu *Putovůnĕ* tu vychůzely postupnŕ v letech 1719–1742, vydavatel vřak vŕtřinou vypustil bibliografickŕ odkazy, jeř jsou v textu zařazeny; pŕizpůsobil tak cestopis lidovŕmu čtenůri.

Nejůplnŕjřĕ vydůnĕ Harantova cestopisu pŕipravil Karel Jaromĕr Erben v edici nazvanŕ *Kriřtofa Haranta z Polřic a z Bezdrůzic a na Pecce atd. Cesta z Krůlovstvĕ českŕho do Benůtek, odtud do zemŕ Svatŕ, zemŕ judskŕ a důle do Egypta, a potom na horu Oreb, Sinai a sv. Kateřiny v Pustŕ Arabĕ* (2 sv., Praha 1854–1855, ed. řada Staročesků bibliotŕka). Edice vřak nezařazuje původnĕ ilustrace ani texty dokumentůrnĕho charakteru (latinskŕ i řeckŕ listiny, dedikačnĕ verře, notovŕ zápisy, tŕř marginůlie), čímř je cestopis ochuzen. Editor navĕc vnesl do textu dobovŕ pŕedstavu o čeřtinŕ sklonku 16. stoletĕ čtenŕmi zůsahy do původnĕ morfologie a syntaxe, ve slovnĕ zůsobŕ odstranil vŕrazy nejčastŕji nŕmeckŕho původu, v řadŕ pŕĕpadů jĕř v čeřtinŕ 16. stoletĕ zdomůcnŕlŕ, jeř podle mĕnŕnĕ doby Erbenovy jazyk pořko-zujĕ. Následujĕcĕ vydůnĕ cestopisu reflektujĕ pŕedpoklůdanŕ čtenůrřkŕ vkus či potŕeby a z rozsůhlŕho textu vybĕrajĕ pouze dĕlčĕ pasůže. K nim nůleřĕ vŕbor z druhŕho dĕlu cestopisu pŕipravenŕ Karlem Hrdinou pod nůzvem *Kryřtofa Haranta z Polřic a Bezdrůzic Cesta po Egyptŕ. Vŕbor z 2. dĕlu jeho Putovůnĕ aneb Cesty z Krůlovstvĕ českŕho do Benůtek* (Praha 1926; charakter Hrdinovy edice naznačujĕ ostatnŕ i jeho zařazenĕ do edičnĕ řady Vybranů dĕla. Knihy českŕ souvislŕ školnĕ četby s poznůmkami). Pasůže z druhŕho dĕlu cestopisu pouřil do svŕho vŕboru ze staročeskŕch cestopisů nazvanŕho *Cesty do Svatŕ zemŕ* Josef Dostůl (Praha 1948), Josef Kunsksŕ vlořil ukůzku z cestopisu do edice *Čeřtĕ cestovatelŕ I* (Praha 1961), Zdeňka Tichů do antologie *Jak stařĕ Čechovŕ poznůvalĕ svŕt. Vŕbor z českŕch cestopisů 14.–17. stoletĕ* (Praha 1985). Bezsporu zajimavŕ je francouzskŕ vydůnĕ částĕ cestopisu nazvanŕ *Voyage en Ęgypte de Christophe Harant de Polzic et Bezdrůzic 1598* (eds. Antoine a Claire Brejnik, L’Institut frančais d’archŕologie

orientale du Caire 1972), upravené ovšem tak, aby mohlo sloužit především jako zdroj informací, nezachycuje tedy Harantovu cestu po Egyptě v její celistvé podobě. Moderní kritické vydání druhého dílu cestopisu (kap. 4.–24. a s vynecháním kap. 16.), přinášející do odborné reflexe problematiky českého osvojování tohoto teritoria nové poznatky, připravila Lucie Storchová v edici *Mezi houfy lotrův se pus-titi... České cestopisy o Egyptě 15.–17. století* (Praha 2005).

IV/ SOUPIS EMENDACÍ

Po odkazu na číslo stránky v příslušném dílu Harantova *Putování* zde uvádíme emendovaný výraz tak, jak je otištěn ve stávajícím vydání. Za skobou] následuje jeho původní, transkribovaná podoba uvedená ve výchozím vydání. Případné další poznámky jsou připojeny v závorce. Do seznamu jsou vřazena i původní errata.

1. DÍL

- 5 Bezdruzic] Bedružic (též na s. 8, 10, 12, 14, 31; v českém i latinském textu upraveno ve všech případech výskytu, aby nebyla rušena vžitá podoba slova)
- 5 Pecce] Petce (též na s. 31)
- 10 *Carlsperga*] *Čalsperga*
- 11 *creatus*] *creatas*
- 18 *at vero*] *et vero*
- 34 Straspurskou] Strospurskou
- 36 pánví] pánvic (orig. em.)
- 36 půlčtvrta] půl čtvrtá
- 41 při kostele svatého *Vigilia*] *Viglia*
- 51 *frusta*] *frustra*
- 61 měl] mel
- 62 udělanou] udělané
- 65 od] od a
- 66 *di notte*] *di notte*
- 68 *Corfu*] *Corfou*
- 76 *marca*] *maria*
- 80 *Alexandra*] *Alaxandra*
- 84 června] července
- 93 tehďáž] těhďáž
- 112 i před] u před
- 116 s sebou] sebou

Nový zákon

Act., Actor., Actorum — Skutky apoštolů

ad Galatas — list Galatským

Apoc., Apocal. — Zjevení Janovo

Corinth. — listy Korintským

Ephes. — list Efezským

Hebr. — list židům

Ioh., Iohan. — Janovo evangelium

Lu., Luc., Lucae, Lucas — Lukášovo evangelium

Mar., Marc., Marci — Markovo evangelium

Mat., Matt., Math., Mathaei — Matoušovo evangelium

Timoth. — listy Timoteovi

M. M.

ZKRATKY JMEN AUTORŮ EDICE

H. B. — Hana Bočková (autorka ediční úpravy textu, komentáře, vysvětlivek a slovníčku)

M. M. — Markéta Melounová (autorka ediční úpravy latinských a řeckých pasáží v textu, komentáře a vysvětlivek)

L. S. — Lucie Storchová (autorka komentáře; do vysvětlivek k 2. dílu *Putování* byla přejata část vysvětlivek z její edice *Mezi houfy lotrův se pustiti... České cestopisy o Egyptě 15–17. století*, Praha 2005)

P. D. — Petr Daněk (autor ediční úpravy Harantova moteta a muzikologických pasáží ve vysvětlivkách k 1. dílu *Putování*)

H. P. — Hana Psotová (autorka rejstříku toponym)

Vysvětlivky

5

velikého města Kairu — Káhira, hl. město dn. Egypta
do Arabiae Pusté — tradiční (antické) geografické vymezení Arábie zahrnovalo nejen Arabský poloostrov, ale i Negevskou poušť, Sinajský poloostrov a pouštní oblasti sousedící na s. se Sýrií a na z. s Judeou; tento prostor se od dob Klaudia Ptolemaia (2. st.) dělil na tři části: Arábii Skalnatou na sz. (*A. Petraea*, býv. stát arab. Nabatejců), Arábii Pustou (*A. Deserta*) na v. (zahrnovala vysušený vnitřní prostor Arabského poloostrova, sousedila s Mezopotámií), a Arábii Šťastnou (*A. Felix*) na j. a jz. Arabského poloostrova

k hoře Sinai, Oreb a svaté panny Kateřiny — Sinaj (Sínaj), biblická hora (t. Džebel Musa, 1 528 m n. m.), tradičně (asi od poč. 4. st.) umístovaná do pohoří Sinaj na j. půli Sinajského poloostrova též s horou sv. Kateřiny (2 602 m n. m.); není jasné, která z těchto hor je Mojžíšovým Sínajem a Chorébem

7

k městu Ráma — dn. Ramla, izraelské město asi 40 km sz. od Jeruzaléma, tradiční zastávka poutníků

Cedrenus — Geórgios Kedrénos, byzantský kronikář 11. st., asi mnich, autor světové kroniky *Synopsis historiôn* (lat. *Compendium historiarum*, popř. *Chronica, Přehledné dějiny*), kompilace zachycující dějiny světa od stvoření do r. 1057

Caterino Zeno nell'viag. — Caterino Zeno (15. st.), italský diplomat, voják a cestovatel; ve službách benátské republiky podnikl v l. 1471 až 1473 cestu přes Arménii do Persie, na cestě zpět přes Polsko a Uhry; svědectví o cestě je zapsáno v díle *De i commentarii del viaggio in Persia...* (1558); Ramusio uvádí jeho spis ve svém souboru *Delle navigazioni et viaggi* (vysv. s. 127; 2. sv. od 2. vyd. 1574)

Sigi. baro de Herbersteino legat. — Sigismund von Herberstein (1486–1566), diplomat a voják původem z Kraňska, v habsburských službách vyslaný do moskevského knížectví; spis *Rerum Moscovitarum commentarii* (1549), ceněný a opakovaně vydávaný, podává všestranné svědectví o historii, zeměpisu, kultuře země

Hayton Armeno nel'hist. — Haythou du Corc (1230/1245 – asi 1309), šlechtic původem z království Malé Arménie, historik, autor spisu *La flor des estoires de la terre d'Orient* (1307), přeloženého do latiny jako *Flos historiarum terrae Orientis*; zpětně přel. do francouzštiny belgickým mnichem Jeanem de Long jako *Traitez des estas et des conditions de quatorze royaumes de Aise*, 1351), v Evropě až do 18. st. velmi ceněného zdroje informací o Mongolech, jejich dějinách a životě; v souboru cestopisů sestaveném Giovannim Battistou Ramusiem *Delle navigazioni et viaggi* (vysv. s. 127) je zařazen pod titulem *Historia del signor Hayton Armeno* (2. sv.)

185

do Rosetty — (vysv. s. 244)

186

apodiarium — apodyterium (z řeč.), lázeňská šatna

188

nejprvé u aziatických národů... pošly neb býti počaly lázně a ty potom i do Europy se dostaly, zvláště do Říma — nejstarší veřejné lázně jsou doložené z oblasti staroindické civilizace (Mohendžodaro, 3. tis. př. Kr.); v antickém Řecku jsou doložené veřejné koupele od 5. st. př. Kr., lázně tu byly také součástí gymnasií, veřejných institucí, které sloužily vzdělávání těla a později i ducha; Římané budoují veřejné lázně (*balneae*) od 3. st. př. Kr., nejstarší dochované jsou Stabijské v Pompejích v Kampánii (2. st. př. Kr.); prvními velkými veřejnými lázněmi (*thermae*) v Římě byly lázně Agrippovy postavené za Augusta, jež následovala řada monumentálních therem budovaných císaři, jako byly zejména therymy Neronovy (přestavěné

za Alexandra Severa), Titovy, Traianovy, Caracallový, Diocletianovy a Constantinovy; lázně měly vytápění (*hypocaustum*), byly vybavené veškerým komfortem i pro sportovní a kulturní aktivity; měly klenuté stropy, byly zdobené malbami, mozaikami a štuky; k základním součástí římských lázní patřila šatna (*apodyterium*), místnost pro studenou koupel (*frigidarium*), místnost pro zahřátí (*tepidarium*), pro horkou koupel (*caldarium*), někdy tu byla i parní lázeň (*laconicum/sudatorium*; postupovalo se z *tepidaria* do *caldaria* a *frigidaria*); lázně mívaly mužskou a ženskou část, někde bývaly mužům a ženám vyhrazeny určité hodiny; vstupné bylo nízké (ženy platily víc než muži, děti zdarma), do velkých císařských nebo městských lázní býval často vstup zdarma

ve dne i v noci tam bývávali — v antickém Římě zpravidla veřejné lázně zavíraly s příchodem noci

O čemž Plin. in epist. — Plinius Mladší (vysv. s. 77/I), *Dopisy*; asi myšlen dopis 2,17 nebo 5,6, kde Plinius zmiňuje lázeňské místnosti v rámci popisu svých vil v Laurentu a v Tiferu

Spartianus, Lampridius, Iulius Capitolinus — údajní autoři životopisů římských císařů v *Historii Augustě*; zmínky o stavbě lázní a péči o ně ze strany císařů: Aelius Spartianus, životopis Septimia Severa 19,5; 21,11; životopis Antonina Caracally 9,4–5; Aelius Lampridius, životopis Severa Alexandra 24,5–6; 25,3–6; Iulius Capitolinus, životopis tří císařů jménem Gordianus 32,3; 32,7

Barth. Marlianus topog. Urb. Romae — (Giovanni) Bartolomeo Marliani (1488–1566), italský humanista, autor oblíbeného ilustrovaného spisu o topografii starého Říma, *Antiquae Romae topographia* (1. vyd. 1534; 7 kn.), vycházejícího jak z antických literárních děl, tak z pramenů epigrafických a archeologických; vydáváno i ve výtazích, po částech, často spolu s jinými starožitnickými spisy

Ioh. Servilius de mir. antiq. oper. — Iohannes Servilius (t. Jan Knaep, 1536 – po 1569), holandský filolog a lexikograf (*Dictionarium triglotton*), historik spjatý s Antverpami; mj. autor spisu *De mirandis antiquorum operibus et veteris aevi rebus pace belloque magnifice gestis libri III* (1541 a opakovaně dále)

jakž jest tomu rozuměti z Pausania lib. 2. — Pausaniás, *Cesta po Řecku* 2,31,9 (Agamemnónův syn Orestés očištěn po vraždě matky Klytaimnéstry mj. vodou z pramene)

Virg. lib. 2. Eneid. et 6. ibid. — Vergílius, *Aeneis* 2,717–720; 6,635 až 636

vypisují *Suidas* a *Martialis*, jmenujíce je *tribades* — jednotné číslo *tribas* (z řečtiny), expresivní označení; Súda, písmeno epsilon 3273 (*hetairistriaí*; zmínka také u písmene omikron 169, *olisbos*); *Martialis*, *Epigramy* 7,67 a 7,70 (dívka jménem *Philaenis*)

rusma — účinná depilační pasta z nehašeného vápna, sulfidu arzenu aj. **Leon. Fioravanti del comp. de i secreti ration. ... lib. 4. c. 13. 14. 15.** — Leonardo Fioravanti (1517–1588), italský lékař a alchymista; působil v Itálii, ve Španělsku, jako vojenský lékař v Africe; sepsal lékařskou příručku *De' capricci medicinali... libri IV* (1561; zasahuje i do alchymie, magie); Harant odkazuje na jeho spis *Del compendio de i secreti rationali... libri V* (1564)

de capricci medicinali cap. 88. — Leonardo Fioravanti, *De' capricci medicinali... libri IV*

Baden — lázeňské město v s. Švýcarsku (kanton Aargau)

Vallis — Wallis (Valais), kanton na j. Švýcarska, známý svými termálními lázněmi

Casp. Collinus Sedunus — Kaspar Ambühl (asi 1520–1560/1561), švýcarský lékárník (spjatý se švýcarským městem Sion/Sedunum), znalec termálních pramenů v kantonu Wallis, jeho spis *De Sedunorum thermis et alliis fontibus medicatis* byl vydán jako příloha geografické práce Josiase Simlera (1530–1576) *Vallesiae descriptio libri II* (1574)

Poggius Florent. inter epist. — Giovanni Francesco Poggio Bracciolini (t. Poggius Florentinus, 1380–1459), italský humanista, papežský sekretář, znalec a hledač rukopisů antických textů (jako účastník kostnického koncilu podnikal cesty po Švýcarsku, Německu a Francii právě za tímto účelem), překladatel řeckých autorů, autor textů zábavně moralistních (*Liber facetiarum*, 1470), filozofických, historicko-politických (*Historia Florentina*), bohaté korespondence, na niž se tu odkazuje

En. Silvii epist. 4. 2. 5. — Enea Silvio Piccolomini (vysv. s. 156), dopisy

Měli ten obyčej Egyptčané... těla mrtvých nepáliti jako Římané, ani do země... jako Řekové pohřbovati — k římskému pohřebnímu ritu vysv. s. 98/1; v době mínójské a mykénské byla preferována spíše

inhumace, v 11.–9. st. př. Kr. ve velké části Řecka převládal žárový ritus, poté se praktikovala kremace i inhumace

192

v těch místech z strany polední přes řeku Nilus blízko od města Cairu — kolem pyramid v lokalitě Gíza (na z. okraji dn. Káhiry) se vytvořila rozsáhlá pohřebiště určená vysokým úředníkům, kněžím a členům královských rodin, která zahrnují skalní hrobky a mastaby (stavby s nadzemní částí ze sušených cihel nebo později z kamene, připomínající tvarem nízké lavice)

Ty věže tak sou nazvané od řeckého slova pyr, totiž oheň — původ slova „pyramida“ je nejasný, bývá odvozován od egyptského termínu *péremus* označujícího v geometrii výšku

Plinius lib. 36. c. 12., Herod. lib. 2. — o třech velkých pyramidách Hérodotos, *Dějiny* 2,124–135; Plinius Starší, *Přírodověda* 36,16,75 až 36,17,82 (včetně sfingy); také Diodóros Sicilský, *Historická knihovna* 1,63–64; Strabón, *Zeměpis* 17,1,33–34

a jiní staří historikové, jež Plinius vyčítá — Plinius Starší, *Přírodověda* 36,17,79

Pierre Messiees div. leçons trois. part. c. 32. — Pedro Mejía (1497 až 1551), španělský humanistický spisovatel, historik, oficiální kronikář španělského krále a německého císaře Karla V., mj. autor literárních portrétů císařů (*Historia imperial y cesarea*, 1545); Harant odkazuje na jeho nejznámější práci *Silva de varia lección* (1540), tematicky pestrý soubor úvah, čerpaných z antických i mladších autorů, přeložený do francouzštiny jako *Les diverses leçons de Pierre Messiee...* (opakovaně vydávaný od r. 1552)

193

O největší a nejpřednější píše Herodotus a jiní historikové, že ji nějaký král Chemmis neb Cheopis... — Velká pyramida v Gíze; stavitelem faraon Chufu, řecky Cheops (Hérodotos, *Dějiny* 2,124–126) nebo Chemmis (Diodóros Sicilský, *Historická knihovna* 1,63,2–9), syn zakladatele 4. dynastie Snofrua (dynastie vládla v 27.–26. st. př. Kr.); délka strany 230,38 m, pův. výška 146,5 m

a jakž Diodorus poznamenal — Diodórova měření *Historická knihovna* 1,63,4; jednotkou je plethron — 100 stop, tj. 29,6 nebo 30,83 m (délka se různila podle délky stopy)

du Villamont les voyages lib. 3. c. 13. — Jacques de Villamont (1558 až 1628), bretaňský šlechtic a rytíř Božího hrobu, autor oblíbeného

cestopisu *Les voyages du seigneur de Villamont divisez en trois livres* (1595; 3 kn.); podobně jako Harant putoval do Palestiny a Egypta (1588–1591), v Egyptě strávil téměř půl roku, Sinaj však nenavštívil
Boterus lib. 3. — Giovanni Botero Benese (vysv. s. 143)

Vysokou pokládají Herodotus 8 honův... Diodorus 6 honův — Hérodotos, *Dějiny* 2,124 (výška 8 plether), Diodóros Sicilský, *Historická knihovna* 1,63,4 (více než 6 plether)

Bellon. lib. 2. — Pierre Belon, *Observationes* (vysv. s. 13)

Pet. Martyre Milannese — Pietro Martire d'Anghiera (vysv. s. 55)

Kamení jest velmi tvrdé a veliké, a jakž Pompon. Mela pokládá... avšak tehdejších časův neměli takových nástrojův — Pomponius Mela, *Místopis* 1,55 (ed. C. Frick, Leipzig 1880); na stavbu pyramid se používal vápenec (kvalitní bílý pro obložení, méně kvalitní, hrubě opracovaný pro jádro); ani dnes nelze přesně říct, jak byly pyramidy stavěny, z výzkumů plyne, že existovaly různé metody stavby

Na špicí nahoře... jest tam plac čtverhranný — Chufuova pyramida je charakteristická tím, že nemá špicí

194

Druhou pyramidem stavěl Cephus, bratr krále Lhemnisa, kteráž o mnoho menší i prostější jest — Rachef, řecky Chefrén (Hérodotos, *Dějiny* 2,127) nebo Kefrén (Diodóros Sicilský, *Historická knihovna* 1,64,1–6), 4. dynastie, syn Chufuův, nástupce bratra Radzedefa; dochovaly se zbytky obložení vrcholu pyramidy; pův. výška 143,5 m (druhá největší egyptská pyramida)

jedinou dceru svou... k tomu přivedl... O čemž Herodotus lib. 2. píše — pověst patří k Chufuovi-Cheopsovi; Hérodotos, *Dějiny* 2,126

Následuje třetí, kteráž nejmenší jest. O té píše Herodotus, že ji vystavěl král Mycerinus, syn bratra krále Cophis — Menkaure, řecky Mykerinos (Hérodotos, *Dějiny* 2,129–134; Diodóros Sicilský, *Historická knihovna* 1,64,6–9), 4. dynastie, syn Rachefův; pův. výška pyramidy 66,45 m

ale větší počet, jako Plinius a jiní, přivlastňují to stavení nějaké Rhodoppe cortisaně — Plinius Starší, *Přírodověda* 36,17,82; Hérodotos, *Dějiny* 2,134–135 (snaží se tvrzení vyvrátit); Strabón, *Zeměpis* 17,1,33

od země... jest vystavená z černého mramoru mouřeninského, basaltés řečeného — dochované obložení spodní části pyramidy je z červené žuly (bazalt-čedič je jiný druh vyvřelé horniny)

Orus v knize hieroglů — *Hieroglyfika (Hieroglyphica, Pojednání o hieroglyfech*; 2 kn.), pojednání obsahující alegoricko-symbolický výklad hieroglyfů (100 skutečných a 89 smyšlených znaků), připisované egyptskému učenici jménem Hórapollón (lat. Horapollo, Horus Apollo, konec 5. st.); pův. v řečtině (údajně přeložené z egyptštiny), objevené ve 14. st., na zač. 16. st. přeložené do latiny a ještě během téhož století i do jiných jazyků, nesmírně oblíbené mezi humanisty

hlava a tvář jako člověčí s krkem — Velká sfinga v Gíze, datovaná nejčastěji do doby faraona Rachefa (její obličej podle některých názorů nese Rachefovy rysy), měla nejspíš strážit celé královské pohřebiště; vytesána ze skály, vysoká 20 m, dlouhá asi 73,5 m (viz *Encyklopedie starověkého Egypta*, heslo *sfinga*)

Plinius vypisuje tu hlavu a míru její — Plinius Starší, *Přírodověda* 36,17,77

Mons. de Villamont lib. 3. — Jacques de Villamont (vysv. s. 193)

Byla pak ta hlava hrobem krále Amasis... Plinius — omyl, Plinius Starší, *Přírodověda* 36,17,77 uvádí „krále Harmaida“ („*Harmain regem*“; sfinga byla od Nové říše do římské doby uctívána jako sluneční božstvo Harmachet, řec. Harmachis, tj. Hór v zemi světla / Hór na obzoru; viz *Encyklopedie starověkého Egypta*, heslo *sfinga*); Ahmóse II., řecky Amásis, vládl 570–526 př. Kr., 26. dynastie, předposlední faraon před perskou nadvládou, jeho vláda byla dobou kulturního rozkvětu, pěstoval kontakty s Řeky, využíval řecké žoldnéře a podporoval usídlování Řeků v Egyptě (kolonie Naukratis); jeho hrobka se nacházela ve městě Sais (o jejím znesvěcení Peršany Hérodotos, *Dějiny* 3,16)

že jest dům udělati z jednoho kusu kamene... Herodotus — Hérodotos, *Dějiny* 2,175, popis Ahmósova zvelebení chrámu bohyně Neit („Athény“) v Sais, sídelním městě 26. dynastie (zminěnou místnost sem dal přivést z města Elefantíny)

Blaise de Vinegere les images de platte peint. de Philostrate — Blaise de Vigenère (1523–1596), francouzský diplomat, významný kryptograf, alchymista, překladatel, sekretář a astrolog krále Jindřicha III.; *Les images ou Tableaux de platte peinture de Philostrate Lemnien... mis en françois* (opravené vyd. 1597) jsou komentovaným překladem spisu *Eikones* (lat. *Imagines, Obrazy*; 2 kn.), připisovaného starověkému sofistovi Fláviu Filostratovi (autor životopisu Apollónia z Tyan) nebo jeho zeti Filostratovi; dílo se stylizuje jako komentář k obrazům v jednom portiku na předměstí Neapole (popisuje 65 obrazů převážně s mytologickými náměty); stejnojmenný spis (*Eikones II*) připisován Fláviovu

vnukovi Filostratovi (tvořil kol. r. 250), z něj dochován úvod a 17 podrobnějších popisů; příběh o sfinze a Francouzi ve Vigenèrově komentáři k obrazu s Ariadnou (1,15; s. 242 pařížského vyd. z r. 1597)

v témž revíru nedaleko městečka Zaccara — Sakkára, rozsáhlé pohřebiště asi 30 km j. od Káhiry, kde se nacházejí mj. královské hrobky z archaického období a Staré říše; nejvýznamnější památkou tu je komplex faraona Necericheta-Džósera ze 3. dynastie (27. st. př. Kr.) se stupňovitou pyramidou

196

Bellon. lib. 2. c. 4. 7. — Pierre Belon, *Observationes* (vysv. s. 13)

král František První — František I. Francouzský (vládl vl. 1515–1547), francouzský král, příznivec renesančního umění a humanismu; z Harantova pohledu je důležité, že jako jeden z prvních evropských panovníků vstoupil do spojení s osmanskou říší

rhabarbarum — (vysv. s. 155)

terrae sigillatae — lat. *terra sigillata*, doslova „označovaná země“, v archeologii označení pro luxusní římskou a římsko-provinciální keramiku oranžové až červené barvy s lesklým povrchem, často reliéfně zdobenou, vyráběnou za císařství (po pol. 1. st. př. Kr. – 7. st.); zde se ovšem myslí léčivá hlína, jejíž název vzešel z toho, že se prodávala ve formě tabulek (kostek, disků) označených pečeti; významná byla sigillata ze severoegejského ostrova Lémnu

Galenus libro 2. de dynamid. spur. — Galénos, *De dynamidiis (O silných léčích), spurium* (podvrh); latinský spisek podle domnělého Galénova originálu (2 kn.); 2. kn. obsahuje seznam neduhů a roztočivých léčivých substancí

Alvigi di Giov. nell viag. — Alvigi di Giovanni (16. st.), autor spisu *Viaggio in India et in Calecut* (1545)

Jacob Wurmser — Jakob Wurmser (Wormský, 16. st.), podnikl cestu do Svaté země a do Egypta v l. 1561–1562; jeho cestopis vyšel německy v souboru *Reyssbuch des heyligen Landes (1584; Herrn Jacob Wurmbsers etc. Reyss ins Heiligen Land und in Egypten...)*

Albrecht hrabě z Lowensteina — Albrecht von Löwenstein (1536 až 1587), německý šlechtic, diplomat, poutník do Svaté země (na poč. 60. let 16. st.), autor cestopisu *Pilgefahrt gen Jerusalem, Alkayr, in Egypten...* (1562)

197

po neděli Laetare — po čtvrté neděli postní

je nepoznanou dcerou aithiopského krále; o Nilu jako božstvu 9,9,3; chvála Nilu 9,22

Giov. Lioni 8. parte — Giovanni Leone l'Africano (vysv. s. 15)

ves Mattharia, kdež jest zahrada balsamová — (vysv. s. 66)

palác Kampsona, žoldána egyptského — egyptský mamlúcký sultán Al-Ašraf Kánsúh al-Gaurí (vládl v l. 1501–1516); (vysv. s. 177)

Petrus Martyr lib. de legat. — Pietro Martire d'Anghiera, *Legatio Babylonica* (vysv. s. 55)

222

ostrov Micheas — (vysv. s. 219)

město Memphis — (vysv. s. 214)

223

stromoví cassiae — kasie obecná (vysv. s. 42)

226

Diodorus Siculus lib. 1. c. 2. — Diodóros Sicilský, *Historická knihovna* 1,37,7 (cituje názor egyptských kněží, vysv. s. 230)

Potom sloula Orelice, jakž ji Homerus tak jmenuje, Aegypt. 4. Odís. — Homéros, *Odyseia* 4,355; 4,477; 4,483; 4,581: u Homéra se pro řeku používá označení *Agyptos* (lat. *Aegyptus*); jméno Nil (řec. *Neilos*) se objevuje poprvé u básníka Hésioda (kol. r. 700 př. Kr., z Askry v Boiótii) v katalogu řek v eposu *Theogoniá (Původ bohů)*, v. 338

Ennius ji nazývá Melon — Quintus Ennius (239–169 př. Kr.), římský básník, z j. Itálie, do Říma jej údajně přivedl Cato Cenzor, autor tragédií, satir, epigramů ad.; nejvýznamnějším dílem historický epos o nejstarších římských dějinách *Annales (Letopisy)*; 18 kn.), jímž zavádí daktylský hexametru do římské poezie, velmi oblíbený, ovlivnil Vergilia, dochovány jen zlomky

Servius — Maurus Servius Honoratus (kol. r. 400), gramatik, známý svým komentářem k Vergiliově *Aeneidě*, jenž se dochoval ve dvou redakcích, delší, kterou objevil r. 1600 francouzský humanista Pierre Daniel (*Servius Danielinus* nebo *auctus, Danielův* nebo *rozšířený*), zřejmě dílo kompilátora ze 7.–8. st., a kratší, zřejmě původnější, tradované pod Serviovým jménem (Conte 2003, s. 557); Ennius je citován prostřednictvím rozšířeného Servia, komentář k *Aeneidě* 1,741 („Ennius říká, že se Nil nazývá Melo“)

γέον ἰλὸν — správně *νέαν ἰλὸν (nean ilyn)*; „[přinášející] nové bahno, novou náplavovou zeminu“, Servius, komentář k Vergiliovým

Zpěvům rolnickým (*Georgica*) 4,291; (ale také Héliodóros, *Příběhy aithiopské* 9,22,5)

Pausaniás Arcad. — Pausaniás, *Cesta po Řecku*, kn. 8 — Arkádie (hornatá krajina v srdci Peloponnésu); o černých Nilových sochách 8,24,12

Athen. lib. 8. píše, že jeden král egyptský, jménem Psammetiches — Athénaios, *Hodující sofisté* 8,35 Kaibel; Psammétek I. (Psammetik, řecky Psammétichos), vládl 664–610 př. Kr., 26. dynastie; jeho experimenty viz Hérodotos, *Dějiny* 2,2 a 2,28

Juba, král mouřeninský... o čemž Plinius lib. 5. c. 9. — Iuba II., král Mauretánie v s. Africe (vládl 25 př. Kr. – asi 23), syn numidského krále Iuby I. poraženého diktátorem Caesarem, přítel císaře Augusta, Plinius Starší z něj často čerpá a popisuje jej jako nesmírně vzdělaného (*Přírodověda* 5,1,16); napsal etnografická díla o Asýrii, Arábii, Africe, spisy přírodovědné, o umění ad.; měl za manželku Kleopatru Seléné, dceru Marka Antonia a Kleopatry VII. (VIII.); Iuba a prameny Nilu Plinius Starší, *Přírodověda* 5,10,52

Ptolomaeus pokládá, že pod horami Lunae z jakýchsi dvou jezer — Klaudios Ptolemaios, *Návod k zeměpisu* 4,8,3 (dvě jezera také 4,7,23); Měsíční hory, řec. *tó tés Selénéš oros*, pohoří Ruwenzori na hranici mezi dn. Konžskou demokratickou republikou a Ugandskou republikou (nilské prameny leží ve skutečnosti o něco jižněji)

227

Odoard Lopez — Duarte Lopez (vysv. s. 15)

Angola — nejasné; na území dn. Angoly existovalo několik království (v sz. části od 14. st. král. Kongo, j. od něj asi od konce 15. st. král. Ndongo, v sv. části král. Lunda)

Monomotapa — Mutapa (t. Mwenemutara), království v 15.–18. st. ve středu j. Afriky, j. od řeky Zambezi

nemohouce stihnouti původu jejího — Nil pramení na j. státu Burundi, v horách mezi Viktoriiným jezerem, jezery Tanganjika a Kivu (viz *Encyklopedie starověkého Egypta*, heslo *Nil*); prameny Nilu byly objeveny teprve po pol. 19. st.

Ephorus — řecký historik Eforos z Kýmé (vysv. s. 113/I)

Hellanicus — Hellánikos z Mytilény na Lesbu (5. st. př. Kr.), první plodný řecký spisovatel, asi mladší současník Hérodotův, autor prvních lokálních dějin (*Atthis*, *Kronika Attiky*) a různých děl mytologických, etnografických, chronografických aj.; dochovány jen zlomky

Cadmus — Kadmos z Miletu, údajně nejstarší řecký historik anebo spisovatel řecké prózy vůbec (tzv. logograf), snad po pol. 6. st. př. Kr.
Hecataeus — Hekataios z Miletu (kol. r. 500 př. Kr.), jeden z nejstarších řeckých geografů a historiků (nejvýznamnější logograf, tj. předhérodotovský spisovatel řecké prózy), předchůdce a zdroj Hérodotův; autor racionálních výkladů mýtů (*Geneélogiai*, *Genealogie*, neboli *Héróologiá*, *Příběhy/Původ héróů*; 4 kn.), mapy světa a jejího komentáře v podobě díla *Periéghésis* neboli *Periodos gés* (*Cesta po světě*; 2 kn.), popisujícího převážně pobřeží Středozemního a Černého moře; hojně cestoval, pobýval v Egyptě; dochovány zlomky

Theopompus — Theopompos z Chiu (4. st. př. Kr.), řecký historik, autor *Řeckých dějin* (*Hellénika*; 12 kn.), navazujících na Thúkydida, popisujících roky 411–394 př. Kr., a *Dějin vlády Filippa Makedonského* (*Filippika*; 58 kn.; r. 359–336 př. Kr.), které obsahovaly různé odbočky (mytologické, kulturněhistorické, místopisné, vyprávění o pozoruhodných událostech, která kolovala i samostatně); dochovány fragmenty; nedochován výtah z Hérodota (2 kn.), řeči ani politické spisy
Thucydides — řecký historik Thúkydidés (vysv. s. 412/1); jména Hellánika, Kadma, Hekataia, Thúkydida, Efora i Theopompa uvádí v pasáži věnované řece Nilu Diodóros Sicilský, *Historická knihovna* 1,37,3–4

Franc. Alvarez... Viag. del Etiop. — Francisco Álvares (vysv. s. 72)
Edoard Lopez... descrip. reg. Congo — Duarte Lopez, *Relatione del reame di Congo...* (vysv. s. 15)

z jezera jednoho Zaire nazvaného... horami jménem Cafates — nejasné; spíše svědectví o dobových (nejen Harantových) geografických znalostech těchto krajů

království Gojame — Gojjam, království v sz. části Etiopie, druhé království (po král. Axum), které přijalo křesťanství, od 14. st. součást etiopského císařství

národ Anziqeran vůkol toho velikého kněze Jana bydlí — název národa nejasný; legendární země kněze Jana (it. *prete Ianni*, lat. *presbyter Iohannes*) byla umísťována např. do Indie (v souvislosti s christianizací tradičně spojovanou s působením sv. Tomáše), do v. Afriky (zde byla křesťanská království a posléze křesťanské etiopské císařství)

Meroe — hlavní město starověkého kušitského království, dn. zbytky na v. břehu Nilu mezi 5. a 6. kataraktem, poblíž města Kabašija v dn. Súdánu

řeky, jako Colues, Abagni, Saraboe — nejasné
cataracta — peřeje

spád na Rejnu řece — největší evropský vodopád na řece Rýnu u měst Neuhausen a Schaffhausen, zámek Laufen nad vodopádem

228

Philostrati de vita App. lib. 6. — popis kataraktů-peřejí Filostratos, *Život Apollónia z Tyany* 6,26

Lucanus lib. 10. — Marcus Annaeus Lucanus (vysv. s. 47/I), *Farsalské pole* 10,317–322

229

ostrov Syene, na němž město někdy slavné bylo... O tom městě psal Plinius lib. 2. c. 72. — Plinius Starší, *Přírodověda* 2,75,183; řec. Syéné, eg. Sunu, dn. Asuán, město na 1. nilském kataraktu; nachází se na v. nilském břehu, na ostrůvku naproti v řece leží starší město Elefantína (eg. Abu); Plinius mylný údaj o ostrovu nemá

Luca. lib. 2., umbras nusquam flectente Syene — Lucanus, *Farsalské pole* 2,587 („v Syéné, která nevrhá stín na žádnou stranu“)

v archipelago Cyclades ostrovové, jichž do padesáti malých pospolu leží. Plinius lib. 4. cap. 12. — souostroví Kyklady v Egejském moři jv. od Athén, dnes zahrnuje 33 větších ostrovů a množství menších ostrůvků; název pochází z antiky a odkazuje na jejich uspořádání okolo posvátného ostrova Délu, rodiště bohů Apollóna a Artemidy (řec. *kyklos*, kruh); Plinius Starší, *Přírodověda* 4,12,65; přirovnání v souvislosti s Nilem se nachází u Diodóra Sicilského, *Historická knihovna* 1,36,8

Hermolaus — Hermolaus Barbarus (t. Ermolao Barbaro, 1454 až 1493), z Benátek, italský humanista, uznávaný filolog: překladatel, editor a komentátor antických autorů (např. Aristotela); Harant myslí jeho nejslavnější spis *Castigationes Plinianaee et in Pomponium Melam* (1492–1493), textově-kritické poznámky k přírodovědné encyklopedii Plinia Staršího a zeměpisnému dílu Melovu

230

Thales — Thalés z Milétu (1. pol. 6. st. př. Kr.), představitel řecké přírodní filozofie, astronom a matematik, jeden ze sedmi mudrců (vysv. s. 411/I); jako první hledal prazáklad světa, počátek všech věcí, pralátku (řec. *arché*), považoval za ni vodu (Země plave na vodě); předpověděl zatmění Slunce, k němuž došlo 28. 5. 585 př. Kr., navštívil Egypt; žádné dílo se nedochovalo (napsal-li jaké); Thalétův názor u Diodóra Sicilského, *Historická knihovna* 1,38,2

Eudemenes — týž jako *Euthimenes* (viz níže); Euthymenés z Massalie (asi 6.–5. st. př. Kr.), řecký mořeplavec, jeho záznam o plavbě kolem afrického pobřeží Atlantského oceánu se nedochoval; doslova ho cituje Seneka Mladší, *Otázky přírodní filozofie* 4a,2,22 (uvádí i Thalétův názor); společně s Thalétem také v pseudo Plútarchových *Učených názorech filozofů ohledně přírodní filozofie* (*Peri tón arekontón filosofois fysikón dogmatón*, lat. *Placita philosophorum*; *Moralia* 897f); názor o etésiových větrech a původu Nilu v Ókeánu uvádí bez jména zdroje už Hérodotos, *Dějiny* 2,20–21; Harant odkaz na Euthymena převzal z níže citovaného Girolama Fracastora (vysv. s. 231), Diodóros ho neuvádí

Lucret. lib. 6. — Titus Lucretius Carus (asi 98–55 př. Kr.), římský básník, autor asi nedokončeného filozofického didaktického eposu *De rerum natura* (*O přírodě*; 6 kn.), v němž Římanům zprostředkoval učení řeckého filozofa Epikúra; o vydání eposu se postaral M. Tullius Cicero, ačkoliv se s Lucretiovými filozofickými postoji neztotožňoval; o nilských záplavách a etésiových větrech *O přírodě* 6,712–737

ve dnech psích — Psí hvězda, Sirius, eg. Sopdet, řec. Sóthis, hlavní hvězda zimního souhvězdí Velkého psa, dvojhvězda, nejjasnější hvězda noční oblohy, u Egyptanů božstvo, jejímž héliakickým východem (den, kdy se hvězda poprvé během roku objeví v ranním soumraku před východem Slunce; asi polovina července) začínaly nilské záplavy, a proto i staroegyptský rok

Anaxagoras physicus — Anaxagorás z Klazomen (1. pol. 5. st. př. Kr.), řecký přírodní filozof, pobýval v Athénách, kde učil filozofii, blízký přítel státníka Perikleá; za pralátku považoval hmotné částice (*spermata*), jež uvádí do pohybu a harmonie duchovní síla (*nús*); z jeho díla se dochovaly zlomky

Euripides — Eurípidés, řecký tragický básník (vysv. s. 9); odkaz na Anaxagoru i Eurípida u Diodóra Sicilského, *Historická knihovna* 1,38,4

Democritus Abderita — Démokritos z Abdér, řecký filozof (vysv. s. 20/1); převzato opět z Diodóra Sicilského, *Historická knihovna* 1,39,1

Euthimenes — Euthymenés z Massalie (viz výše)

kněží egyptští (jakž Diodor. Sic. svědčí) — Diodóros Sicilský, *Historická knihovna* 1,37,7 (vysv. s. 226)

jakž Plin. 31. lib. 4. cap. píše — Plinius Starší, *Přírodověda*, nejspíš myšleno 31,29,52 (slaný déšť třikrát způsobil, že voda Nilu zhořkla)

Herodotus — Hérodotos, *Dějiny* 2,24–25

messer Hier. Fracastoro del cresc. del Nilo — Girolamo Fracastoro (t. Hieronymus Fracastorius, asi 1476/1478–1553), italský filozof, básník, lékař a astronom; odkaz na spis *Risposta dello eccellentissimo messer Hieronymo Fracastoro del crescimento del Nilo a messer Giovanni Battista Rhamusio*, zahrnutý do Ramusiovy sbírky cestopisů *Delle navigationi et viaggi* (1. sv.; vysv. s. 127), Euthymenés z Massalie je v kapitole nazvané *Opinione di Thalete et di Eudemene sopra il crescer del Nilo...*

Lucan. lib. 10. — o Nilu Lucanus, *Farsalské pole* 10,210–331

Francis. Alvarez — Francisco Álvares (vysv. s. 72)

Zaire řeky — portugalský název řeky Kongo

království Congo — nejstarší křesťanský stát v oblasti rovníkové Afriky (14.–19. st.), v Harantově době známé svými obchodními styky s Portugalskem

Guinea — na území dn. státu Guinea se postupně formovalo několik království; od 13. st. říše Mali, v Harantově době její nástupnický stát Songhaj (do konce 16. st.), i zde kvetl obchod s Portugalskem

Edoar. Lopez des. lib. Congo cap. 10. — Duarte Lopez, *Relatione del reame di Congo...* (vysv. s. 15)

Fracastoro — Girolamo Fracastoro (viz výše)

Batt. Ram. sopra il crescer del Nilo — Giovanni Battista Ramusio (vysv. s. 127); v 1. sv. Ramusiova sborníku cestopisů *Delle navigationi et viaggi* je zařazeno i jeho pojednání o stoupání hladiny Nilu, *Discorso sopra il crescer del fiume Nilo*, směřované k Girolamu Fracastorovi

v Scythii — (vysv. s. 179)

okolo hory Caucasu — zřejmě horské pásmo Velkého Kavkazu oddělující Evropu od Asie

okolo řeky Idaspes — Hydaspés (dn. Džihlam), řeka protékající Indii (stát Džammú a Kašmír) a Pákistánem (Ázád Kašmír a Paňdžáb)

město znamenité Thebae nazvané a někdy stolice faraonův — Théby, eg. Veset, v Horním Egyptě, dosáhly největšího rozkvetu v době Nové říše (2. pol. 16. st. – zač. 11. st. př. Kr.), během nějž byly určity čas hlavním městem; na jejich území po obou březích Nilu se nacházejí významné archeologické lokality, jako chrámy v Luxoru a Karnaku nebo královská nekropole Nové říše (Údolí králů a královen)

100 bran mající... o níhž Herod. a jiní píší — Hérodotos, *Dějiny*, různé zmínky o Thébách; „stobranné Théby“ Homér, *Ílias* 9,383

Plin. lib. 8. c. 14. 25., lib. 1. c. 37. — o krokodýlech Plinius Starší, *Přírodověda* 8,37,89–90; 8,40,96 (krokodýli poprvé v Římě); 8,51,121 (chameleon má stejně hrubé tělo jako krokodýl); v 1. kn. se nachází pouze rejstřík a seznam autorů, z nichž Plinius čerpal

Albertus — Albertus Magnus (Albert Veliký) (vysv. s. 130)

Plutarchus — o krokodýlích vejcích a nilských záplavách Plútarchos, *O Ísidě a Osíridovi* (*Peri Ísidos kai Osíridos*, lat. *De Iside et Osiride*), *Moralia* 381B–C; jedná se o nábožensky zaměřené dílko vykládající základní egyptský mýtus o králi-bohu Usirovi (Osíridovi), jeho sestře-manželce Ésetě (Ísidě) a jejich synu Hórovi (podrobněji viz Charvát 2011, s. 62–64); o snášení krokodýlích vajec na souši a jejich velikosti Hérodotos, *Dějiny* 2,68; o velikosti, vzhledu a počtu vajec Aristotelés, *Živočichopis* 558a Bekker (oba srovnávají jen s husím vejcem)

Herod. — Hérodotos, *Dějiny* 2,68

Marcellinus — Ammianus Marcellinus (330/335 – kol. 400), významný římský historik, z řecky mluvící rodiny v syrské Antiocheii, obdivovatel císaře Iuliana Apostaty, ve svých částečně dochovaných *Dějínách* (*Rerum gestarum libri XXXI*) navazuje na Tacita a inspirované jím; popsal dobu od vlády císaře Neryvy po smrt císaře Valenta u Hadrianopole (96–378), dochovala se pouze část pojednávající o Ammianově současnosti (353–378, kn. 14–31); krokodýl v exkurzu o Egyptě *Dějiny* 22,15,15–20 (odkaz k 22,15,20)

ostrova Tentyris — řec. Tentyra (dn. Dendera), egyptské město na z. břehu Nilu (asi 60 km s. od Théb), v ptolemaiovské a římské době centrum kultu bohyně Hathor; pověst o neohroženosti Tentyritů vůči krokodýlům u Strabóna, *Zeměpis* 17,1,44; také Plinius Starší, *Přírodověda* 8,38,92–93

trochilus — označení malého ptáčka, též strízlíka (lat.); zde je zřejmě míněn malý ptáček bez bližšího určení

ichneumon — promyka ichneumon (*Herpestes ichneumon*), drobná šelma původně žijící v subsaharské Africe a na Blízkém východě
delphin aneb mořská svině — delfín (z čeledi *Delphinidae*)

Také jiné zvíře *stincus* řečené... *Plinius lib. 28. c. 8.* — lat. *scincus* (řec. *skinkos*), nazývaný také „suchozemský krokodýl“, druh varana (snad varan pustinný, *Varanus griseus*, Daudin 1803); Plinius Starší, *Přírodověda* 28,30,119–120, také 8,38,91–94

Lopez des. Congo — Duarte Lopez, *Relatione del reame di Congo...* (vysv. s. 15)

okolo ostrovu sv. Tomáše — ostrov v Guinejském zálivu, bývalá portugalská kolonie

Navig. all isola di S. Thoma — spis *Navigazione da Lisbona all'isola di San Thomè...* (italský překlad z portugalštiny) zařazený do Ramusiova sborníku cestopisů *Delle navigationi et viaggi* (1. sv.; vysv. s. 127)

království *Cananor* — Kannúr (vysv. s. 171)

Odoard. Barbosa — Duarte Barbosa (vysv. s. 98)

Giov. di Barros — João de Barros (vysv. s. 159)

okolo ostrovů *Goa* — Góa (vysv. s. 168), bývalá portugalská kolonie na z. pobřeží Indického subkontinentu, dn. svazový stát Indie; Harant snad míní některý z ostrovů ke Góe náležejících

And. Corsali — Andrea Corsali (vysv. s. 15)

v Indiích Západních — dobové označení pro Ameriku

Petr Martyr — Pietro Martire d'Anghiera (vysv. s. 55)

Xaqueguara — nejasné, v rané novověké cestopisné produkci se odkazuje pouze obecně na Petra Martyra, který zmiňuje zemi tohoto jména, pravděpodobně ve Střední Americe

237

Cevola — Cevola, též Cibola, v Harantově době územní útvar ve Střední Americe (cílem conquistadorů jako údajné legendární království „sedmi zlatých měst“), známý z relací misionářů

Fern. Alarchon rellat. — Hernando (t. Fernando) de Alarcón (1500 až 1541), španělský mořeplavec a objevitel; svou cestu Kalifornským zálivem a krajem řeky Colorado konanou r. 1540 popsal ve zprávě, kterou dokumentují i mapy navštívených území; spis je pod názvem *Relatione della navigatione et scoperta, che fece il capitano Fernando Alarchone* zařazen do 3. sv. Ramusiova souboru cestopisů *Delle navigationi et viaggi* (vysv. s. 127)

Giov. Lioni 9. parte dell'Africa — Giovanni Leone l'Africano, *Descrittione dell'Africa...* (vysv. s. 15)

Meshudum delle cose mir. scoperte alli tempi mod. — al-Mas'údí (asi 896–956), arabský historik a cestovatel po Blízkém východě, Indii a Africe, autor obsáhlých světových dějin (*Historie času*, 30 sv.),

přezdívány také „arabský Hérodotos“; informaci o spisu al-M. (i o Humethovi, viz níže) převzal Harant z Ramusiova souboru cestopisů (vysv. s. 127; v rejstříku 1. sv.: *opera del Meshudi historico, nella qual tratta delle cose mirabili scoperte a tempi moderni*, v souvislosti s Humethem na al-M. odkazuje popis Afriky Leona Africana)

za panování Humeth, syna Taulona — Ahmed ibn Túlún (835–884), chalífův místodržící v Egyptě

hippopotamus, po česku vodní kůň — hroch (z čeledi *Hippopotamidae*)

Elianus — Claudius Aelianus (vysv. s. 96/I), *O zvláštностech živočichů* 5,53 (hroch)

jakž Pausaniás Arcad. píše — Pausaniás, *Cesta po Řecku* 8,46,4 (o soše bohyně Kybelé ve městě Prokonnésu na stejnojmenném ostrově v Propontidě /dn. Marmara/)

tvář z zubů koně vodního — z hroších klů (v řečtině jsou doslova zuby, *odontés*)

238

Plinius lib. 8. 20. 27. — Plinius Starší, *Přírodověda* 8,39,95; o hrochovi a pouštění žilou 8,40,96 (a 28,31,121)

Massardus — nezjištěno

Ioh. Pet. Valerianus hieroglyph. lib. 29. — Iohannes Pierius Valerianus (t. Giovanni Pietro dalle Fosse, Pierio Valeriano, 1477–1560), italský básník (*Amores*, 1524, *Poemata*, 1538), filolog; Harant odkazuje na jeho dobově oblíbený spis *Hieroglyphica* (58 kn.; 1556) zabývající se hieroglyfickým písmem

Gesnerus — Konrad Gesner (1516–1565), lékař, přírodovědec, encyklopedista spojený s Curychem; proslul svou rozsáhlou bibliografií (*Bibliotheca universalis*; 1545); Harant odkazuje na jeho přírodovědnou činnost; Gesner je mj. autorem spisu *Historia animalium* (5 sv. vyd. v l. 1551–1587)

Aristot. lib. 2. cap. 7. animal. — Aristotelés, *Živočichopis* 502a Bekker (vzhled hrocha)

239

ichneumon — (vysv. s. 236)

s aspidem — aspis, kobra, jedovatý had z čeledi korálovcovitých (*Elapidae*)

240

Bellon. lib. 2. c. 22. — Pierre Belon, *Observationes* (vysv. s. 13)

Nicander — Nikandros z Kolofónu (3. nebo 2. st. př. Kr.), řecký básník, autor především didaktických básní, z nichž se dochovala v humanismu vydávaná, komentovaná a překládaná *Alexifarmaka* (*Protijedy*), a *Thériaka* (*O léčích proti jedovatým kousnutím*), na něž se odkazuje (ichneumon vv. 190–208)

242

orlové kamení — lat. *aetites* (z řec. *aetos*, orel), magický kámen, který si podle tradice vkládá orlice do hnízda, aby si usnadnila kladení vajec; používal se jako magický prostředek pro zajištění dobrého porodu, nejčastěji je popisován jako dutý kámen s chrčesticími kamínky či pískem uvnitř

Garbie — (vysv. s. 33)

Damiáta — Damietta, město v deltě Nilu

Pharson a Foua — patrně nesprávná lokalizace; podle popisu plavby vyrazili poutníci z Bulaku po Rašídském rameni Nilu, minuli kláštery ve Wádí Natrún a dojeli k Damanhúru a Fuwě (Pharson a Foua) asi za dva dny plavby; Harant zřejmě spojil chybně přeloženou pasáž z Villamonta s vlastním pozorováním (L.S.)

Diod. lib. 1. c. 3. — Diodóros Sicilský, *Historická knihovna* 1,33,5–6
Hircius lib. 4. bel. civ. — Aulus Hirtius (†43 př. Kr.), konzul r. 43 př. Kr., oddaný stoupenec Gaia Iulia Caesara (sloužil pod ním v Gallii), dopsal poslední knihu k jeho *Zápiskům o válce galské* (vysv. s. 47/1) a připisuje se mu také kniha *O válce alexandrijské* (*Bellum Alexandrinum*), tedy pokračování Caesarových *Zápisků o válce občanské* (*Commentarii de bello civili*) sepsaných ve 3 knihách (proto zde citováno jako 4. kniha; Caesarovy zápisky končí jeho příchodem do Egypta r. 48 př. Kr.); další Caesarovi pokračovatelé přidali zápisky *O válce africké* (*Bellum Africanum*) a *O válce hispánské* (*Bellum Hispaniense*), pojednávající o občanské válce v l. 47–45 př. Kr.; o deltě *Válka alexandrijská* 27,1

243

rájský pták — nejasné; tzv. rajští ptáci, rajky (*Paradisaeidae*) žijí na Nové Guinei, též Molukách a v j. Austrálii; v 16. st. se jejich peří či vycpaná těla dostávají do Evropy, a protože vycpaniny bývaly bez nohou (někdy i bez křídel), podporovaly mínění, že ptáci pocházejí přímo z pozemského ráje, kde žijí výjimečným životem; není však jasné, které ptáky Harant v deltě Nilu pozoroval

za **Alim** — (vysv. s. 282)

emeriti supererogatorie — „zasloužili nad míru“; pozdně lat. *supererogare* — vyplácet, dávat nad vyžadovanou míru; supererogatorní činy, tj. hrdinské činy, nelze je očekávat od kohokoliv; v kontextu katolické teologie činy, které jsou hodnoceny jako dobré, ale nejsou povinné, ani k nim není výslovně nabádáno (typické pro světce — konají víc, než Bůh žádá)

Chalcocondylas lib. 3. — Láoníkos Chalkokondylés (vysv. s. 214)

Bart. Georgievicz de Tur. morib. — Bartholomaeus Georgievicz (t. Bartolomej Đurđević, asi 1510 – asi 1566), chorvatský teolog, spisovatel, orientalista; turecký vězeň po bitvě u Moháče (1526); autor díla *De Turcarum ritu et caeremoniis* (1544), zde zřejmě odkaz na spis *De Turcarum moribus epitome* (1553)

Ruffin. lib. 2. c. 23. — Tyrannius Rufinus, překlad Eusebiových *Církevních dějin* 11,23 (tj. 2. kn. Rufinova pokračování; vysv. s. 184/I), popis slavného Serápidova chrámu v Alexandrii, kultovní sochy a jejího zničení v období krvavých střetů mezi pohany a křesťany za patriarchy Theofila na konci 4. st.

Plutarch. de Iside — Plútarchos, *O Ísidě a Osíridovi* (vysv. s. 233)

Herod. lib. 2. — Hérodotos, *Dějiny* 2,35–90 (o egyptském náboženství)

Macrob. lib. 1. Saturn. c. 17. — Macrobius (vysv. s. 77/I), *Saturnalia*, snad 1,17,40 (město Lykopolis v egyptské Thébaidě, kde se uctívá Slunce v podobě Apollóna a vlka) nebo 1,20,13–15 (socha stvoření se lví, psí a vlčí hlavou u sochy boha Serápidy v jednom městě na hranicích Egypta)

Diod. lib. 1. cap. 6. 7. — Diodóros Sicilský, *Historická knihovna* 1,69–98 (o egyptských zvycích a náboženství; o posvátných zvířatech 1,83–90)

Svatý Jeroným in vit. Patrum — pod *Vitae Patrum* zde snad myšleny Jeronýmovy životopisy prvních poustevníků Pavla z Théb a Hilarióna **item ad Sabinianum** — Jeroným, dopis č. 147, adresovaný jáhnu Sabinianovi, vyzývající ho k pokání za jeho hříchy, odst. 5 (stříhání vlasů dívek a vdov, které vstupují do egyptských a syrských klášterů)

Maginus — Giovanni Antonio Magini (1555–1617), italský astronom, matematik a kartograf, autor mnoha objevných astronomických a matematických spisů, geografického atlasu Itálie (*Atlante geografico d'Italia*, 1620); revidoval i dosavadní geografické práce (*Geografia cioè Descrizione universale delle terra*, 1597–98; obsahuje také it. překlad Ptolemaiovy geografické příručky, k tomu viz vysv. s. 19/1)

Clemens Alexand. — Klémé(n)s z Alexandreie (lat. Clemens Alexandrinus, Titus Flavius Clemens, kol. 150 – před 215), z Athén, řecký křesťanský teolog a filozof, vedl alexandrijskou katéchétickou školu, znalec křesťanské i pohanské řecké literatury, snažil se sladit křesťanskou nauku s pohanskou řeckou filozofií; mezi hlavní spisy patří *Napomenutí* nebo *Pobídka Řekům* (myšleno pohanům, *Protreptikos pros Hellénas*), útok na nemorálnost a nelogičnost pohanských náboženských představ s cílem obrátit pohany; jeho pokračování *Vychovatel* (*Paidagógos*; 3 kn.), detailní předpisy pro každodenní život křesťana; *Koberce* (*Strómateis*, tj. dílo o pestrém obsahu; 8 kn.), důležité pro množství citací antických pohanských autorů, obhazuje tu myšlenku kontinuity řecké filozofie a křesťanství

jménem al Caliph — chalífa, hlava muslimské obce; oficiální a dále v podstatě nezměnitelný text Koránu byl kodifikován za chalífy °Usmána (644–656) (L.S.)

knihy, a ty šesteré poručil Luna jmenovati — Sunna, zvyky a náboženská praxe proroka Muhammada, které pro budoucí generace zaznamenali jeho druhové a rodina a jsou považovány za ideální islámskou normu, staly se i součástí islámského práva; v sunnitském světě se nakonec prosadilo šest sbírek

Hali, jiný příbuzný Mahumetův — (vysv. s. 282)

Paulo Angelo nel libello contra lo Alcorano — Paolo Angelo, benátský kněz (zřejmě dominikán), autor polemických spisů (zvláště ostře vystupoval proti Lutherovi a jeho učení), autor spisu *Epistola Pauli Angeli ad Saracenos cum libello contra Alcoranum* (asi 1520)

Anton. Geufraeus aulae Turc. lib. 5. — Antoine de Geuffroy (16. st.), francouzský johanita, autor spisu *Estat de la court du grant Ture* (1542), opakovaně i v překladech vydávaného; Harant odkazuje na lat. překlad *Aulae Turcicae Othomannique imperii descriptio* (1573) **confutation de la secte de Mahom. par Lope d'Obregon** — Lope de Obregón (kol. pol. 16. st.), španělský kněz působící v Ávile, autor polemického spisu *Confutation del Alcoran y secta Mahometana* (1560)

Bellon. observ. lib. 3. — Pierre Belon, *Observationes* (vysv. s. 13)
Simoneta de Alcorano — snad Bonifatius Simoneta (t. Bonifacio Simonetta, 15. st.), italský cisterciácký opat, spis o pronásledování křesťanů a prvních římských papežů *De Christianae fidei et Romanorum pontificum persecutionibus opus*, část, která pojednává o islámu (kn. 1, kap. 3)
emozaydi — al-muzájid, příslušník náboženské sekty, dnes již nečinné (L.S.)

302

Giov. di Barros nell'hist. — João de Barros (vysv. s. 159)
hashari — nezjištěno
malichi — stoupenci málikovské školy islámského práva, již založil Málik ibn Anas (†795)
Giov. Lioni parte 8. — Giovanni Leone l'Africano, *Descrittione dell'Africa...* (vysv. s. 15)
geomalieri aneb iomaileri, calenderi, dervisi a torlakové — turecké názvy pro dervišská bratrstva (L.S.)
dervisi — náboženští asketové, kteří se začali organizovat ve 12. st., časem vytvářeli řády, jejichž příslušníci se těšili pověsti moudrých a vzdělaných mužů, obohatili kulturní život osmanské říše

303

mašlach, jináč maslar — opium

304

Marinus Barletius de vita Scanderbergi — Marin Barleti (1450 až 1512/1513), katolický kněz, humanistický vzdělanec, historik pocházející z albánského města Škodra (Skadar), z něhož po jeho ovládnutí Turky odešel do Itálie; životopis albánského národního hrdiny Skanderbega podal v díle *Historia de vita et gestis Scanderbegi, Epirotarum principis* (1508/1510); je též autorem biografie římských papežů a císařů a několika historických prací týkajících se jeho rodného regionu
Cuspinianus — Iohannes Cuspinianus (t. Speißeheimer, 1473–1529), humanista, diplomat ve službách císaře Maxmiliána I., básník a vydavatel antických děl; podal v podobě deníku svědectví o politickém vyjednávání panovníků ve Vídni r. 1515 (*Diarium de congressu caesaris Maximiliani Augusti et trium regum, Hungariae, Boemiae et Poloniae... in urbe Viennensi... /1515/*, přeložený i do češtiny), je autorem historické práce *De caesaribus atque imperatoribus Romanis...*

(1540) i plamenné výzvy k boji proti Turkům *Oratio protreptica ad... principes et proceres, ut bellum suscipiant contra Turcum...*

Andreas Thevetus — André Thevet (1516–1590), francouzský geograf, cestovatel a spisovatel; v l. 1549–1552 podnikl cestu po Egejském moři, pobýval v Kónstantínopoli, navštívil Egypt, Palestinu a Sýrii, svědectvím této cesty je spis *Cosmographie du Levant* (1554); v l. 1555–1556 navštívil Brazílii, po návratu vydal jako královský kosmograf další práce, mj. *Cosmographie universelle* (1571)

306

Nicol. Nicolai peregr. — Nicolas de Nicolay (t. d'Arfeuille et de Belair, 1517–1583), francouzský geograf; jako voják procestoval velkou část Evropy, stal se dvorním geografem u Jindřicha II.; r. 1551 se účastnil diplomatické mise Gabriela d'Aramon do Turecka, z níž vytěžil mnoho topografických pozorování, shromážděných v práci *Les quatre premiers livres des navigations et pérégrinations orientales...* (1568), oblíbené a známé v četných překladech

Anton. Menavii hist. Turc. — Giovanni Antonio Menavino (1492 až 15??), janovský námořník zajatý Turky, který svou zkušenost a získané informace o životě Turků, jejich náboženství aj. vložil do spisu *I cinque libri della lege, religione et vita de' Turchi...*, vyd. též jako *Trattato dei costumi dei Turchi* (1548)

La genealogie du grand Turcq — spis *Genealogie du grant Turc a present regnant* (1517) vycházel opakovaně v různých verzích i v překladech, též anonymně; autorem italského originálu je Theodoros Spandúnés (it. Theodoro Spandugino, † asi 1538), řecký spisovatel urozeného původu (po matce z rodu Kantakúzenů), syn byzantských emigrantů narozený nejspíš v Benátkách

Hist. de Sarac. orig. morib. religione et nequitia — *Historiae de Saracenorum sive Turcarum origine, moribus, nequitia, religione, rebus gestis...* (1543, znovu 1550), svazek různých spisů z 15.–16. st. pojednávajících o Turcích a islámu, spolu se svazkem polemik s islámem (*Confutations*) tvoří pendant Bibliandrova vydání Koránu (vysv. s. 309)

Schiltperger hist. Turc. — Iohannes Schiltberger (1380 – po 1427), bavorský šlechtic, který se jako patnáctiletý zúčastnil tažení uherského krále Zikmunda proti Turkům a po prohrané bitvě u Níkopole (1396) upadl do zajetí, poté se zúčastnil jako voják tažení sultána Bayezida I. a po bitvě u Ankary se r. 1402 stal zajatcem Mongolů (Tamerlána a jeho nástupců), až r. 1426 se mu podařilo uprchnout do

Kónstantínopole a vrátit do Bavorska; sepsal cestopis (*Reisebuch*), v němž zaznamenal své zážitky a mnoho zajímavých postřehů o zemích, v nichž žil; zachoval se v několika rukopisech, poprvé vyšel tiskem kol. r. 1473, a poté vycházel opakovaně, autor získal díky němu přízvisko „německý Marco Polo“

Měl Mahomet otce... Abdela, matku Izmahelkyni — Muhammadovi rodiče nejsou známi, takto je podává tradice

hegiram — hidžra (vystěhování, přerušeni kmenových a rodových svazků); nejčastěji se jí míní vystěhování proroka Muhammada z Mekky do Jatribu (Medíny) r. 622; v r. 627 byla hidžra vzata za základ nového letopočtu (začátek tehdejšího nového roku, 1. muharram, odpovídá 16. červenci); Harant tedy omylem zaměnil hidžru za datum Muhammadova narození

Cedren. in chron. — Geórgios Kedrénos, *Přehledné dějiny* (vysv. s. 7)

Vincent. spec. lib. 24. c. 4. — Vincent z Beauvais (vysv. s. 137)

Blond. dec. 1. lib. 6. — Flavius Blondus (t. Flavio Biondo, 1392 až 1463), italský humanista, antikvář a historik, praotec archeologie; odkaz na jeho římské dějiny *Historiarum ab inclinatione Romanorum imperii decades* (vysv. s. 92/1)

Sigibertus — Sigibertus Gemblacensis (t. Sigebert z Gembloux, kol. 1030–1112), mnich, historik, hagiograf, polemik (v bojích o investituru stál na straně císaře), působil jako učitel v Metách; autor souboru biografii *De viris illustribus* a světové kroniky *Chronographia sive Chronica*, zachycující období let 831–1111, která měla řadu pokračovatelů

Lucidus — zřejmě Iohannes Lucidus Samotheus, údajně francouzský kněz, autor spisu *Opusculum de emendationibus temporum...* (1537; ve 3. vyd. 1575 *Chronicon seu Emendatio temporum...*), chronologických přehledů od stvoření do současnosti; předpokládá se, že Lucidus je pseudonym Giovanniho Mariy Tolosaniho, florentského dominikána, astronoma a matematika (†1549, odpůrce Koperníkových názorů), který k dílu napsal věnovací dopis

Robert. Cetenensis — Robertus Cetenensis (t. Robert z Kettonu, asi 1110 – asi 1160), anglický teolog a arabista, překladatel; r. 1134 se spolu s přítelem Hermannem Dalmatou vydal na cestu do Středomoří, navštívil byzantskou říši a Blízký východ, naučil se arabsky; tuto znalost pak uplatnil za pobytu v nábožensky a politicky rozděleném Španělsku (Navarra, od r. 1141); r. 1143 vytvořil první překlad Koránu do latiny (*Lex Mahumet pseudoprophete*; patřil k týmu překladatelů z arabštiny kolem Petra Ctihodného, vysv. s. 309); některé zdroje jej ztotožňují

s Robertem z Chesteru (R. Castrensis), též významným arabistou 12. st. působícím tou dobou ve Španělsku, ovšem v jiné části země

Egnatius lib. 3. c. 4. — Iohannes Baptista Egnatius (t. Giovanni Battista Cipelli, zvaný Egnazio, 1478–1553), italský humanista a filolog; podílel se na podobě sbírky mravoučných příběhů podle vzoru Valeria Maxima *De memorabilibus factis dictisque exemplorum libri X* (1507), kterou připravoval v posledních letech života Marcantonio Sabellico; (vysv. s. 62/1)

Fulgos. lib. 3. c. 4. — Baptista Fulgosius (t. Battisto Fregoso, 1452 až 1504), italský literát a historik, janovský dóže (1478–1483), autor spíšu *De dictis factisque memorabilibus collectanea* (1509)

Antonínus tit. 13. cap. 2. par. 2. — (sv.) Antonín Florentský (vysv. s. 137)

a tu že jej svatý Isidorus spatřil — Isidor ze Sevilly (vysv. s. 137); apokryfní příběh z anonymního Isidorova životopisu (*Vita sancti Isidori*, asi konec 12. st. – zač. 13. st.), Isidor se dozví o Muhammadově pobytu a škodlivém učení v Hispánii, načež pro něj pošle své služebníky, ďábel však Muhammada pobídne k útěku

307

Ogni cosa se fa sopportar excetto el buon tempo, totiž že se všecko snáze snese nežli těla zvůle a štěstí — „těla zvůle“ v italštině není jakéhosi mnicha *Sergia* — Sergius Bahirá, zbloudilý křesťanský mnich, který měl Muhammadovi předpovědět jeho prorockou budoucnost, existují různé verze příběhu

Jana Antiochenského, kacířství ariánského plného — jistý mnich, postava z jedné z latinských verzí příběhů o Muhammadovi a zbloudilém mnichovi (Jan je také jiné jméno Bahírovo); Ióannés byl též monofyzitský (nikoliv ovšem ariánský) patriarcha Antiocheie v l. 630–648

Zonaras tom. 3. — Ióannés Zónarás, *Historický výklad*, kn. 14, p. 214 (ed. T. Büttner-Wobst, Bonn 1897)

Paul. Diac. lib. 18. rer. Rom. — Paulus Diaconus, *Římské dějiny* (zde *Res Romanae*; vysv. s. 47/1); nejedná se však o Paulovo pokračování Eutropiových dějin, ale o *Historia miscella* (*Dějinná směs*; 24 kn.), dílo neznámého autora, „římské dějiny“ od mytických vládců Itálie po byzantské císaře (do r. 816) sestavené na základě nejrůznějších antických a pozdějších historiků včetně Eutropia a Paula Diacona, které bývalo tištěno pod Paulovým jménem; v 18. kn. o Muhammadovi (PL 95,1023B–1048B vyd. 1861)

Vincent. lib. 23. — Vincent z Beauvais (vysv. s. 137)

Trojici svatou zapírá s kacířem Sabelliem — Sabellius (3. st.), křesťanský teolog, z Říma nebo z Libye, zastánce modalismu (modalistického monarchianismu), podle nějž je Bůh jedinou osobou, Otec, Syn a Duch svatý jsou jen jeho mody („tváře“), v nichž se postupně zjevoval v dějinách spásy (podle ortodoxního pojetí jeden Bůh existuje věčně ve třech osobách), není rozdíl mezi Otcem a Synem, tudíž i Otec trpěl na kříži: hereze nazývána na Západě patripassianství (*pater*, otec; *passio*, utrpení), na východě sabelliánství

Hermogenem — Hermogenés (ke konci 2. st.), raně křesťanský hereetik; Bůh podle něj stvořil svět nikoliv z ničeho, ale z již existující nestvořené hmoty, hmota je tak souvěčná s Bohem, je původcem zla; lidská duše pochází z hmoty, je proto smrtelná, nesmrtelnost jí dává Bohem vdechnutý duch života; po bok vyznavačů monarchianismu sabelliánů (patripassiánů) řadí hermogeniány Harantovi známý Filastrius (vysv. s. 309), *Diversarum hereseon liber* 54 (CSEL 38, ed. F. Marx, Praha–Wien–Leipzig, 1898)

Krista Pána božství s Ariem — Areios (lat. Arius, asi 260–336), alexandrijský presbyter; podle něj je nazvané ariánství, křesťanský teologický a christologický směr popírající božství Ježíše Krista; ariánství bylo odmítnuto na prvním ekumenickém koncilu v Níkaji r. 325

Eumonianem — Eunomios (†kol. 394), biskup v maloasijském Kyziku; žák Aëtia (viz níže), představitel krajního ariánství (mladoariánství), podle něj nazývaného eunomiánství: Syn nemá božství, stvořil jej Otec bezprostředně z nejsoucná, svět pak prostřednictvím Syna; Syn je podstatou Otci nepodobný (*anomoios*)

Photianem — Fóteinos (†376), z Galatie v Malé Asii, biskup v panonském Sirmiu (dn. Sremska Mitrovica), učení blízké nestoriánství a sabelliánství: Otec a Duch (Slovo) jsou jedna osoba, Duch (Slovo) je částí Otce, dlí věčně v něm, rozšířením božské podstaty vznikl Syn; Syn až do Vtělení neexistoval, je pouze člověkem, synem Marie

Ducha svatého s Macedoniem — Makedonios (†kol. 364), ariány dosazený biskup v Kónstantínopoli, později sesazený, tvrdě pronásledoval ortodoxní křesťany, považován za zakladatele sekty zvané *pneumatomachi*, která odmítala božství Ducha svatého

příkladem kacířův marcionitů, cerdonianů — Markión ze Sinópy v Pontu (†kol. 160) a jeho učitel, gnostik Kerdón ze Sýrie; Markión odmítal jakékoliv spojení křesťanství s židovstvím, odmítl proto Starý zákon a většinu knih Nového zákona, podle něj jsou dva různí bohové, nižší Bůh starozákonní, spravedlivý, ale přísný, a Bůh novozákonní,

milosrdný, umožňující spásu; stoupenci učení byli askety, odmítali svět jako dílo židovského Boha, zastávali dokétismus: Kristus byl tělesný jen zdánlivě, byl jen přízrakem, který podstoupil smrt na kříži pouze zdánlivě (Kristus se nemohl spojit s hmotou, která je zdrojem zla, historická postava Ježíše nemůže být nadsvětská), odmítali tělesné vzkříšení

manichaeův — Mání (216–276), z novoperské říše, zemřel ve vězení, spojil ve svém učení prvky zoroastrismu, gnóze a křesťanství, odmítl Starý a částečně i Nový zákon; jde o dualistické učení o neustálém boji dobra (světla) a zla (tmy), dobro je duchovní povahy, zlo je hmotné, člověk má dvě duše (dobrou a zlou), lidské tělo je nositel zla, tělesnost je třeba potlačit, Ježíš nemohl mít hmotné tělo; v římské říši od konce 3. st. státem odsuzováno a pronásledováno, proniklo až do Číny, i tam perzekuováno; horlivě odsuzováno Aureliem Augustinem, jenž se k manichejství v mládí sám hlásil

příkladem *Carpocrata kacíře* — Karpokratés z Alexandreie (1. pol. 2. st.), zakladatel rané gnostické sekty; podle jeho učení byl svět stvořený anděly (podřadnými vůči Bohu Otcí): duše se z něj může vymánit a vrátit se k svému věčnému Otcí, jestliže pohrdne vším světským a (židovským) Zákonem a vyjádří svou svobodu tím, že se oddá nevázanosti; Ježíš je syn Josefův, není Bůh, ale jeho duše byla čistá, proto si pamatoval věci z doby, když byl u Boha, díky tomu unikl božskou mocí stvořitelům světa a dosáhl návratu k Otcí

jako *Aëtius* — Aëtios z Antiocheie (činný kol. pol. 4. st.), jáhen, zakladatel mladoariánství, krajní varianty ariánství, jeho žákem Eunomios (viz výše); dostalo se mu podpory od císaře Iuliana Apostaty

manželek množství... jako *nicolaitae* — sekta nazvaná podle jáhna Níkoláa, zmíněná i v Novém zákoně (Zj 2,6; 2,15; známá v maloasijském Efezu a Pergamu); Kléméns z Alexandreie (*Koberce* 2,20,118) říká, že Níkoláos učil lhostejnosti k tělu, což bylo některými, kteří se neprávem označovali za jeho následovníky, překrouceno z nabádání ke zdrženlivosti v pobídce k nevázanosti a tělesným hříchům; ve středověku označení pro kněží, kteří nežili v celibátu

Gigas — Hermannus Gigas (1292–1349), františkán, odkaz na jeho historickou práci *Flores temporum seu Chronicon universale...* (konec 13. st.); o proroku Muhammadovi píše v oddílu o císařích 7. století ***Vincent. spec. hist. lib. 24.*** — Vincent z Beauvais (vysv. s. 137)

způsobem epikurův — Epikúros (341–270 př. Kr.), ze Samu, řecký filozof, v Athénách založil školu, jejímž sídlem byl dům se zahradou (Epikúrova zahrada); málo se zachovalo z množství jeho spisů;

ve fyzice navázal na atomismus, základem jeho etiky bylo učení o slasti: cílem lidského snažení je dosažení trvalé slasti, tj. stavu, kdy se člověk oprostí od tělesné i duševní bolesti, vede ho k ní rozum; učení je individualistické, úsilí o slast se podle Epikúra neslučuje s účastí na veřejném životě; učení bývalo dezinterpretováno jako usilování o tělesné rozkoše, křesťané je odmítali také proto, že Epikúros popíral víru v nesmrtelnost duše a boží prozřetelnost (podle něj se bohové o svět nestarají)

Nic. Clenard. lib. 1. epist. — Nicolaus Clenardus (t. Nicolas Clénard, Cleynaerts, Kleinharts, 1495–1542), humanista původem z Brabantska, filolog (autor gramatiky řečtiny a hebrejštiny), cestovatel po Evropě i s. Africe, znalec arabštiny a arabských rukopisů; své zážitky z cest popsal v listech přátelům ve Flandrech (*Nicolai Clenardi Epistolarum libri II*, 1566, 2. vyd.)

Bonfin. lib. 8. dec. 1. — Antonio Bonfini (t. Antonius Bonfinius, 1427/1434–1502/1503), italský humanista a básník, dvorní historioграф uherského krále Matyáše Korvína; autor spisu o dějinách Uher *Historia Pannonica sive Rerum Ungaricarum decades IV...* (1487–1496, 1. úplné vyd. 1568)

Curio lib. 2. chron. — Augustinus Caelius Curio (t. Celio Agostino Curione, 1538–1567), italský humanista, učitel rétoriky na basilejské univerzitě, autor historické práce *Sarracenicæ historiae libri III* (1567); připojil také 2 kn. ke spisu *Hieroglyphica* Pieria Valeriana (celé vyd. r. 1567; vysv. s. 238)

309

Epiphan. in cat. haeret. — *Epiphanius in catalogo haereticorum* (sic!), Epifanios, *Lékárnička* (vysv. s. 138)

Philastrius — (sv.) Philastrius (Filastrius, Filaster, † před 397), biskup v italské Bressii (lat. Brixia), cestoval a kázal proti heretikům (hl. ariánům), židům a pohanům, vedl disputace a obracel na ortodoxní víru, setkal se s Aureliem Augustinem; sestavil katalog herezí *Diversarum hereseon liber* (*Knihla různých herezí*; 156 herezí), založený na výše zmíněné práci Epifania a polemickém díle Eirénaia, biskupa v Lyonu (2. pol. 2. st.), *Elenchos kai anatropé tés pseudónymú gnóseós* (*Usvědčení a vyvrácení falešné gnóze*; 5 kn.), známém pod titulem lat. překladu *Adversus haereses* (*Proti herezím*)

Alfon. a Castro adver. haeres. — Alphonsus a Castro (t. Alfonso de Castro, asi 1495–1558), španělský františkánský teolog, právník, učitel na univerzitě v Salamance; autor mnoha prací o herezích,

mj. spisu *Adversus omnes haereses libri XIV* (1534), abecedně řazené encyklopedie, na niž se zřejmě odkazuje, též *De iusta haereticorum punitione libri III* (1547), známého jako „bič na kacíře“

Cantacuzenus, císař konstantinopolský, lib. contra fidem Mahomet... appendix S. Aurelii Victoris — Sextus Aurelius Victor (4. st.), ze s. Afriky, římský historik, ze skromných poměrů, stal se senátorem a úspěšným úředníkem, autor *Knihy o císařích (Liber de Caesaribus* nebo také *Historiae abbreviatae, Zkrácené dějiny*), stručných římských dějin od císaře Augusta po Constantia II. (vládl 337–361), v nichž spojil styl biografii a epitom; na *Knize o císařích* je zčásti založen *Výtah o císařích (Epitome de Caesaribus; od Augusta po Theodosia I.)*, anonymní dílo z pozdní antiky, jedná se ovšem o apendix (dodatek) z pozdější doby: *Cantacuzenus* je Ióánnés VI. Kantakúzenos, samozvaný byzantský císař, který vládl krátce (1341–1354), po nucené abdikaci se stáhl do kláštera, kde se věnoval literární činnosti, pod pseudonymem Christodúlos sepsal dějiny l. 1320–1362 (*Historiai, Dějiny; 4 kn.*), kde obhajoval své činy; napsal také polemiku proti židovství, čtyři apologie křesťanství proti islámu a čtyři řeči proti Muhammadovu učení; apologie a řeči vyšly r. 1543 v latinském překladu spolu s řeckým textem pod názvem *Contra Mahometicam fidem Christiana et orthodoxa assertio, Graece conscripta ante annos fere ducentos...*, latinský překlad obého byl také zařazen do 2. vyd. 2. sv. Bibliandroy edice Koránu (1550; viz níže)

Volaterra. lib. 23. — Raphael Volaterranus (vysv. s. 114/I)

Bibliander apolog. super Alcoran — Theodor Bibliander (t. Buchmann, 1509–1564), švýcarský protestantský teolog a učitel na univerzitě v Curychu, srovnávací jazykovědec (*De ratione communi omnium linguarum et litterarum commnetarius*, 1548), orientalista, archeolog, učitel hebrejštiny, bibliista (mj. se podílel na vydání curyšské bible); na základě latinského překladu Roberta z Kettonu (vysv. s. 306) připravil první tištěné vydání Koránu, zařazené do trisvazkové edice spisů, jejíž 1. sv. nese název *Machumetis Saracenorum principis eiusque successorum vitae ac doctrina ipseque Alcoran* (obsahuje Korán, různé úvody ad.), 2. sv. (*Confutationes legis Machumeticae, quam vocant Alcoranum*) uvádí významné polemiky s islámem, 3. sv. (*Historiae...*; vysv. s. 306) přináší spisy věnované tureckým dějinám, státnímu zřízení, vojenství aj. (vyd. 1543, rozšíř. 1550); *Apologia pro editione Alcorani* (obhajoba vydání Koránu) je v 1. sv.

proti Alkoránu kněze Bartoloměje Dvorského, tištěná léta 1542 v Starém Městě pražském — Bartoloměj Dvorský (1. pol. 16. st.),

utrakvistický kněz, farář a poté i děkan v Kouřimi; polemik s islámem ve spisu *Proti Alchoranu, totiž Zákonu tureckému a saracenskému a falešnému jich náboženství, a že vrchnostem církve křesťanské přináležejí víry svaté i lidu proti jich ukrutenství obhajovati... knížky dvoje*, vyd. r. 1542 u Jana Severýna ml. na Starém Městě pražském

Mahom. legis confut. in speculo historiali — lat. překlad tzv. al-Kindího apologie (*Risálat al-Kindí*), ve skutečnosti polemiky s islámem, připisované jinak neznámému arabskému křesťanu al-Kindimu (datace sporná, první lat. překlad z 12. st. z okruhu Petra Ctihodného), převzatý ze *Speculum maius* Vincenta z Beauvais (vysv. s. 137; *Speculum historiale*, kn. 24, kap. 39n) a zařazený do 2. sv. Bibliandrova vydání Koránu pod názvem *Disputatio Christiani eruditissimi... (De haeresi Heraclii et principatu ac lege Machumeti)*

Fortalítium fidei — *Fortalítium fidei in universos Christianae religionis hostes*, kazatelská příručka předkládající argumenty pro boj s nepřáteli víry (v pěti knihách útočí proti odpůrcům Kristova božství, proti kacířům, židům, muslimům a ďáblu); spis byl vydán mezi l. 1464–1476 bez uvedení autora, tradičně je připisován Alphonsu de Spina (t. Al/f/onso de Espina, †1491), španělskému františkánu, který působil jako představený řádových teologických studií v Salamance, je známý jako autor traktátů *Sermones plures de excellentia nostrae fidei* (1459) a *Sermones de nomine Jesu XXII* (asi 1454)

Dionis. Carthusianus contra Sarrac. — Dionysius Carthusianus (t. Denis van Leuwen, D. van Rijkel, asi 1403–1471), belgický kartuzián, teolog pozdního středověku; velmi plodný autor scholastických a mystických spisů; s koránem polemizuje v traktátu *Contra Alchoranum et sectam Machometricam libri V* (tiskem 1533)

fex universarum haeresium — lat. *faex, faecis*, f., sedlina; citát (mírně upravený) pochází z dopisu Petra Ctihodného, opata kláštera v Cluny (†1156), Bernardovi, opatovi z Clairvaux (†1153), ohledně lat. překladu Koránu, o něm se Petr se svými spolupracovníky zasloužil (*Epistola domni Petri abbatis ad domnum Bernardum Claraevallis abbatem de translatione sua, qua fecit transferrí ex Arabico in Latinum sectam sive heresim Sarracenorum*); dopis byl tištěn v 1. sv. Bibliandrova vydání Koránu; Petr byl rovněž autorem prvních latinsky psaných prací systematicky vyvracejících islám, polemiky *Liber contra sectam sive haeresim Saracenorum* a přehledové práce o islámském učení *Summa totius haeresis Sarracenorum*

okolo léta 620, za panování císaře římského Heraclia — Hérakleios, byzantský císař (vládl v l. 610–641), od r. 622 vedl válku s perskou říší, vítězně završenou r. 627 bitvou u Ninive (vysv. s. 239/I)

Iohan. de Oppido chroni. Sarracenorum — nejasné, snad *Chronica mendosa et ridiculosa Sarracenorum*, stručný přehled o životě Proroka a jeho nejbližších nástupců zařazený ke konci 1. sv. Bibliandrova vydání Koránu a souvisejících spisů (vysv. s. 309) bez uvedení autora (jde o překlad Roberta z Kettonu); v Harantově registru autorů jsou oba údaje spojeny, zřejmě však spolu nesouvisí, Iohanna de Oppido Harant zmiňuje též na s. 372/I (vysv. tamtéž)

Lazarus Sorancius lib. Ottomannus — Lazarus Soranzius, *Ottomanus... sive De rebus Turcicis* (vysv. s. 180)

hist. universale del orig. et impe. di Turchi da Fr. Sansovino — Francesco Sansovino (1521–1586), všestranně vzdělaný humanista, spisovatel, vydavatel, překladatel a komentátor klasických autorů; působil i u dvora papeže Julia II., autor prací týkajících se politického života, dějin, medicíny, filologie, náboženství (v polemice s islámem), zde odkaz na spis *Historia universale dell'origine et imperio de Turchi* (1560); (vysv. s. 367/I)

Vasco dia Stanco — Vasco Díaz Tanco (asi 1490 – asi 1530), španělský renesanční autor, básník, dramatik; autor spisu (*Libro intitulado Palinodia de la nephanda y fiera nación de los Turcos...* (1547)

Catarino Zenone — Caterino Zeno (vysv. s. 183)

Mathaeus Orbatius — nezjištěno

Nicol. Secundinus de orig. Turc. — Nicolaus Secundinus (t. N. Sargentinus, Níkoláos Sekúndinos, N. Eubojan, poč. 15. st. – 1464), humanistický vzdělanec původem z řec. ostrova Euboie, právník, účastník ferraro–florentského koncilu (1438/9; díky znalosti latiny působil jako tlumočnick), poté diplomat ve službách benátské republiky, r. 1453 se v Kónstantínopoli účastnil jednání Benátčanů s Muhammadem II.; Harant odkazuje na jeho spis *De origine et rebus gestis Turcarum* (1456; *De Turcarum origine*, 1531)

od Otomana Prvního — Osman I. (vládl v l. 1298–1326), zakladatel osmanské dynastie, sjednotil islámské kmeny ohrožované z v. mongolskou říší a na z. ovládané říši byzantskou a založil osmanskou říši, jež postupně ovládla velké oblasti z. Asie, s. Afriky a v. Evropy

313

Luigi Bassano de i costumi et modi de la vita de Turchi — Luigi Bassano da Zara (*1. pol. 16. st.), rodák ze Zadaru, žil v Dalmácii a Itálii; mezi l. 1530–1540 upadl do tureckého zajetí, po návratu využil svých zkušeností v diplomatických službách u španělského vyslance v Kónstantínopoli; jeho spis *I costumi et i modi particolari de la vita de' Turchi* (1545) je cenným svědectvím o životě a zvycích v osmanské říši

Ludovici Vartomanni Bolognese — Ludovico de Varthema, *Itinerario* (vysv. s. 116)

Marti. a Baumgarten peregrinat. — Martin von Baumgarten (†1535), urozený muž, který vykonal svou cestu na Východ v roce 1507 (1508?) a zprávu o ní podal v cestopisu *Peregrinatio in Aegyptum, Arabiam, Palaestinam et Syriam* (1594)

Conradus Leo — Konrad Löw (vysv. s. 178); zde odkaz na protiislámsky zaměřenou práci *Mahometische History was der gottlose... Prophet Mahomet für eine falsche... Ketzerey und Lehre erdacht* (1596)

Morea — Peloponnésos

315

Godefridus Steghius arte medica lib. 14. cap. 1. — Godefridus Steegh (t. Gottfried Steegh, *2. pol. 16. st.), nizozemský lékař působící u dvora jako osobní lékař Rudolfa II., autor odborných prací, např. *Tractatus de peste* (1597), *Ars medica* (1606), na niž se odkazuje, též příležitostných latinských veršů

Vypisují o tom mašlachu Dioscorides — Dioskúridés Pedanios, *O léčivých látkách* 4,64 (mák)

mon. de Villamont lib. 2. — Jacques de Villamont (vysv. s. 193)

Pet. Bellonius obs. lib. 3. cap. 15. — Pierre Belon, *Observationes* (vysv. s. 13)

316

chna aneb cna — henna, barvivo získávané z listů henovníku bílého (*Lawsonia inermis*), jímž se tradičně barví vlasy, kůže a nehty, též látky

319

Anton. Menavio hist. Tur. — Giovanni Antonio Menavino (vysv. s. 306)

326

královna z Sáby... slouti měla *Merquerta* a že od krále obtěžkána byla a syna z něho porodila *Mejlecha* jménem — Merquerta je jedním z mnoha jmen královny ze Sáby (vysv. s. 133, 144); žila pravděpodobně v 10. st. př. Kr., podle tradice měla s králem Šalomounem syna Menelika, jenž se stal císařem a od něhož odvozují svůj původ etiopští císaři (královna je připomínána v Bibli /1Kr 10,1n; 2Pa 9,1n/, v etiopských legendách aj.)

Dorotheus synopsis — pseudo Dórotheus, *Přehled o životě a smrti proroků, apoštolů a žáků Páně* (vysv. s. 158)

čteme v Skutcích apoštolských v kapitole 8., že svatý Filip apoštol komorníka *Candaces*, královny mouřeninské, ne ohněm, ale vodou pokřtil — Sk 8,27n

oni původ čtení svatého Matouše v 3. kapitole berou... On, prý, křtíti bude ohněm a Duchem svatým — Mt 3,11

Item z Skutkův apoštolských v kapitole první: „Jan křtil vodou, vy pak Duchem svatým pokřtěni budete.“ — Sk 1,5

na den Letnic — svatodušní svátky slavené 50 dní po Velikonocích a 10 dní po svátku Nanebevstoupení Páně
olej *achalecinte* řečený — nezjištěno

327

don Franc. Alvarez viag. nell Etiopia — Francisco Álvares, *Viaggio nella Ethiopia...* (vysv. s. 72)

Ludov. Rom. navig. Aethiopiae — Ludovici Romani *Navigatio...* (vysv. s. 135)

330

země *Kandie* — ostrov Kréta

331

z *Marsilie* — z francouzského přístavu Marseille

336

díl země *slovanské* — Slavonie, historické území vymezené řekami Drávou, Sávou a Dunajem

k zemi *Histria*, k městu a portu, jenž slove *Citta Nova* — Istrie, dn. chorvatské přístavní město Novigrad

H. B., M. M.

Slovníček

Slova, jejichž význam je v textu vysvětlen, nezařazujeme, u slov mnohovýznamových uvádíme zejména význam v textu užitý.

abris — vyobrazení, obrázek

aksamít, axamít — hedvábná látka s hustým vlasem, samet

akštejn — jantar

alexandrinský — alexandrijský

alterací — obtíž

alternatim — střídavě

ambit — otevřená sloupová klenutá chodba na vnitřní straně budovy

antidotum — protijed

apatéka, apatyka — lékárna

apelovati — odvolávat se

aquaeductus — vodovod

archa — ozdobná schránka na posvátné předměty

armada — vojenské loďstvo, též vojsko obecně

arpant — náramek

artaleria — dělostřelectvo

artikul — článek

aspra — drobná mince (1/50 benátského dukátu, cikýnu)

barca — plachetní loď
barchan — tkanina ze lnu i bavlny
barvíř — lazebník, ranhojič
báseň — výmysl
baša, baše — vysoký úředník a vojenský hodnostář v osmanské říši
běhoun — neusedlý člověk
bevelichshaber — nejasné; dle smyslu velitel
bezděčný — nedobrovolný
bezděk — nedobrovolně
bezhrdlí — zabítí
bezpečiti — ujišťovat
biskot — suchar, trvanlivé pečivo
bíti (minci) — razit
bosák — mnich františkán
brada — vousy na bradě
branný — vrátný
braň — zbraň, ochrana
bravní — dobytčí, určený drobnějšímu dobytku
bumbál — pijan
bydlitedlný — obyvatelný

cabalistský — kabalistický
cady — kádí, islámský soudce
camera locante — pronajatý pokoj
canonicus — kanovník, kněz příslušející ke katedrální kapitule
cantor — zpěvák
carmen — skladba, báseň
cejg — látka, tkanina
celný — celník
centněř — jednotka hmotnosti (61,6 kg)
ceremonie — obřad
ceughaus — zbrojnice
cikyn, cikýn — zecchino, benátská zlatá mince (25 majdýn)
cink — roh, konec, výčnělek
circumstance — okolnost
církev, církvička — kostel
cirkl — kruh
citovati — povolát
comes (šifu) — průvodce, lodivod
commendací — doporučení

complet — poslední večerní modlitba, jedna z tzv. hodiněk
concordovati — souhlasit, souznít
condicí — podmínka
convent — konvent, osazenstvo, též budova klášteřa
cortina — opona
cuba — qubba, kupole
cug — ornament, obrazec
cundrštryk — zápalná šňůra
cyperský, cyprský — kyperský

čamrha — hračka, která se točí; káča
časně — včas, podle času, v časovém sledu
čauš — velitel v turecké armádě
čechlík — lehké svrchní oblečení, plachetka
čekan — kyj
čerstvost — rychlost
čeřen — čtverhranná rybářská síť
čisterna — cisterna, studnice
čitedlnost — cit, citlivost
čítí — cítit
čítitroba, na čítitrobu pítí — prázdný žaludek, pít nalačno
čtyřmécítma — dvacet čtyři

dalmatica — svrchní liturgické roucho pro jáhna
damašek — látka vzorovaná střídáním osnovní a útkové vazby
daremní — marný
darmo — zdarma
darovaný — obdarovaný
dek — pokrývka na koně
denemarský — dánský
dětinský — dětský, nerozumný
děvka — služebná dívka
diakonus — duchovní s nižším svěcením, jáhen
díka — díky, poděkování
diskurs — rozprava
dispensací — povolení
disputovati — rozmlouvat
distilovati — destilovat
divadlo — podívaná
dívati se — divit se

zprosta — prostě
zpruditi — zjitřit, zdrazdit
zpuštění — zpuštění
zrostlina — vzrostlé byliny, houští
ztemperovati — usušit
zturbovati — znepokojit
zudilý — vyuzený
zũftstube — cechovní místnost
zũstání — ujednání
zvedený — vychovaný
zvolovati — volit
zvũle — zvũle, vũle, volnost

ženina — konkubína, souložnice
židoviny — skráně
život — tělo, břicho
žížala — červ i hmyz, plaz, ještěř
žoldán — sultán
žření — bolest, křeč
žváci — tlachat, žvýkat

H. B.

Obsah

DRUHÝ DÍL

Kapitola I.	7
Kapitola II.	14
Kapitola III.	22
Kapitola IV.	28
Kapitola V.	35
Kapitola VI.	44
Kapitola VII.	57
Kapitola VIII.	69
Kapitola IX.	79
Kapitola X.	89
Kapitola XI.	92
Kapitola XII.	107
Kapitola XIII.	116
Kapitola XIV.	133
Kapitola XV.	151
Kapitola XVI.	157
Kapitola XVII.	184
Kapitola XVIII.	198
Kapitola XIX.	226

Kapitola XX.	241
Kapitola XXI.	248
Kapitola XXII.	261
Kapitola XXIII.	270
Kapitola XXIV.	300
Kapitola XXV.	321
Kapitola XXVI.	328

Registrum	341
-----------------	-----

Authores, kteříž se se mnou v vypravování věci v této knize obsažených srovnávají	368
--	-----

Komentář	399
Ediční poznámka	427
Rejstřík toponym	444
Vysvětlivky	475
Slovníček	593

ČESKÁ KNIŽNICE / sv. 91-II

Řídí redakční rada České knihovny ve složení:

Jiří Flaišman (předseda), Jiří Holý, Pavel Janáček,

Jan Linka, Filip Tomáš, Martin Valášek

Kryštof Harant z Polžic a Bezdruzic

PUTOVÁNÍ ANEB CESTA Z KRÁLOVSTVÍ ČESKÉHO
DO MĚSTA BENÁTEK, ODTUD PO MOŘI DO ZEMĚ
SVATÉ, ZEMĚ JŮDSKÉ A DÁLE DO EGYPTA
A VELIKÉHO MĚSTA KAIRU / II /

Text edičně připravila Hana Bočková

Latinský a řecký text edičně připravila Markéta Melounová

Komentář napsaly Hana Bočková, Markéta Melounová a Lucie Storchová

Vysvětlivky připravily Hana Bočková a Markéta Melounová

Slovníček sestavila Hana Bočková

Obálka (s použitím dřevorezů Johanna Willenberga, 1608),

vazba a grafická úprava Boris Mysliveček

Odpovědná redaktorka Petra Hesová

Sazba písmem Lido a litografie obálky a vazby Robert Šváb

Tisk a knihařské zpracování Finidr, s. r. o., Český Tešín

Vydal Nadační fond Česká knihovna

ÚČLK FF UK, Náměstí Jana Palacha 2, 116 38 Praha 1

(www.kniznice.cz),

Ústav pro českou literaturu AV ČR, v. v. i.

Na Florenci 3/1420, 110 00 Praha 1

(www.ucl.cas.cz)

a vydavatelství Host, s. r. o.

Radlas 5, 602 00 Brno

(www.hostbrno.cz, e-mail: redakce@hostbrno.cz)

v Praze a Brně roku 2017

jako 1272. publikaci vydavatelství Host

628 stran

V České knihovně vydání první